RÉGI

MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.

IV.

RÉGI

MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NEGYEDIK KÖTET.

NAGYBÁNKAI MÁTYÁS. SIKLÓSI MIHÁLY. VÉGKECSKEMÉTI MIHÁLY
BATTYÁNI ORBÁN. TOLNAI GYÖRGY. HÁROM NÉVTELEN.
ILOSVAI SELYMES PÉTER.

1540—1575.

BUDAPEST, 1883.
A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

XVI. SZÁZADBELI

MAGYAR KÖLTŐK MŰVEI.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

MEGBÍZÁSÁBÓL KÖZZÉTESZI

SZILÁDY ÁRON

M. AKAD. R. TAG

HARMADIK KÖTET.

1540—1575.

BUDAPEST, 1883.
A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.
AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

Kilencz költő műveit foglalja magába e kötet. A kilencz közűl hatnak, csak egy-egy darabját ismerjük; egytől, két ének maradt ránk; egytől, a sor szerint elsőtől négyet, a kilenczediktől pedig ötöt tudunk felmutatni. Ez utóbbi kivételével, a többiről azt sem állíthatjuk, hogy azon kívül a mi itt nevök alatt áll, egyebet is írtak volna; csupán Ilosvai hivatkozásaiból sejtjük, hogy egy pár olyan históriás éneket is szerzett, a mi elveszett vagy lappang. Akárhogy van is, az összegyüjtött énekek száma nagynak nem mondható. Mindemellett, a feldolgozott tárgyak különbfélesége, eléggé változatossá teszi a kötet tartalmát. A mint a szerzők közt találunk főurat, városi bírót, papot, iskolamestert; épen úgy váltja fel egymást műveik közt a templomi ének, bibliából, magyar történetből vett tárgy, zsoltárfordítás, a nép szokásainak, erkölcseinek rajza, ókori hadi esemény s vitézség megéneklése, régibb és újabb, egyházi és világi, idegen és magyar nemzeti alakok tetteinek versbe foglalása. A tárgyhoz képest a hang is változó. A vallásos hit erejével emelkedő ének komolyságát, a történeti elbeszélés higgadtságát, a bibliai előadás egyszerűségét, az erkölcsi szabályok szigorú merevségét, majd humoros alkalmazását, tárgyhoz és módhoz illő kifejezésekben s megfelelő verses alakban látjuk magunk előtt, sőt helylyel-közzel a formai tökélyre törekvés számottevő jelenségeivel is találkozunk. Bár a művek mindegyikét a régiség nemes rozsdája borítja, mégis azoknak nemcsak eredeti alakját, hanem belőlök egyszersmind gyakran a szerző egyéniségét is magunk elé állíthatjuk.

Nagy Bánkainak kemény próbákon edződött erős hite s nemzetének nem régen múlt dicsőségén lelkesülő hazafisága, egyiránt a törhetetlen reménység hangját hallatja, jól alkotott, könnyen folyó, természetes nyelven szerzett strófáiban. — Siklósinak, zsoltárforditásában, a nélkül, hogy átallépné a paraphrázis szükebb határait, úgy olvadt egygyé vallásos és nemzeti érzülete, hogy lendületes versformában irott énekének végén, addig fokról-fokra emelkedő okoskodását, teljes bizodalom s félelmet nem ismerő bátorság tetőzi be. — Végkecskeméti zsoltárának külső formája alig valamiben tér el Siklósiétól. Belalakra, egységre nézve nem állja ki azzal a versenyt, de részleteire nagy gondot fordított. Ügyelt a parallelizmusra s igen sikerült sorai, sőt strófái is vannak. Amaz előtt az egyház, haza és nemzet sorsa lebegett; emez városának mizériáira, lakostársainak rögzött hibáira tekint alá Dávid király trónusának zsámolya mellől.

Battyáni büszke lelkének, Istene előtt való maga megalázásából is kitetszik a határozott jellem. Röviden, többször darabosan fejezi ki gondolatát, de sohasem határozatlanul. Harczi kedve, török gyűlölete halálos ágyán sem hagyja el; ellenséget már nem aprithat, csak a rímek, sorok, strófák csonkasága mutatja, hogy alapos lelki műveltsége mellett is, nem toll-, hanem kardforgatásban töltöttte életét. — Tolnai György méltó helyet foglal el a bibliai epikának korabeli magyar mívelői között. — Névtelen zsoltárfordítónk jól eltalálta a hangot és módot, melylyel a XVI. század közepén már gyülekezetekké alakult protestansok szívéhez lehetett szólni; a mit eléggé bizonyít az, hogy a jelen század elejéig használatban volt éneket szerzett.

A házasok éneki és az Adhortatio mulierum külön is szépek, együtt pedig százszorszépek. Amaz a XVI. századi magyar míveltség városi kertjében nyílt, emez a szamosparti mezők vadvirága. Amannak tövise sincs, emez nem is épen gyengénszúró. Mívelődés történeti szempontból tekintve, e két darabot legalább is annyira becsülhetjük, a mennyit valaha egy harlemi tulipántőért fizettek.

Ilosvai értékének egy része már Aranyra váltva a

mienk. Kötetünknek két-harmadánál nagyobb részét tölti be; elveszett műveivel együtt pedig bizonyosan oly kötetet foglalna el mint Tinódi, kivel így is egymás mellé állítható. Ez távolról sem oly adat-gyűjtő s kutató krónikás, sőt inkább a készet szereti: ezért az adatoknak nem is oly lelkiismeretes felhasználója, megbecsülője, mint Tinódi, ki «munkájába sokat fáradott, futosott, tudakozott, sokat es költött». A mit készen talált, azzal is kénye, kedve szerint bánt el, s ha csak Toldi históriáját tekintjük is, épen nem úgy, hogy a köszönet mellett, melyre érdemes, dicséret is illetné. Másfelől ketségbe vonhatatlan tanultsága, szorgalma, kora erkölcseinek bírálásában kitűntetett figyelme és bátorsága, mind oly elismerésre méltó tulajdon, mely az ő, még Tinódinál is «üresebb tarsolylyal» megfutott pályáján, mindenkor becsülendő. Nyelve, verselése Tinódiénál jobb. Ha ő is, mint Tinódi, inkább hazai tárgyak kidolgozására fektette volna a súlyt, és Nagy Sándor, Szent Pál, Nabukadnezár, meg Ptolomeus históriája helyett Toldiéhoz hasonlókat szerzett volna bé versekbe: az esetben ma már máskép állanánk, s költészetünk ama sikságán, hova nemzeti epikánk hegylánczolatát képzeljük, nem ugyan ő általa, hanem jó részben az ő nyomán, legalább a Zrinyiásztól a Toldi-trilógiáig több hegycsúcs is emelkednék. Művei különben, Toldy históriáján kívül is, több tekintetből becsesek. Curtius és Aristeas latin prózájából fordított verses históriái talán nem mondhatók oly érdekes meséjű olvasmányoknak, mint Istvánfi Pál, Volter és Griseldise; de azért a két fordító által végzett munka összehasonlítása, korántsem volna hijába való fáradság. Istvánfi gonddal írt, ügyes szerkezetű eredeti elbeszélést követhetett nyomról-nyomra, míg Ilosvai csak kihagyások, rövidítések, összevonások eszközlésével szerkesztette, inkább vagy kevésbbé folyamatos históriáit. Fordításai közé szőtt reflexiói nemcsak általános erkölcsi vonatkozású intések és gondolatok, hanem legtöbbször épen hazai s nemzeti viszonyokat illető czélzások, melyek néha pirító gúnynyal nyilatkozó mély felfogásról s ítéletről tesznek bizonyságot (210. 239. l.). Nem idegen tárgyú két művének egyikéről, t. i. Toldiáról, aránytalan részletességgel

is szóltam az illető helyen. Nem a Toldi-mondáról mások által már elmondottak ismétlését, hanem a monda sokak által hitt vagy sejtett történeti alapjának kimutatását tekintettem feladatomnak. Azt, hogy mennyire sikerült? — most lesz a kritika dolga megmondani. Az arra tartozó jegyzetek egy részének az akadémiában történt felolvasása, a vélemények nézve sem előkészítés, sem lefoglalás nem akart lenni. A hála elkésett kifejezése volt, mert azt az elébbeni hétfőt, melyre a felolvasás ki volt tűzve, épen Arany halálának szomorú vasárnapja előzte meg, és így már örömet nem szerezhetett annak, a ki Tinódi összes művei megjelenésén még szívéből örvendett. Amaz őszi napok egyikén volt harmincz éve, mikor Arany, Ilosvai Toldiának ponyvára szánt kiadású viseltes-barna példányát vitte magával a nagykörösi iskola egyik osztályába. Arról tartott előadást. A nélkül az előadás nélkül, Toldi történeti személyiségéről, aligha igyekeztek volna e jegyzetek valamit mondani. Hosszadalmasságuk legyen megbocsátva!

Végül még azok szivességéért kell köszönetet mondanom, kik e kötet összeállítását közléseikkel könnyebbé tették. Ennek nyilvánításával Bánóczi J., Géresi K., Kálmán F., Kálmány L., Koncz J., Lugossy J., Márki S., Szalay J., Szinyei G. urak iránt e helyen is tartozom.

Budapest, 1883, február 11-én

Sz. Á.

NAGYBÁNKAI MÁTYÁS.

1542 — 1578.

1542 — 1578.

I.

A NYOMORÚSÁGOKBAN VALÓ VÍGASZTALÁSRÓL.

Nótája: *Jámbor házasok meghallgassátok.*

Mi keresztyének megemlékezzünk,
Ha ily fogságba bévetteténdünk,
Hogy az istentől azért feddetünk,
Hitetlenekkel hogy el ne veszszünk.

Azért sanyargat az isten minket
Hogy megesmérjük fene bűneinket,
És kárhoztassuk emberségünket,
Segítségül hívjuk mi istenünket.

Tanácsul adja szent Pál ezt nékünk,
Mikor istentől megfeddeténdünk,
Mindent békével el kell szenvednünk,
Jobbólást érte istentül várnunk.

Jobbólás szerez nagy reménséget,
Hogy mely reménség meg nem csal minket,
Tartja szüntelen ígéretünket,
Várja istentől idvösségünket.

Azért ha isten vetött tömlöczbe,
És itt tartatom erős kötélben,
Semmit nem bízom én az emberbe,
Ki segíthetne engem ezekben.

Sőt az atya, ki fiát szereti,
Vesszővel őtet megkésérgeti,
Kegyelmes szemét fiára veti,
Vesszőt eltöri, tűzbe béveti.

Bizik vala Jób szívvel istenbe,
Ki esett vala sok kísértetbe,
Gyöttretik vala az ő testében,
Mert fekszik vala nagy rút fökélyben.

A sátánt reá bocsátta vala,
Ki által őtet késérti vala.
Minden jószágát elvötte vala,
Kit nagy békével elszenved vala,

Nem hagyá isten az késértetben,
Megerősité az ő testében,
Állatá esmét emberségébe,
Újonnan áldá meg életében.

Csuda sok jóval isten meglátá,
Minden jószágát megszaporitá,
És ö életét meghosszabbitá,
Fiait, magzatit negyed ízig látá.

A kiket isten gyötör testekben,
Látta hogy rútak nagy sok bűnökben,
Minem elveszti azért lelkekben,
Hitet, reménséget ad ő szívekben.

Jézus Krisztusunk által könyörgünk,
Kik itt fogságban bérekesztettünk,
Kit felségedtől megérdemlöttünk,
Töled óránként sok jót reménlünk.

Engedje atya, fiú, szent lélek,
Hogy vigaszszanak minden betegek.
Az ezer ötszáz negyven esztendők,
Születet után kik nevezendők.

II.

HISTÓRIA AZ JAKOB PATRIÁRKHA FIÁRÓL JÓZSEFRŐL.

Józsefnek megmondom az ő krónikáját,
Teljes életének nagy háborúságát,
És rabsága után ő nagy uraságát,
Vigasztalom véle szűvem szomorúságát.

Ó törvényben régen Jákob patriárkha
Kanahám földén lakék tizenkét fiával,
József juhot őriz az több bátyjaival,
Kit Izráel szeret inkább több fiainál.

Sokszínű ruhát is csináltata néki.
Láták az bátyjai hogy igen szereti,
Józsefet mindennél hogy inkább kedveli,
Az bátyjai kezdék őt szűvekben gyülölni.

Ezeknek utána József álmot láta;
Reggel víg orczával bátyjainak monda:
«Kérlek, hallgassátok mit láttam álmomban,
Kévéket az mezőn kötönk vala álmomban.

Felkelvén az kéve kit én kötök vala.
Tetejével szépen egyenest feláll vala,
De az ti kévétek körös-környül vala,
Az én kévém előtt mind meghajlottak vala.»

Nehéz kedvvel hallák Józsefnek bátyjai,
Nagy kemény beszéddel ezt mondják ő néki:
«Hát, mi királyonkká így akarnál lenni
És előtted nékünk úgy kellene szolgálni?»

Egynéhány nap múlván meg más álmot láta,
Az önnön atyjának s bátyjainak monda:
«Az nap, az hold, úgymond — ez éjjel álmomba
Tizenegy csillaggal én előttem meghajla.»

Csendesz szűvel Jákob igen megharagvék,
Monda: «hát, az földre mi előtted esnénk,
Én és az te anyád tégedet tisztelnénk,
Az te bátyjaiddal mind te szolgáid lennőnk?»

Irígykednek vala mindnyájan szűvekben,
Jákob mindezeket tartja elméjében.
Józsefnek tíz bátyja méne az mezőre,
Vén atyjok juhait őrzik vala Sikhemben.

Szóllitá azután Izráel kis fiát:
«Menj el fiam, lásd meg az te bátyjaidat,
Tudod hogy Sikhemben őrzik az juhokat,
Mondd meg osztán nékem ha békességgel vannak.»

Találá egy ember Józsefet útában.
Hogy ott búdosnéjek széllel az pusztában,
Monda: «mit keressz itt fiam az pusztában?
Bátyjaidat látám nem régen Dotaimban.»

Onnan Dotaimba József elindúla;
Az bátyjai őtet mikor látták volna
Szörnyű halálára tanácskoztak vala,
Ilyen módon köztök egymásnak szóltak vala:

«Jer öljük meg úgymond, lássuk az ő álmát,
Hogy ha holta után ő nékie használ
És keverjük vérbe a sokszínű ruhát,
Azt mondjuk, hogy őtet az vadak megszaggatták.»

Ruben az örögbik kéré, azt ne tennék,
Az ő atyjokfiát ártatlan ne ölnék,
Az ártatlan bűnért mert megbüntetnének,
Inkább egy ó kútba elevenen bévetnék.

Azonközben juta József ő közikben,
Bátyjai ragadák őt nagy dühösségben,
Ruháját levonák nagy irígységekben,
Egy ó kútba veték nagy dühösségekben.

Júda az többinek monda: «ímhol jőnek,
Im Galileából árosnépek jőnek.
Jer adjuk ő nékik pénzen az gyermeket,
Ne fertéztessük meg vérében kezünket.

Azért semmiképen ezt ne cselekedjük,
Mert mi atyánkfia, hogy őtet megöljük
És az ártatlan vért mi el ne rekkentsük.»
Judának beszédin mindnyájan megállának,

Az Medianiták azonban jutának,
Józsefet az kútból bátyjai kivonák,
Harmincz ezüst pénzen őnekiek adák;
Az medianiták útokra indúlának.

Ruben azt szűvében elvégezte vala,
Hogy urozva őtet az kútból kivonná.
Atyjafiaitól másfelé ment vala,
Egy kevés vártatva az kúthoz lépett vala.

Öcscsét az ó kútban nem találta vala,
Keserűségében ruháját szaggatja,
Atyjafiaihoz méne, nékik monda:
«Jaj nem tudom meggyek, József nincsen az kútban!»

Hamar egy gödölye vérét kiereszték,
Józsefnek ruháját beléje keverék,
Szegén vén atyjoknak eleiben vivék,
Józsefet nem látták, de ruháját így lelték.

«Azért lásd meg ha az te fiad ruhája!»
Józsefnek ruháját Jákob megismeré,
Nagy keserű sírást Izráel elkezde,
Ruháját szaggatja, zsákot vona fejére.

Bánatjában sírván Izráel azt mondja:
«Jaj, én vénségemnek szerelmes istápja,
Jaj, én szemeimnek szép világossága,
Jaj, az fene vadak hasa ő koporsója!»

Oda gyűltek vala fiai s leányi,
Mind az tíz fiának az tíz feleségi,
Hogy megvígasztalnák, kezdék őtet kérni;
Izráel nem akar sirásától megszűnni.

Eladák Józsefet medianitáknak,
Faraó királynak ő komornikjának,
Az fő hopmesternek azaz Pútifárnak,
Ez gondviselője az király udvarának.

Pútifár Józsefet mikor hozzá vévé
Urát szeretettel, szolgálja hűséggel;
Isten dolgaiban szerencséssé tévé,
Józsefet urának igen kedvessé tévé.

Az ura Pútifár mikor látta volna,
Hogy isten Józsefnek dolgaiban volna,
Az mit cselekednék isten megáldaná,
Józsefért marháját, barmát szaporítaná.

Józsefet Pútifár igen megszereté,
Minden háza népén fejedelmmé tévé,
És minden jószágát kezébe ereszté,
Mert látá, hogy isten véle vagyon mindenben.

Az üdőtől fogva úristen megáldá,
Pútifárnak házát minden jóval látá,
Udvarán, mezején valamennye vala,
Józsefért az isten mindent szaporít vala.

Semmire Pútifár már nem gondol vala;
Mind feleségestől csak készt észnek vala,
Mindeneknek gondja csak Józsefen vala,
Mert az ura mindent reája bízott vala.

Józsefnek orczája szép, és ő termete,
Az asszonya penig szemét reá veté,
Kezdé azon kérni hogy ő véle lenne.
József istenfélő, az bűnt ő nem mívelé.

«Im miólta engem uram ide hozott,
Náladnál egyebet tőlem meg nem tiltott,
Mindeneket az én kezem alá adott,
Azért hogy mielnék ilyen nagy gonoszságot,?»

Történék, hogy József az házba ment vala,
Az asszonnál senki több ottben nem vala,
Az asszony Józsefnek ruháját ragadá:
«József, hálj én vélem!» — az asszony néki monda.

József magát rántá, az házból kifuta,
Asszonya kezében ruhája marada:
Az asszony ezt látá, felszóval kiálta,
Minden háza népe kiáltásra béfuta.

«Az zsidó férfiat béhozá közinkben,
Megkissebbít vala én tisztességemben,
De hogy én kiálték, elfuta én tőlem,
Imhol az ruhája marada csak kezemben!»

Király udvarából Pútifár megjöve,
Felesége néki ezt mind megbeszéllé,
Józsefnek ruháját hozá eleiben,
Ez nagy álnokságot urával elhiteté.

Igen meggerjede Pútifár szüvében,
Józsefet vetteté király tömlöczében.
Ártatlan, vétetlen szegény az bűnökben,
Azért isten vala Józseffel az tömlöczben.

Józsefet az isten szerencséssé tévé,
Mert ő véle vala nagy kegyelmessége.
Józsefet az tömlöcztartó megszereté,
Az király foglyait mind kezében ereszté.

Ezt az tömlöcztartó mikor látta volna,
Hogy isten Józsefnek dolgaiban volna,
Az mit cselekednék jó szerencsés volna,
Házát, minden dolgát Józsefre bízta vala.

Ezeknek utána király pohárnakja,
És az sütők ura vétkeztenek vala;
Farahó mindkettőt megfogatta vala,
Az tömlöczben őket együtt tétette vala.

Látának egy éjjel álmot ők mindketten,
Megszomorodának az tömlöcz fenekén,
Igen sápolkodnak álomnak értelmén;
József reggel méne közikbe az tömlöczben.

Monda József nékik: «mely szomorúk vagytok,
Tegnap az mint látám vígabbak valátok;
Ne keseregjetek, istenben bízzatok,
Ha ő benne bíztok, bizony megszabadúltok».

Az pohárnak monda: «álmodtunk mindketten,
De nincs ez tömlöczben ki nékünk megfejtse».
József mondá, hogy csak az istent illetné,
De mindazonáltal hagyá, hogy megbeszélné.

«Ezt látám álmomban, hogy egy szőlőtőke
Három szép szál vesszőt hamar felnevele,
Zöldüle, virágzék, gerezde is növe,
Faraó pohára — látám — vala kezembe.

A szép megért szőlőt gyorsan leszakasztám,
Az kezemben való pohárban facsarám,
Faraó királynak ő kezében adám;
Azért ez az álom, kin én megszomorodám!»

József monda néki: «ez ennek értelme,
Az három vesszőszál három napot jegyez,
Mert harmadnap múlván királynak kegyelme
Lészen te fejeden és beállasz tisztedbe.

Faraó megadja te uraságodat,
Akkor tégy énvélem oly irgalmasságot,
Jelents meg ő néki az én rabságomot,
Mert én nem mieltem semmi oly gonoszságot.»

Hallván az fő sütő, Józsefnek ezt mondá:
«Három fejér kosár fejemen áll vala,
Faraó fő étke az felsőben vala,
Az égi madarak fejemen esznek vala.»

József azt felelé király sütőjének:
«Az három kosárok hogy azt jegyzenéjek,
Hogy harmadnap múlván onnan kivitetnék,
Az akasztófára őtet felfüggesztenék.»

Lőn harmadnap múlva születése napja,
Faraó királynak oly nagy vígassága,
Gazdag lakodalmot készíttetett vala,
Ő fő szolgáival vígan lakozik vala.

Faraó szolgái közűl emlékezék,
Két fogoly szolgái hogy kihozatnéjek,
Az pohárnak ismét helyében állatnék,
Sütők fejedelme az fára akasztatnék.

Két esztendő múlva király álmot láta:
Mintha egy folyóvíz mellette állana,
Hét szép kövér ökrök vízből jöttek vala,
Legelvén az füven víz mellett járnak vala.

Ezekután láta hét hitván ökröket,
Azon folyóvízből esmét feljövének,
Amaz hét szép kövér ökrökhez menének,
Az hét kövéreket az hitvánok megövék.

Azonközbe király álomból serkene,
Az álmot forgatja király elméjében,
Esmét álom jöve Faraó szemére,
Másodszor is király álmodoznia kezde.

Látá király: szárból felnevekedének
Hét szép kövér, teljes, jó gabona fejek,
Láta hét más megsült gabonafejeket,
A szép teljeseket az hitványok elnyelék.

Faraó álomból hogy felserkent vala,
Reggel nagy szomorú lélekkel jár vala,
Egész Egyiptomban széllel elbocsáta,
Jövendőmondókat, bölcseket béhozata.

Király az álmokat nékik megbeszéllé,
De az bölcsek közül senki meg nem fejté;
Az főpohárnakja királynak felelé:
«Az én nagy bánatim mostan jutnak eszembe.

Mikor te felséged ránk haragudt vala,
Az tömlöczbe minket bévettettél vala,
Mindketten egy éjjel álmot láttunk vala,
Az álmon mi szüvünk megszomorodott vala.

Ott egy zsidó ifjú miközöttünk vala,
Az álmot önéki megbeszéltük vala,
Az mint ő megfejté azképen lött vala,
Mert harmadnap múlva minket kihoztak vala.»

Faraó ezt hallván Józsefért bocsáta,
Hamar az tömlöczből hozzája hívatá,
Megborotválkozék, más ruhát vőn reá,
József Faraónak nagy térdet-fejet hajta.

Józsefnek Faraó monda: «álmot láték,
Sok bölcs férfiakat hozzám hívattaték,
De soha az álmot ők meg nem fejtheték,
Azért én felőled ily bizonyos hírt hallék,

Hogyha én az álmot néked megbeszéllem,
Megfejthedd bizonynyal ha akarod nékem.»
József azt felelé: «nem áll az én rajtam,
De mindazonáltal király megmondjad nékem.»

Faraó ezt mondá: «én láttam álmomban,
Tehát egy folyóvíz mellett járok vala,
Hét szép kövér ökrök vízből jöttek vala,
Legelvén az fűvön víz mellett járnak vala.

Látám hogy utánok más hét hitván ökrök,
Azon folyóvízből ismét feljövének,
Amaz hét szép kövér ökrökhez menének,
Azokat megövék, de rajtok meg sem tetszék.

Az szép kövéreket hogy megötték vala,
Ugyan olyan hitván az hét és rút vala,
Álomból azonban felserkentem vala,
Esmét elaluám, álomban láttam vala.

Láttam, hogy egy szárból felnevekedének,
Hét szép kövér, teljes, jó gabonafejek,
Láttam más hét hitván gabonafejeket,
Látám a szépeket hogy ezek mind megövék.

Én Faraó mikor álmomból serkenék,
Egyiptus országba az bölcsekért küldék,
Jövendőmondókat varázslókat gyűték
De az én álmomot soha meg nem fejtheték.»

József hogy ezt hallá, Faraónak monda:
«Egyféle királynak ez mind az két álma,
De hogy kétszer látta Faraó álmában,
Isten jelentette Faraónak javára.

Azért az két álmok mind egyet jegyeznek,
Az hét kövér ökrök az hét bőv esztendőt,
Az hét gabnafejek, kik voltak teljesek,
Azok is jelentik az hét bőv esztendőket.

Im hét esztendeig Egyiptus országban,
Oly nagy bővség lészen minden tartományban,
Mely ezelőtt nem volt soha ez országban,
Ezután sem lészen soha itt Egyiptusban.

Az hét hitván ökrök hét drága esztendők,
Hét drága esztendőt ezek is jegyeznek;
Ezek kétség nélkül bizonynyal meglésznek,
Nem sok üdő múlva csakhamar eljövendők.

Ezeknek utána hét drága esztendők
Jőnek Egyiptusra felette szűk üdők,
Egyiptus országban mind elfogy kenyerek,
Az bőv esztendőkről ingyen sem emlékeznek.

Most azért felséged hamar kerestessen
Értelmes bölcs embert, ki gondot viseljen,
Kit Faraó mostan fejedelmmé tegyen,
Ez ország gondjára ki elég ember legyen.

Minden tartományban szerezz tisztartókat,
Kik csináltassanak gabonás házakat,
Az hét böv esztendőn kik el-bétakarják,
Egyiptus országban ötödét az gabnának.

Tartsák meg az gabnát az drága üdőkre,
Mert oly nagy éhség jő Egyiptus földére,
Sem szántnak sem vetnek az hét esztendőben,
Akkor elosztassad az búzát minden helyen.

Tetszék Faraónak beszéde Józsefnek,
Az ő udvarában minden fő népének,
Faraó azt mondja: «vajjon hol lelhetnék
Ily bölcs embert, kiben istennek lelke laknék?»

Faraó Józsefnek urak előtt monda:
«Isten miérthogy néked ezeket mutatta,
Nincs ilyen bölcs ember széles ez világon,
Azért téged teszlek úrrá én udvaromban.»

Ismét király monda Józsefnek és szóla:
«Egyiptus országnak töttelek királylyá.
És minden népemet adtam kezed alá
Csak királi székem tisztedet feljülmúlja!»

Faraó ujjából gyűrőjét kivövé,
Józsefnek ujjában az király betévé,
Drága aranyláncot ő nyakában vete,
Biborban bársonyban Józsefet öltözteté.

Második székiben király hordoztatja
Előtte kiáltja: «ez Egyiptus ura,
Kezét lábát senki meg ne mozdíthassa
József akaratja nélkül!» — király azt mondja.

Titok tudójának Józsefet nevezé,
Feleségül néki a Sametot szerzé,
Manassest, Efraimot József mikor nemzé,
József király előtt az ország látni méne.

Egyiptus országát József mind eljárá,
Harminczöt esztendös József akkor vala,
Faraó királynak hogy előtte álla,
Mikor az királynak álmát megmagyarázá.

Az városok szerint tisztartókat szerze,
Gabonás házakat József sokat szerze,
Az hét bőv esztendő azonban eljöve,
Ötödét mindenütt az gabnának bészedé.

Azon városokba bégyűtötte vala
Az mely határokban az gabna lött vala,
Az hét bőv esztendő meddég tartott vala,
Mindenütt az búzát József bészedte vala.

Az hét szűk esztendők elközelgetének,
József Faraónak álmát mint megfejté,
Mindenütt az éhség nevekedik vala,
Az népnek élése Egyiptusban elfogya.

Faraó királyra kiálta az község,
Mert elhatalmazék rajtok az nagy éhség.
Király parancsolá: Józsefhez menjenek,
Az mit ő parancsol, mindnyájan azt míveljék.

Az éhség mindenütt nevekedik vala,
József az gabonás házakat megnyitá,
Egyiptus országban az népnek árulja,
Minden egyéb földön is nagy éhség vala.

Jákob mikor hallá, hogy búzát árulnak
Egyiptus országban, monda tíz fiának:
«Készüljetek hamar mert búzát árólnak,
Egyiptus országban pénzen mindennek adnak!

Csak egymásra néztek, oly igen éheztek,
Szamárokkal pénzt és zsákot szerezzetek,
Egyiptus országban búzáért menjetek,
Éhel meg ne haljunk mi és az ti gyermektek.

Izráel fiai Egyiptus országban
Mikor juttak vala József eleiben,
Arczúl borulának az földre előtte,
Mert Józsefen vala az hatalom mindenben.

József őket látván megesmérte vala,
De azok Józsefet nem ismerik vala,
Ott álmáról József emlékezett vala,
Az ő bátyjairól, kit régen látott vala.

Nagy kemény beszéddel szól József önékik,
Azon kérdi őket hogy honnan jöttenek?
«Kanahám földéből, — néki felelének —
Uram te szolgáid, hogy mi élést vihetnénk!»

József monda nékik: «de jól meglássátok,
Ha minden módotok hogy ti kémek vagytok,
Ez ország földére most azért jöttetek,
Hogy a hol erőtlemb az ország meglássátok.»

«Uram Kanahám földén egy atyától vagyunk,
Mind igaz emberek tizenketten vagyunk,
Az kicsin öcsénket mi atyánknál hattuk,
De annak az bátyját, hova lött nem tudhatjuk.»

József esmét monda: «ez az mit én mondok,
Ezzel próballak meg hogy ti kémek vattok,
Ugy éljen Faraó hogy ti rabok lésztek,
Ha az öcséteket elömbe nem hozzátok.

Azért küldjetek el egyet közűletek,
Kivel ide jőjen az ti kis öcsétek,
Ti peniglen addig itt fogva legyetek;
Igy próbállak én meg, ha igaz tü beszédtek!»

Harmad napig őket őrizésben tartá,
Az harmad nap múlván József nékik monda:
«Egyet közűletek hagyjatok itt fogva,
Ti penig menjetek az búzával el haza.

Az ti öcséteket elömbe hozzátok,
Azzal próbállak meg ha igazak vattok;
Ha penig véletek ide nem hozzátok,
Úgy éljen Faraó! kémek vattok, meghaltok!»

Ezek zsidó nyelven szólának ő köztök:
«Az mi bűneinkért most méltan szenvedjük,
Az mi atyánkfiát mert nem keserültük,
Nagy lelki-rezkedve mi az kútba vetettük!»

Ruben monda nékik: «kérélek titeket,
Hogy ne rekkentsétek az ti véreteket;
De nem fogadátok az én beszédemet,
Im most megkeresik rajtunk az József vérét!»

József nem értené, ők azt tudják vala,
Mert ő vélek tolmács által szóltat vala,
József hogy ezt hallá elfordúla, sira,
Orczáját megtörlé esmét vélek beszélle.

Simeont előttök ott megkötözteté,
Az többinek zsákját búzával megtölté,
Pénzét mindeniknek a zsákban kötteté,
Az útra költséget ada annak felette.

Kanahám földére haza indúlának,
Ételhez az úton együtt megállának,
És egyik megnyitá száját ő zsákjának,
Hogy abrakot adna szálláson a szamárnak.

Az ő csomó pénzét a zsákban találá,
Atyjafiainak mindjárást megmondá,
Mindnyájan szűvekben megijedtek vala,
«Miért mielted ezt istenért?» — mondják vala.

Atyjokhoz Kanahám földére jutának,
Renddel mind megmondák atyjoknak mint jártak,
Kezdik oldaznia mindnyájan zsákjokat,
Pénzeket mindnyájan zsákjokban megtalálák.

Jákob mindezeket hogy hallotta volna,
Simeon hogy fogva Egyiptusban volna,
És az Beniámint oda kérték volna,
Fiai az búza árát meghozták volna,

Jákob monda: «József nincs azt jól tudjátok,
Fogva Egyiptusban Simeont hagytátok,
Az Benjánimot is fogva beadjátok,
Az én fiaimtól engem mind megfosztotok.

Ha az Benjánimot tőlem elviszitek,
Történnék az úton gonosz szerencsétek,
Az gyermeket tőlem hogy elvesztenétek;
Engemet a sírbe ottan bétemetnétek!»

Ruben, első fia monda Izráelnek:
«Bízd én reám gondját az én kis öcsémnek,
Ha békével meg nem hozom kegyelmednek,
Bátor én két fiam tőled megölessenek».

Az éhség peniglen nevekedik vala,
Az vén Izráelnek kenyere elfogya,
Egyiptus földéről kit hoztanak vala:
«Menjetek búzáért!» — meg fiainak monda.

Júda penig monda: «mi el nem mehetünk,
Hogy ha mi öcsénkkel együtt nem indúlunk,
Mert az úrnak erős hittel megesküdtünk,
Hogy öcsénkkel öszve Egyiptusba bémegyünk.

Azzal próbál ő meg, azt mondá mi nékünk,
Ha Beniánimot oda viszszük vélünk,
Azután mindenkor szabadon mehetünk,
És kereskedhetünk, elég élést ád nékünk.»

Juda penig monda: «bocsásd el békével,
Kezes leszek erte, meghozom békével,
Hogy ne haljunk éhel mi meg gyermekünkkel,
Késedelem nélkül elindúljunk ezentől».

Izráel felele: «ámbátor úgy légyen,
Úristen titeket békével viseljen,
És ott az úr előtt szerencséssé tégyen,
Mindenben hozzátok szüve irgalmas légyen.

Vigyetek az úrnak szép ajándékokat,
Az föld gyümölcséből mentől drágábbakat,
Diót, mézet, mirrhát, drága balzsamokat,
Az előbbi pénzt is vigyétek meg az úrnak.

Menjetek el azért Egyiptus országba,
Az embert úristen tégye irgalmassá,
Simeont békével hogy bocsássa haza,
Az Benjánimot is ő énnékem megadja!»

Az ajándékokat zsákjokba bérakák,
És az Benjanimmal útra indúlának,
Egyiptus országba mikor béjutának,
József színe előtt mindnyájan megállának.

József Benjanimot mikor köztök látá,
Az ő háza gondviselőjének mondá:
«Im ez férfiakat vidd az én házamba
Készitsetek ételt mert vélek ebéllem ma.»

Az mint József hagyá, őket házba vivék,
Mind megréműlének, szólának ő köztök:
«Amaz pénzért rajtunk most patvart keresnek,
Hogy mind szamárostol minket rabbá tegyenek!»

Szólának Józsefnek gondviselőjének,
Megmondák mint jártak az előbbi pénzzel.
Monda ő nékiek: «légyetek békével,
Isten látogatott meg titeket az pénzzel».

Simeont közikbe tömlöczből hozatá,
Mindeniknek lábát vízzel megmosatá,
Terhes szamároknak abrakot adata,
Az ajándékokat ők elő rakták vala.

Az ajándékokat ők ott tartják vala,
József azonközbe az házba béjuta,
Az földre előtte leborúltak vala,
Az ajándékokat hogy bémutatják vala.

József szeretettel fogadá őtőllek
Megköszöné nékik és azt kérdi vala:
«Él-e az atyátok, kiről ti szólátok
Azelőtt mikor ti itt én nálam valátok?»

Benjanimot József hogy látá ő köztök,
Monda önékiek: «ez-e az öcsétek,
Az ki felől nékem ti emlékeztetek?
Fiam, tegyen isten véled kegyelmességet!»

Szüve az öcscséhöz felgerjedett vala,
Sírástól ő magát nem tarthatja vala,
Egy kamorájában József igen síra,
Orczáját megmosá, magát megtartóztatá.

Atyjafiaihoz az házba béméne,
Parancsolá, étket hoznának eleiben,
Az atyjafiait ülteté eleiben,
Az ki mint született egymás után egy rendben.

Parancsolá József: «zsákjokat megtöltsék,
Pénzét mindeniknek az búzában tegyék,
De az kisebbiknek zsákjába bétegyék,
Az én poharomat pénzével odategyék!»

Másnap reggel József őket elbocsátá,
Gabonákkal barmokat megterhelni hagyá,
Házának dolgosát utánok bocsátá,
Miként cselekednék ő vélek, megtanítá.

A szolga eléré, így szóla ő nekik:
«Miért hogy ti ilyen gonoszt míeltetek?
Az jókért uramnak mert gonoszt adtatok,
Jövendőmondónak poharát elloptátok!»

Azok felelének József szolgájának:
«Miért szólasz ilyent az te szolgáidnak?
Keresd meg minálunk az úrnak poharát,
Az kinél megleled, legyen rabja az úrnak».

Az József szolgája mondá: «arra hagyom,
Az mint ti mondjátok az légyen én rabom,
Az uram poharát kinél megtalálom,
Az többitek penig elmehettek szabadon».

Ott mindenik zsákját az földre bocsáták,
És zsákjoknak száját mindnyájan megódák,
Kezde keresnie Józsefnek szolgája,
Az pohárt meglelék Beniámin zsákjában.

Látván, ruhájokat ottan megszaggaták,
És nagy hamarsággal terheket felrakák,
Az várasba mikor Józsefhez jutának,
Arczul ő előtte az földre borúlának.

József ő reájok kezde feddenie:
«Hogy mertétek, — ugymond, ti ezt mielnie,
Nem gondoltátok-e hogy megértenéje,
Efféle bölcs ember titeket megbüntetne?»

Júda penig monda: «uram mit mondhatunk,
Elötted magunkat nem igazíthatjuk,
Im mostan megtetszik az mi álnokságunk,
Az mi kis öcsénkkel mi te rabjaid vagyunk!»

József monda: «távol legyen az éntőlem,
Az büntelenekkel hogy úgy cselekedjem;
Az pohár kinél volt, az rabom énnékem,
Ti penig békével elmehettek éntőlem».

Júda esmét kéri Józsefet: «ne bánja,
Könyörög ő néki, beszédét meghallja,
Renddel megbeszéllé, mint az ő vén atyja
Beniamint nékik mert nagy kérésre adta.

Az gyermeket uram azért bocsásd haza,
Én leszek érette kegyelmednek rabja,
Mert ha az gyermeket vén atyám nem látja,
Nagy keserűséggel lészen hamar halála.

József önnönmagát ott meg nem tarthatá,
Mindenek jól látják, felszóval kiáltja,
Hogy az házban senki ottben ne maradna,
Csak az ő bátyjai véle maradtak vala.

József nagy felszóval sír hogy minden hallja:
«Én vagyok az József — bátyjainak monda,
Él-e Jákob az én atyám?» — esmég monda,
Mind elrémülének, nem felelhetnek vala.

«Jöjetek én hozzám semmit ne féljetek,
Én vagyok az József, — monda önékiek,
Kit ti Egyiptusba áron eladátok,
Azért nem haragszom, azt bizonynyal tudjátok.

Az isten engemet értetek bocsátott
Egyiptus országba, hogy megtartatnátok,
Az nagy drágaságban éhel ne halnátok,
Mert még öt esztendőt tartnak az drágaságok.

Azért siessetek, mondjátok atyámnak,
Hogy én József élek, ím ti jól látjátok,
Minden dücsőségem néki megmondjátok,
Hogy úr fejedelem itt Egyiptusban vagyok!»

József az öcscsének ott nyakára hajla,
Nagy erősen síra, őtet megcsókolá,
Az bátyjainak is mind nyakára hajla,
Örömébe síra, őket megcsókolgatá.

Mikor Faraónak hírré adták volna,
Hogy Józsefnek atyja Kanahám földén volna,
Az atyjafiai odajöttek volna
Tetszék Faraónak és Józsefet hívatá.

Monda az Faraó király ott Józsefnek:
«Az te vén atyádért gyorsan elmenjenek,
Búzával barmokat hamar terheljenek,
És küldj szekereket is az ő gyermekinek.

Izend meg önéki hogy siessen hozzám,
Háza eszközivel semmit ne gondoljon,
Ez ország javait önékie adom
És Gázonnak földét ő nékie adom.»

József szekereket atyjáért bocsáta,
Miképen Faraó néki parancsolá;
Az útra költséget önékiek ada,
Mindeniknek egy-egy inneplő ruhát ada.

Húsz szamárt búzával, marhával terhele,
József ő atyjának ajándékot külde,
Az atyjafiait útokra ereszté,
De Benianimot vélek el nem ereszté.

Háromszáz ezüst pénzt ada az öcscsének,
Monda az többinek: «sietvén menjetek,
Az úton köztetek ti ne versengjetek,
Az én vén atyámnak én szómmal köszönjetek!»

De Izráel szűve mind mást gondol vala,
Mert Benianimot köztök nem látja vala,
De a szekereket hogy ő látta vala,
Lelke megélede és fiainak monda.

Kanahám földére hogy hazajutának,
József követségét atyjoknak megmondák,
Az ajándékokat atyjoknak mutogatják
József Egyiptusban fejedelem, megmondák.

Szegén vén Izráel szóla nagy örömmel:
«Elég énnékem az hogy fiam József él,
Elmegyek hogy lássam éltemben szememmel!»
Izráel indúla mind az ő gyermekivel.

Izráel áldozék Bersában útában,
Isten szóla néki éjjel látásában:
«Jákób ne félj semmit, menj el Egyiptusba,
Mert nagy néppé teszlek téged én az országban.

Hetven lélek Jákob háza népe vala,
Kikkel Egyiptusba ő bémégyen vala,
Barma és jószága őnéki sok vala,
Izráel Kanahám földén kit gyütött vala.

Az öreg szekerek őket viszik vala,
Faraó utánok kiket küldött vala,
Júdát vén Izráel elől elbocsátá,
Gázonnak földére hogy őket igazgatná.

József hogy megérté, szekeret készíte,
Az ő vén atyjának eleibe méne,
Vén Izráel látá nyakára csüggede,
Sok ideig síra mindkettő örömében.

Jákob monda: «immár örömest meghalok,
Mert hogy szemeimmel tégedet láttalak!»
József monda: «ím én szólok az királynak,
Hogy én Gázon földén titeket meghagyjalak».

József megjelenté Faraó királynak
Jövését atyjának és atyjafiainak,
Az ő gyermekének, lábas marhájának,
Öcscse véle vagyon ő atyjafiainak.

Faraó ezt hallván Józsefnek felele:
«Lám előtted vagyon Egyiptusnak földe,
Ahol néked tetszik mentől jobb részébe,
Szállíts oda öket akár Gázon földére».

Atyját is királyhoz József el-béhozá,
Király kérdé tőle, hány esztendős volna?
Száz harmincz esztendős,— az királynak monda;—
Az Faraó király vén Izráelt megáldá.

József önékiek örökséget szerze
Egyiptus országnak mentől jobb részébe;
Mint király meghagyta Gázonnak földére,
Beszállíta öket mind barmostól az földre.

Az éhség peniglen oly igen nagy vala,
Egész Kanahám földén kenyér nem vala,
Egyiptusban búza venni mennek vala,
Az gabonát penig József árulja vala.

Egész Kanahám földe pénzét oda hordá,
Józsefnek búzáért Egyiptusban hagyá,
Már Egyiptusnak is pénze mind elfogya,
Király tárházában József az pénzt rakatá.

Egyiptusban az nép Józsefre kiálta;
«Uram miért hagysz minket éhel meghalnunk,
Egy pénzünk sincs immár hanem lábas marhánk,
Kérünk adj kenyeret az barmokért, hogy éljünk!»

József parancsolá hogy oda hajtanák
Egész Egyiptusból ő lábas barmokat,
Tehént, lovat, szamárt, öszvért és juhokat:
Igy vövé meg József búzán mind az barmokat.

Hatod esztendőben az község kiálta,
Józsefnek azt mondják, hogy nem titkolhatják,
Mert az gabonáért nincs már mit adniok,
Pénzeket, barmokat mert mind kenyérre adták.

Látja az mi urunk hogy nincs több testünknél
És házunkhoz való kevés szántóföldnél,
Azért kérünk téged, végy meg mind földestől,
Hogy szörnyű halállal ne haljunk meg éhséggel.

Igy vévé meg József a szántó földeket,
Egyiptus országban mind az köznépeket,
Minden tartományba őket széllel küldé,
Parancsolá nékik, hogy szántanák az földöt.

Életekre búzát eleget adata,
Vetni magnak valót az felett adata,
József az köznépnek törvényét kiadá :
Királynak ötödét adnák az föld hasznából.

József azért mondá az egész községnek :
«Im ez mái napon titeket megvőlek,
Faraó királynak tulajdoni vagytok,
Mind ti és véletek az ti szántóföldetek».

Jákob Egyiptusba mikor bément vala,
Tizenkét esztendőt azután élt vala,
Száz negyvenkét esztendős korában vala,
Jákob Gázon földén fiai közt meghala.

Izráel Józsefet azon megesküté,
Testét Egyiptusba hogy el nem temetné,
De Kanahám földére atyjafiaihoz vinné,
Az kettős barlangba őtet eltemetnéje.

Ezer ötszáz ötvenhat esztendő számban,
Böjtben, az beteges Márczius havában,
Magát vigasztalván háborúságában
Nagy Bányai Mátyás szerzé beteg ágyában.

FINIS.

III.

HISTÓRIA AZ VITÉZ HUNYADI JÁNOS VAJDÁRÓL.

Néktök emléközöm ha meghallgatjátok jó Hunyadi Jánosról,
Nagy jámborságárul, hív szolgálatjáról, erős viadaljáról,
Az ő idejében két László királyról, Amurátes császárrul,
Nándor-Feírvárrul, Jankula vajdának utolszor haláláról.

Irnak vala akkor ezer négyszász és az negyven jó esztendőben,
Ifjú Albert király mikor regnál vala Magyarország földében,
Az király meghala, felesége kedig megmarada terőhben
Jó Hunyadi János akkor vajda vala az Erdélnek földében.

Az királné asszony mikor látta volna, hogy ő elég nem volna
Jó Magyarországnak gondviselésére, végházak ótalmára,
Jó akaratjából király az uraknak megparancsolta vala :
Válaszszatok királyt — úgymond, magatoknak az ország oltalmára.

Lengyel Kaszmír király atyjafiát László herczegöt ők választák,
Kiért Litvaságban követökkel népet az urak bocsátának,
Míg oda járának addig jó Budában a királné asszonnak
Lőn fiú magzatja, hogy kit nevezének körösztséggel Lászlónak.

Látván ezt az urak, sokan ő közzőlök az asszonyhoz hajlának,
Nem sok idő múlván az kis királyfiat ők Fejérvárban hozák,
Ott nagy tisztességgel királylyá választák, őtet megkoronázák,
Onnat Misegrádban mind anyjával öszve koronástul felhozák.

Ott királné asszony azért az koronát esmét helyére nem tövé,
De ugyan mentében felső ruha alatt elökötőben tevé
Az tokát peniglen mind az urak előtt az ládában bétevé;
De az asszony dolgát senki urak közűl csak eszében sem vevé.

Nem sok idő múlván mind fiával öszve mene Németországba,
Friderik császárnak mint atyjafiának az gyermököt ajánlá.
Mind az koronával gyermök László királyt néki tartani hagyá,
Ő maga megtére, oly nagy sietséggel jöve Magyarországba.

Várak és városok kik királné asszon pártján akkor valának,
Néppel és éléssel királné asszontól oly igen takartatnak,
Azonközben penig az László herczeggel urak haza jutának,
Székes-Fejérvárban vivék tisztességgel hogy űt megkoronáznák.

Az koronát urak hogy helyén nem lelék, igen megbúsólának,
De rágondolának, az szent István testét igen hamar felásák,
Az fejében való koronát kivövék, az testet bécsinálák,
Az László herczeget ezzel tisztességgel urak megkoronázák.

Mikoron székiben Lengyel László király jó Budában űlt vala,
Öt jeles férfiú az asszony pártjáról ottan királhoz hajla:
Jó Rozgoni Simon, Iregy Miklós vajda, Hunyadi János vajda
Dienes gardinál, Garai László bán ki misegrádi vala.

Rövid idön esék nagy gondja királnak az királné asszonynyal,
Mert nagy gondja vagyon az pártos urakkal czikardi monostornál,
Kit megérte király, ottan népet ada jó Hunyadi Jánossal,
Hogy szemben megvíjjon mint ellenségével, ott az pártos urakkal.

Ottan elindúla király seregével Hunyadi János vajda,
Czikardi mezőken, az pártos urakkal vajda ott szemben szálla;
Csuda bölcsessége az hadakozásban és bátor szíve vala,
Seregeket szerze, népét bátorítá, viadalhoz oktatá.

Jó Hunyadi Jánost sereg előtt mikor pártos urak megláták,
Mind elrettenének, mert fejenként tudják vajda jó vitéz voltát,
Jóllehet hogy szemben véle megvívának, de elfutamodának,
Szántalan nagy sokan köztök elhullának, kik földre vágatának,

Mikoron ez dolgot az királné asszon ott megértette volna,
Népét, Zólyom várát az Iszkra Jánosnak ottan kezébe adá;
Az cseh Iszkra János az többivel öszve nagy sok kastélt csinála,
Erős klastromokat, nagy sok templomokat mind kastélnak alkota.

Ezekben mind csehek, lengyelek és egyéb nemzetségek valának,
Az egész felföldet kik erőssen dúlják, égetik és rabolják,
László király pártját valahol foghatják, fogják és földre vágják.
Mikor ezenképen jó Magyarországban egymást igen rontanák;

Azonközben török Amurátes császár hogy ez dolgot meghallá,
Jó Magyarországban ilyen visszavonás az urak között volna: —
Minden erejével Nándor-Fejérvárat Amurátes megszállá,
Hét egész holnapig éjjel nappal császár lőteté, ostromlatá.

Jó vitéz Szováti János bán tisztiben akkoron Fejérvárban,
Az vitézek között forgódik mindönött, vagyon nagy bíztatásban,
Szíve bátorságban, bölcs hadakozásban, jeles minden dolgában,
Vitézekkel tészen Szováti János bán nagy kárt császár hadában.

Mikor látta volna Amurátes császár népének veszedelmét,
Bánat és félelem, csuda nagy rettegés foglalá császár szívét,
Szégyen vallására megtéríté azért esmét földébe népét,
Kiért Feírvárban oly igen dícsérék az úristennek nevét.

Ez lött dolgok után Feírvárat adák jó Hunyadi Jánosnak,
Mint jámbor vitéznek és Magyarországnak hívséges szolgájának,
Azért hírré tövék ezt az Szenderőben akkor Izsák vajdának,
Nándor-feirvári bánságot hogy adták jó Hunyadi Jánosnak.

Izsák vajda akkor nagy néppel indúla, készőle elrablani,
Nándor-Fejérvárnak vidékét kezdé ő égetni és rablani,
Hunyadi Jánosnak hogyha bátor szíve volna, akarná látni,
Az útban ő véle jó Hunyadi János szemben meg merne víni.

Jó Hunyadi János bán mikor ez dolgot Fejérvárban meghallá,
Fejérváron belől az császár halmánál vajda elejben szálla,
Mert az Izsák vajda akkor az rablásból immár visszatért vala,
Kazdag nyereséggel, szántalan sok rabbal Izsák vajda jő vala.

Viadalhoz népét jó Hunyadi János igen hamar készíté,
Szép szóval oktatá, tanítá, bíztatá, szép seregeket szerze,
Izsák vajdát azért jó Hunyadi János vitézekkel megveré,
Mind Szenderőiglen Izsák vajdát űzé, népét igen öleté.

Kazdag nyereséggel jó Hunyadi János vitézekkel megtére,
Azonban másfelől az Meczet bék jöve nagy néppel Erdélségbe,
Nagy rablást, égetést tőn Meczet bék akkor az Erdölnek földében,
Kit Hunyadi János megértvén siete népével Erdélségben.

Gyula-Fejérvárhoz nem messze Meczet bék az megtérésben vala,
Jó Hunyadi János az megfáradt néppel ott eleit megállá,
De mikoron látá, hogy a Meczet béknek népe igen sok volna,
Elálla előle, meg nem víva véle, mert csak kevesen vala.

Oly nagy sietséggel több népet támaszta, az bék után indula,
Mert szántalan sok nép az törökkel vala, kiket vajda szán vala;
Nagy szíve-szakadva jó Hunyadi János utánnok mégyen vala,
Isten úgy akará, az pogánt eléré, véle ott szembe szálla.

Jó Hunyadi János igen hamar népét viadalhoz készité,
Jézust kiáltata minden nepeivel, az pogánt ott megveré.
Két vitéz fiával az Meczet bék akkor viadalban elvesze,
Népének jobb része azért az Meczetnek akkoron ott elvesze.

Sírnak térden állva ott az szegén rabok, az istenhez kiáltnak
Szűzek, szép leányok, férfiak, asszonyok ezképpen imádkoznak:
«Membéli úristen, kérönk adj szerencsét az szegén magyaroknak,
És adj diadalmot az pogánok ellen jó Hunyadi Jánosnak!»

Az viadal után vala nagy öröme jó Hunyadi Jánosnak,
Sietnek vitézek lovokról szökdesni, az rabokat ódozzák,
Menbéli Ístennek kegyelmességéről mindnyájan hálát adnak,
Sok jó nyereséggel ők felrakodának, el haza indulának,

Ez dolgot megérté moldovai vajda és havasali vajda,
Hunyadi Jánosnak nagy hatalmasságát félik, rettegik vala,
Mert török császárhoz hajlottanak vala, adót fizetnek vala,
Jó akaratjából azért mindakettő László királyhoz hajla.

Vala nagy haragja az török császárnak azért az két vajdára,
Ottan behívatá nagy Musztafa basát, néki megparancsolá:
Moldovát és Havasalföldet elrabolja, az vajdákat megfogja; —
Nyolczvanezer embert Musztafa basának akkor az császár ada.

Az kis Nikápolnál Duna vizén basa népével általkele,
Havaselföldében nagy rablást tétete, Erdélben jöve,
Nagy sok rablás után az Erdélországból az basa haza téré,
Jó Hunyadi János utána siete, Vaskapunál eléré.

Jó Hunyadi János ott az Vaskapunál basával szembe szálla,
Seregeket szerze, népét bátorítá, az basával megvíva.
Isten úgy akará a basát megveré, népét földre vágatá,
Kiért minden nép közt jó Hunyadi János nagy tisztességben vala.

Azonközben László király jó Budában zászlóit kitéteté,
Zsoldot kiáltata, kire mindenfelől sok jó vitéz nép gyűle,
Hunyadi Jánosnak az király izene, hogy népével kijőne,
Mert ű az alföldre török ellen akar hadakozni mennie.

Népét elindítá jó Hunyadi János; az királyhoz ha juta,
László király akkor Hunyadi Jánossal nagy haddal elindúla,
Az alföldre méne, Dunát általkelé, Rácz országba ha juta,
Mind az egész hadat jó Hunyadi János ott kétfelé szakasztá.

Ott Hunyadi János az népnek felével László királt meghagyá,
Ű maga Hunyadi az felével penig rablani elindúla,
Mind az törököket erősen rabolja és szertelen vágatja,
Holott ötször ízben az török rágyűle, véle szembe megvíva.

Mind az ötször ízben jó Hunyadi János az töröket megveré;
Igen megbúsula Amurátes császár ez dolgot hogy megérté,
Nagy néppel az császár natúlai basát vajda után ereszté,
Megtérvén útában jó Hunyadi Jánost az basa ott eléré.

A császár hadának mikor sokaságát Hunyadi János látá,
Igen megijede, de semmi félelmet népének nem mutata,
Sőt igen bíztatja, seregeket szerze, viadalhoz állata.
Itt hatodszor veré meg az császár hadát és az basát megfogá.

Szántalan sok rabbal, kazdag nyereséggel vajda királlhoz jöve,
Natúlai basát jó László királnak ott ajándékon vivé.
Amurátes császár ez dolgot megérté, oly igen megrettene,
Ű nagy félelmében tíz esztendőig való frigyet királtól kére.

Király megengedé, de ilyen ok alatt, az mit király kévána,
Hogy Szenderő várát egész Ráczországgal deszpotnak visszaadja,
Natúlai basát ajándékon ű is császárnak elbocsátja, —
Nagy erős hitlevél az fejedelmek közt ez dologról költ vala.

Eugenius pápa Julianus nevű gardinált kiereszte,
Ki által az királt, pápa arra inté hogy az törökre menne,
Minden kéntől, bűntől királtmegódozná, hogy ha hütit megszegné,
Sok hízelkedéssel az János gárdinál László királyt meggyőzé.

László király akkor Hunyadi Jánossal nagy haddal indúlának,
Nagy sok városokat, várakat megvőnek, kiknek népét levágák,
Végezetre mikor ők az tenger mellé Varanához jutának,
Holott az Varanót és Galatát akkor királnak holdoltaták.

Azonközben penig Amurátes császár nagy haddal oda juta,
Mint hitiszegettel a László királylyal császár ottan megvíva,
Ott az László király, János gardinállal viadalban meghala,
Jó Hunyadi János csak egyedűl akkoron onnat elszalada.

Jóllehet hogy az ügy végezetre álla Amurátes császárnak,
De az törökökben magyaroknál többen nagy sokan meghalának,
Jó Magyarországból az vitézlő népnek színe ott maradának,
Eugenius pápa ez nagy veszedelmet szerzé László királnak.

Jó Hunyadi János hegyekben, völgyekben, erdőn búdosik vala,
Történék azonban hogy Havasalföldben jó Hunyadi találá
Az Dragul vajdára, ki Havasalföldet akkoron bírja vala;
Érté hogy Hunyadi János ott bologna, őtet ottan megfogá.

Nem sok üdő múlván jó Hunyadi Jánost az vajda elereszté,
Megajándékozá, népet ada néki Erdélben késérteté.
Magyari uraknak az megmaradéka az Rákosra felgyűle,
Hunyadi János is az kéncses Erdölból urak közzé lejöve.

Mind egy akarattal az magyari urak János vajdát választák,
Jó magyarországi gubernátorságot azért ő néki adák,
Mert hűv szolgálatját jámbor vitéz voltát mind fejenként jól tudták.
Azért hallgassátok miképen viseli ő gubernátorságát.

Irnak vala akkor ezer négyszáz negyvenötödik esztendőben,
Hunyadi Jánosnak az havasalföldi fogság juta eszében,
Nagy néppel indóla az Dragul vajdára Havasalnak földében,
Megveré az vajdát, holott egy fiával akada ű kezében.

Az Dragul vajdának mind fiával öszve akkor fejét véteté,
Onnét elindúla Friderik császárra, Németországba méne;
Koronával öszve gyermek László királt az császártól kéreté,
De sem az koronát, sem az királfiat császár néki nem küldé.

Jó Hunyadi János gubernátor ezen oly igen megbúsula,
Az Németországban egész Karintiát haragjában elrablá,
Ezzel egyetemben nemes Karniólát és Styriát elrablá;
De Friderik császár ez három országot kevés kárnak alítá.

Népével megtére jó Hunyadi János vígan Németországból,
Ott megemlékezék az ű rajtok esett romlásról, bosszúságról,
Az László királról, magyari urakról, vitézek haláláról,
Ki ű rajtok esék az Galatán belől Amurátes császártól.

Nagy néppel indúla jó Hunyadi János Amurátes császárra,
Szerémnél az Dunán népét költözteté, Rigó mezőre szálla,
De ott az szerencse Hunyadi Jánosnak nagy gonoszól szolgála,
Mert az elvégezett, hüttel erösített frigy még ki nem tölt vala.

Az Rigó mezején Amurátes császár véle szembe érközék,
Két egész nap estig az viadal tarta, az nép meg sem futamék
De az frigytörésért jó Hunyadi János tőle megveretteték;
Népe veszedelmét gubernátor látá, ottan megfutamodék.

Futtában Hunyadi két török kezében — történék, hogy akada,
Mind a kettő gyalog, lovárol leszálla, szabláját el-lehányá,
Kazdag öltözetit Hunyadi Jánosnak az két török levoná,
De az osztozásban — isten úgy akará, hogy egyben vesztek vala.

Egyik a másikat igen kezdék kézzel ott arczól csapdosnia,
Gubernátor látá, az egyik szabláját igen hamar ragadá,
Az egyik töröket csakhamar levágá, a másik elszalada,
Lovára fordula; futtában gubernátor egy ráczra találá.

Az rácz mikor látá jó Hunyadi Jánost, legottam megesmeré,
Hitire fogadá Nándor-Feirvárban hogy Hunyadit kísérné.
De megcsalá őtöt, mert az rácz despotnak Szenderőben bévívé.
Egyik fiát akkor feje váltságáért az rácz despotnak küldé.

Deszpot fogságából jó Hunyadi János mikor haza jött volna,
Igen bosszonkodik az ű fogságáért és fiáért deszpotra,
Esmét felkészőle, nagy néppel indúla a rácz királ deszpotra,
Szenderő vidékét mind elégetteté, népét elrablattatá.

Mikoron ez dolgot Szenderő várában az rácz deszpot meghallá
Igen megrettene Hunyadi Jánostól ő hamar frigyet kére,
Gubernátor fiát deszpot tisztességgel az atyjának kivivé;
Deszpot felfogadá, hogy Magyarországnak mind holtaiglan hűv lenne.

Onnét hogy megtére jó Hunyadi János a csehekre indúla,
Mert cseh Iszkra Iános nagy sok kástéllokat mindenött csináltata
Melyekből nagy dúlásokat az csehek, lengyelek tesznek vala,
Ezekben nagy sokat gubernátor megvőn, népet mind levágatá.

Lossoncznál Szent Márton kastéllját magyarok Hunyadival hogy vívák,
Az cseh Iszkránák János gubernátort az urak elárólák,
Az ő népe előtt való hadnagyoknak titkon megparancsolák,
Hogyha az cseh Iszkrát látjátok mindnyájan ottan elfutamjatok.

Azért a cseh Iszkra urak tanácsából János vajdára jöve,
Az arúló urak népe ő mellőle mindegyiglen elfuta,
Gubernátor látá, népével ő ottan elméne ő előle.
De az árúlóknak — isten úgy akará, nagyobb része ott vesze.

Hédervári László egy az urak közzől, ki egri pispek vala,
Cseh Iszkra Jánosnak kezében az pispek akkoron ott akada,
Feje váltságáért az cseh Iszkránák Egret ígérte vala,
De a két porkoláb hazugságban hagyá, Egret oda nem adá.

Jó Hunyadi János ottan béhívatá az alföldi hőseket,
Kikkel egyetemben kezdé kergetnie cseheket, lengyeleket,
Azon esztendőben megvőn az csehektől nagy sok örökségeket,
Kiket elhányata és mind levágatá az benne való népet.

Végezetre osztán jo Hunyadi János Zólyom várát megszállá,
Kiben Iszkra János minden népeivel akkoron szorult vala,
Ott egy kastélyt Zólyom vára ellenében Hunyadi csináltata,
Kit az Iszkra János mikor látott volna, könyörgésre indúla.

Azonközben hallá Amurátes császár az alföldi hőseket,
Hogy hon nem volnának, de ők az felfölden vínak örökségeket.
Ottan felhívatá császár eleibe akkoron a Fricz béket,
Megtanítá őtet hogy mit cselekedjék, ada véle sok népet.

Meghagyá az béknek, hogy az elrontott Krusócz várát megcsináltassa,
Kiből Ráczországot császár mindenkoron szabadon rabolhassa.
Deszpot hogy ezt érté, Hunyadi Jánosnak igen hamar megírá
Jó Hunyadi János ottan minden dolgát csehekkel hátra hagyá.

Nagy néppel indúla Fricz bék az elrontott Krusócz építésére,
Jó Hunyadi János alföldi hősökkel igen hamar megtére,
Mind éjjel és nappal János gubernátor az alföldre siete,
Mikor Krusócz alá jó Hunyadi János vitézekkel elére.

Fricz békkel magyarok az Krusócz mezején ottben szembeszállának,
De mihelt Hunyadit az törökök láták, ottan elfutamának,
Mind setét estvéig az magyarok űzék, őket oly igen vágák,
Meg annak felette Fricz béket magyarok ott futtában megfogák.

Jó Hunyadi János onnét magyarokkal Bolgárországba méne,
Bidujót megvövé ott az bolgároktól és mind elégetteté;
Kazdag nyereséggel jó Hunyadi János magyarokkal megtére.
Akkor írnak vala ezer négyszáz ötvenötödik esztendőben.

Azon esztendőben magyari urakkal Czelling ispán indúla
Német-Újhel várát Friderik császárra magyarokkal megszállá,
Mert az ifjú László király koronástól akkor császárnál vala,
Kire Magyarország mint király fiára törvén szerént néz vala.

Végezetre császár ott készerítteték, uraknak megígéré,
Mind a koronával iffjú László királt hogy ő Bécsbe vitetné.
Nem sok idő múlván császár László királt akkoron Bécsbe küldé,
Jó Hunyadi János királhoz magyari urakkal Bécsbe méne.

Engedelmességet mutatnak hűséggel urak László királnak,
Jó Hunyadi János gubernátorságát ott letövé királnak,
Királ megköszöné nagy hű szolgálatját jó Hunyadi Jánosnak,
Külömb-külömbféle szép ajándékokat adata Hunyadinak.

Egy fekete holló Hunyadi Jánosnak paizsán írva vala,
Hogy ki az orrában nagy szép arany gyűrét nagy ékesen tart vala,
Királ szerelmében Hunyadi Jánosnak ezt ott czímeről adá,
A mellett egy vértben egy verhenyő szinê oroszlánt királ ada.

Az egyik lábával egy koronát penig ez elragadott vala,
Kinek titok dolgát mind az urak előtt királ megmagyarázá:
Az erős oroszlán hogy Hunyadi Jánost önnönmagát példázná,
Ki az pogán vértől sok viadaljában megveresedett vala.

Az oroszlán lába hogy ki a koronát körmével elragadta,
Az az te fiadat jó Hunyadi Mátyást bizonyával példázza,
Mert ez a koronát az én holtom után mindjárást elragadja.
Hét esztendő múlván ám bételjesedék királ prófécziája.

Bécsből László királ magyari urakat mind házokhoz bocsátá,
Hunyadi Jánossal Capistránus János alájöve Budára,
Hogy keresztes hadat mindenött támasszon az Mahumet császárra,
Miképen az Miklós pápa ezt őnéki megparancsolta vala.

Nem sok üdő múlván az László királ is Bécsből el-alá jöve,
Mint koronás király jó kéncses Budában király székiben űle.
Azon esztendőben az nagy Mahumet Konstántinápolra jöve,
Frigyet hátra vete, sok viadal után az várast ő megvevé.

Ott az görög császárt az vitézlő néppel, urakkal levágatá,
A császárné asszont négygyé vágattatá, az várast megdúlatá,
A szegén községet pénzen eladatá, sok szűzeket megrontata,
Szent Zsófia asszon templomát magának áldozatra választá.

Igen öről vala kazdag nyereségnek az Konstántinápolban,
Elbízá ű magát, el-felfúvalkodék nagy hatalmasságában,
Alítá ű magát bölcs Alexandernak hadakozás dolgában,
Nándor-Feirvárat kezdé forgatnia császár gyakran magában.

Akkor írnak vala ezernégyszáz ötvenötödik esztendőben,
Az Mahumet császár mind földön mind vízen vala nagy készőletben,
Négyszázezer néppel császár elindúla ű nagy kevélségében,
Nándor-Feirvárat mind földön és vízen megszállá merészségben.

Kezdé lőtetnie tornyait, kőfalát jó Nándor-Feírvárnak.
Ez dolgokat mikor megmondották volna iffjú László királnak,
Egy német úr adá tanácsól királnak, hogy ők elindulnának.
Ugyanazon éjjel jó Buda várából szökve mind kifutának.

Tizenötöd napig Budának kapuja őrízet nélkül álla,
Semmit ez országnak akkor ótalmára a királ nem gondola.
Mikor János vajda az kéncses Erdélben ezt meghallotta vala,
Hogy a nagy Mahumet Nándor-Feírvárat nagy erősen víta'ná.

Jóllehet a gubernátorságot immár vajda letötte vala,
De mindazonáltal holtiglan akara hazájának szolgálni,
Nagy hamar siete, mint tőle lehete, sok szép hadat támaszta;
Capistranus János a keresztesekkel vajda mellé indúla.

Éjjel nappal siet jó Hunyadi János, az alföldre ha juta,
Nagy sok nászádokban, sajkákban, hajókban vajda népet állata,
Eveztet erősen, siet vitézekkel Feírvár ótalmára
Mahumet császárnak vízi ereivel vajda ha szemben szálla.

Csuda bátor szíve Hunyadi Jánosnak, népét igen bíztatja,
Nászádit hajóit erős viadalhoz rendeli és állatja
Az úr Jézus Krisztust segítséggel híjja, népével kiáltatja,
Mint sebes mendörgő, nagy hertelenséggel az törökre rohana.

Vala nagy kiáltás, rettenetes lövés, ropogás ű közöttek,
A vitéz magyarok igen serénkednek, török hajókba szökdösnek,
Nagy erős vérontást, csuda nagy viadalt az pogánok közt tesznek:
Mennybéli Istentől ott az diadalom Hunyadinak adaték.

A császár hajóit és vízi erejét magyarok megégeték,
Nándor-Feírvárba Hunyadi Jánossal mindnyájan bémenének,
Jó Hunyadi Jánost Nándor-Feírvárban láták, megörélének,
Mennybéli Istennek hálaadásokkal dícsíretet tövének.

Az megrettent népet kezdé János vajda ily szóval bíztatnia :
«Szeretê fiaim miért ijedtetek ? — nékiek mondja vala,
Tudjátok ezeknek nyakokon jártatok az én hadnagyságomban,
És az tü fegyvertek nem volt erőtelen ő ellenek az hadban.

Ezokáért mostan szerelmes fiaim bízzatok az Krisztusban,
Ki az ő szent vérét az magas keresztfán mi érettünk kiontá
És ígéretiben nékünk azt fogadta, hogy minket meghallgatna
Ha hozzá folyamonk minden nyavalyánkból ő kiszabadítana.

Azért ne féljetek, bízzatok fejenként Krisztus ígéretiben,
Bizon vélünk lészen ígéreti szerint mostani nagy igyünkben,
Erőt és fegyvert ád az pogán nép ellen az úristen kezönkben,
És őket megrontja az mi kezönk által ő nagy kevélségekben.

Mert ezek Krisztusnak olyan ellenségi miként szinte minékünk,
Azért ne féljetek mert az Krisztus lészen hadban mi közöttünk
És ő viaskodik a fertelmes néppel, meghigyjétek érettönk,
Azért nem kell félnünk,mert Krisztus hadnagyonk, ki állhat mi ellenünk ?!»

Mikoron ezeket az megrettent népnek vajda megmondta volna,
Ottan minden népet erős viadalhoz Feírvárban állata,
Jeles hadnagyokat kezöttük támaszta, az vártákat elosztá,
Hunyadi forgódik, az népet bíztatja, viadalhoz oktatá.

Érté meg az császár, hogy vízi erejét a magyarok megverték,
És minden hajóit, eszközit az Dunán magyarok megégették,
Hunyadi Jánossal Nándor-Feírvárba segítségre bémentek :
Császár megbúsula, szakálát megfogá, erősen megeskövék.

Szóla az basáknak : «az kárt, kissebbséget bizon el nem szenvedem,
Tizenötöd napig vagy én itt meghalok, vagy az várat megveszem,
Ha minden népemet alatta elvesztem, mégis enyimmé teszem,
Mert jobb itt meghalnom, hogy nem szégyenemre annákul haza mennem.

Kemén kőfalait Nándor-Feírvárnak császár igen rontatá,
Az tizenötödnap mikoron eljöve, az basákat hívatá,
Piros hajnalkorban ottan minden népét az ostromhoz indítá,
Az nap mind estvélig nagy erős víadalt az ostromon ott tarta.

Oly nagy erős harczok mind egész napestig ő közöttök tartának,
Sokszor az törésről szegén magyarokat az pogánok megtolják,
Az várasban őket mind az piacziglan verék és visszavágák,
Fejérvár kőfalán az császár zászlóit törökök lobogtatják.

Az vitéz magyarok Hunyadi Jánossal esmét Jézust kiáltának,
Esmét az városból az Mahumet császár hadát ők visszavágák,
Az császár zászlóit mind zászlótartóstul kófalról visszahányák.
Szintén estve felé mikor az törökök az ostromon volnának.

Forgódik Hunyadi az népet bíztatja, elindula előttek.
Törésről az pogánt az vitéz magyarok ott csak hamar elverék,
Mind az táboriglan hátokon menének, nagy vérontást tevének,
Mahumet császárnak mellében egy nyilat az magyarok lövének.

Császár megszédűle, az basák megfogák, igen hamar ragadák,
Sietvén az basák császárral Zsarnóba azon éjjel jutának.
Ottan minden hada táborból kifuta az Mahumet császárnak,
Egy éfelikoron esze hogy megjöve Zsarnóban az császárnak,

Császár mint szólhata, monda az basáknak : «vajjon hol vagyok mostan?»
Az basák mondának : «te felséged vagyon most vég Zsarnó várában».
Császár esmét kérdé : «vajjon az én népem mint vadnak az táborban,
És az én álgyóim, kik Feírvár alatt valának az sánczokban ?»

Szólának az basák : «az magyarok velönk ez estve megvívának,
Igen megverének és mindaz táborig kegyetlenől vágának ;
Azért felségeddel ez éjjel mindnyájan az táborból kifutánk,
Azért az szép álgyúk mind Feírvár alatt a sánczokban maradtak !»

Hallván ezt az császár akará ű magát hertelen megölnie,
Az basák nem hagyák, hogy szörnyő halállal ű magát megölnéje.
Akkor császár hagyá minden népe között ez dolgot hirdetnie,
Hogy soha előtte Nándor-Feírvárat senki meg ne említse.

Vala nagy örömök Hunyadi Jánossal az sok jámbor vitéznek,
Szép dícséreteket hálaadásokkal tésznek az úristennek,
Ki nagy kevélségét, hatalmas ereit megrontá Mahumetnek,
És nagy győzedelmet ada Feírvárban szegén keresztyéneknek.

Egy üstökös csillag láttaték az égben akkor Magyarországban,
Mikor írnak vala ezer négyszáz és az ötvenhatodikban;
Jó Hunyadi János betegedék akkor halálra Fejérvárban,
Szemlénben az vízen hozák János vajdát magyarok egy sajkában.

Meghala Szemlinben, testét az magyarok nagy sírással felvivék
Az kéncses Erdölbe, Gyula-Fejérvárban tisztességgel temeték,
Kinek ő halálát Erdöl, Magyarország sok ideig kesergék,
Mert a két országnak és az végházaknak fő oltalma elesék.

Nagy szép közép ember és temérdek nyakó Hunyadi János vala,
Haja nagy, szép fodor és gesztenye színő, vitézi feje vala,
Nagy öreg szemei, kegyes tekinteti, kegyelmesség gel vala,
Fejedelemséghez illendő erkölcse néki mindenben vala.

Két szép vitéz fia László és az Mátyás Vajdának maradának,
Kik nagy, siralommal és keserves gyászszal az atyjokat gyászolják,
Kinek az kissebbik nagyokat szolgála végre Magyarországnak.
Támasszon az Isten ilyen hadnagyokat az nyomorult országnak!

Mikoron írnának ezerben ötszázban és az felett hatvanban,
Hunyadi Jánosnak sok viadaljáról gyakran gondolatjában,
Nagy Bánkai Mátyás rendelé versekben Nagy-Szombat várasában,
Az vitézlő népnek ajánlá, kik vadnak környül az végházakban.

FINIS.

IV.

KÖNYÖRGÉS.

Notája: *Szánjad úr isten az te* etc.

Ne hagyj elesnem felséges Isten keserűségemben,
Te szent nevedért légy segítséggel ne essem kétségben,
Mert mindenfelől látod Úristen vagyok kísírtetben.

Az írás rólad felséges Isten bizonynyal azt mondja,
Hogy valakinek te benned vagyon szíve bizodalma,
Azféle ember meg nem szégyenűl, mert te vagy oltalma.

Gyermekségemtül fogva úristen mind ez ideiglen,
Téged hívtalak én segítségől minden szükségemben,
Mostan is nincsen több bizodalmom sem földen sem mennyen.

Bizony nem tudom kihöz folyamnom egyebhöz náladnál,
Mert nincs igazság és irgalmasság teremtett állatnál,
Szívem fájdalmit senki nem látja uram! több náladnál.

Akármint hányjam-vessem elmémet felséges úristen,
Ha vígasztalást sohol nem lölek keserűségemben,
Hanem csak benned felséges isten és ígéretedben.

Nincsen híveknek több bizodalma úristen náladnál,
Valamint gyötresz, szabad légy véle, csak ne haragodjál,
Mint kegyes atya fiát, megdorgálj, csakhogy meg ne útálj.

Csak te egyedül voltál úristen énnékem gyámolom,
Nagy fájdalmimban és romlásimban az én vígasztalóm,
Ne hagyj elesnem, megszégyenűlnem kegyes oltalmazóm.

Az szegénységnek nagy kísírtete engemet szorongat,
Nagy kárvallásnak bánatja izgat, betegség tántorgat;
Mind ezek ellen csak tűled várok úristen oltalmat.

Irgalmasságnak ura istene és kegyes kútfeje,
Kinek szemei ez földre néznek nyomorúlt szegényre,
Hozzád kiáltok, légy segítséggel ily nagy szükségemben.

Mely nagy örömem és bizodalmom nékem azon vagyon,
Hogy ígéreted, mint drága zálog én szívemben vagyon,
Krisztus Jézusért engem meghallgatsz, azt bizonynyal tudom.

Azért könyörgek szent felségednek, mint jó istenemnek,
Én teremtőmnek és megváltómnak, szent idvözítőmnek,
Hogy légy kegyelmes te szent nevedért az én bűneimnek.

Tudom előtted úgy mint magamtul bűnös ember vagyok,
De Krisztus Jézus szent halálaért nálad kedves vagyok,
Mert ő általa te fiad vagyok, örökösöd vagyok.

Jelents meg hozzám felséges isten kegyelmességedet,
És véghetetlen kegyes atyai te nagy szerelmedet,
Hogy teljesíts bé könyörgésemet, te ígéretedet.

Add meg úristen te szent nevedért az mit tűled kérek,
Szent fiad által teljes szívemből kiért most könyörgek,
Mert csak tebenned bízom úristen míg ez testben élek.

Születet után ezör ötszázban és az hetvenötben,
Pünkösd havának első hetében ezt szörzék versökben,
A nagy Istennek könyörög ígyen keserűségében.

SIKLÓSI MIHÁLY.

VÉGKECSKEMÉTI MIHÁLY.

LIII. PSALMUS.

Deus in nomine tuo saluum me fac.

Nótája : *Jer emlékezzünk keresztyén népek* stb.

Mennynek és földnek kegyes istene,
Benned bizóknak te vagy erőssége.
Segítségül jűj lelkünk reménye
És szabadíts meg szenteknek vezére.

Ime most minket az pogán népek,
Kik ellenségi az te szent ígédnek,
Mint oroszlánok környül vöttenek,
Te szentegyházad ök megkörnyékezték.

Csak te vagy nékünk mi reménségünk.
Nagy bánatinkban te vagy vigasztalónk,
Szomorúságban megvídámítónk,
Te vagy minékünk az mi igazgatónk.

Ha vélünk nem lész segedelmünkre
Minden mi dolgunk jut veszedelemre,
De ha jövendesz segedelmünkre,
Ellenség ellen lész győzödelmünkre.

Azért mi mostan néked könyörgünk,
Felséges Isten néked esedezünk,
Te szent fiadért hozzád ohajtunk,
Az ellenségtől hogy megszabadúljunk.

És hogy kegyelmes légy szent nevedért,
Halld meg mi szónkat irgalmasságodért,
Mert te igérted tennen magadért,
Hogy te meghallgatsz az te szent fiadért.

Lám meghallgatád Sámuel anyját,
Szüntelen való hozzád kiáltását,
Egyiptombéli sanyarúságát
Lakó népednek, hozzád kiáltását.

Sok szent királyok és fejedelmek —
Te megsegítvén, hadat megvertenek,
Ellenségeken erőt vöttenek,
Szentegyházadnak dajkái lettenek.

Úgymint régenten Jeruzsálemet,
Hitetlenségért megveréd népedet,
Szörnyű rabságot és nagy ünséget,
Reájok hozád Babilon tömlöczét.

Csak bálványoknak imádásaért,
Te szent ígédnek megútálásaért
Büntetéd őket hitetlenségért,
Ostorozsz minket az mi bűneinkért.

Lássad úristen te szent fiadért,
Ne büntess minket az Krisztus Jézusért,
Te jóvoltodért, kegyességedért,
Ne álld bosszúdat irgalmasságodért.

Jóllehet bűnünk számtalan nékünk,
Mert bizony romlott az mi természetünk,
De kérünk téged kegyes Istenünk,
Hogy elfelejtsed mit ellened töttünk.

Oh atyaisten kérünk tégedet!
Az magos mennyből hogy te meglass minket,
Ne tarts mi rajtunk ellenségünket,
Kevélységekért ronts meg már mind őket.

Segélj meg minket te szent nevedért,
Tégy jól mi vélünk nagy dicsőségedért,
Mind el kell vesznünk mi bűneinkért,
Ha nem könyörülsz rajtunk szent fiadért.

Isten segítség azért minékünk,
Ha benne bízunk, ő az mi hadnagyunk;
Minden dolgunkban ha benne bízunk,
Ő lészen nékünk nagy erős bajvívónk.

Dícséret légyen atyaistennek
És ő fiának, mi idvezítőnknek,
Vígasztalónak az szent léleknek,
Most és örökké egy bizony Istennek!

LV. PSALMUS.

Exaudi Deus orationem meam.

Mikoron Dávid nagy búsultában,
Baráti miatt volna bánatban,
Panaszolkodván nagy haragjában,
Ilyen könyörgést kezde ő magában.

Istenem uram! kérlek tégedet,
Fordítsad reám szent szemeidet,
Nagy szükségemben ne hagyj engemet,
Mert megemészti nagy bánat szívemet.

Csak rívok-sívok nagy-nyavalyámban,
Elfogyatkoztam gondolatimban,
Megkeseredtem nagy búsultomban,
Ellenségemre való haragomban.

Hogyha énnékem szárnyam lett volna
Mint az galamb elröpültem volna,
Hogyha az Isten engedte volna,
Innét én régen elfutottam volna.

Akarok inkább pusztában laknom,
Vadon erdőben széllel bújdosnom:
Hogynemmint azok között lakoznom,
Kik igazságot nem hagynak szóllanom.

Éjjel és nappal azon forgódnak
Engem mi módon megfoghassanak,
Beszédem miatt vádolhassanak,
Hogy fogságomon ők vigadhassanak.

Látod jól Uram álnok szíveket,
Csak szemben való szép beszédeket,
De zabolázd meg az ő nyelvöket,
Ne tapodják le híremet nevemet.

Ugyan szememmel jól látom őket,
Én reám való gyűlölségeket,
Fülemmel hallom káromlásokat,
Igazság ellen feltámadásokat.

Egész ez város rakva haraggal,
Egymásra való nagy bosszúsággal,
Elhíresedett az gazdagsággal,
Hozzá fogható nincsen álnoksággal.

Gyakorta köztök gyűlések vagynak,
Özvegyek, árvák nagy bosszút valnak,
Isten szavával ők nem gondolnak,
Mert jószágokban felfúvalkodtanak.

Keserűségem ennyi nem volna,
Ha ellenségtül nyavalyám volna,
Bizony könnyebben szenvedtem volna,
Magamat attul megóhattam volna.

Én barátomnak az kit vélek volt,
Nagy nyájasságom kivel együtt volt,
Jó hírem nevem, tisztességem volt,
Fő ellenségem most látom hogy az volt.

Csuda szerelmét én hozzám láttam,
Kivel sokáig mind együtt laktam,
Az istent véle együtt szolgáltam,
Ily álnokságát soha nem gondoltam.

Keserű halál szálljon fejére,
Ellenségemnek ítéletére,
Álnokságának büntetésére,
Hitetlenségnek kijelentésére.

Én penig uram hozzád kiáltok,
Reggel és délbe, estve könyörgök,
Megszabadúlást tetőled várok,
Az ellenségtől mert igen félek.

Megszegték ezek esküvéseket,
Régen elhagyták az ő hütöket,
Nem hiszem immár egy beszédeket,
Mert megpróbáltam hitetlenségeket.

Ezeknek szájok zsírosb az vajnál,
Síkosb ajakok az faolajnál,
Élesb az nyelvek az éles kardnál,
Szájokban nincsen egyéb álnokságnál.

Te azért lelkem gondolatodat
Istenben vessed bizodalmodat,
Rólad elvészi minden terhedet,
És meghallgatja te könyörgésedet.

Igaz vagy uram ítéletedben,
Az vérszopókat ő idejekben
Te meg nem áldod szerencséjekben,
Hosszú életek nem lészen ez földön.

Az igazakat te mind megtartod,
Az kegyeseket megoltalmazod,
Az szegényeket felmagasztalod,
Az kevélyeket alá hajigálod.

Ha egy kevéssé megkeserítöd,
Az égő tűzben el-bétaszítod
Nagy hamarsággal onnét kivonszod,
Nagy tisztességre ismég felemeled.

Szent Dávid írta az zsoltárkönyvben,
Ötvenötödik dícsíretiben.
Melyből az hívek keserűségben
Vígasztalásért szörzék így versekben.

BATTYÁNI ORBÁN.

1547.

TOLNAI GYÖRGY.

I.

AZ HÁBORÚSÁGNAK SZENVEDESÉRŐL VALÓ ÉNEK.

Bátor érted uram Isten kárt vallanék,
Te hitedért ennél inkább nyomorganék,
Csak tenéked én kedvedben lehetnék.

A szent Jóbot keservesen meddig veréd,
Tőrrel, döggel örökét mind elvevéd
És ömagát fökélyekkel megsebhetéd.

Támasztál te ellenséget őreája,
Tüzet, vészet önéki házaira,
Az sátánt is bocsátád romlására.

Határt vetél temagad veszedelmének,
Megkísértéd mint állana keserűségében;
De ura lön az szent Jób tökélletinek.

Azt úgy mondja, nagy felszóval ezt kiáltja:
Testvel, bűnnel az én anyám szűlt ez világra,
Ki kelly múlnom énnékem az más világra.

Nem türheté az Isten, rajta könyörüle,
Sok jószágval — írván vannak — őtet szereté,
Morhájáért önéki két annit ada.

Irgalmas vagy te azért uram Isten!
Csak te hozzád folyamjunk tiszta szűben,
És mi bízzunk tebenned tiszta szűvel.

Uram, légy te kegyelmes veszedelmemben,
Nám jól tudod mint voltunk mi földünkben,
Mi atyánktól maradott örökségben.

Reánk szállott ez világon az bujdosás,
Egyik helről másik helre nagy futosás,
Barátinktól éktelen hurrogatás.

Bátron mondják az Isten hogy ostoroz,
Jószáginkat törököknek elosztotta,
Őmagokat téstova búdostatja.

Azt jól tudjuk örök Isten, hogy mi bűnünk,
Mindezeket szenvedjük mert érdemljük,
Azért mi es békével elszenvedjük.

Ne nézzed te bűneinknek számtalan voltát,
Érdemönknek te előtted semmi voltát,
Csak tekéntsed az Krisztust, mert fogadtad.

Mondjunk néked dícséretet az szent Jóbval,
Te vagy Isten, szent fiaddal Jézus Krisztussal,
Szent lélekkel, mindhárman egy hatalomval.

Ez éneket szerzették Gyula-Fejérvárban,
Battyáni Urbán feküvén kór ágyában,
Mikor írnak vala ezör ötszáz negyvenhétben.

II.

PSALMUS 32.

Nótája: *Árpád vala fő az kapitánságban.*

Bizodalmunk az hatalmas Istenben,
Ő fiának az Krisztusnak hitiben,
Nem hagy minket elvesznönk életünkben,
De meghallgat az ő nagy szerelmében.

Azért örűljünk az mi Istenünknek
Kik igazak vagyunk az mi lelkünknek,
Dicsőítsük nevét mi Istenünknek,
Szép éneket hálaadással mondjunk.

Tiszteljök az mi kegyes királyunkat,
Lelkünk, szájunk, szívünk mondjon éneket,
Orgonákban szöngessük dícséretit,
Magasztalja minden föld áldott nevét.

Tökéletes az Úristen szavában,
Igaz mindenkor az ő mondásában,
Hívséges az ő cselekedetiben,
Irgalmasság előtte jár szüntelen.

Hívséges ő hatalmas beszédében,
És szentséges minden cselekedetben,
Ez egész föld isméri jóvoltában,
Szavát félik nagy engedelmességben.

Istenünknek csudálatos ő dolga,
Igíjével az mennyeket csinálta,
Tenger vizét mintegy tömlőben tartja,
Mélségeket helyheztette titkába.

Az egész föld azért félje az urat,
Minden hatalmasságok hallják ötet,
Alázattal vallják az nagy Úristent,
Szolgáljanak, mondjanak dícséretet.

Nagy uraknak tanácsait ő érti,
Az pogánok végezésit elhinti,
Népek gondolatját semmié teszi,
Császároknak igyekezetit veszti.

Istennek megáll igaz végezése,
Ő tanácsa megmarad mindörökké,
Színe, gondolati nemzetségekre,
Szent beszéde mind örökköl örökké.

Vígassága mindenben híveinek,
Boldog népek kik vallják Istenöknek,
A mely népek öröksége Istennek,
Kik mindenben csak ő tüle függenek.

Rólok visel nagy gondot kegyelmesen,
Nézi az mennyégből az nagy Úristen,
Emberek fiait látja szívekben,
Megszenteli őket az ő lelkekben.

El nem rejtezhetik senki elöle,
Mindeneket csinálta erős keze,
Bír ő vélek mindenkor mint teremtő,
Ez világnak üstöke — kezében.

Nem szabadul az király nagy erővel,
Az óriás nem tartaték nagy testtel.
Sokasága ereinek leromol,
Az ló csalárd az ő hamarságával.

Erőssége Isten őtet félőknek,
Szemeivel néz szünetlen reájok,
El nem hagyá a kik ő benne bíznak,
Irgalmasságába kik reménkednek.

Közel Isten az ő keresztyénihez,
Hogy kimentse, az halálbul úgy vígyáz,
És éltesse, az éhségben úgy őriz,
Kísírtettől az Krisztusért oltalmaz.

Engedjönk azért az kegyes Istennek,
Ő Krisztusát fogadja az mi lelkönk,
És tűle mindenek megsegíttetnek,
Oltalmokat kik benne helyheztették.

Az te irgalmad mi rajtunk maradjon,
Miként reménkedtönk benned Úristen,
Légy segéttönk minden mi szükségünkben,
Hogy tiszteljök istenségét szüntelen.

Ez éneket szent Dávid éneklette,
Az Úristen népének ajánlotta,
Bizodalmát helyheztette Istenben,
Harminczkettőd zsoltárában leírta.

AZ SZENT JÓBRÓL.

Nótáját keress: avagy szabjad erre: *Laknak vala régenten* stb.

Egy istenfélő nagy szent ember vala,
Nagy szent Jóbnak ötet nevezik vala,
Első neve ő néki Jóbáb vala,
Vezeték neve ennek Sair vala,

Usitides földén ő lakik vala,
Arábiában egy nagy városban vala,
Feleséget magának jegyzett vala;
Arábiai házastársa vala.

Ábrahámnak ez ötöd unokája,
Izsáktul Ézsaunak az Záré fia,
Fejedelem az Édomnak földében,
Minden előtt vala nagy becsületben.

Együgyű és nagy hív ember ez vala,
Igazságot mindenben szeret vala,
Isten oskolájában tanult vala,
Az úristent féli, szereti vala.

Szántalan sok jóval az nagy úristen,
Ajándékozá mint fiát az isten,
Oltalmazza, táplálja életiben,
Mindenekkel megáldotta bővségben.

Mindennap házából kimégyen vala,
Az pogánok kiket megölnek vala,
Koporsóban azokat szerzi vala,
És nagy tisztességgel temeti vala.

Igen útál minden gonoszságokat,
Eltávoztat minden undokságokat,
Teljesíti isten parancsolatját,
Akarja tisztelni istent mint urát.

Im isten az nagy szent embert meglátá,
Mindennemű kazdagsággal megáldá,
Ő nagy jámborságát minden csudálja,
Melylyel isten őtet ajándékozá.

Isten Jóbnak hét szép fiú magzatot
Arábiabéli társától adott,
Három leánzó magzatot is adott,
Ezeket látván mindennap vígadott.

Drága, nemes, nagy szép ajándékokkal,
Mindennemű nagy szép ajándékokkal.
Ezüstnek, arannak sokaságával,
Kárbunkulus kőnek drága voltával.

A szent Jóbnak kazdagsága nagy vala.
Csak juha is néki hétezer vala,
Tevéi háromezer néki vala,
Ötszáz szamara, ötszáz iga barma.

Mind ez világon való népek között,
Kedves vala ő minden népek között.
Isten törvényében nagy dícséretes,
Még az pogánoknál is böcsületes.

Isteni félelemre ő fiait
Nevelte, tartotta édes magzatit,
Szeme elől kibocsátván leányit,
Édes szókkal hallották tanyításit.

De ifjaknak ím az ő természetjek,
Gyakorta mulatság kell ő kedveknek,
Lakodalom teljes ő életjeknek,
Kell minden vígasság ő elméjeknek.

Jób fiainak mondom életjeket,
Lakodalomba gyakorta hogy gyűltek,
Tánczban, vígasságban együtt lejeltek,
Három leányával öszvegyűltenek.

Az jámbor vén ember ő gyermekiért,
Mindennap imádkozik életjekért,
Áldozatot szerez hosszú éltekért,
Sírván könyörög istennek ezekért.

Mindennap szent Jób ezt műveli vala,
Ő magában így gondolkodik vala:
Netalám dolgokat isten bánnája!
Értek azért így esedezik vala:

«Atya isten! ki vagy uraknak ura,
Én lelkemnek egyetlenegy tartója,
Gyermekimnek légy kegyelmes tartója,
Nézz ezekben atyám te jóvoltodra!»

Csudálatos az szent istennek dolga,
Mert az nagy szent embert ím megprobálá,
Ördög markában szent Jóbot bocsátá,
Ki légyen Jób? nyilvánban megmutatá.

Amaz kígyó, gonosz ellenség. Sátán,
Forgolódik mint az sívó oroszlán,
Mind ez széles világra futamodván,
Megtértében isten előtt megállván;

Kérdé az úr: ha szent Jóbot is látta?
Kit az isten nagy szent embernek monda,
Hasonlatost hozzá nem találhatna,
Föld kerekségében ilyen nem volna.

Ilyen ékes ez világon nem volna,
Gonoszságát hogy ki elhagyta volna,
Az istennek szolgája hogy ki volna; —
Az úristen Jóbról ezt mondta vala.

Az sátán ott vetekedést támaszta,
Az nagy isten szava mellé így szóla:
«Szemfényvesztés csak Jóbnak szolgálatja,
Add kezembe, visszafordul ő dolga!

Nem csuda most hogy istent igen féli,
Mert te tartod, táplálod, azért féli,
Add kezembe, megmutatom tenéked,
Hogy az Jób szembe tisztel csak tégedet!»

Ime, isten az nagy szent embert adá,
A sátánnak ő kezében bocsátá,
Minden jószágában szabadon hagyá,
Lelkét ne bántaná, — megparancsolá.

Ottan sátán gyorsasággal futamék,
Az úrnak szeme elől eltávozék,
Szent Jóbot megindítsa, igyekezék,
Hogy azokban szent Jób megtántorodnék.

Az Jóbnak első fia Emán vala,
Hozzá öcséji, húgai gyűltek vala,
Nagy szép lakodalmat szerzöttek vala,
Ezenközbe szent Jób hírt hallott vala:

Szabéusok, uram, reád támadtak,
Ötszáz iga ökrödet elhajtották,
Ötszáz szamarod is mind elhajtották,
Pásztorid fegyverrel ám levágatták.

Azonközbe meg más követe juta,
Ki szent Jóbnak ílyen szóval szólt vala:
«Égből szállott az juhoknak hátokra
Isten tüze, ő szörnyü halálokra.

Ennenmagam csak egyedül szaladtam,
Ez dolgokat hogy néked megmondhassam,
Az nagy kárt néked tudtodra adhassam!»
Jób ezt hallá, istent dícséré ottan.

Ezenben meg más követe is juta,
Ki szent Jóbnak legfű szolgája vala,
Három sereg Kaldéust mondott vala,
Kik az nagy tevéket eldúlták vala.

Állhatatos lön szent Jób ő dolgában,
Mert mindennyi káron meg sem indúla,
»Isten adta, elvötte — mondja vala,
Úgy légyen mint ő felsége akarta!»

Vajha ti gazdagok ezt gondolnátok,
Ez nagy szent embernek kárát tudnátok,
Az istenre ti mindent hagyhatnátok,
Károtokon sokat nem bánkódnátok.

Ime esmég szent Jóbhoz követ juta,
Ki szent Jóbnak sírva beszélli vala:
Fiai, leáni lakodalmokba,
Házok rájok dülvén megholtak volna,

Mert az Sátán ott nagy vészet támaszta,
Az házra melyben lakodalmok vala, —
Felfordítá, ők mind ott vesztek volna,
Hírmondani alig szaladott volna.

Ez veszedelmet Jób mikoron hallá,
Drága szép ruháját ketté szakasztá,
Haját hamar mind elberetváltatá,
Arczczal az földre burulván sír vala.

Sírásában ismég könyörög vala,
Mert állhatatos nagy szent ember vala:
«Mezítelen jöttem anyám méhéből,
Esmég úgy kell kimúlnom ez világból;

Az úr adta vala ezeket nékem,
Ő felsége elvötte esmég tűlem,
Elvötte minden marhámat most nékem,
Édes magzatimat elvette tűlem.

Áldott légyen isten az te szent neved!
Te adtad ajándékot hogy elvötted,
Igy kellemetes volt mostan te néked,
Légyen áldott örökké te szent neved!»

Mondom másik kisírtését szent Jóbnak,
Mert az Sátán igen örűl kárának,
Hét nap múlva ismét az úristennek,
Eleibe méne Sátán istennek.

Kérdé isten az szent Jóbot Sátántul:
Hogy mikor jött volna szent Jób házátul,
Igaz embertül és hív szolgájátul,
És mint hagyta Jóbot jövén házátul?

«Lám én mondám hogy nincs hasonló ember,
Föld kerekségében ilyen jó ember,
Mint az szent Jób ilyen együgyű ember
Nem zúgódó és istenfélő ember.

Azért csak hiában őt ostoroztam,
Mert azon ártatlanságban találtam,
Mégis dícsér engem igazvoltában!»
Sátán kéré Jóbot ismét markában.

Oh te Sátán, minden gonoszság ura,
Álnokságnak, nyavalyának tassolya,
Felinditád istent az szent jámborra,
Ezenképen jársz nékünk romlásunkra!

«Add kezembe — mond a Sátán, szolgádat,
Megmutatom majd másképen szolgádat,
Hogy csak szemben tiszteli az ő urát,
Szemtül-szembe megátkozza jó urát!»

Sokféle nyavalyával kifutamék,
Az szent Jóbnak ő házában béesék,
Nagy sok kelevények őtet ellepék,
Ki miatt szent Jób igen keseredék.

Talpától fogva testét békeveré,
Mind az teteiglen őtet megveré,
Nagy sok gyógyíthatatlan nehézségre,
Szörnyűképen rohana az emberre.

Külön egy kamorácskában űl vala,
Hon az szent Jób igen gyötrődik vala,
Felesége ő előtte áll vala,
Beteg urát igen kesergi vala.

De mindennyi szántalan kínjaiban,
Mégsem vétkezék Jób semmit azokban.
Felesége szóla néki azonban,
Kit az szent Jób megfedde haragjában.

«Mégis megmaradsz-e te szentvoltodban,
Te együgyűségednek mivoltában?
Adj hálát már istennek életedben,
És hogy nem kérsz halált e nagy fekélyben!»

Ez lőn nagy kísírteti már szent Jóbnak,
Feleségét azért mondá bolondnak;
Istenünktül mi elvöttük az jókat,
Miért nem szenvednűk ez gonoszokat?

Mindennyi sok szántalan kínjaiban,
Nem vétkezék szent Jób semmit azokban,
Tar fővel vala egy kis kamorában,
Nem esmerék őtet nagy kór ágyában.

Három nemes baráti az szent Jóbnak,
Nyavalyáját hallák, elindúlának,
Ő lakó földében hamar jutának,
Nagy távol földen Jóbtul megállának.

Távol földön szemeket felemelék,
De szent Jóbot ők meg nem esmérheték,
Nagy jaj szóval kiáltnak, szólnak vala,
Földre burulván igen sírnak vala.

Önnön drága ruhájokat szakaszták,
Mert nyomoruságát szent Jóbnak láták,
Vígasztalni jöttek vala, de láták
Szörnyűségét, azért csak hallgatának.

Az egyik barátjának neve vala
Elifás Temanites neve vala,
A másiknak Baldád Szuites vala,
Harmadiknak Sofár Namathitesz vala;

Hét napiglan házánál az szent Jóbnak,
És hét éjjel ülének, szomorkodnak,
Egy beszédet is vígan nem szólának,
Jób nyomorúságán siránkozának.

Nevekedni kezde az nagy nyavalya,
Kétszer inkább az ő nagy kemény kínja,
Megbúsula, sebeit látja vala,
Igen kezde sírva kiáltania.

Hét nap múlván az ő száját felnyitá.
Az ő nagy szentségét visszafordítá,
Együgyűségit hozá átkozásra,
Ilyenképen kezde siránkoznia:

«Hogy átkozott órában termett volna,
Az óra bátor átkozott lött volna,
Egy szempillantásban elveszett volna,
Ő szemével bátor ne látta volna.

Mire isten hogy engem így ostorozsz,
Avagy én testemben hogy ígyen rontasz,
Jobb szemeddel ingyen se láttál volna,
Hogynem én nagy kínomra juttam volna.

Átkozott az nap és semmivé légyen,
Az éjszaka véle átkozott légyen,
Az mely nap fogantattam bár az légyen,
Nap számába az nap soha ne légyen.

Környűlvegyék azt minden setétségek,
És örökkévaló keserűségek,
Bírják őtet éjjeli sötétségek,
Környülvegyék rútalmas szörnyűségek.

Az esztendők közé ne számláltassék,
Semmi méltóság néki ne adassék,
És semmi névvel ő ne neveztessék,
Se holnapok közé ne számláltassék.

Oh az égen ti szép fényes csillagok,
Mire hogy meg nem homályasodtatok,
Fekete holt szénné nem változtatok,
Mikor engem ilyen kínra hoztatok?

Nem átkozott óra volt ez énnékem,
Kiben ez világra én születtettem,
Mire anyám méhében el nem vesztem,
Mért nem fojtott volt meg mikoron lettem?

Mire vött engem anyám ő ölében,
Mire nem vesztett volt el életemben,
Mire legeltetett volt ő tejével?
Most nem gyötrődném ily nagy szörnyűséggel.

Ha megholtam volna anyám gyomrában,
Mostan alunnám én édes álmomban,
Az fekélyeknek nagy szörnyű voltában,
Nem kesergenék ez árnyék világban?!»

Ő nagy keserűségében ezt mondja,
Szent Jób isten ellen ígyen szól vala,
Az teremtő istennel pöröl vala,
Miért teremtette? azt kérdi vala.

«Jelents meg ezt énnékem életemben,
Mire ostorozsz éngemet testemben,
Lám mindenkor röttegtelek éltemben,
A mitül ódtam magam, im béestem.

Avagy nem látod-e az én kínomat,
Szemeiddel nem nézed-é azokat?
Vessed bátor fontba mind a kettőt,
Bűneimet és nagy büntetésemet.

Feljülmúlta büntetésed bűnömet,
Kit ennyire nem érdemlettem tűled!»
De az Jóbnak ilyen bolond beszédét,
Nagy sok szóval baráti ám megfeddék.

Mert az isten előtt az ég sem tiszta,
Ki az angyalokban is bűnt találá,
Az ember kedig az sok bűnt úgy szívja,
Mint az vizet vagy az eget beszívja.

Ezek ellen az szent Jób nagy sok szóval,
Tusakodék, vetekedék válaszszal,
De végezetre nagy fohászkodással,
Engesztelé urát ily imádsággal:

«Megszántottál teljességgel engemet,
Vajjon uram ki vehetne engemet,
Te kezedből ki mentene engemet,
Szegény kezed munkáját, én fejemet?

Emlékezzél meg arra kérlek téged,
Sárból csinált edényedet kéméljed,
Por-hamuá lészek majdan testemben,
Tarts meg engem szent atyám én lelkemben.

Tudom, hogy te adtad nékem az testet,
Az csontokkal kiket erősítetted,
Szent lelkedet kiben béhelyheztetted,
Te bölcsességeddel ékesítetted.

Bolondul én nagy kínomban szólottam,
Kivel te szent felségedet bántottam,
De esmérem, hogy érdemlettem méltán,
Kérlek azért, engedd meg ezt én uram!

Árnyék mert csak az embernek élete,
Mit használnék ha sokat élnék vele
Minket te teremtél örök életre,
Ezt elvévén megadod azt örömre.

Ha megölsz is, mégis te benned bízom,
Mert jól tudom, hogy él az én Krisztusom,
Ezen testvel, szemvel őtet meglátom,
Mikor az porból is feltámasztatom!»

Az úristen irgalmas fiaihoz,
Jelesben mindennél az igazakhoz,
Haragját ím csak kevéssé azokhoz
Mutogatja, mint édes fiaihoz.

Kegyelmesen meghallgatá szent Jóbot,
Azután is engede hosszú időt,
Ada néki száznegyven jó esztendőt,
Azok mellett ada szántalan sok jót.

Két annyit minden marhájáért ada,
Ezer iga barmot, ezer szamárt ada,
Hét fiakat, három szép leánt ada,
Sok jó barátival látogattatá.

Az próbaköre ám őt vette vala
Ime az nagy szent embert hozta vala,
Magát megesmérni mívelte vala,
Azért Jóbot megostorozta vala.

Példa légyen az szent Jóbnak ő dolga,
Kazdagoknak, szegényeknek jó példa,
Isten ellen marhátok elvesztében,
Ne zúgódjatok az ti szívetekben.

Hálaadásokkal csak szenvedjetek,
Az istennek nagy hálákat adjatok,
Ő adta ajándékát úgy bírjátok,
Lelketeket csak istenre bízzátok.

Az szent bibliából versekben írá,
Az Nagy Tolnai György magyaról írá,
Kivel magát vigasztalni akará,
Titeket is isten segítsen arra.

HÁROM NÉVTELEN.

1548.

CIII. PSALMUS.

Benedic anima mea Domino.

Az ki az Istent megesmérheti,
Jótéteményit eszében veheti,
Annak szent lélek szívét gerjeszti,
Hálaadásra őtet serkengeti.

Bizonyság nékünk erről Szent Dávid,
Ki megesmeré az ő teremtőjét,
Teremtőjének jótéteményit,
Imelyen módon elkezdé énekét:

Dícsérd én lelkem minden eröddel,
Az nagy úristent az ő szent nevével,
Áldjad az Istent mind életedben,
El se felejtsed jótéteményében.

Ő bocsátja meg minden bűnödet,
Ő gyógyítja meg te betegségedet,
És kárhozattól megment tégedet,
Megkoronázza tenéked fejedet.

Tenéked fejed az ő szent fia,
Bűnnek, halálnak erős bajvívója,
És az ördögnek ő megrontója,
Ez mind Istennek szent irgalmassága.

Ki minden jóval téged meglátott,
Imádságodban téged meghallgatott
Mint az keselyőt ki már megaggott,
Nagy bűneidből úgyan megifjúított.

Jóllehet néha megsanyargatott,
Sok késértetet tereád bocsátott,
Mint kegyes atya megostorozott,
De ezzel téged kezéhez tanított.

Másfelől esmég hozzája fogott,
Ellenségiden értted bosszút állott,
Hogy ezt hihessed, sok példát adott,
Az zsidó nép közt kit megszabadított.

Bízzál én lelkem az úristenben,
Igen irgalmas ő természetében,
És késedelmes az büntetésben,
Csakhogy megjobbúlj az te életedben.

Ha egy kevessé haragot mutat,
Az ő haragja minem végig marad,
Fenyegetése nem örökké tart,
Irgalmassága ismég téged meglát.

Nem bűnünk szerint teszen mivélünk,
Nem bűnünk szerint fizet meg minékünk.
Mely igen magas az ég mitőlünk,
Olyan igen nagy irgalmas minékünk.

Oly igen messze vette bűnönket
Az napnyugathoz mely távuly napkelet,
Hogy immár az bűn hátra nem térhet,
Immáran minket pokolra nem vethet.

Miként az atya fiait szánja,
Akképen Isten híveit nem hagyja,
Mert nem angyalok, azt így jól tudja,
Ő teremtötte, mely gyarlók jól látja.

Földből teremté, földdé kell lenni,
Miként az fűnek, úgyan meg kell aszni,
Mint az virágnak el kell hullani,
Ádám fiának úgyan meg kell halni.

Az mi testünkből lelkünk kimúlik,
Osztán ez földre nem emlékezhetik,
Szent Dávid mondja, hinnie illik,
Azért egy szent is nem imádkozhatik.

Az úristennek irgalmassága
Istenfélőkön mindöröktől fogva,
Fiúról fira mireánk szálla,
Krisztus Jézusnak megigazítása.

Kik ötet féljük, mondását tegyük,
Parancsolatját néki megőrízzük.
Néki engedjünk, ezt emlegessük,
Ennyi jóvoltát hogy el ne veszessük.

Vígasság nékünk háborúságban,
Mert vagyon urunk magas mennyországban,
Mindenekkel bír királyságában,
Örökkévaló hatalmasságában.

Azért mindentől megótalmazhat,
Az bűn, az ördög, az halál nem árthat,
Az tűz és az víz meg nem gyalázhat,
Tömlöcz és fegyver minket el nem ronthat.

Mint ezt megírta szent Pál minékünk,
Kinek írását mindnyájan kell hinnünk:
Ha Isten vélünk, Krisztus mellettünk,
Akarnám látni — ki volna ellenünk?

Ha Krisztust Jézust minékünk adta,
Ki ő nékie nagy kincsös ládája,
Semmi nincs nála oly igen drága
Kit az Krisztussal minékünk nem adna.

Ti szent angyalok! Istent áldjátok,
Mert ő általa vagytok hatalmasok,
Mindenkor néki szavát halljátok,
Megfogadjátok: őnéki szolgáltok.

Ti fejedelmek! meghallgassátok,
Isten uratok, néki szolgáljatok,
Akaratjában ti eljárjatok,
Mert tisztetekről számot kell adnotok.

Egyházi népek! ti is kik vagytok,
Istent áldjátok mert pásztori vagytok,
Úgy kiáltsatok, prédikáljatok,
Mint egy trombita úgy hangicsáljatok.

Te szegén község! te igen gyors légy,
Gyakran hallgassad Istennek igéjét,
Tőled is Isten úgy dicsértessék,
Hogy alábbvaló mindennél te se légy.

Minden állatok! Istent áldjátok,
Ő teremtőtök mindnyájan valljátok,
Ez egész földön valahol vagytok,
Teremtőtöket örökké áldjátok.

De kiváltképen óh te én lelkem,
Áldjad az Istent te minden időben,
Mert téged adott ez szegén testben,
Szent fia által esmég hozzá vészen.

Ezt mostan szörzék, Istent dícsérék,
Sok jóvoltában őtet megesmérék,
Keresztyén népet ezekre inték,
Az ezer ötszáz negyvennyolczban szörzék.

HÁZASOK ÉNEKI.

Sokszor kértem én az Istent nagy szívem szerint,
Hogy mutasson társot nékem ez világ szerint,
Kivel holtig együtt éljek az Isten szerint.

Társul ada az Úristen téged énnékem,
Hogy te lennél nyavalyámban nagy segítségem,
Mindenekben ékességem, nagy tisztességem.

Egyetemben az Úristen soká éltessen,
Gonosz hírtül-névtül minket ő megőrízzen
És egymással mind holtunkig megelégítsen.

Piros gyenge szép orczádra tekintetemben,
Vedd eszedbe mire intlek nagy örömemben,
Hogy mind holtig maradhassunk tisztességünkben.

Az te nyájas víg szömélyed nálam így kedves,
Beszédemnek ha leéndesz te engedelmes,
Lész érötte mindeneknél nagy dícséretes.

Nevekedik hírünk-nevünk és tisztességünk
Isten szerint szeretettel ha együtt élünk,
Az Istennek áldomása lészen mirajtunk.

Vígan látjuk házasságnak drága gyümölcsét,
Mindennemű jószágunknak nevekedését,
Ha hallgatjuk szeretettel egymás beszédét.

Segít minket az Úristen ez világ szerint,
Nyúgolmat ád holtunk után más világ szerint,
Ha most élünk az Istennek törvénye szerint.

Nálad hagyom az én hitem, drága zálogom,
Szerelmemet egyetembe véle ajánlom,
Ez mai nap én magamat néked ajánlom.

Irjad el-bé víg szívedbe az mit most mondok,
Mert nagy drága kincset most én tenálad hagyok,
Kiről néked jövendőre nagy sokat szólok.

Légyen nálad én zálogom mint egy röjtett kéncs,
Az te két szép szemeiddel gyakran rám tekints,
Intésemről engem mindenkoron megemlíts.

Akár én hol járjak-keljek ez világ szerint,
Néha bátor távol legyek szömélyem szerint,
Víg szívemben nálad vagyok szerelmem szerint.

Summa szerint — víg szerelmem, beszédem értsed,
Mindenekben az nagy Istent féljed, tiszteljed,
És az én tisztességemet te megőrizzed.

RESPONSIO.

Az virág így szól viszontak szeretőjének,
Kikről mostan szereztetett ez kisded ének,
Mert ők ketten Isten szerint így beszéllettek:

Nálam kedves és szerelmes az te beszéded,
Drágalátos, tisztességes minden intésed,
Víg szívemben helyheztetem mint drága kéncset.

Nem akarom megbántanom te víg kedvedet,
Az miben megesmérhetem te erkölcsedet,
Ahhoz szabom én elmémet és életemet.

Az úristen minket együtt sokká éltessen,
Mindennemű sok gonosztul megoltalmazzon,
Házasságnak gyümölcsével meglátogasson:

Szent lélekkel az Úristen megkörnyékezzen,
Egymás között szerelmünkben megerősítsen,
Az ő erős jobb kezével minket őrízzen.

Az Úristen adjon nékem olyan malasztot,
Hogy tehessek kegyelmednek oly szolgálatot,
Kivel kivess víg szívedből minden bánatot.

Mennyből légyen az Istentül nagy segedelmem,
Hogy lehessen kedves nálad az én erkölcsem,
Mindenekben engedelmes az én beszédem.

Bátorítsa én elmémet Isten malasztja,
Hogy lehessek bánatodnak vígasztalója,
Szükségednek segítője, jó társ gyámola.

Oh mely szívem szerint kérem az nagy Úristent,
Hogy éltesse együtt vélem te kegyelmedet,
És érthessem mindenekben te erkölcsedet.

Kegyelmednek ajánlottam ez nap magamat,
Szüleimnek holtig való szolgálatomat,
Tanyítottak és viselték minden gondomat.

Jézus urunk esztendei kik elmúltanak,
Ezer ötszáz negyvennyolczat kik megírtanak,
Az két félről kik egymásnak így szóltanak.

ADHORTATIO MULIERUM.

Mastan egy iffjú megházasodott,
Újonnan hozta szép házastársát,
Kit úgyan szeret mint önnönmagát;
Nagy szép beszéddel ötet így oktatja:

Asszony! szép társam és szép virágom,
Ha Isten minket ketten öszvebír;
Tanítlak tégöd, kérlek hogy ne bánjad.

Ha mikor asszony! tégöd szóllítlak,
Mondj akkor engem édös uradnak,
Mert ha nem mondasz édös uradnak;
Iffjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak *szólhatatlan társnak*.

Mikor vendégök házunkhoz jünnek,
Vígasságot mutass jámbor vendégnek,
Mert ha bánatját látják szívednek;
Iffjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak *az ebbül készültnek*.

Ha mikor ketten vendéggé hínnak,
Nyelved és az szád kérdve szóljanak,
Mert ha ök ketten sokat csácsognak;
Iffjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak *csácsogó szajkónak*.

Mikor egy úton csak ketten megyünk,
Eléttem ne járj akkor hogy megyünk,
Mert ha eléttem járandasz — félök;
Iffjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak *kabola-vezérnek*.

Ha mikor ketten egy úton megyünk,
Te palástodat hátamra ne add,
Mert ha palástod hátamra adod;
Iffjak kik látják csak megcsúfolnak.
Engömet mondnak *asszony szamarának*.

Ha mikor követök házunkhoz jönnek,
Te meg ne felelj az követöknek,
Mert ha megfelelsz az követöknek;
Iffjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak *az Simon bírónak*.

Ha mikor ruhát néköd vehetök,
Ruha tetűled megtisztöltessék,
Mert ha az ruhák rólad lesírnak;
Iffjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak *puhán kötött rokkának*.

Ha az piaczra el-kilépendesz,
Sokat ne késsél és ne terécselj,
Mert ha mulatsz és sokat terécselsz;
Iffjak kik látjak csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak *puhán kötött rokkának*.

Keves búzánkat, keves lisztünket,
El ne tékozljad az mi morhánkat;
Ha eltékozlod az mi morhánkat:
Iffjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak *feneketlen kasnak*.

Az bort házunknál ámbátor igyad,
De az korcsomát te ne gyakorljad,
Ha gyakorlándod te az korcsomát;
Iffjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak *jelös borcsiszárnak.*

Asszony szép társam! ím mast megmondom,
Te bűneidet el nem szenvedöm,
Ha bűneidet én elszenvedem;
Iffjak kik látják csak megcsúfolnak,
Engömet mondnak *két ageb egyiknek.*

Az mi házunkat te tisztán tartsad,
Kicsin czellánkat gyakron megsöpörd,
Mert ha házunkat rusnyául tartod, —
Iffjak kik látják csak megcsúfolnak,
Tégödet mondnak *rusnya czundorának.*

Ha megfogadod, magam ígérem,
Morhám és pénzem mind tiéd lészen,
Te lészsz énnéköm nagy tisztösségöm;
Iffjak kik látják meg nem csúfolnak,
Engömet mondnak *nagy boldog embörnek.*

Ha nem fogadod: Isten ne mentsön,
Bottul, pálczátul az te hátadat,
Piros orczádat szégyönvallástul,
Hátadnak hosszát szép súdár pálczátul.

Ez tanóságot taval kilelék.
Szamos vizének magas az partja.
Akkor fejszével vágták az vizet.
Az énekszörzőt mondják jó embörnek.

ILOSVAI PÉTER.

1548—1578.

HISTORIA ALEXANDRI MAGNI

partim ex Justino Historiographo, partim ex fragmentis Q. Curcii diligenter collecta.

PRIMA PARS.

Capita versuum.

Indicit Graiis conventum classa profundum.
Obducit mare et Adrastinis ponere campis.
Castra parat, pugnat, felici marte superbus,
Fit victor, Persas iterum prosternit ad Isson.

Jóllehet nagy sokat szóltunk Sándorról,
Ű szerencséjéről, birodalmáról,
De bévebben szóljunk nagy hatalmáról,
Kit igazán szedtünk jó krónikákból.

Nagy hadat Fülöp királ indított vala,
Kivel Ázsiára fölkészült vala,
Eregbik fia Sándor véle jár vala,
Húsz esztendős korban akkoron vala.

De a Fülöp királ az ű leányát
Egy királnak adá a szép Kasszándrát,
Királ bírja vala Epirus országát,
Azért béhívatá mind az urakat.

Jeles úrfi köztök Pausániás vala,
Ki Fülöp királra nagy bosszús vala,
Menyegzőben királt megölte vala,
Kiért az úrfiat megölték vala.

Csudálatos lőn ez a nagy uraknak,
Hogy halála így lőn Fülöp királnak,
De nagy félelme lön ő országának,
Mert rontója vala nagy sok országnak.

Jámbor vala Sándor, a királ fia,
És atyja halálán vala bánatja,
Tisztességgel atyját temette vala,
Macedóniában gyűlést tött vala.

Tisztességgel Sándor szóla uraknak,
És nagy bölcsességgel az városoknak;
Bátorságot ada ő országának,
Királylyá választák Sándort magoknak.

Gyűlést tön a Sándor a görögöknek,
Korinthus várasban minden népének,
Az városok hamar hozzá gyűlének,
Ott hadnagygyá tevék a görögöknek.

Reménségök nagy lőn Alexanderben,
Mert nagy bölcs vala cseleködetiben,
Ázsiára való készületiben,
Az jó vitézeknek füzetésében.

A tengerre szerze nagy sok gályákat
És mindez gályákba főhadnagyokat,
Földen is indítta szép táborokat,
Kikkel megvehetne sok országokat.

Juta akkor híre hamar Sándornak,
Hogy görögök töle elhajlottanak.
Dárius császárnak meghódoltanak,
Az Sándor ezt tartá egy nagy csudának.

Igen hamar Sándor népét indítá,
Thesszália népét véle elhozá,
Nagy Athenás várast akkor meghagyá,
Erős Thébás várast mind elrontatá.

Sándor előtt sokan elfutamának,
Dárius császárhoz kik szaladának,
Dárius császárnak ők szolgálának,
Holtig Dáriusnak hívek valának.

Csakhamar az úton népét indítá,
Szolgáinak Sándor jószágit osztá,
És a nagy gállyákon el-beszállítá,
Ázsia földére által hányatá.

Ott tizenkét oltárt ő csináltata,
Bálván isteneknek ő áldoztata,
Az Trója helyére mikoron juta,
Régi görögökért ott áldoztata.

Nem hagyá Ázsiát eldúlattatni,
Várasit, faluit elpusztíttani,
Mert Sándor akarja azokat bírni,
Dáriussal akar azért megvíni.

Vala elő népe csak kevés ezer,
Gyalog népe vala harminczkét ezer,
Lovag népe vala ötödfél ezer,
Gályája csak vala nyolczvanöt ezer.

Ez kevés erővel nagy csuda vala,
Hogy ilyen nagy hadat elkezdett vala,
Világ nagyobb részét keresi vala,
Nagy hatalmas császár ellene vala.

Népe seregében nem ifjú vala,
Az vén vitézöket elhozta vala,
Kik Fülöp királnak szolgáltak vala,
Tábora azokkal mind rakva vala.

Tizedes ű köztök hatvan esztendös,
Viadalhoz népe oly igen erös,
Sándornak mindenkor oly engedelmes,
Mint atyjafiához olyan szerelmes.

Vitézek mind bíznak az ű kezekben,
Nem elfutamásban, hátratérésben,
Ű ellenségekkel ha vínak szemben,
Vitézek ferteznek szántalan vérben.

Mikor az Dárius először érté,
Sándor általköltét semminek vélé,
Fenyegető szóval népét rettenté,
Sándor ellen népét hamar ereszté.

Császár népe vala sok tartományból,
Hatszáz ezer vala ő országából,
Kevélségben lőnek a sokaságból,
Hogy Sándort kivernék az Ázsiából.

Lassan ű népével Sándor indúla,
Adrasztus mezején tábort jártata,
Dárius népével ott szembe juta,
Sándor szerencsével ott nagygyal jára.

Az Dárius népe ott megvereték,
Szántalan sok ezer bennek elesék,
Sándor népe közzűl kilencz gyalog esék,
Lovag népe közzűl csak százhusz esék.

Sok jeles szolgái Sándornak lőnek,
Vitézi nagy kéncscsel bévesűlének,
Onnat táborostól eleredének,
Lycián, Pamphilián által menének.

Söt egy fű szolgája Cleander vala,
Nagy pénzzel azt visszabocsátta vala,
Pénzzel népet többet fogadtat vala,
Celenás várashoz Sándor eljuta.

Az Celenás várast Sándor megvevé,
Hatvan napig várat körül feketé,
Benne való népet megéhezteté,
Végre az várat is Sándor megvevé.

Piros hajnalkoron onnat erede,
Több néppel táborát megerösíté,
Phrygia országon mind általméne,
Az Gordián városnál szálla meg népe.

Rövid üdőn váras lőn hatalmában,
Sándor ő népével méne várasban,
Az Jupiter isten nagy templomában,
Egy szekeret láta ott a templomban.

Ottan a szekérről megtudakozék,
Ki felől felelet ilyen adaték:
«Valakitől gyöplyü megódattatnék,
Ázsia birodalma annak adatnék!»

Fegyverét kirántá Sándor hogy hallá,
Gyöplü kötözését hamar elvágá,
Mert ű azt kezével meg nem oldhatá,
Az jövendőmondást vévé magára.

Vala a Sándornak azonban gondja,
Mert Dárius vala nagy táborában,
Eufrates víz mellett ő táborában,
Sándorral megvíni gondolatjában.

Nagy pénzt külde Sándor Helleszpontuszban,
Az Antipáternek Macedóniában,
Kivel segítették Sándort útában,
Népet pénzzel való fogadásában.

Dúlás nékül méne Anticyrában,
Sok nép akkor juta ő táborában
Onnét el-béméne Paphlagóniában,
Mint házában szálla Phenéciában.

Vala Dáriusnak igen nagy gondja,
Főhadnagyát hallá hogy lött halála,
A gonosz szerencsét igen alázza,
Sándorral megvíni azért kévánna.

Minden nagy erejét el-feltámasztá,
Babillóniában el-bészállítá,
Két nagy árok között népét állatá,
Dárius ő népét így számláltatá.

Ott a Persiából népe százezer,
Lovag Médiából vala tízezer,
Gyalog ugyanonnat az ötvenezer,
Az Árméniából negyvenhétezer.

Baktriából gyalog ott nyolczszázezer,
Ugyanonnat lovag vala hétezer,
És a köznép vala tizennyolczezer,
Az futott görög nép, az harminczezer.

De a Szogdiából ott nem valának,
És az Indiából el nem jutának,
De tízszázezernél többen valának,
Kik az viadalra számlaltatának.

Vala az Eudemus az Athenásból,
Dárius császárral Görögországból,
Ki elfutott vala Görögországból,
Alexander előtt mint fogságából.

Császár az Eudemust népéről kérdé,
Hogy ha Sándor ellen elégnek vélné,
Mert ő azt szemével bé nem léphetné,
Eudemus császárnak de ezt felelé:

«Jól látom néped sok, számlálhatatlan,
Sok kéncscsel mely gazdag, megmondhatatlan,
De az Sándor népe megnyughatatlan,
Fegyverrel oly erős, megverhetetlen.

Téged császár kérlek eszedben vegyed,
Te nagy sok kéncsedet most ne kéméljed,
Az Görögországbol néped bévítsed,
Ha mostan igyedet akarod nyerned.

Mennye az Dárius e szót hogy hallá,
Ütet elárulta, azt véli vala,
Dárius a jámbort el-levágatá,
De csak hamar ismét igen megbáná.

Azután Dárius népét indítá,
Babilóniából el-kiszállítá
Eufrates-víz mellé tábora juta,
Persiai módra tábort jártata.

Regtül fogva népe így megyen vala,
Trombitaszó után indúlnak vala,
Ezüst oltárokon tüzet visznek vala,
Kit persiaiak imádnak vala.

Ez harminczszáz hatvanöt ember vala,
Aranyas bársonban mind mennek vala,
Jupiter szekere utánnak jár vala,
Kiben fejér lovakat fogtanak vala.

Egy nagy fehér lovat ott visznek vala,
Szép arany vesszőkkel ki ékes vala,
Drága czafrangokkal eltezött vala,
Fényes nap lovának azt híjják vala.

Tíz szekér az úton ott megyen vala,
Aranynyal, ezüsttel nagy kazdag vala,
Tizenkétféle nép utána vala,
Fegyverek, szólások kölönböz vala.

Azoknak utánok az tízezer nép,
Aranyláncz ruhákkal ki oly igen szép,
Azok után megyen tizenötezer nép,
Ki mind király nemből hadakozó nép.

De az után udvarló népe sok vala,
Az Dárius előtt a megyen vala
Aranyas szekérben Dárius vala,
Aranynyal, kövekkel igen szép vala.

Ruhája királnak nagy hosszú vala,
Nagy sok kazdagsággal öltözött vala,
Szablyáját párta-üre fölkötte vala
Szablája hüvelye drága kő vala.

Az Dárius után tizezör vala,
Ezüstös kopjákat viselnek vala,
Kopján vas helyén mind arany vala,
Két felől négyszáz ember mellette vala.

Sereggel gyalog nép harminczezer vala,
Az császár sátorát kik őrzik vala,
Császár fő lovait ott viszik vala,
Hogy kinek a száma a négyszáz vala.

Tűlök csak nem messze Dárius anyja,
Felesége néki, leánya, fia,
Háromszáz és hatvan császár ágyasa,
És hat száz öszvéren ezt viszik vala.

Jelesben tevéi háromszáz vala,
Szántalan aranynyal terhelték vala,
Sok nemes asszonyok ott mennek vala,
Legutól a köznép ott megyen vala.

Nem vala ilyen szép Sándor serege,
Sem lóval, ruhákkal az ő ereje,
De fegyverrel, vassal fényes ő népe
Viadalra könnyű, mert nincsen terhe.

Indúla el Sándor ő vitézivel,
Kappadóciából szép seregével,
Cilicia mellé juta népével,
Ott táborba szálla ő erejével.

Sándornak ő úta oly szoros vala,
Egymás mellett négyen mehetnek vala,
Kétfelől az nagy hegy mellettek vala
Az ellenség közel félelmes vala.

Parancsola Sándor az thrákusoknak,
Hogy elől mennének az nyilasoknak,
Úgyan készülnének mint viadalnak,
Úgy mennének útán Ciliciának.

Ott igen dícsíré jó szerencséjét,
És csudálá Sándor nagy előmentét,
Mert ha megállották volna ösvényét,
Ott vesztette volna minden erejét.

Nagy hamar elküldé Sándor hadnagyát,
Az vén Parmeniót régi szolgáját,
Hogy megoltatnája Társus várasát
Mert égetik vala Sándornak útát.

Ez vala Dárius parancsolatja,
Hogy meg ne maradjon az Cilicia,
Tűz miatt elvesszen minden várasa,
Éhség miatt vesszen Sándor tábora.

Resten ebben jára a kinek hagyá,
Mert a Parmenió hamar eljuta,
A Dárius népe ottan elfuta,
Égetlen marada az Cilicia.

El-béméne Sándor Társus várasban,
Cydnus nevű víz foly által várasban,
Az üdő foly vala az meleg nyárban,
Sándor megfűlt vala az ő útában.

Csakhamar az Sándor el-levetkőzék
Cydnus folyóvízben el-bészököllék,
Hirtelen az Sándor meghidegedék,
Halálra es ottan megbetegedék.

Az Sándornak esze elveszett vala,
Sátorában ütet bévitték vala,
Táborának ezen bánatja vala,
És jó vitézinek fohászkodása.

Menye a Sándornak esze megjöve,
Kik siratják vala rájok tekénte,
Az Dárius felől ily híre jöve,
Etöd napra oda Dárius érne.

Parancsolván Sándor nékik ezt mondá:
«Látjátok szerencse most mibe hoza!
Im előttem vagyon császár tábora,
Úgy tetszik fülemben ő dobja szava.

Ilyen nagy betegség én reám szálla,
Hiszem a Dárius ezt ugyan tudta,
Mikor nagy kevélyen levelet íra,
Oly nagy kevél szóval engem bosszonta.»

Seregében vala egy Fülöp doktor,
Ki arra felele akkor az jámbor,
Hogy megvígasznéjek harmadnap Sándor,
Ha mit néki adna, meginná Sándor.

Csinála egy italt hamar Sándornak,
Az italt kezében adá urának,
Sándor egy levelet ada doktornak,
Kit a Parmenió külde Sándornak.

Az vén Parmenio ezt írta vala,
Hogy: Fülöp doktorra magát ne bízná,
Mert császárhoz pénzért ő hajlott volna,
És az húgát néki ígírte volna.

Sándor el nem vészi doktorról szemét,
Mikor elolvasá doktor levelet,
Nem látá változni doktor személyét,
Kiről esmérhetné nékie bűnét.

Többet Alexander ennél nem vára,
A megcsinált italt ottan megivá,
Erős ital után esze elhagyá,
De a harmadnapra el-felgyógyítá.

Reméntelen vala Sándor élete,
De hogy ilyen hamar lőn egészsége,
Ű jó vitézinek lőn nagy öröme,
Eufrateshez juta Dárius népe.

Az Dárius vízen hídat csinála,
Az ő nagy erejét hídra indítá
Öt nap vízen népét ű általhozá,
Táborát, sátorit ott felvonyatá.

Parmenió erről Sándornak izene,
Sándor ő népével onnat erede,
Az Europolist ott Sándor megvevé,
Sándornak akkoron új híre jöve.

Az Sándor szolgái tartományokat,
Hogy megverték volna az myndusokat,
Az Alicarnassust, Camyndusokat,
És meghajtottanak szép városokat.

Rendelé az Sándor hogy nagy mezőre,
Népével ne menne nagy széles helre,
Issus váras mellől ő hátra téte,
Táborát jártatá egy szoros helre.

Az Dárius népe elközelíte,
Sándor népe közűl beteget ére,
Sándor elfutamodt, császár azt vélé,
Hogy az Issus várast pusztán találá.

Táborában terhét Sándor hagyatá,
Dáriusra arczul népét indítá,
Dáriusnak köznép hogy ezt megmondá,
Nem hivé szavokat hogy igaz volna.

Pynarus nevű víz ő köztök vala,
Dárius ő népét mind általhozá,
Sándornak erejét mikor meglátá,
Szántalan sok népét rendben állatá.

Valának jobbfelöl futott görögök,
Dárius népe közt erősb seregek,
Ű vélek valának az nyilas népek,
És köztök valának az hópénzesek.

Gyalog nép balfelöl szántalan vala,
Az császárt mind közből ük vötték vala,
Az válogatott nép előtte vala,
Negyvenezer ember utána vala.

Nagy sok hegyek alját befogták vala,
Mert az tenger szélét állották vala,
Anyja, felesége, fia ott vala,
Leán és sok asszony közöttök vala.

Alexander népét igyen állatá,
Az erős gyalogot közből állatá,
Nikánor seregét jobb felől hagyá,
Ki mellett az erős Perdikkás vala.

Több gyalog népével Amyntas vala,
És az Ptolomeus Melanger vala,
Mind egy-egy seregek ezeknek vala,
Mindenik jó vitéz és hadnagy vala.

Fényes fegyverében az Sándor vala,
Ő serege előtt jó lován vala,
Parmenió hadnagy balfelől vala,
Craterus ű hozzá ott hallgat vala.

Ezek előtt vala mind az nyilas nép,
És Thesszáliából vele hozott nép,
És az Thráciából mind az huszár nép,
Az Kréta szigetből az hópénzes nép.

Lám Sándor serege harmincz rend vala,
Ellenségnek szélét nem látják vala,
Mindkétfelől népet bíztatják vala,
Sándor vitézinek igyen szólt vala:

«Jól tudjátok vitézek, hogy eleredtünk,
Mennyi országokat együtt megvöttünk,
Szántalan sok népet mind hátra vertünk,
Erős városokat mind eltörettünk.

Csak ez minapon is ezekkel víttunk,
Szántalant ü bennek fegyverre hántunk,
Akiket akartunk megválasztottunk,
Akiket akartunk bennek levágtunk.

Jobbá nem löttenek azután ezek,
Hogy fegyverünk miatt sokan ük vesztek,
Nemcsak ezek lésznek ti nyereségtek,
Baktria, India lészen tiétek.

Megtekénthetitök timagatokat,
Csak az kemény vassal ruházottakat,
De ha megnézitök ő táborokat,
Aranynyal látjátok gazdagságokat:

Azok nem vitézek, de asszonnépek,
De ti mind fejenként vitézek vattok,
Vegyétek el tűlök nagy sok kéncseket,
Azzal mutassátok vitézségteket.»

Rendenként ottan mind vígak levének,
Dárius népével öszveérének,
Nagy mendörgőképpen megütközének,
Kiáltás nagy vala, mindent ölének.

Távoly földön császár meglátszik vala,
Mert magas szekérben ű köztök vala,
Császárhoz az Sándor csak közel vala,
Azt az császár öcscse meglátta vala.

Ennek Oxiartes ű neve vala,
Sándor ellen népét hamar állatá,
Nemes vitézeket mind levágata,
Mert az Sándor környűl erős nép vala.

Sőt az Alexander ott sebben esék,
Dárius lovai sebesűlének,
Aranyas szekérből el-kiszököllék,
Egy jó fű lovára ottan felesék.

Veté ki fejéből ű koronáját,
Dárius nem nézé ünnön táborát,
Anyját, feleségét, leányát, fiát,
Folnia bocsátá jó lova száját.

Persiaiak ott megveretének,
Ki ide s ki tova futni kezdének,
Hol együtt, hol másutt sokan veszének,
Sándornak vitézi sok kéncset nyerének.

Esék akkor foglylyá Dárius anyja,
Asszonfelesége, kicsinded fia,
És két szép leánya, nagy kazdagsága,
Fűfű nagy uraknak mind házastársa.

Reméntelenségben ezek valának,
Mert nem tudják vala mire jutnának,
Császár megholt volna mind azt alítják,
Keserves jajszóval űtet siratják.

Bátorságok nagy lön Alexanderben,
Sokan elhullának császár népében,
Százezert mondának az gyalog népben,
És tizezert mondnak lovag népében.

Vesze az Sándornak harmincz gyalogja,
És másfélszáz vesze Sándor lovagja,
Ott megsebesüle ötszáz lovagja,
Ilyen kevés kárral lön diadalma.

Sándor a Dáriust mind estig űzé,
Sohol Alexander meg nem érheté,
Nap alámeneti elközelíte,
Ismét népe közé Sándor megtére.

Fegyverét a Sándor róla lehányá,
Hadnagyit, vitézit mind béhívatá,
Oly nagy vigassággal azokat tartá,
Az jó vitézeket ajándékozá.

Jutának másnapra, egybengyűlének,
Jó vitézek testi temettetének,
Sándor s Ephistion elkészűlének,
Dáriusnak anyját látni menének.

Termete jobb vala Ephistionnak,
Nagyobb magassága honnem Sándornak,
Császár sátorában mikor jutának,
Császár anyja vitézt vélé Sándornak.

Vitézt Sándor helyett asszony tisztelé,
De ezt a komornik néki meginté,
Sándor nem az volna néki meginté,
Asszony Sándor előtt esék térdére.

Igen kezdé kérni, hogy megbocsássa,
Mert Sándort még többé soha nem látta,
Ű tudatlansága csalatkoztatta,
De Sándor az asszonyt így bátorítá:

«Csuda nem énnékem ha nem esmertél,
Hogy Sándornak véltél ha nem esmertél,
Ez az Alexander a kit te véltél,
Jó anyám te ne félj, mert nem vétköztél!»

Tekélletességét asszony csudálá,
Mert szép szóval űtet anyjának mondá,
Beszédével azért megbátorítá,
Asszon az Sándornak nagy hálát ada.

Oly kegyelmessége vala Sándornak,
Mind ennyi ideig ily nagy királynak,
Mely előtte nem volt az királyoknak,
Tekélletessége nagy az Sándornak.

Róla bizonynyal mondják egyszernél többé,
Császár feleségét nem látta szembe,
Mint húgát tartotta nagy tisztességben,
Vén asszont mint anyját az ő éltében.

Panasz sok nem esék ennyi ideig
Alexander ellen sok esztendeig,
Állhatatos ő lőn ezenben végig,
Azért jó vitézi félék mind holtig.

Elbocsátá Sándor egy fűhadnagyát
Az vén Parmeniót, jeles tanácsát,
Ki hamar megvévé Damaskus várasát,
Császárnak ott lelé nagy kazdagságát.

Régi királyoknak szántalan kincse,
Főfő nagy uraknak ű háza népe,
És az Oxiartes Dárius öcscse
Az Parmeniónak lőnek kezébe.

Sokan a Dárius el nem ment vala,
Kevesen de véle szaladtak vala,
Kétezer görögre találkozott vala,
Kik ű táborában szolgáltak vala.

Az Dárius siet az görögökkel,
Eufrates víz mellé hópénzesekkel,
Sándor es indúla jó vitézivel,
Siriát megvevé vitézségével.

Sándor mikor juta nemes városban,
Maratomnak híjják az Siriában,
Népét megszállítá ű táborában,
Dáriustul levél juta azonban.

Igen megharagvék császár levelén,
Tisztességet néki mert császár nem tőn;
Dárius űmagát császárnak írá,
De még csak királnak Sándort sem irá.

Tőle az Dárius kévánja vala,
De könyörgésképpen nem kéri vala,
Hogy Macedónia mennyi pénzt adna,
Ő háza népeért Sándornak adná.

És ha Ázsiáért víni akarna,
Semmit ű dolgában hátra ne hagyna,
De ha Sándor térne Macedóniába,
Dáriusnak lenne bátorságába.

Rövideden néki Sándor így íra:
«Dáriusnak király Sándor ezt írja:
Tudja Ázsiának nagy sok országa,
Köztünk kinek lészen igazabb hada.

Voltanak előtted sok fejedelmek
Ki miatt rontattak az görög népek,
Mindenkor csak reánk törekedtenek,
Akaratunk ellen felkészültenek.

Minap én atyámnak, minden jól tudja,
Árultatásképen hogy lűn halála,
A ti fizetéstek volt annak oka,
És ígéretetek volt indúlása,

Pénzért ez némel nap embert fogadtál,
Hogy én atyám után engem bocsátnál,
És te kölömb-külömb sok néppel valál,
Kit a te szemeddel bé nem foghatál.

Rajtad azért mostan állom bosszúmat,
Mert igen jól látom hamisságodat,
Jupiter ısten is segít igazat,
Azért verem arczul nagy hatalmadat.

Országodnak immár jobb részét bírom,
Jó akaratodat noha nem látom,
De ha könyergésed ezekről hallom,
A te házadnépét pénz nélkül megadom.

Söt mikor nékem írsz ne feletkezzél,
Nemcsak királnak írj, úgy cselekedjél,
De királyodnak írj megemlékezzél,
Ha akarod — lehess hozzám békével!»

Táborát az Sándor innét indittá,
Az Phoeniciában el bészállittá,
Az Betlen várasát meghódoltatá,
Sidon nevű várast megszállattata.

Egy király, az Arcto azt bírja vala,
Végre a Sándornak meghódolt vala,
És ő királságát elvötte vala
Egy szegén kertésznek adatta vala.

Régi jeles váras az Tirus vala,
Tenger szigetében rakatott vala,
Kemén kű falakkal oly erős vala,
Gyalog erő hozzá nem mehet vala.

Nagy aran koronát csináltatának
Az Tirus várasban kik lakozának,
Sándorhoz követet ők választának
Koronával élést sokat hozának.

Jó neven a Sándor ajándékokat
Vevé éléseket, koronájokat,
Mondá, hogy meglátná ű városokat,
Mert ott kell tennie áldozatokat.

Tetszék követeknek ez szó nehéznek,
Nem hihetnek vala Alexandernek
Áldozatot vélék csak az egy színnek,
Áldozat-szín alatt foglylyá esnének.

Az követek néki feleltek vala:
Áldozattételért ne menne oda,
Mert olyan várasban az méltó volna,
Az hol Herculesnek oltára volna.

De az Sándor ezen igen haragvék,
Felelé, hogy ha be nem eresztenék,
Bizony rövid napon azt megesmernék,
Vitézi erővel várast megvennék.

Jövének el tűle ottan követek,
Készülének egyben Tirusbéliek,
Az Alexanderrel mind az vitézek,
Indúlának ottan erős seregek.

Sok mester-ácsokat ű kerestete,
Az tengernek vizét igen tölteté,
Várasig szertelen töltést tétete,
Vas-kossal az várast Sándor töreté.

Sok vitéz szolgái ott meghalának,
Hét holnapig alatta mind fáradának,
Végre viadalban bérohanának,
Százezeren belől levágatának.

Ott kétezer emberek fogattatának,
Kiket tenger szélén felakasztának,
Tizenötezeren elszaladának,
Kik Tirus várasban meg nem halának.

Nagy kemén kőfalit mind elvonyatá,
Az ű jó vitézit ajándékozá,
Bálván isteneknek vígan áldoza,
Erős Tirus alatt Sándor így jára.

SECUNDA PARS.

Capita Versuum.

Magnus ut insignem subvertit Agenoris urbem,
Militiam cogit, Darius cunctam, certare paratus,
Tendit ad Arbellam, victus abit inde monarcha.

Minden királyoknál Sándor szerencsésb,
És fejedelmeknél lőn győzedelmesb,
Senki ű nálánál nem lőn kegyelmesb,
Míg az Dáriusnál ű nem lőn erősb.

Az Tirus várassát hogy elrontatá,
Több néppel seregét megsokasitá,
Egyiptomra vala Sándornak gondja,
Dáriustól levél juta azomba.

Győzedelmét nyilván Dárius látá,
Levelében Sándort királnak irá,
Nagyobb leányával Sándort onszolá,
Lidia országgal Sándort kínálá:

«Nem tudod-e Sándor! szerencse mint szél,
Bizony, ha akarja szárnyára felkél,
Mint az szárnyas madár úgyan elrepül,
Az mit adott tűlled mindent vehet el.

Végre a mezőre el ki kell jönöd,
Nem mint Issus mellett kell megütköznöd,
Akkor én népemet ha megteként ed,
Még temmagadnak is kell szököllened.

Sok széles vizeken kell általjöned,
Az Eufrátes vizén kell általkelned,
A Tigris vizére szerencséltetned,
Harasses, Hidaspes vizén elkelned.

Vagy minek alítod te az Médiát,
Vagy minek alítod nagy Hirkániát,
Az ezer városú széles Baktriát,
Az Aratosiát és az Indiát?

Te néked addiglan meg kell agganod,
Míg csak bé kellene ezeket járnod,
Az Tanais vizét ha te meglátod,
Csak hogy meglátod is, akkor megbánod!»

Igy felele Sándor ű írására:
Azt ígéri az mi volna ű nála,
Mert a mit ű ígér, mind Sándor bírja,
Azt a Dáriustul ingyen sem várja.

«Ne fenyegess szóval császár engemet,
Vízzel ne ijeszszed az én erőmet,
Tengeren által jól tudod népemet,
Vizek meg nem fogják vitézségemet.

Semminek alítom én az Lidiát,
Ki engemet hallgat mint ű királyát,
Persiának kévánom fű várasát,
Médiát, Baktriát és az Indiát.

Jövél futva te bé az Persiában,
Valahova futhatsz te országodban,
Utánnad ballagok az te útadban!»
Itt levelét küldé az Persiában.

Gyakor helyen akkor hadakozának
Az Sándor hadnagyi a kik valának,
Jeles várasokat ők meghajtának,
Kik Alexandernek meghódolának.

Nám az Antigonus az Licariát,
Az Cules megvevé Paflagoniát,
És az Amphoserus az Milesiát,
Tenedon szigetnek az ű határát.

Ezt Dárius császár mikor megérté,
Hogy Sándor frigyet ű véle nem tenne,
Babillóniában hamar siete,
Mindenfelé császár hamar elkülde.

Minden nagy erejét el-feltámasztá,
Bissusnak Dárius ott parancsola;
Baktria erejét véle elhozá,
Ki ű népe között jobb, erősb vala.

Sándor a Dáriust nem tudja vala,
Országában akkor ű holott volna,
Jóllehet szolgáit ű kínoztatá,
De kínok által is meg nem tudhatá.

Vala Persiában ilyen szokások,
Kik császárnak akkor tanácsát tudták,
Szörnyű halálokat ők elszenvedték,
Ki miatt ki nem nyílt tőlök az titok.

Bűnnek nagynak köztök azt tartják vala,
Ha valaki nyelvét meg nem tarthatja,
Az Alexander ezt nem tudja vala,
Ellensége néki mely helyen vala.

Vitézit az Sándor hamar indítá,
Az Egyiptom felé eligazítá.
Erős Gáza várost környülszállatá,
Egyiptomnak vala vasas kapuja,

Ez váras sok néppel nagy erős vala,
Dárius hadnagya mert benne vala,
Sok napig a Sándor ott feküdt vala,
Nagy tornyokkal környülállatta vala.

Rólla Sándor igen búskodik vala,
Az egy váras alatt hogy múlat vala,
Ostromhoz ő népét állatta vala;
Egy jövendőmondó azt mondja vala:

«Tudjad Sándor, hogy ha ma kezded víni,
Te erőssen kezdesz megsebesülni!» —
Sándor hallá, akará elhalasztani,
De várasból kezde sok nép kijöni.

Juta váras népe Sándor sánczára,
Kezdék Sándor népét vágni táborra,
Mind egész tábora ezen indúla,
Azomban Sándor is közikben juta.

Történék azomban, juta egy pribék,
Alexander előtt térdre leesék,
Kegyelem Sándortul néki adaték
Sándor háta megé álla az pribék.

Az pribék kirántá ottan fegyverét,
Kevessé megsérté Sándornak fejét,
Sándor egy csapással elvágá kezét,
Végre elvéteté az pribék fejét.

Gondolá hogy ez volt akit megmonda,
Az jövendőmondó mikor megtiltá,
Az nap ellenséggel Sándor ne vína,
Azért inkább kezde Sándor vínia.

Egy nyil ezönközben vállában esék,
Ki miatt a Sándor elkeseredék,
Fülöp doktor hamar oda érkezék,
A Sándorból a nyil el-kivéteték.

Nám sokáig Sándor ott forgolódék,
És sok vér Sándorból el kiszármazék,
Ő zászlója alatt földre leesék,
Végre sátorában bévitetteték.

Ott a váras népe mikor meglátá,
Alitták Sándornak hogy lött halála,
Azon nagy örömök nékiek vala,
És ők a várasban bémentek vala.

Rövid üdő mulván megkönyebbüle,
Sándor szép zászlóját felemelteté,
A várast a Sándor környülvéteté,
Az jó vitézeket ostromra vivé.

Jól meg Alexander nem gyógyult vala,
Azért vitézi közt igen ví vala,
Egy kővel a szárát ütötték vala,
Kopjával ő magát segíti vala.

Sokan a várasban megöletének,
Csak tízezert mondnak hogy elvesztenek,
Az kik a várasban akkor valának,
Sándor népe közül kevesen veszének.

Város alól népe ottan indúla,
Az Nilus vizéhez heted nap juta,
Polisium város néki meghajla,
És nagy Memphis város néki meghajla.

Régi törvényében Egyiptomot hagyá,
Hogy birodalmában városit hajtá,
Az Amon templomát látni kévánа,
Ki az Egyiptomban nagy híres vala.

Bátorsággal juta nagy pusztán által,
Harmad napig üres étel, italtól,
Sem vizet, sem fákat sohol nem talál,
Csak nagy puszta homok ő környülök áll.

Eljuta negyed nap nagy fáradsággal,
Amon templomához nagy szomjúsággal,
Templomban béméne a nagy urakkal,
Ott jövendőt kérde ű tanácsával.

Menye Sándort látá az Amon papja,
Mondá hogy Sándor a Jupiter fia,
És hogy ez világot Sándor elbírja,
Senki haddal Sándort meg nem bírhatja.

Mégis kérdé Sándor az Amon papját
Ha megtorolhatja atyja halálát?
Pap halhatatlannak tevé ű atyját,
De Fülöp királnak állja bosszuját.

Ily jövendőmondás nem lőn javára,
Hogy Jupiterfia nevet veve magára,
Mert sok vitézinek lőn halálára,
És híre-nevének alázására.

Láták az görögök nagy kevélségét,
Hogy már megútálta ő emberségét,
És világon kéván ű istenséget,
Embernek fölötte nagy tisztességet.

Innét ismét Sándor hamar megtére,
Nilus vize mellett egy helyet néze,
Egy várast a Sándor ott építtete,
Alexandriának azt nevezteté.

Csakhamar az város rakatott vala,
Táborával Sándor elindúlt vala,
Eufrates víz felé ű mégyen vala,
Babillóniában Dárius vala.

Igen nagy sok népet császár gyűjtete,
Baktriát, Sogdiát ű felvéteté,
Scythiaiakat mind felvéteté,
Az Indiából is népet kérete.

Az Dárius népe sok nemzet vala,
Ű kaszás szekere öt sereg vala,
Babillóniából kiindult vala,
Tigris, Eufrates közt ű megyen vala.

Mennye a Dárius Tigrist elkelé,
Az Eufrates mellett Sándort megérté,
Hatezer emberét onnat ereszté,
Hogy Sándor a vízen el ne kelhetne.

Császár lovagokat ismég ereszte,
Sándor előtt mindent elégettete,
Lycus vizén öt nap mind hidon kele,
Arbella várashoz Dárius ére.

Onnét egy mezőre Dárius szálla,
Hol hegyek valának mind elvonyatá,
Mindenfelé császár hogy elláthatna,
Sándornak erejét környülfoghatná.

Gyakor helyen faluk mind égnek vala,
Az Sándor a tüzet hogy látja vala,
Dárius ottlétét megtudta vala,
Tigris vize mellé Sándor eljuta.

Igen széles sebes a Tigris vize,
De mint Eufratesnek nincs sebessége,
A Tigrisnek vala egy gyalog réve,
Az révre eljuta a Sándor népe.

Túl másfelől készül Dárius népe,
Az vízen elkele Sándor ereje,
De marhájok vesze sok ott a vízbe,
Hogy kit elvitt vala víz sebessége.

Dáriusnak juta elöljárója,
Hogy kivel csak vala ezer lovagja,
Pannoniaiakat Sándor választa,
Dárius népére hamar bocsáta.

Az Dárius népe ott megfutamék,
Elöljáró hadnagy lóról elesék,
Hadnagy ugyan ottan megölleték,
Két nap Alexander ott megnyúgovék.

Reggel onnat Sándor hamar indula,
Jobbfelől a Tigris vize foly vala,
Balfelől a nagy hegy mellette vala,
Sándor elöljárót bocsátott vala.

Juta hamar híre ott a Sándornak,
Hogy nem messze népe az Dáriusnak,
Ezör lovag népe az Dáriusnak,
Hogy égetné útát ott a Sándornak.

Vitézit a Sándor hamar bocsátá,
Dárius lovagit el-levágatá,
Az tüzet mindenütt Sándor oltatá,
Sok helyen nagy földön élést talála.

Sándor ott szállítá udvara népét,
Hol bévön talála népének élést,
Negyed nap indítá az ű erejét,
Mint ha viadalra vinné seregét.

Csak keveset úton mentenek vala,
Azonban egy híre Sándornak juta,
Császár felesége hogy megholt volna,
Sándor e hír hallván ottan megszálla.

Vala a Sándornak azon bánatja
Sőt a tisztes asszonyt igen siratja,
Az Dárius anyja igen csudálja,
Hogy asszony halálát oly igen szánja.

Nemes jó vitézit Sándor begyűjté,
Tisztességgel asszont eltemetteté,
Bánatjában Sándor egy nap nem evék,
Asszon komornikja az nap elszökék.

Csak hamar komornik császárhoz ére.
Megmondá hogy megholt ű felesége,
És hogy Sándortól volt nagy tisztessége,
És királyi módra volt temetése.

Többé Sándor asszont nem látta vala,
Hanem mikor foglylyá ű esett vala,
Dárius ezt igen csudálja vala,
És ű nagy sírással ezt mondja vala:

«Adjátok meg istenek nagy hatalmamat,
Békével bírhassam én országomat,
De ha nem halljátok imádságomat,
Sándornak adjátok birodalmamat!»

Mégis egy követet császár választa,
Kit Alexanderhez akkor bocsáta.
Az Alexanderhez az követ juta,
Az Alexandernek követ így szóla:

«Csuda Sándor néked ez most ne legyen,
Hogy Dárius frigyet töled most kérjen,
Te hatalmasságod tudja mi légyen,
Igazságod annál hogy nagyobb légyen.

Eddiglen ű anyját mint te anyádat,
Gyermekit tartottad mint fiaidat,
És ű feleségét mint te húgodat,
Úgy tisztelted űket mint rokonidat.

Rólad mind azt vallják kit én is vallok,
Asszonyon bánkódol kit én jól látok,
Dárius házassát kit én jól tudok,
Te ellenségedet siratod látjuk.

Te eddiglen rendben állottál volna,
Hogy a Dáriussal megvíttál volna,
Ha asszon halála nem történt volna,
Temetségre gondod ha nem lött volna.

Azért ez nem csuda ha Dárius kér,
Leányát elvegyed téged azon kér,
Eufrates vizéig vedd el a mit bír,
Zálagban kis fiát vedd el, azon kér.

Reá tekénts azért, add meg ű anyját,
Ü anyjával öszve küssebb leányát,
Azért adja néked nagy sok aranyát
Téged bizon úgy tart mint édes fiát.

El ne higyjed magad jó szerencsédben,
Mert nehezb tartani a mi kezedben,
Honnemmint megnyerni ki más kezében,
Embernek egy példa ez életiben.

Penig erre juttál a Dáriussal,
Hogy frigyet tüled kér mind országával,
Ily jó szerencsét végy jó akarattal,
Életed úgy lészen nagy bátorsággal!»

Alexander hallá, követet kiküldé,
Az ű fű tanácsát erről megkérdé,
Nagy sokáig minden erről vesztegle,
Végre Parmenió erre felele:

«Róla bízvást Uram! azt mondtam volna,
Damaskus várasnál hogy néped vala,
Nagy kincsért foglyokat megadtad volna,
Kivel minden néped gazdagult volna.

Anyjáért nagy kincsét mostan elvennéd,
Eufrates vizéig országit elvéd,
Baktriát, Indiát te ne keresnéd,
Az Macedóniát megtekéntenéd!»

Tetszék az Sándornak ez szó nehéznek,
Ily szóval felele a vén embernek:
«Ha Parmenió volnék én is a pénznek
Erülnék inkább mint honnem jó névnek.

Vagyok Alexander, nem bánt szegénség,
Sem kalmár nem vagyok, kinél fösvénség,
De tudjátok vagyok királi felség;
Azért bennem nincsen tekélletlenség.

Sőt ha a foglyokat meg kell adnia,
Ingyen azt megadom, nem kell aranya.»
Dárius követét előhívatá,
Sándor ily válaszszal visszabocsátá:

«Te menj el mond meg ezt a Dáriusnak:
A mi jóval voltam az asszonyoknak,
Ne tulajdonítsa bátorságának,
De természetemnek ű járásának.

Én nem szoktam víni asszonynépekkel,
Sem olyakkal a kik foglyok magokkal,
A kit én gyűlölök erős fegyverrel,
Azzal igyekezem nagy vitézséggel.

Nem bírja Dárius mit ígír nékem,
Mert régen már azok hallgatnak engem,
Hogy országot adna, nem azért jöttem,
De hogy néki adnék, én vitézködöm.

De ha ű akarna én társam lenni,
És ű magát merné én reám bízni,
Ha hozzám akarna császár hallgatni,
Netalám mit kévány, kész volnék adni.

Jól tudja az égen két nap nem lehet,
Azonképen földön két úr nem lehet,
Ha akar engedni az ma meglehet,
De holnap meglátja Sándor mit tehet!»

Tűle elbocsátá császár követét.
Más nap elinditá Sándor seregét,
Dárius ez után indítá népét,
Viadalhoz szerzé minden erejét.

Az Dárius népe sok országokból,
Gyalog és mind lovag az Baktriából,
Veres tenger mellől a Sogdiából,
Babillóniából, Arméniából.

De az Médiából és Syriából,
Capadóciából és Indiából,
És a Partiából és Scithiából,
Kétszáz negyvenötezer tartományokból.

Alexander látá Dárius népét,
Kiknek szemeivel nem látá szélét,
Oly igen forgatja vitézi eszét,
Olyha ugyan bánja nagy merészségét.

Róla Alexander sokat gondola,
Népe kevés voltát jól tudja vala,
Parmenió szava eszében juta,
De hogy arra térne, már késő volna.

Búsultában méne bé sátorában,
Az nap vala immár elnyúgovásban,
Bétakarodának mind az sátorban,
Sok tűz miatt vadnak világosságban.

Éjjel Alexander nem aludt vala,
De miként ütköznék gondolja vala,
Hajnalkor az álom reá jutott vala,
Mondhatatlan igen aluszik vala.

Lám az fényes nap is el-feljött vala,
Az Dárius népe rendben áll vala,
Alexander még is aluszik vala,
Hadnagyok sátornál ott várják vala.

Látá Parmenió hogy fel nem kelne,
Ottan az sátorban hamar bémene,
Szóval Alexandert költeni kezdé,
De nagy álom miá Sándor nem érzé.

Az vén Parmenió Sándorhoz nyúla,
Kezével felrázá, néki így szóla:
«Uram! hol te erőd ki elébb vala,
Egyebet költeni te szoktál vala;

Már te ellenséged vagyon előtted,
Készületlen vagyon mind a te néped!»
Sándor ezt felelé: «te ezt úgy véljed,
Mindenről végeztem, hogy jól megértsed.

Vitézek immáron mind készüljenek,
Viadalhoz trombiták már zengjenek
Hadnagyok seregek közé menjenek,
Jupiter hírivel megütközzenek!»

Igen bölcsen Sándor seregét szerzé,
Állatá ű népét arczczal négy felé,
Hogyha az ellenség őt hátul venné.
Mindenféle népét víni készíté.

Csak egy kevés népet táborban hagya,
Dárius anyját is azokkal hagyá,
Minden marhájokat lerakattatá,
Bölcs beszéddel népét ő bátorítá.

Távul a Dárius immár nem vala,
Balfelől népe közt seregben vala,
Jobbfelől Mazæus hadnagya vala,
Az Dárius ellen Sándor áll vala.

Vala nagy üvöltés ott mind kétfelöl,
Egymást vágják vala nagy kegyetlenül,
Az Dárius népe vala mind környül,
A tábort megvevék Sándor népétöl.

Sok kaszás szekerek kirohanának,
Ki miatt nagy sokan ott meghalának
Barmok sebek miatt megbúsulának,
Szekerek környűlök mind elromlának.

Fegyverében Sándor jó lován vala,
Mindkét király mellett erős nép vala,
Kiki ura előtt igen ví vala,
Az halált semminek alítják vala.

Vitézivel Sándor béjutott vala,
Császár szekeréhez csak közel vala,
A szekér-vezetőt megölték vala,
Nagy kiáltást Sándor népe tött vala.

Gyakran kezde császár népe hullani,
Kezdének nagy sokan mind hátat adni,
Az Dárius látá sok népét futni,
Szablával akará magát megölni.

Jó lova Sándornak elfáradt vala,
Más lovára Sándor hamar űlt vala,
Az Dárius immár elfáradt vala,
Szántalan sok népe igen hull vala.

Temérdek sok népet ott levágának,
Negyvenezer embert ott számlálának,
Dárius népében kik meghalának,
De szántalan kazdag foglyok valának.

Jeles fű vitézi Alexandernek,
Ott az viadalban sebesűlének,
De kik viadalban megöletének,
Csak háromszázan is nem leletének.

Nagy temérdek kéncset akkor nyerének,
Arbella városban hogy béjutának,
Dárius kéncsének ott örűlének,
Országot foglalni elindúlának.

De a Dáriussal kik szaladának,
Média országban beindúlának,
Sokan Dáriustól elhasonlának,
Az Alexandernek meghódolának.

Elindúla Sándor ű táborával,
Babillóniára ű szolgáival,
Dárius hadnagya futott hadával,
Az városban vala sok fű urakkal.

Méne eleiben hadnagy Sándornak,
Meghódola néki mint királyának,
Az város engede nagy hatalmának,
Ezen nagy öröme vala Sándornak;

Oly nagy tisztességgel Sándort fogadák,
Mint ha a Dáriust szemekkel látnák,
Dáriusnak kéncsét mind előhozák,
Az Sándor kezébe a kéncset adák.

Nagy vala az város Babillónia
Mind téglából vala az ő rakása,
Harminczkét lábnyomdék temérdek fala,
De száz singni vala az magassága.

Az városnak vala nagy szélessége,
Háromszáz hatvanhat olasz mélföldre,
Az városnak belöl sok élőföldje,
Az közepin ott foly Eufrates vize.

Régi hét csudának ez egyik vala,
Az Eufrates vizén mely kőhíd vala,
Azt nagy mesterséggel csinálták vala,
Melyet vízfenékről felraktak vala.

Csudálatos szép kert az várban vala,
Húsz kőlábon az kert rakatott vala,
Kűlábakon az kert felüláll vala,
Nagy szép ékességgel kert ékes vala.

Harmincznégy napiglan népét ott tartá,
Sándor ő erejét ott megnyúgotá,
Pénzzel Tráciából népet hozata,
Kivel az ő népét megsokasitá.

Az hadból Dárius hogy elszalada,
Szerte-szerént vala sok búdosása,
Alexander előtt nagy búdosásban,
Vitézi valának nagy kazdagságban.

TERTIA PARS.

Capita Versuum.

Intravit magno discrimine Persidis oram.
Et Darium reperit confossum vulnere Magnus.
Tum Scythiam capit Macedo lustrare nivosam.

Jól megértse minden Sándornak dolgát,
Semminek ne vélje ű szerencséjét,
Megmondta próféta hatalmasságát,
És megjelentette ő birodalmát.

Nem késék az Sándor Babillóniában,
Hogy több népe juta ő táborában,
Menetást ott hagyá az nagy várasban
Mitrenist választá Arméniában.

Tőle minden vitéz ajándékot vőn,
Minden gyalog, lovag nyúgodalmat vőn,
Úta legelőszer Saptrafában lőn,
Ki nagy sok éléssel igen bévös lőn.

Rövid napon méne nemes Susában,
Az váras nagy hamar lőn hatalmában,
Kéncset sokat lele ott a tárházban,
Császár anyját hagyá ott az városban.

Alexander innét népét indítá,
Az Oxius népre mikoron juta,
Sándor erejére akkor támada,
Végre Sándor népe őket megbírá.

Vala nagy haragja ott a népekre,
Akará hogy őket mind elveszesse,
De Dárius anyja néki könyörge,
Azért mind a népnek megkegyelmeze.

Juta Persiának ő határára,
És határán való nagy havassára,
Tizenötezer gyalog reájok támada,
Kiket Alexander mind levágata.

Táborát jártatá viadal helyén,
Alá néznek vala Persia hegyén,
Sándor örűl vala jó szerencséjén,
Vitézi csudálnak nagy vitézségén.

Megnyúgodtak vala, elindúlának,
Szép Persepolisban el-béjutának,
A gazdag várasban mindent dúlának,
Urak az Sándorral várban szállának.

Az Persepolisban egy tábort hagya,
Az vén Parmeniót hadnagyul hagyá,
Az Craterust néki ott társul hagyá,
Két sereggel Sándor onnat indula.

Gyakor városokra juttanak vala,
Sokféle nép néki meghódolt vala,
Erős havasokat jártanak vala,
Az Mardus népekre juttanak vala.

Nem akarnak ezek néki engedni,
Persáknál valának erősbek víni,
Lyukba szoktak vala Mardusok lakni,
Erdei vad hússal csak szoktak élni.

Oly kegyetlenségek asszonnépeknek,
Mint a fírfiaknak vala közöttek,
Valának fejenként engedetlenek,
Más néptől külömböz ű természetek.

De csak mind térdiglen vagyon ruhájok,
A firfiaknak mind hosszú szakálok,
Patyolatban kötik nagy hosszu hajok,
Parittyából lönek ha lészen hadok.

Indúla a Sándor bátorságában,
Mardusokat megveré ű táborában,
Hódoltatá űket nagy hatalmában,
Harmincz napig jára a Persiában.

Sándor visszatére Persipolisban,
Hadnagyit begyűté lakodalomban,
Sok kéncsét elosztá vígasságában,
Akkor elváltozék ű szokásában.

Csudálatos vala ű erkölcsében,
Megrettenthetetlen veszedelmében,
A Sándor gyors vala cseleködetiben,
Foglyokhoz ű vala kegyelmességben.

Róla írják, erős volt ű hitiben,
Fertelmetes nem volt ű életiben
Míg Sándor nem esett nagy részegségben,
Ki miatt kárt valla híre-nevében.

Ingyen eszében sincs ű ellensége,
Naponként Sándornak nagy részegsége,
Asszonnéppel együtt iszik serege,
Küssebbülni kezde ű embersége.

Megégeté Sándor Persipol várát,
Egy részeg asszonnak fogadá szavát,
Tűz miatt elrontá minden rakását,
Igy veszté Sándornak egy jeles házát.

Jó vitézek szánák vár elromlását,
Sándor is megbáná csakhamar dolgát,
Onnét elindítá az ű táborát,
Akará meglátni Sándor Médiát.

Nyúgodnia Sándor — ezt elvégezé, —
Nem akarna, mígnem császárt meglelné,
Minden városában űt megkeresné,
És ű országában megkergettetné.

El-bé vala császár a Médiában,
Média országnak ű városában,
Harminczezer ember ű táborában,
Sándor császárt hallá a Médiában.

Piros hajnalkorban császár indúla,
Csak egy mélföldnyire onnat kiszálla,
Sándorral megvíni ű készül vala.
Császárnak hadnagya a Bissus vala.

Egybegyűjté császár minden tanácsát,
Ily szóval jelenté ű akaratját:
«Tudjátok Sándornak jőni táborát,
Hogy vélem megvíjon ő, akaratját.

Róla én nem szólnék, vitézségteket,
És ha én nem tudnám emberségteket,
Kétszer követétek az én fejemet,
Mikoron vesztettem nagy sok népemet.

Sokan bizony tőllem elhajlottanak,
Kik az ő tisztekben megmaradtanak,
Várasimat bírják hogy elhagytanak.
De hogy ti énvelem megmaradtatok,

Inkább akartatok engem követni,
Sándornak az tisztért hogy nem engedni,
Ha én meg nem tudom néktek fizetni,
Az istenek készek néktek megadni.

De ez világból is ha ti kimúltok,
Minden nemzetségtől nagy jót hallotok.
Futni akarnék is, ti ne hagyjatok,
Azért én megvívok, nyilván tudjátok.

Inkább azt akarom, fejem elessék,
Honnem nékem mástól ország adassék,
Én császári fejem szégyenültessék,
Eleimnek neve küssebbültessék.

Sőt az szerencse is igen forgandó,
Sándor szerencséje változhatandó,
Minden jó szerencse nékünk várandó,
Kit hiszek, mivélünk megmaradandó.

Országimat kérlek ti megnézzétek,
Régi királyokról emlékezzetek,
Mert bizonynyal lészen győzedelmetek,
Vagy néktek elesik fejedelmetek.»

Rettenének ezen az ű tanácsi,
Sokat hallgatának ű fő hadnagyi,
Egymásra kezdének azok csak nézni,
Végre egy vén ember így kezde szólni:

«Az kik te utánnad bársomban jártunk,
Mi az viadalra mind készek vagyunk,
Neked jó szerencsét istentől várunk,
Ha a nem adatik, érted meghalunk.»

Mikor több tanácsi ez szót meghallák,
Melléje állának, mind jóvá hagyák,
Ü szolgálatjokat néki ajánlák,
Halálokat nem szánják, néki azt mondák.

Ezt a Nabarzanes hallotta vala,
Hogy ki egy tanácson Bissussal vala,
Dáriust megfognák — végezték vala,
Akkor a császárnak így szóltak vala:

«Tudom uram császár, hogy nehéz lészen,
Most te felségednek az én beszédem,
Miként orvosságot a beteg vészen,
Ki néki először nagy nehéz lészen.

De nem intlek arra hogy károd legyen,
De hogy te országod kezedben legyen,
Helyetted idegen más császár legyen,
Ki te néped előtt fejedelem legyen.

Az gonosz szerencse te rajtad vagyon,
Te császárságodon most igen vagyon,
Hogy te ellenséged innen kiszálljon,
Annak szerencséje reád forduljon.

Róla azt mondanám, császárságodat
Adnád az Bissusnak birodalmadat,
Hogy ű igazgatná ily nagy gondodat,
Végre ű megadná birodalmodat.»

Jóllehet Dárius kegyelmes vala,
Az áruló szavát nem türte vala,
Szablyáját ű hozzá rántotta vala,
Ilyen szóval néki ott szólott vala:

«Véled alkolmasnak hiszem, az üdőt
Hogy akaratodat kijelentenéd,
Hogy a te uradat már elvesztenéd,
Hitván rab, fejemnek végét érhetnéd!»

Mennye a Dárius e szókat mondá,
Szablyájával ottan reá indúla,
De a Nabarzanes hamar szalada,
Bissussal táborból hamar kiszálla.

Reggel a Bissussal felkészülének,
Baktriaiakkal mind felgyülének,
Az császár sátorát mind környülvevék.
Arany lánczczal császárt ott megkötözék.

Egy szekérben császárt el-béülteték,
Szekér hitván bőrrel befedezteték,
Császár benne volna meg ne ismernék,
Várasról várasra hol űtet vinnék.

Persák az Bissushoz hajlottak vala,
Sok ígíretekkel megcsalták vala,
Az Baktria felé ű siet vala.
Alexander ezt mind jól tudja vala.

Előhivá Sándor az vitézeket,
Nékik megbeszéllé Sándor ezeket,
Vitézek nem szánák az ű fejeket,
Csak ük megverhetnék ellenségeket.

Rendben az vitézek ott nem állának,
Gyalogok sem nézék hogy fáradának,
Kiki egymás után felrohanának,
Bissusnak seregi közel valának.

Jó szerencse néki adatott vala,
Mert ha Bissus arczul rájok tér vala,
Viadalban üket elveszti vala,
Mert kevesen vala és fáradt vala.

Tőlök immár Sándor nem messze vala,
Az Bissusnak népét jól látja vala,
Bissus Dáriusnak lovat vitt vala
Jó lóra felűlni készeríti vala,

Csak hiában Bissus ott inti vala,
Mert a lóra űlni nem akar vala,
Sándort segítségül kiáltja vala.
Bissust árulónak nevezi vala.

Ott megharagvának az Dáriusra,
Lövének sok nyilat az ű urokra.
És a szekerében való barmokra,
Szekeret tériték az parlagokra.

Noha Alexander kevesen vala,
És Bissus akkoron sok néppel vala,
Sándor népe előtt elfutott vala,
Háromezer népe elesött vala.

Futa Nabarzanes Hirkaniában,
Szalada a Bissus a Baktriában,
Több népek esének akkor fogságban,
Hogynemmint valának Sándor táborában.

Oly igen Dáriust Sándor keresi,
És mind a foglyoktól igen kérdezi.
De senki Dáriust meg nem lelheti,
Melyfelé lött volna néki meneti.

Sándor seregében egy vitéz vala,
Nagy szomjúság miatt megfáradt vala,
Egy kis csorgó patak egy völgyben vala,
Vitéz víznek fejét keresi vala.

Sok seb miatt lovak elestek vala,
A császár szekerét kik vonszák vala,
A sebes barmokhoz vitéz tért vala,
Dárius szekerét meglátta vala.

Vitéznek Dárius ottan így szóla:
Az Alexandernek hogy megmondaná,
Noha immár néki lenne halála,
De nagy jámborságát nékie tudná.

Megesmértem régen kegyelmességét,
Anyámhoz, társomhoz nagy tisztességét,
Mert nem úgy tartotta mint ellenségét,
Kivel megmutatta kegyelmességét.

Volt jobb akarattal házam népéhez,
Honnemmint rokonim az én fejemhez,
Azért fohászkodom az Jupiterhez,
És a királyoknak ű isteléhez.

Világ szerte-szerént legyen hatalma,
Minden országokon nagy birodalma,
De Sándor tekéntsen jámborságára,
Testem temettesse én koporsómba.

Lássa halálomért mint kelljen tenni,
Mert ha bosszút nem kezd értem állani,
Talám ű rajta kezd ily dolog esni,
Ily szerencsétlenség fején történni!

Nem szólhata többet csak kezét nyújtá,
Csaszár az vitéznek csak kezét fogá
Sándornak mondaná, azt jegyül hagyá.
Vitéz a Sándornak hamar megmondá.

Eljuta a Sándor, halva találá,
Az Dárius császárt igen siratá,
Mert ű nagy méltatlan halálát látá,
Mint ily fejedelmet onnan elhozá.

Régi szokás szerént nagy tisztességgel,
Császárt eltemeté ű vitézivel,
Sándor elindúla ű seregével,
Parthiában juta az ű népével

Együtt a foglyokat megkérdezteté,
Az főfő népeket elereszteté.
Az Dárius ecsjét hozzája vevé,
Komornikok közzé Sándor bévivé.

Mikor futa Sándor az Partiában,
Az is meghódola birodalmában,
Onnét el-bémene Hirkániában,
Hogy ki meghódola nagy hatalmában.

Akkor jöve hozzá Talestris asszony,
Szép asszonyok között királné asszony,
Sándorral múlata egynihán napon;
Ismét visszatére egy időkoron.

Gonosz erkölcsűvé Sándor változék,
Mert éktetességről elfeletközék,
Persák ruhájában Sándor öltözék,
Nagy jámborságában megküssebbedék.

Nagy kevélség miatt jó vitézeket,
Ű nyomorgat vala fő-fű népeket,
Sándor hátra vete jó erkölcsöket,
Ű kéván isteni tisztességeket.

Vala koronája mint Dáriusnak,
Száma már nem vala sok ágyasának,
Sok gonoszsága nehéz jó szolgáinak.
Sándort ott nevezék Dárius rabjának.

Sándorra nagy sok szó népétől vala,
Kit az Alexander mind jól ért vala,
Jóllehet nagy kincsöt nékik oszt vala,
De azért a sok szó rejája vala.

Táborát sokféle népre indítá,
Ű hatalma alá azokat hajtá,
Kaukasus hegy mentét Sándor megbírá,
Népeknek ez nevek, kik lakják vala:

Valának trákusok, emergétusok,
Arateziusok, hidaspiások,
Epimeneusok, az parymasok,
Tőle rontatának nagy sok várasok.

Mikor juta Sándor a Baktriában,
Király vala Bissus azon országban,
Sok népe Bissusnak ű táborában
Mert ű Sándor ellen bízik hadában.

Sándor a Bissushoz hogy közel juta,
Sándor népe előtt népe elfuta,
A Bissusnak vala két fő hadnagya,
Kik hamar egymással végeztek vala.

Csakhamar a Bissust ott megkötözék,
Az Alexandernek kötözve vivék,
Dárius őcscsének Bissus adaték,
Végre Dáriusért felakasztaték.

Jutott vala Sándor az Tanaisra,
Scythiából sok nép jöve Sándorra,
De Tanais vize közöttek vala,
Könnyen ők egymáshoz nem jutnak vala.

Táborában jöve az Scytiából,
Húsz választott ember fő várasokból,
Kik csudálkozának akkor Sándorról,
Szólának Sándornak ígyen dolgokról:

«Ha termeted volna Sándor olyan nagy,
Mint megmondhatatlan kévánságod nagy,
Mind ez széles világ noha igen nagy,
De tenéked Sándor nem volna ez nagy.

Jobb kezeddel érnéd a napkeletöt,
Balkezeddel érnéd a napnyúgatot.
De ha ezeket mind te megnyerhetnéd,
Fényes napnak hiszem fényét keresnéd.

Ázsiába jöttél az Európából,
Európába most jösz az Ázsiából.
Ha minden nemzetet bírsz hatalmadból,
Istenséget kévánsz kevélségedből.

Mégis nem tudod-e nagy álló fákat?
Ük ideig vesznek magosságokat,
Egy órában vesztik állapatjokat,
Hamar látjuk néki rohanásokat.

Csak a fa gyümölcsét valaki nézi,
Bolond magasságát fának nem nézi,
Meglásd tetejére ha akarsz hágni,
Ágastól kit fogtál, ne! kezd elesni.

Az oroszlánt noha madár megeszi,
Az erős vasat is rozsda megeszi,
Valaki ezeket elő nem veszi,
Erőtlen kezd rajta bosszút állani,

Penig most mi dolgod vagyon mi velünk?
Soha te földedre Sándor, nem mentünk.
Ki vagy és honnan jösz, benne nem tudunk,
Mert mi ez üdeig békével laktunk.

Ime mi senkinek nem szolgálhatunk,
Máson uralkodni mi sem akarunk,
Ajándékot Sándor neked mi hoztunk,
Búzát, nyilat, pohárt mi néked hoztunk.

Tisztességgel tőlünk végyed ezeket,
Búzával tisztelünk mi embereket,
Pohárból tiszteljük az isteneket,
Nyillal mi megrontjuk ellenségünket.

Megbírtunk ezekkel nagy királyokat,
Kik birtak régenten persiaiakat,
Mikor reánk hozták az ű hadokat,
Egyiptomig bírtuk ű országokat.

Az latrokat mondod hogy te kergeted,
De te azt eszedben ingyen sem veszed
Minden népek között kiket eljártál,
Nagyobb lator nincsen Sándor náladnál.

Csuda mit te kévánsz, bírod Lidiát,
Syriát, Persiát és az Médiát,
India határát és a Baktriát,
Még is elakarod venni barmunkat.

És mire kévánod az kazdagságot!
Hogy ki tenéked hoz csak szomjúságot,
Noha mondhatatlan nagy kazdagságot,
De mit nem bírsz, annál inkább kévánod.

De ezt nem vészed jól Sándor eszedben.
Senki fejedelmet természetiben,
Idegent nem akar várni földében,
Mert nem illik öszve ű erkölcsében.

Oly könnyű életünk, mi szegénségünk,
Mert nincs mit tenéked annyit füzetnünk,
Ha kergetsz előtted ugyan eljövönk.
Táborodban mikor nem vélnéd leszünk.

Lám nincsen minékünk erős várasunk,
Várasinkban nincsen nagy kazdagságunk,
De minékünk vannak hideg pusztáink,
Pusztáinkban kevés lábas marháink.

Vagy elégedjél meg a szerencsével,
Ki téged szeretett ilyen nagy kéncscsel,
Mert ha az szerencse szárnyára felkél,
Mindent ű elviszen mint az forgó szél.

Sőt ha te isten vagy, jól tégy emberrel,
De ha te ember vagy, ne feletközzél,
Halandó voltodról megemléközzél,
Magad elfelejtvén ne cselekedjél.

Te barátid azok bízvást lehetnek.
Sándor kik te tőled kárt nem vejendnek,
Kiket meghajtottál, azok mind félnek,
És csak tekélletlen tőled rettegnek.

Régen hallottuk mi ezt közbeszédben,
Hogy azt nagy bolondság néked keresned,
Kiért magadat kell elfelejtened,
Sándor, ezt eszedben kell neked venned.

Az mi szokásinkból mi nem esküszünk,
Mert minden jámbornak szavának hiszünk,
Hazug embereket igen gyűlölünk,
Hidd meg jó szomszédid néked lehetünk.

Ritkán íly barátid néked lehetnek,
És atyádfiai ha tőled értünk,
Oly nagy segítséggel néked lehetünk,
Mert mind Francziáig el-bémehetünk.

Ez országhoz penig kit megvehetünk,
Az Tanais vize foly csak közöttünk,
Azért ha barátid kell néked lennünk,
Avagy ellenségid add megértenünk!»

Nem sok szóval Sándor erre felele:
Meglátná mit kelljen ebből tennie,
Jó tanácsadókat hátra nem vetne,
De szerencsét Sándor megkésértene.

Igyen elbocsátá az követöket,
Csináltatott vala sok sövényeket,
Szereztetött vala nagy sok tömlőket,
Hajókra rakatá a sövényeket.

Vitézek hajókban mind béállának,
Elől paizsosok térden valának,
Tömlőkön gyalogok sokan lábbanak,
A sok hajók mellett lovak úszának.

Oly nagy vitézséggel cselekedének,
Egyszersmind a partra kiszökdösének,
Jóllehet sok nyilat rájok lövének,
De scithiaiak megveretének.

Sándor szerencsével ott nagygyal jára,
Scithiaiakat hogy ő megbírá,
Mert Ázsia tőle elszakadt vala,
Gonosz szerencséje ha lészen vala.

Azonban követek hozzá jutának,
Sok tartományokból választatának,
Az Alexanderhez azok hajlának,
Földökben békével megmaradának.

Megtére a Sándor a Scythiából,
Ezer nyolczszáz lovat hoza az hadból:
Sogdiát felvevé nagy hatalmából,
Szolgáinak adná jámborságából.

QUARTA PARS.

Capita versuum.

Nec minus illustres Elephantis incipit Indos
Lustrare, et variis concurris magne duellis,
Et Porus est illis victus felicibus ausis.

Nagy lőn híre neve akkor Sándornak,
Hogy népét megverte scitiaiaknak,
Ebből félölme lőn nagy sok országnak,
Kik Alexandernek meghodolának.

Először ű méne a Sogdiára,
Kit Sándor meghajta birodalmára,
De nagy gondja vala egy nagy kőszálra,
Kit még az országban meg nem vött vala.

Csak az egy kőszálra nagy gondja vala,
Körül olasz mélföld másfélszáz vala,
Kinek kerületi igen nagy vala,
Harmincz mélföld vala a magassága.

Mél barlang az hegynek oldalán vala,
Harminczezer ember barlangban vala,
Arimázes nékik királyok vala,
Éléssel az barlang mind teli vala.

Ime Alexander nagy kegyelmére,
Inté Arimázest engedelmére;
Kevélyen felele veszedelmére,
Hogy ha nehéz volna hát felrepülne.

Nem türheté Sándor nagy bosszúságát,
Hamar előhíva háromszáz ifjat.
Kiknek ű ígíre ajándékokat,
Hogy meglássák hamar az ű házokat.

Vala nagy meredek az kőszál onnat,
Ifjakat nem láták azok sohonnat,
Felmenének az kőszálra ük onnat,
Másnap tetejére jutának annak.

Sándor legelőször az jelt megmondá,
Hogy kit az ifjaknak ű adott vala.
Mégis egy követöt azokhoz bocsáta,
Kik a nagy barlangban gyültenek vala.

Juta el a követ Arimázeshez,
Inté, jöne alá Alexanderhez,
Kegyelemmel lenne az ű fejéhez,
Hogy kit ű hallhatott sok ellenséghez.

Lám az Arimázes szavát hogy hallá,
Arra kevés szóval követnek szóla,
Arimázes szavát követ hogy hallá,
Kézzel felmutata és ígyen szóla:

«Látod-e? röpülni tud Sándor népe,
Kivel immár rakva kőszál teteje,
Megtudod mi légyen Sándor ereje!»
És ily szóval onnat követ eltére.

Vala nagy üvöltés Sándor népe közt,
Zengnek a trombiták az ű népe közt,
Arimázes kétségben esék népe közt,
Sándorhoz alá jöve baráti között.

Sándor nagy haragját meg nem bírhatá,
A főfü népeket felakasztatá,
Köszálon valókat meghódoltatá,
Békével köznépet elbocsáttatá.

Táborát indítá sok tartományra,
Elébb Dáciára és a Xenippára,
Onnat elébb méne a Martirára,
Sisimitres herczeg nagy kőszálára.

Rettenetes vala Sándor hatalma,
Nem bízik a herczeg az nagy kőszálba,
Sándornak ű bízik jámborságába,
Herczeg adá magát nagy hatalmába.

El nem vevé Sándor ű birodalmát,
Csak vele hozatá ű két szép fiát,
Onnat elindítá erős táborát.
Indiára veté nagy gondolatját.

Sándor elindítá az ű erejét,
Mikoron eléré Gabas erdejét,
Az égnek szenvedé szertelen vészét,
És keves essőnek nagy hidegségét.

Ez keves essőben sok népe hala,
Kik mind meghalának, ezért számlála,
Az nagy kő essőtől így szabadula,
Egy bő tartománra Sándor kijuta.

Lakik Oxyartes a tartományban,
Ki vendéglé Sándort nagy vígasságban,
Harmincz nemes leánt hoza az házban,
Kikkel Sándor vala lakodalomban.

Ezek között vala a Roxonia,
Ki Oxiartesnek vala leánya
Minden leányoknál leán szebb vala,
Sándor feleségül vévé azt hozzá.

Panasz hogy Sándorra ebből ne menne,
Fő népének egyegy leánt hagya hogy venne,
Vétkét ezzel Sándor befedezhetné,
Onnat rövid napon meg elébb mene.

Hadát Alexander megöregbíté,
Minden tartományból népet kérete,
Husz százezer népre táborát tölté,
Mind az Indiára Sándor készíté.

Az India vagyon napkelet felé
Délfelöl csak vagyon magasabb földe,
Egyebütt földének egyenessége,
Szép folyóvizekkel ékes mezeje.

Nemes hideg vala az Indus vize,
Köztök díszesb vala a Gangyes vize.
A kősziklákon foly Hydaspis vize
Hydaspison felöl Atestes vize.

Tetszik ugyan másnak ez világ nekik,
Mikor egyebütt nyár, tél vagyon nekik,
Mikor egyebütt tél, nyár vagyon nekik,
Az üdő közettök mind így változik.

Jeles nagy sokféle állat ott vagyon,
Gyöngy és minden drága kő köztök vagyon,
Mondják az folyóvíz aranynyal folyjon,
Valamely víz köztök csak lassan folyjon.

Sőt nékik ruhájok csak térdig vagyon,
Mind a férfiaknak patyolatjok vagyon,
Fülökben drága kő nagy soknak vagyon,
Karokban nagy soknak aran perecz vagyon.

Indiában nagy sok kazdag királyok,
Bő ruhájok vagyon, mind aranyasok,
Nagy drága kövekkel azok kazdagok,
Ha téstova járnak, körül szolgájok.

Nemes illatokkal megtemjénezik,
Mikor téstova jár azval tisztelik,
Fegyveres szolgái útet követik,
Kik a király fejét mindenkor őrzik.

Csuda szépen vagyon királi házok,
Szép házokat tartják aranyas kölábok,
Szélövesszők futják kívül házokat,
Belöl ékesítik arany madarak.

Jöni menni szabad király házában.
Király választ tészen az ű házában,
Avagy ű törvént mond ű országában,
Vagy fejét fűsülli reggel házában.

Pénze ű királyoknak bévőn arany jár,
Ha nem messze mégyen, akkor lovon jár,
Ha messze ű úta, elefánton jár,
Ki mind sár aranynyal befedezve jár.

Jelesb fegyverek közt vagyon nagy nyilok,
Irják, két öl légyen a hosszaságok,
Hosszú nyiloknak nincs semmi hatalmok,
Királyok után jár nagy sok ágyasok.

Tekélletesség nincs soha közöttök,
Minden nagy részegség vagyon közöttök,
Bölcs ember csak kevés vagyon közöttök,
Vagyon ki még fúat is imád közöttök.

Irnak ennél többet az Indiáról,
Kéncscsel drága kövel kazdagságáról,
Akkik ott teremnek elefántokrol,
És sok külömb-külömb vad állatokról.

Nagy erejét Sándor el béindítá,
India határára mikoron juta,
Itt egynihány király néki hódola,
Kiket kegyelmesen Sándor fogada.

De hogy elébb méne ű táborával,
Senki nem ségéllé ajándékával,
Dúlata a Sándor ű hadnagyival,
Indus vize mellé méne szolgáival.

Ott a Nissa várast Sándort megvevé.
Dédala tartománt mind pusztán lelé,
Idacha tartománt mind elégeté,
Masargas népeket Sándor eléré.

Sándor a fővárast ott megszállatá,
Kiben királyné asszony Cleophas vala,
És harmincznyolczezer asszonynyal vala,
Várast kösziklákon rakatta vala.

Látá Sándor váras nagy erősségét,
Jó lován kerülé váras kőfalát,
Honnét megvehetné asszon várasát,
Egy nyillal meglövék Sándornak szárát.

Vitéz Alexander igen búsula,
Keserge seb miatt és igyen szóla:
«Mondják hogy én vagyok Jupiter fia,
De testemnek látom nagy ű fájdalma!»

Sándor kilencz napig várast vítatá,
Az királné asszon magát gondolá,
Sok nemes asszonynyal jöve ű alá,
Kicsiny két fiát is véle elhozá.

Tön kegyelmet Sándor asszon fejének,
És mind véle való földe népének,
Egynihán napiglan csak ott levének,
Királné asszontól vendégletének.

Régi jó vitézit kétfelé osztá,
Az Paliperconnak egy részét adá,
Azor várasára azt elbocsátá,
Ki hamar a várast meghódoltatá.

Az Sándor nepével onnét indula
Mindenütt a sok nép elöttök fut vala,
Egy magas kőszálra elöttök szalada,
Kit az Alexander környülállata.

Régi emberektől Sándor megérté,
Hercules kőszálát meg nem vehetné,
Minden tehetségét ű arra vetné,
Hogy a nagy kőszálat ű megvehetné.

Ez kőszálat Sándor tíz nap vitatá,
Noha sok jó vitéz vesze alatta,
Kőszálon valókat meghódoltatá,
Embolima nevű földre eljuta.

Erix neve vala az föld urának,
Húszezer embere fegyveres annak,
Megállá két hegy közt útát Sándornak,
De hamar Sándornak útat adának.

Tábora Erixnek hogy elfutamék,
Ünnön szolgáitól feje véteték,
Sándor eleiben hamar viteték,
De semmi jó érte nékik adaték.

Vitézivel Sándor onnat erede,
Hideg Indus vizén népével kele,
Gazdag Omphis király Sándorhoz jöve,
Ki sok ajándékkal Sándort szereté.

Az ajándék néki oly kedves vala,
De hogy Omphis király meghajlott vala
Még annál is kedvesb Sándornak vala,
Mert ezen öröme nékie vala.

Reggel negyed napon onnat indula,
Abyssares király követe juta,
Ki követe által néki hódola,
Porus király immár nem messze vala.

Izené a Sándor Porus királnak,
Adóját bévinné mint ű urának,
Eleiben menne mint királyának,
Erre így felele Porus Sándornak:

«Jól értem beszédét Alexandernek,
Én eleget tészek izenetinek,
Az én határomig elejben megyek,
De engem ne véljen fegyvertelennek.»

Sándornak egy király hozának fogva,
Kinek az ő neve Gamaxus vala:
A Sándor népére támadott vala,
Sándor azt az Omphis kezében ada.

Csak közel a Porus Sándorhoz vala,
Nyolczvanöt elefánt Porussal vala,
Hadhoz való szekér háromszáz vala.
Porus gyalog népe harminczezer vala.

Oly nagy elefánton Porus űl vala,
A táborán felűl megtetszik vala,
Aranynyal, ezüsttel nagy ékes vala,
Nagy sok nyilas népe gyalog közt vala.

Nagy ember az Porus népe közt vala,
Magassággal mindent felülmúl vala,
Akaratja hadhoz igen nagy vala,
Az Hydaspes vize köztök foly vala.

Csináltatott vala nagy sok ácsokkal,
Sándor nagy hajókat nagy hamarsággal,
De vízen nem mehet ű bátorsággal,
Mert széles, mél a víz sebes folyással.

Vala négy olasz mélföld ű szélessége,
Nagy kövekkel rakva mind a feneke.
Kin ugyan megtorlik viz sebessége,
Másfelől a parton ű ellensége.

Retteg vala népe Alexandernek,
Vélik elköltöket lehetetlennek,
Elefántit látják az ellenségnek,
Úgy mint egy vár volna, nékik tetszenék.

Régi jó szolgái beúsznak vala,
Az egy szép szigetre ki víz közt vala,
Az Porus hadából sokan jönek vala,
Minden nap szigetben harczolnak vala.

Jeles két ifjak ott el beúszának,
Nikánor és Simmakhus nevek valának,
Könnyű fegyverben vélek többen is valának,
Az Porus hadából rejájok jutának.

Sokat ellenségben ifjak megölének,
Végre kevélségben nagyban ők esének,
Többen is reájok ott elérközének,
A szigetben ük ott megölettetének.

Mennye Porus királ ezt meglátta vala,
Ottan néki nagyobb lön ő bátorsága,
Vélé semmi volna az Sándornak hada,
Az Alexanderrel semmit nem gondola.

Az víznek közepin ott nagy sziget vala,
A sziget sok fákkal mind el-fölnőtt vala,
Sziget ellenében igen nagy árok vala,
Lovag az árokból ki nem tetszik vala.

Gondolá a Sándor hogy ő ott elkeljen,
Hogy kit Porus király még ingyen se véljen,
Hagyá azért ottan gyalognak, elkeljen,
Másfelől lovagját hagyá hogy elmenjen.

Nem nyúgovék Porus onnét elíndula,
Az nagy kiáltásra népével ő tarta,
Vélé, hogy ott Sándor kelnie akarna,
Sándor Porus előtt sátorát vonyatá.

Egy úrfiat Sándor hagya ő képében,
Sátorában hagyá szép öltözetiben,
Udvarló nép szolgál vala eleiben,
Porus nem esméri távol ő létében.

De mindent a Porus érte Sándor felöl.
Nem érte ű senkitül az vízen belöl,
És akkihez bízik ő segítség felől
Fogyatkozás lészen az ő dolga felöl.

Vala Alexander már Porus felöl
Porus királ ellen vínia készül;
Porus hogy hírt halla a Sándor felől
Hogy a Sándor vagyon a vízen belöl:

Elközelget vala Sándor Porushoz,
Porus bízik vala egy szomszédjához,
Ki már régen küldött vala Sándorhoz,
Hozzá hódolt vala mint királyához.

Látá Porus királ Sándor erejét,
Ellene bocsátá ű sok szekerét,
Szekerekkel erős ű gyalog népét,
Hogy hátra verhetné Sándor seregét.

Lám minden szekérben hat hat ember vala,
Kettei paizsos azoknak vala,
Az kettei nyilas azoknak vala,
Kettei vezető azoknak vala.

Jóllehet először rettenetesek,
A Sándor népének valának ezek,
De csak hamar ük ott megveretének,
Sokan a nagy vízben szökdestetének.

Sőt a Porus király hogy ezt megérté,
Nagy elefántokra barátit ülteté,
Gyalog nyilasokat hátul vettete,
Trombita-szó helyett dobot üttete.

Egy faképet elől ük visznek vala,
Hercules képének azt híjják vala,
Azt nagy dícsírettel tisztelik vala.
Ki megszönik vala, megölik vala

Tekénté a Sándor Porus nagy voltát,
Az elefántoknak es sokaságát,
Háromfelé osztá hamar ü hadát,
Ott az viadalnak kiadá módját.

Porussal a Sándor ott megütközék,
Porus népe hamar megháborodék
Nagy sok seregekre mind elosztaték,
Az elfutamásra készerítteték.

Onnat Porus király legelöl álla,
Nagy elefántokkal rájok indula,
Vadakkal Sándor népét nyomorgattatá,
Azzal Porus népét megbátorítá.

Rettenetes nékik elefánt vala,
Az fegyveres embert ragadják vala.
Ő vezetőjének feladja vala,
Sokat a lábával eltapod vala.

Vitézek annyira ijedtek vala,
Mind hátat adnia sietnek vala,
Sándor trákusokat hamar hivatá,
Az elefántokra üket bocsátá.

Sok nyilat trákusok rájok lövének
Embert, elefántot sebesítének,
Kaszás szekeresek elérközének.
Kit Sándor vitézi erre szerzének.

Elefánt lábait ott vágják vala,
Ki miatt az vadak búsulnak vala,
Sokan bennek hátra megtérnek vala,
Az Porusnak népét úgy vesztik vala.

Sok seb viadalban esék Porusra,
Hátán és ü melljén kilencz seb vala,
Porus vére köztök igen foly vala.
És magát bírhatni nem kezdte vala.

Tekénté meg Porust az ű szolgája.
Ki az elefántot vezeti vala,
Ottan elefántot folni bocsátá,
Alexander közel utána vala.

Igen sebes vala a Sándor lova,
Alóla elesék, ottan meghala,
Hamar más jó lóra az Sándor ragada.
Porus király után Sándor ott indula.

Legközelb Porushoz egy fü úr vala,
Ki Omphis királnak rokona vala,
Az ifjú a Porust úgy kéri vala,
Hogy ü el ne futna, de inkább meghódolna.

Lám a Porus király hogy hallá szavát,
Ottan megismeré Omphis rokonát,
Porus hozzá lövé egyik nagy nyilát,
Az nyillal megölé Porus az ifjat.

Juta Sándor hamar, ifjat hogy meglátá,
Az ifjú halálán igen búsula,
Porus népét vágnák azt parancsolá
Senkit ne néznének, minden meghalna.

Csak a Porus vala mind a nagy urakkal,
Az elefántokon ű barátival,
Siet vala futni jó szolgáival.
Szertelen a Porust lövik az nyilakkal.

Valának nagy sebek ott az elefánton,
Porus alatt nem mehet vala bátoron,
Porus is nem ülhet az elefánton,
Róla alá kezde esni akkoron.

Immár vezetője tekénte rejája,
Leszállani róla Porus akar vala,
Ott az elefántot térdre állatá,
Az több elefántok ezt hogy látják vala;

Csak hamar mind térdre ott estenek vala,
Mert mind arra üket ugy szoktatták vala,
Kik rajtok valának esének foglylyá,
Porus mint holt ember ott fekszik vala.

Temérdek sok népe néki meghala,
Ki Sándor népének ellene vala,
Az Porus fejéhez elefánt álla,
Senkit a Porushoz mennie nem hagya.

Vitézeket kezdé elefánt ölnie,
Kik Porus ruháját kezdék elvennie,
Porust az elefánt kezdé felvennie,
Az ünnön hátára kezdé feltennie.

Sándornak megmondák, ő igen csudálá,
Az nagy elefántot ott el-levágatá,
Porus királt onnat ő elhozattatá
Porus megholt volna, Sándor azt alítá.

Felnyítá azonban Porus a szemét.
Látá Sándor, feddé az ű merészségét,
Noha látta vala az ű vitézségét,
Ilyen szóval feddé ü ellenségét:

«Erre mi bolondság hozott tégedet,
Hogy te megkísírtsed az én népemet,
Kegyelmességemet te jól értötted,
Kazdag Omphis királt te nem követted!»

Lám a Porus királ erre így szóla;
«Sándor mire kérdezsz, ennek ez oka,
Az én nagy erömet hogy jól tudom vala,
Nálamnál erösbet én nem vélek vala.

Jó vítézségedet én nem láttam vala,
Jóllehet erödet jól tudom vala,
De az had erösbnek téged mutata,
Engem csak náladnál küssebbnek hagya!»

Csak ily kevés szóval erre így felele;
Sándor Porus királyt meg ezen kérdé:
Mit kelljen tennie Sándornak ő vele?
Porus király erre meg igyen felele:

«Ily győzedelmes nap megtanít téged,
Korosként szerencse nem járhat véled,
Sokszor az jó után gonosz előtted,
Megesmered ebből mit kelljen tenned!»

Bátorságát látá Sándor Porusnak,
Gondját úgy viselé mint barátjának,
Tisztességet tön néki mint egy királnak,
Kin ű jó vitézi csudálkozának.

Vígasztalá Sándor a Porus királt,
Porust ű úgy tartá mint egy barátját,
El nem vevé Sándor Porus országát,
Sőt megöregbíté ű birodalmát.

Sándor vitézi közt nagy vígassággal,
Táborában lakozék jó hadnagyival,
Vitézit tisztelé ajándékokkal,
Üket bátorítá Sándor ily szóval:

«A mit istenektül vitézek kértünk,
Mindeneket nékünk megengedtenek,
Indiai erők előnkben jöttek
Kik fegyverünk miatt ott elvesztenek.

Vége lészen immár fáradságunknak,
Még helye sem lészen kazdagságunknak,
Böcsüje sem lészen mostan marhánknak,
Mely lészen aranya az Indiának.

Semmi veszedelmes hadunk nem lészen,
Csak a nagy kazdagság mi prédánk lészen,
Senki közzületek szegénn nem lészen,
Senki kevés munkát meg ne resteljen!»

Igen ürűlének az jó vitézek.
Az Alexandernek engedelmesek,
Két várashelt akkor űk keresének,
Az vízen kétfelől kit építének.

Sándor a két várast hogy rakattatá,
Oceanus tengert látni kéváná,
Az vízre hajókat ű csináltata,
Hogy Sándor Ázsiát meghódoltatná.

QUINTA PARS.

Capita versum.

Indos magnanimi mulcet elementia regis,
Post varios casus, varia et discrimina rerum
Oceanum ingreditur, jactatur naufragus undis.

Igen nagy örömben a Sándor vala,
Hogy Porus királyon lön diadalma,
Kinek birodalmát ű el nem rontá,
Sőt több tartománynyal ajándékozá.

Nem nyughaték Sándor, ismét erede,
Az Alexanderrel Porus készűle,
De sok mester ácsokat elébb szerzete,
És gályákat sokat ű építtete.

De azonban követ Sándorhoz juta,
Ki az Abissares királtól jöve,
Sándornak az király meghódolt vala,
De Sándorhoz jöni nem akar vala.

Ottan az követet Sándor hívatá,
Ily válaszszal Sándor haza bocsátá:
Hogyha király hamar nem jőne hozzá,
Sándor hát a királt hamar meglátná.

Sándor elindula, akará látni
Az belső Indiát meghódoltatni,
Erős városokat venni, hajtani,
Kénescsel az ű népét kazdagítani,

Mikor juta Sándor az egy tartománban,
Sophites királnak az ű országában.
A Sophites vala egyik városában,
Városban valának ők nagy hallgatásban.

Alexander nem tud rajta mit vélnie,
Senkit eleiben nem lát kijőnie,
Senkit népei közt nem lát bántatnie,
Csalárdságnak kezdé magában vélnie.

Gyorsan a Sophites ott kaput nyíttata,
Sándor eleiben ott el-kiindula,
Felesége, két fia véle ott vala,
Kazdag öltözetben ő udvara vala.

Nagy aran pálczája az királnak vala,
Aranyas bársomban mind talpig ő vala,
Szablája királnak ott aranyas vala,
Sándor országában az királt hagyá.

Az fülökben drága kövek valának,
Az karokban aran pereczek valának,
Az Alexanderhez mikoron jutának,
Sándor eleiben ezek mind állának.

Nagy arany pálczáját Sándornak adá,
Király országát is nékie ajánlá,
Nagy sok ajándékkal megajándékozá,
Sándor országában az királt hagyá.

Irják Indiában a népet bölcsnek,
Minden jó erkölcscsel ékesítetteknek,
De közöttök a kik restek leendnek,
Vagy pedig félszegek, mind megölettetnek.

Mégis beljebb mégyen ű erejével,
Más tartománt ére az ű seregével,
Hydaspes folyóvíznél szálla népével,
Az víz sebes vala, foly sebességgel.

Juta az országnak ura ű hozzá,
Fegelis királnak nevezik vala,
Az vizen másfelöl Sándor megvala,
Két nap az királylyal Sándor múlata.

Mikor harmad nap Sándor kelni akarna,
Fegelis királylyal ű szót indíta,
Az vizen másfelől hogy mi föld volna,
Földnek fejedelme kicsoda volna?

«Vagyon túl másfelöl, király így szóla,
Minden élés nélkül való nagy puszta,
Pusztán által jutnak tizenegy napra,
Akkoron kiérnek más tartományra.

Lám az Ganges vize annak határa,
Túl annak a földét két nép lakozza,
Az király azokat egyemben bírja,
Az királnak neve Agranus vala.

Csuda nagy ereje királnak vagyon,
Táborban húszezer lovagja vagyon,
És ott kétszázezer gyalogja vagyon,
És csak elefántja háromezer vagyon.

És kaszás szekere kétezer vagyon!»
Sándor nem hiheti hogy ez így vagyon,
Hamar Porus királt kérdé meg azon,
Sándornak a Porus mondá: «úgy vagyon!»

Táborában annak vagyon nagy híre,
Ily nagy szerencsére Sándor készűlne,
Népe közt zúgódás kezde lennie,
Kit az Alexander hamar megérte.

Csakhamar elméne ű táborában,
És egy magas helről népének szóla,
Sok jó szerencséjét mind előhányá,
Ügyét, viadalit mind előhányá:

«Látom hogy vitézim! megiettetek,
Kevés ellenségtől megrettentetök,
De Cyliciáról emléközzetök,
Mert nagy erős úton általjövétek.

Eufrates, Tigrisen általköltetek,
Az Hydaspes vizén általköltetek,
Szántalan sok népet ti meggyöztetek,
Még azok is mostan vannak véletek.

Mikor Ázsiára mi általkelénk,
Csak kevesen valánk, akkor nem félénk,
Ennyi néppel most előmenni nem mernénk,
Erőtlen népekkel meg nem ütköznénk?

Eddig Ázsiából kifuttunk volna,
Ha iegetésnek helt adtunk volna.
Tudjuk, elefántokat az viadalba
Sokszor akki hozza, azt ejti kárba.

Ne féljetek azért most jó vitézek,
Minden igyetekben lészek véletek,
És fejemet viszem ti előttetek,
Azért nékem erről megfeleljetek!»

Csuda az vitézek néki nem szólnak,
Mind fejek lehajtván veszteg hallgatnak,
Nem mint egyébkoron vigak valának,
Sándor nagy haraggal így szóla nékik:

«Jól látom mast szólni hogy nem akartok,
Fejenként elhagyni engem akartok,
Macedóniában beindúljatok,
Engem királtokat így elhagyjatok.

A ti ellenségtök lésznek énvélem,
Mert scythiaiak eljőnek vélem,
Persák, baktriaiak lésznek énvélem,
Vitézködnek oztán azok énvélem.

Rettenetes vala király haragja,
Senki szólni néki ott nem mer vala,
Végre vitéz Porus előjárula,
Az Alexandernek így szólala:

«Érnünk azt ne adják istenek nékünk,
Hogy te nálad nékül uram! mi lennénk,
Ha víni mondod is, mind készek lészünk,
Nem szánjuk ontani széllyel ki vérünk.

Gondold meg de kérünk testünk szakadtát,
És kik véled töttünk szántalan munkát,
Tekénts népeidnek törődött voltát,
Mi édes hazánknak nagy messze voltát.

Indiában jöttünk vitézségekkel,
Mindeneket te bírsz eddig erőddel,
Fohászkodván kérünk, térj meg népeddel,
Hazánkban mehessünk nagy békességgel!»

Sándor elfordúla nagy haragjában,
Hamar el-béméne ű sátorában,
Harmad napig veszteg lön sátorában,
Azután kijöve ű táborában.

Parancsolá Sándor hogy csinálnának
Hogy tizenkét oltárt hamar raknának,
Tábor kerítését nagyot hagynának,
Kit emléközetül, jelül hagynának.

Oly hamar tizenkét oltárt rakának,
Mind faragott kőből szépen állaták,
Az tábor árokját mélyen felhányák,
Az emléközetért örökké hagyák.

Sándor visszatére onnat népével,
Acestus vizéhez ű seregével,
Ezer gálya ott kész minden éléssel,
Kin tengeren menjen jó vitézivel,

Tengerre indúla ezer gályával,
Földön is ű mégyen szép táborával,
Niceát rakatá nagy hamarsággal,
Buciphalus várast mind egy munkával.

Vala sok tartomány az víz mentében,
Sobjások, malások az víz fektében,
És az oxidrakok azon környikben,
Kiket Sándor hajta győzödelmében.

Az Sándor eljuta egy tartományban,
Egy erős várasnak ű birtokában,
Oxydrakának híják azt Indiában,
Kit Sándor megszálla birodalmában.

Rettenetességgel népét indítá,
Mind környúl az várast Sándor állatá,
Sándor a várast megostromlattatá,
Mindennek előtte kőfalra felálla.

Igen serénkednek hogy felhágnának,
Vitézek kőfalra felhághatnának,
Mert urok fen volna, ük nem volnának.
De lajtrák alattok mind elromlának.

Oltalmazza magát Sándor paizszsal,
Ellenség öt lövi szántalan nyillal,
Jó vitézi kérik nagy ohajtással,
Kőfalról leszálljon nagy hamarsággal.

Sándor nem fogadja vitézek szavát,
Kőfalról várasban bocsátá magát,
Kőfal mellett láta Sándor egy nagy fát,
Ott a fának veté Sándor ű hátát.

Csudaképen sokan rárohanának.
Váras népe közül kik ott valának,
Ketten Sándor miatt levágatának,
Akkik a Sándorhoz közel jutának.

Az több váras népe mikor ezt látá,
Az Alexandertől nagy távol álla,
Közel menni hozzá nem mernek vala,
Hagyítással, nyillal tekéllik vala.

Söt egy hosszú nyilú ember érközék,
Több nép eleiben ottan állapék,
Kitől szigonyos nyil elövéteték,
Az Alexanderhez az nyil löveték.

Vállát a Sándornak az nyil találá,
Az királ fegyverén általment vala,
Jobb kéz felöl vállát meghatta vala,
Nagy bévön Sándorból vér kifoly vala.

Sándor az seb miá megkeseredék,
Mint halandó ember földre leesék,
Nyilas ember látá, magában bízék,
Sándort megfosztaná oda futamék.

Vitéz Alexander reá tekénte,
Magában ereje ottan megjöve,
Fegyverében embert ott általüté
Ki a Sándor mellett esék a földre.

Alexander környül hárman valanák,
Ellenségi közül kik elhullának,
Váras népe tüle messze állanak,
Mind Alexanderre elámulának.

Reméllék Sándornak ott ű megholtát,
Azomban ragadá álló fa ágát,
Hogy felbírhatnája Sándor ű magát,
És megmentenéje ünnön halálát.

Immár ű ereje elszakadt vala.
Sándor ű lábára nem állhat vala,
Ellenségit kézzel hozzá inti vala,
Közel senki hozzá nem megyen vala.

Azonban másfelöl várast meghágák
Kik ű halálokat érte nem szánák,
Nem sokan csak négyen ezek valának,
Kiknek az nevek ezek valának.

Egyik ím az Tymnus jó vitéz vala,
Ki nagy vindalban ott megholt vala,
Másik az Pencistes jó vitéz vala,
Három nyillal vitézt meglötték vala.

Tetszik csak semminek néki halála,
Nem magát de Sándort ű oltalmazá,
Harmad Leonatus elesett vala,
Sándor mellett ű ott feküszik vala.

De az Aristonus negyedik vala,
Jóllehet már sok seb vitézen vala,
Ez négy vitéz Sándort csak oltalmazá
Sándornak holt híre táborban vala.

Igen megbúsula a Sándor népe,
Senki azt nem nézi ha hol elveszne,
Egyszersmind ostromnak méne serege;
Az várast megvevé Sándor ereje.

Senkit az várasban nem kéméllenek,
Mind ifjak mind vének megöletének,
Mind apró gyermekek és asszonynépek,
Mind öreg mind kicsin együtt veszének.

Csakhamar a Sándort onnat felvevék,
Az ű sátorában vitézi vivék,
Az nyilat Sándorból hamar kivevék,
Ki miatt a Sándor elnehezedék.

Rettenének ezen ő jó szolgái,
A Sándor halálra kezde változni,
Sándornak homálban vannak szemei,
Nagy sírás, óhajtás kezde támadni.

Ime némikoron esze megjöve,
Téstova bátoron szemével tekénte,
Éjjel nappal fegyverben álla serege,
Míg nem lön Sándornak ott könnyebbsége.

Mindenütt hamis hír róla támada,
Hogy Alexandernek ott lött halála,
Két hajót az vízen öszvecsatlata,
Hajón felül Sándor sátort vonyata.

Igy mutatá meg Sándor magát népének,
Hogy látnák, ne hinnének a hamis hírnek,
Heted nap hajókat bocsáták víznek,
Négy nap vízen által ereszködének.

Nagy lassan az vízen ők mennek vala,
Víz mellett a földön más tábor vala,
Szükségkoron együtt lehetnek vala,
Minden királyokat elbírnak vala.

Az egy tartománra Sándor elére,
Kiből mind kifuta az nép előtte,
És a földön bévön élést ű lele,
Ott az tartománban szálla meg népe.

Rendelé népével hogy megszállana,
Mert népének élést bévön találna,
És míg Alexander jól meggyógyula,
Ott nyúgodnék addig az ű tábora.

Ezenben követek hozzá jutának,
Agranus királytul választatának,
Ruhával ékessek százan valának,
Az Alexandernek meghódolának.

Rajta Alexander igen örűle,
Hogy ilyen nagy király néki engedne,
Egy nagy lakodalmat Sándor tétete,
Követeket Sándor mind leűlteté.

Vígan lakék Sándor a követekkel,
Kiket elbocsáta nagy békességgel,
Urokhoz menének nagy sietséggel,
Mindent megmondának néki hűséggel.

Mennye király érté Sándor mivoltát,
Ü hamar szerzete ajándékokat,
Háromszázat külde szép lovagokat,
Ezer indiai szép paizsokat.

Ott ajándék között sok szekér vala,
Kinek száma ezer és harmincz vala,
Mindenikben négy ló béfogva vala,
Ruha, vas és élés azokon vala.

Csuda nagy vadakat Sándornak külde,
Oroszlánt és tigrist ű néki külde.
Követeket Sándor hogy elereszté,
Mind földen mind vízen ottan erede.

Egy tartománt ére a mallosokat,
Mást is Sándor ére, sabratusokat,
Kik ütet tisztelék mint királyokat,
Éléssel segíték mint ű urokat.

Alexander ott egy várast rakata,
Alexandriának azt is hívatá.
Musicanis népre Sándor eljuta,
Ki Alexandernek ott meghódola.

Nem messze ezekhez prestok nép vala,
Porticanus nékik királyok vala,
Várasát ostrommal megvette vala,
Királyt az ostromkor megölték vala.

Vala Sabat király ehhez nem messze,
Kinek Sándor népe házát megvevé,
A Meris királnak ére földére,
Nem meré megvárni, futa előtte.

Minden nagy dúlást tőn ű országában,
Sok élést hozának ű táborában,
Négyszáz olasz mélföldet az víz foltában,
Mind alá menének tartományokban.

Juta Alexander az vízen alá,
Oceanus tenger csak közel vala,
Tenger vize immár megtetszik vala,
Az folyó vízhez mely elegyült vala.

Nem messze tengertül egy sziget vala,
Gályáját a Sándor ott megállatá,
Vitézek élésre kimentek vala,
Kiket Sándor arra választott vala.

Gályák vízen állnak tenger indúla,
Természeti szerént igen árada,
Alexander népe igen csudálja,
Tenger természetit mert ű nem tudja.

Rettenének ottan Sándor népei,
Földet felül vevék tenger vizei,
Kezdének hajókra futni vitézi,
Nagy üvöltés kezde közöttök lenni.

Egyik azt kiáltja: visszatérnének, —
Másik azt kiáltja: előbb menjenek,
Mint ha két ellenség megütköznének,
Hajók romlania ugyan kezdének.

De a hegyek közel a kik valának,
Mint csak egyegy sziget vízben állának,
Sokan az hegyekre el-kiúszának,
Gályák nagy hegyekben akadozának.

Ime némikoron az víz megtére,
A tengerre vissza befolyni kezde,
Gályák a szárazon megmaradának,
Nagy sok helyen gályák kik elromlának.

Tenger vize immár visszament vala,
Mindenütt már a föld megtetszik vala,
Sok tenger csudái búdosnak vala,
Kiket tenger vize ott hagyott vala.

Vala a föld rakva nagy sok marhákkal,
Kiket nyertek vala kazdagságokkal,
De senkinek nem kell csak hamarsággal,
Fejek el ne veszne szörnyű halállal.

Rajta Alexander igen búsula,
Mert alá mentében fényes nap vala,
Sándor ű maga is kétségben vala,
De meggyőzhetetlen elméje vala.

Igen csináltatá ott a gályákat,
Tenger felé külde jó lovagokat,
Hogy eszekbe vennék a tenger árját,
Ki felemelnéje a sok gályákat.

Azonközben ismég tenger árada,
A földről felkele ott minden gálya,
A Sándor népének lőn vígassága,
Tengerre mennie lőn kévánsága.

Csudálják tengernek ű természetit,
Hogy néha kiveti az ű vizeit,
Néha ismég látják száraz földeit,
Száraz földen nagy sok tenger csudáit.

Tenger természetit Sándor megérté,
Éfelikor Sándor népét felkölté,
A tengernek árját ű elölvevé;
Békével tengerre gályáit vivé.

A tengeren négyszáz olasz mélföldre,
Vitéz Alexander mind el-bémene,
Víg áldozatokat akkor tétete,
Ű maga az vízen meg visszatére.

Tengeren gályákban hagyá szolgáit,
Mindazokkal hagyá nagy sok gályáit,
Hagyá Eufratesre vinnék hajóit,
Ü maga indítá földön táborit.

Vitézek Sándorral elindúlának,
Az kilenczed napra tábort járának,
Egy tartománt hínak Abariconnak,
Tartomány hódola meg a Sándornak.

Rövid üdön juta más tartománban,
Gedrossus nép lakja az Indiában,
Sándornak meghajla nagy hatalmában,
Etöd napra juta Nericiában.

Nagy erejét három részre osztatá,
A Ptolemeusnak egy részét adá,
Az Leonatusra más részét hagyá,
Harmad részét Sándor magának hagyá.

Az Indiát kezdé igen dúlatni,
Aranyát, kazdagságát mind elvitetni,
Várasit, faluit, mindent égetni,
Hol nem akarnának néki engedni,

Végre tenger mellett malakik népekre,
A népnek kegyetlen az ű erkölcse,
És más néppel nincsen esmeretsége,
Mert kegyetlen mindenhez vakmerősége.

Fejek nékik borzas, hosszú szakálok,
Soha el nem vészik nagy hosszú hajok,
Tengeri csigákkal fedik kútyájok.
És vadak bőréből csinált ruhájok.

Rólok írják, nincsen nékik kenyerek,
Halakat aszalnak azzal csak élnek,
Tengeri csudákat ha megölhetnek,
Mint jeles étkekkel úgy gyönyörködnek.

Az Sándor népe ezt nem szokta vala,
Eleségek nékik elfogyott vala,
Az éhség sok népre rászállott vala,
Pálmafa gyükerét ük rágják vala.

Gyakor helyen az is megfogyatkozék,
Nagy sok ló közöttök ott levágaték,
Kivel ű magokat akkor élteték,
Azért terhes lovok elfogyatkozék.

Vitézek marhájokat égetik vala,
Kiért az Indiát béjárták vala,
Fejeket halálra vetették vala,
Hogy nem hordozhaták, lovok nem vala.

Sőt az éhség után veszedelmek lőn,
Sándor népe között nagy döghalál lőn,
Szántalan sok beteg ű közöttök lőn,
Egészségben köztök igen kevés lőn.

Vala közelb hozzá ű tisztartója,
Akkit hagyott vala a Persiába,
Hamar annak Sándor ott parancsola,
Tevéken sok élést népének hozna.

Nem csak onnat hamar elérközének,
Sokfelöl éléssel hozzá jövének,
Az ű jó vitézi erőt vevének,
Az Gedrosiában el-beérének.

De a Gedrosia bűséges vala,
Barmokkal éléssel, mind rakva vala,
Ott a tartományban szálla tábora,
Vitézit Sándor ott mind megnyúgotá.

Innét elindula Karméniában,
Táborával szálla be az országban,
Szántalan sok élés lőn táborában,
Kit királyok szerzének az Indiában.

Sándor megéppíté az ű fegyverét,
Sok jó vitézinek ű eltözetit,
Terhek alá osztá nagy jó lovait,
Azzal bátorítá ű jó vitézit.

SEXTA PARS.

Capita Versuum.

Hinc repetit Babylonis fortia mœnia claræ,
Tum moritur magnus, fertur cecidisse veneno;
Curcius haec cecinit, transcripsit Petrus in Idar.

Hadát Alexander elindíttatá,
Az Karméniából el-kiszállítá,
Táborával Sándor bátoron jára,
Nem vala már gondja az viadalra.

Jeles városokon mind általméne,
Lakodalom módra jára ű népe,
Virágokkal útját hintik előtte,
Virágos koszorú vagyon fejekben.

Nagy sok szekereket ű szereztete
Kit selyem ruhával befedeztete,
Szekerekben vitézit el-béülteté,
Hadi szerszámmal megékesítteté.

Csuda bátorsággal ű megyen vala,
Városokra falukra ők jutnak vala,
Házak előtt asztalt ű vettet vala,
Sok pohár jó borral teljes áll vala.

Renddel ű seregi mind mennek vala,
Baráti legelöl ott járnak vala,
Király udvarnépe az után vala,
Hol trombita, hol lant köztök zeng vala.

Ezenképpen Sándor hét nap ment vala,
Csak nagy részegségre gondolnak vala,
Szerencse ű hozzá kegyelmes vala,
Ellensége sohol nem támad vala.

Pasargatas népre Sándor eljuta,
Tengerről hadnagyja hozzája juta,
Sok csudát Sándornak tengerről monda,
Kit ismét tengerre Sándor bocsáta.

Ennek Alexander gályáit hagyá,
Az Eufrates vizén hogy aláhozza,
Babillóniában őtet ott várná,
Az ű jó vitézit kiszállíthatná.

Tekéllette vala gondolatjában,
Hogy Sándor bémenne az Áfrikában,
Charthágot eltörné nagy haragjában,
Onnét el-bémenne Numidiában.

Innét el-bémenne Hispániában,
Ott nagy sokat járna az ű útában,
Népét szállítaná Olaszországban,
Onnét el-béjöne ű hazájában.

Tisztartóknak Sándor ott mind meghagyá,
Mesopotámiában ű parancsolá,
Libanus erdejét igen vágatá,
És nagy sok gályákat csinálni hagya.

Babillónia felé Sándor indúla,
Az Orsinus király hozzája juta,
Cyrus nemzetéből az király vala,
Sándornak hív vala és jámbor vala.

Ajándékot király nagy sokat hoza,
Kivel Alexandert ajándékozá,
Főfő embereknek nagy sok jót ada,
Csak egy komorniknak semmit nem ada.

Bosszús a komornik királra vala,
Sándornak az királt igen alázá,
Titkon hamis törvént rejá támaszta,
De ezt az Orsinus nem tudja vala.

Jeles kazdag király az Cyrus vala,
Kinek koporsóját Sándor megnyitá,
Kiben nagy sok kéncset mondanak vala,
Csak egy szablyát, paizst, kéziat találá.

Látá a Cyrusnak ű temetését,
Mint csak az köznépnek eltemetését,
Ruhájával befedé Cyrusnak testét,
Arany koronával tisztelé fejét.

Ott vala komornik akkor Sándorral,
Szóla a komornik nagy bosszúsággal:
«Dáriustól hallottam én ezt bizonnyal,
Temettek sok kéncset régen Cyrussal.

Nem csuda uram, ha itt sok arany nincs,
Orsinusnál vala a királyi kéncs,
A Cyrus királylyal eltemetett kéncs,
Kit itt eltékozla az vala a kéncs!»

Immár Alexander felindult vala,
Hamis sok panasznak helt adott vala,
Büntelen az királt ű megfogatá,
Az jámbort ok nékül vesztette vala.

Sándor Persiában már jutott vala,
Dárius leányát vevé ű hozzá,
Jó vitézi között vala vígságban,
Kilenczezer ember lakodalmában.

Fejenként a Sándor lakodalomban,
Az jó vitézeket ajándékozá,
Kilenczezer arany kupát eloszta,
Népe adósságát vevé magára.

Onnét Alexander elébb indúla,
Szerető vitéze néki meghala,
Ephestion neve vitéznek vala,
Kit az Alexander igen sirata.

Róla írják vitézt igen gyászolta,
Orvost ki véle bánt felakasztatta,
Várasok tornyait mind levonyatta.
Sokáig trombitát ű nem fútata.

Csendeszségben voltak ű jó vitézi,
Mind nem nyerítének ű jó lovai,
Mind terhehordozó nagy sok öszvéri,
Véle mind gyászlottak az ű népei.

Innét elébb méne jó vitézivel,
Babillóniában siet népével,
Egy hadnagya juta szép seregével,
Az Nearcus vitéz vízről népével.

Az vitéz Nearcus Sándornak szóla,
És ű néki híve tanácsul adá,
Hogy Babillóniát eltávoztassa,
Mert ha oda mégyen leszen halála.

Mennyi országokat uram bejártam,
Nagy tudós bölcseket a hol hallottam,
A kaldeusokat hozzám hívattam,
Nagy bizonnyal tőlök ezt én hallottam:

Egyszer bátron mentél Babillóniában,
De ha másszor bemégy te az várasban,
Kétséges te ne légy ott megholtodban!
Sándor hogy ezt hallá vala bánatban.

Nem méne az Sándor be a várasban,
Nem messze megszálla egy kis faluban,
Az bölcs Anaxarcus ott lakik vala,
És bölcs a Sándorral szembe lött vala.

Jelenté meg Sándor az bölcsnek dolgát,
Jövendőmondónak az ű mondását,
Hogy megtiltják tűle Babillóniát,
Mert ott mondják néki lenni halálát.

Anaxarcus szóla erről Sándornak:
Hogy ne higyje szavát kaldeusoknak,
Mert jövendőt azok semmit nem tudnak,
Mindenben kétesek valamit mondnak.

Csak hiában penig te igyekezöl,
Ha halálod hozzád oly igen közel,
Istennek előtte meg nem menhetel,
Valahol akarja téged vehet el.

Látod-e egeknek az ű forgását,
És minden üdőknek sok változását?
Istennek esmérik ű akaratját,
Oly változhatatlan titkos tanácsát.

Az Sándor azokat hallotta vala,
Babillóniában béindult vala,
Mikor az várashoz közelget vala,
Eleiben hollók jöttenek vala.

Repesnek a hollók, oly igen vígak,
Vegre Sándor előtt földre hullanak,
Egyszersmind az hollók ott meghalának,
Gonosz jelt Sándornak ott mutatának.

El-béméne Sándor Babillóniában,
Sok csudák esének ott a várasban,
Alexander azért vala bánatban,
Jövendőkre vala nagy gondolatban.

Tétete a Sándor egy lakodalmat,
Szívéből kivete nagy bánatokat,
És ű hátrahagya gondolatokat,
Vitézivel teszen nagy vígságokat.

Vitézi Sándorral ott mulatának,
Mind éffélig véle ük vígadának,
De az pohárnaki a kik valának,
Mérget a Sándornak innia adának.

Méregnek ű oka Antipater vala,
Macedóniában heltartó vala.
Nagy jeles hadakat ű viselt vala,
Lacedemóniát eltörte vala.

Macedóniában és Tráciában,
Nagy vala birtoka Görögországban,
Mind a Szerémségben, Tessáliában,
Sándor kétes vala ennek dolgában.

Oly nagy erős mérget elhoztak vala,
Sem vas, sem ércz ütet meg nem tarthatja,
Csak szamár körömben viselték vala,
Fiának Jubárnak küldötte vala.

Régtől fogva Jubár pohárnak vala,
Az Antipaternek ez fia vala,
Atyja a Sándortól igen fél vala,
Azért mérget néki adatta vala.

Igen erős méreg testét elhatá,
Ű elkeseredék nagyot kiálta,
Királi székiből esék ki hátra,
Kit a sok jó vitéz ottan ragada.

Tevék le ágyára, elnehezedék,
Halálra a Sándor megnehezedék,
Király betegsége el-kihírhüvék;
Ezen az ű népe megkeseredék.

Vitézi más napon láták ágyában,
Világbíró Sándort nagy korságában,
Ereje nem vala maga birtában,
Fejenként valának oly nagy sírásban.

Renddel jó vitézi hozzá jövének,
Kezeket fogdosá jó vitézinek,
Azok után főfű népek jövének,
Kérdezék, helyében kit emeljenek?

Monda Alexander ha meghalándok,
Találtok helyemben kit uraljatok,
Akki méltó lészen azt válasszátok,
Ki jobb közöttetek azt hallgassátok.

Alexander szaván lön nagy romlások,
Ű halála után háborúságok,
Mert azok valának nagy hatalmasok,
Aranynyal, ezüsttel oly nagy kazdagok.

Gyűrűjét újjából Sándor kivevé,
A főfű népekre szemeit veté,
És főfű hadnagyit mind megszemlélé,
Perdica hadnagyot hozzája inté.

Néki adá Sándor az ű gyűrűjét,
Aranyból kimetszett jeles pecsétit.
Amon templomában hagyá ű testét,
Igy éré a méreg Sándornak végét.

Világbíró Sándor mennye meghala,
Babilóniáhan rémülés vala,
Persák és görögök siratják vala,
Mindenféle népek ohajtják vala.

Söt Sándor seregi megiedének,
Idegen nép között hogy elvesznének,
Mert jó fejedelmet nem lelhetnének,
Ki által békével haza mennének.

Fegyverekben vitézek mind állnak vala,
Mi jövendő lenne, azt várják vala,
Az Dárius anyja ki még él vala,
Alexander holtát hallotta vala.

Elszaggatá asszony róla ruháját,
Asszony reá vevé ű gyász ruháját,
Szaggatá nagy sírván asszony ő haját,
Halálnak bocsátá az asszony magát.

Róla írták, asszony nem akart enni,
Sándor holta után nem akart élni,
Együtt a Sándorral akar meghalni,
Kévánā halálnak magát bocsátni.

Tartá Alexander nagy békességben,
Mint ű édes anyját nagy tisztességben,
Vala azért ily nagy keserűségben.
Ötöd napon lön vég ű életében.

Végre ű hadnagyi egybengyűlének,
Jövendő dolgokról hogy végeznének,
Az Sándornak széki oda viteték,
Köznépnek előtte el-letéteték.

Reá tövék Sándor szép öltözetit,
Arany koronáját és ű fegyverét,
Perdica letevé Sándor gyűrűjét,
Igy kezdé Perdica az ű beszédét:

«Csak ez a királnak az ű gyűrűje,
Kire vagyon metszve az ű pecséte,
Kit énnékem ada ti előttetek,
Kit láttok, hogy én megadok tinéktök.

Ezt látjátok urak hol mostan vagyunk,
Idegen nemzetek között mi vagyunk,
Kiket fegyverünkkel már meghajtottunk,
Azért mi dolgunkról hamar gondoljunk.

Csakhamar urunknak tisztességéről,
Mi gondot viseljünk temetéséről,
Azután gondoljunk fejedelmünkről,
Ez tanácsom pedig tinektek erről.

Jól értjük bizonynyal az Roxoniát,
Királynak, urunknak ű házastársát,
Várandónak mondják királ házasát,
Isten adja, hozza békével fiát.

De ha Roxonia, miként mi véljük,
Fiat hoz világra, azt felneveljük,
Királylyá előttünk azt mi emeljük
Mint urunkat Sándort, mi úgy tiszteljük.

Jóllehet ti addig elválaszszátok,
Vagy egyet vagy kettőt akit akartok,
Hogy kihez mindnyájan ti hallgassatok,
Hogy ily birodalmat megtarthassatok!»

Söt Nearcus hadnagy ez ellen szóla:
«Roxonia fiát senki ne várja,
Más fiát Sándornak mindentek tudja,
Ha akaratotok, lehet királylyá!»

Sokan ez beszéde ellen szólának,
Ptolomeus szóla hogy hallgatnának:
«Tudjátok raboktól hogy ezek vannak,
Nem illik hogy nékünk parancsoljanak.

És méltatlan dolog olyat uralnunk,
Kiket fegyverünkkel mi meghajtottunk,
Inkább főfü népek együtt lakoztunk,
Együtt nagy dolgokról mi tanácskoztunk.

Valami nagy dolgon meg nem alkhatunk,
Mely fél többen lészen, ahhoz hasonljuk,
Azoknak tanácsán mi megmaradjunk,
Ez széles világon uralkodhatunk!»

Ezt az Aristonus hallá, igy szóla:
«Tudjátok a Sándor nektek királt hagya,
Kit méltónak véle Sándor ű maga,
Kinek gyürüt ada a bizonságra.

Nemcsak önnön maga vala előtte,
De mind főfő népek valátok előtte,
Fejenként titöket Sándor elnéze,
Csak Perdica lön, kit méltónak véle!»

Ez szót népek hallák, mind jóvá hagyák,
Perdica hadnagyot előszóllíták,
Gyürüt hogy felvenné, véle onszollák,
Mind az királsággal ütet kénálák.

Nem tudja mit tegyen köztök Perdica,
Egyfelöl kévánság ütet izgatja,
Másfelöl szemérem csak tartóztatja,
Végre ű közöttök félfelé álla.

Ottan az Melanger hogy ezt meglátá,
Hogy Perdica magát igy vonyogatja,
Ennön magát ottan megbátorítá,
Nagy felszóval népnek igy felelt vala:

«Csudálok hadnagyok én ti rajtatok,
Hogy Sándor helyében mást ti kévántok,
Istenek ne adják néktek látnotok,
Hogy Perdica légyen ti királyotok.

Vagy alítjátok-e elégnek erre,
Ennyi országoknak gyüzödelmére,
Sok ellenségeknek töredelmére,
Sándor gondja ha száll ez egy emberre?

Reméntelen dolog azt is várnia,
Az Roxoniának hogy légyen fia,
Mert ha a Perdica lészen tútora,
Ez név alatt lészen mindennek ura.

Csak ű vélé azt is, hogy fia lészen,
Ha leány lészen is arra kész lészen,
Hogy az leány helyett fiat neveljen
Gyermek neve alatt hogy király legyen.

Jóllehet urunknak testamentomát,
Mindenből tisztelem parancsolatját
Csak ebből megvonszom ű akaratját,
Ha helyébe hagyta volna Perdicát.

Vitézek inkábban mind induljatok,
Mert a király kéncse mind ti prédátok,
Bizonynyal az szállott most ti reátok,
Kiért sok országban hadakoztatok!»

Sokan az vitézzel elindúlának,
Nép közűl félfelé azok állának,
Nagy háborúsághoz készek valának,
Ottan köznép közűl ígyen szólának:

«Hova indulátok mostan vitézek,
Vélitek-e hogy nincs fejedelmetek?
Fülöp király fia vagyon köztetek,
Sándor atyjafia kit jól értötök.

Erről miért urak nem emlékeztök?
Minden igyetekben volt ez veletek,
Soha ez nem vétett ti ellenetök,
Arideus, kit most elfeledtetek.

Csuda ha ti mostan olyat kerestek?
Mint a Sándor vala, soha nem leltek,
De ha atyjafiát ti nézenditök,
Vér szerént ez lehet fejedelmetek!»

Csak e szót megmondák megbúsulának,
Egyfelé gyalogok ottan állának,
Egyszersmind felszóval felkiáltának,
Magokban akkoron így végezének.

Elő Arideust hamar ük hívák,
Az gyalogok királylyá ottan választák
Régi nevét neki elváltoztaták,
Fülöp király néven gyalogok hívák.

Csak gyalog nép vala Fülöp királylyal,
Az lovag nép vala Leonatussal,
Az vitéz Phitonnal, Ptolemeussal,
Ezek mind valának az Perdicával.

Immár az hadnagyok végeztek vala,
Az Roxoniának ha lenne fia,
Az birodalomnak lenne az ura,
Leonatus, Perdica lenne tútora.

Nagy Ázsiát ezek addiglan bírnák,
Az Antipaternek Európát hagyák,
Az Craterust néki ott társúl adák,
Europa birodalmát ük igazgatnák.

Igen nagy háború köztök indúla,
Melanger nagy bosszús a Perdicára,
Gyalogot inditá az Perdicára,
Ki Sándor testéhez hamar szalada.

Tevé bé az ajtót hamar előttek,
Bétörék az ajtót a gyalog népek,
Egynehányan ott megsebesűlének,
De az vén vitézek így könyörgének:

«Tegyétek el vitézek ti fegyverteket,
Nem illik kiontani ti véreteket,
Mert látjátok a ti nemzetségtöket!»
Ottan megfogadák ű beszédeket.

Röviden dolgokról így gondolának,
Szállásokra hamar mind eloszlának,
De az Melangerrel a kik valának,
Ismét Perdicához választatának.

Az királhoz vitézt szóval intenék,
Ha ű el nem jöne ottan megölnék,
Ezt a Perdicának hogy hírré tevék,
Tizenhatod magával házból kilépék.

Nagy haragos szóval azokat feddé,
És bátor beszéddel üket rettenté,
Melanger rabjának üket nevezé,
Nagy nyereségével üket ieszté.

Semmit csak szólni es ők nem merének,
Az Melangerhez is hátra térének,
Perdicával sokan elkészülének,
Az Leonatushoz egyig menének.

Csuda háborúság közöttök vala,
Város kűvül mezőn lovag nép vala,
Városnak eleit elfogták vala,
Kiben az gyalog nép királylyal vala.

Róla így gondola a király végre,
Perdica hadnagyhoz követet külde,
Leonatusnak is király izene,
Kikkel sok szók után megegyesűle.

Jöve ki az király az gyalog néppel,
Babillóniából az Melangerrel.
Békességet szerze az lovag néppel,
Hogy uralkodhatnék nagy békességgel.

Perdica nagy bosszús ellenségére,
Ki reá támada az Melangerre,
Az Melangert más nap megöletteté,
Háromszáz gyalogot véle ölete.

Sok háborúságnak lőn első oka,
Ennyi sok vitéznek szörnyű halála,
Királylyal bémene Babillóniában,
Perdica fű néppel gyűjtőzék tanácsban.

Igyen végezének ű tanácsokban,
Arideus hogy lenne királságában,
Hogy országok lenne megmaradásban,
Mindenek lennének ű hatalmában.

Tevék tisztartóvá az Egyiptomban,
Vitéz Ptolomeust az Áfrikában.
Az Lamnidont hagyák az Syriában,
És mind egyetemben Fenéciában.

Philotest választák Cyliciában,
Antigonust hagyák az Lyciában,
Az Pamphiliában és Phrigiában,
Cassandert béküldék Arméniában.

Ereszték Nearcust az Lidiában,
Leonatust hagyák kis Phrigiában,
Véle egyetemben Hellespontusban,
Thiton vitézt hagyák az Médiában.

Tisztartó ű nemes Cappadóciában,
Ugyan űt választák Paphlagóniában,
Hadat indítana az országokban,
Arbatesnél lenne hadakozásban.

Régi tisztartókat több országokban,
Ugyanazont hagyák az Sogdiában,
Mind az Baktriában és Indiában,
Az veres tengernek tartományában.

Vén Antipatert az Görögországban,
És heltartó lenne Macedóniában,
Lysimacus lenne az Tráciában,
Tenger mellett való tartományokban.

Sőt vitéz Perdica királylyal lenne,
Minden erejének hadnagya lenne,
Tisztekre mindenik gondot viselne,
Hogy ű birodalmok ne küssebbülne.

Immár heted napja mind ennek vala,
Sándor koporsóban hogy fekszik vala,
Kiki mind magokra gondolnak vala,
Urokat fejenként feledték vala.

Nagy dologról hogy így végeztek vala,
Az Sándor testéhez gyűltenek vala,
Fertelmesség nélkül ezt lelték vala,
Drága kenetekkel megkenték vala.

Igen szép koronát csináltatának
Kit Sándor fejében béalkotának
Aranyból egy szeczelt csináltatának,
Kit a koporsóban bérakatának.

Dícséretet népei nékie tőnek,
A szeczelben Sándort béhelyhezteték,
Nagy sok ohajtással hogy eltemeték,
Tisztartókat ottan ük elereszték.

Az kik ű tisztekben el-bémenének,
Mind egyegy királylyá ü magok lőnek,
Az ű királyoknak nem engedének.
Sok had után végre mind elveszének.

Régi kronikákból ki ezt kiszedé,
Énekben hat részre szépen rendelé,
Utolsó részében nevét bészerzé,
Az ezer ötszáz negyvennyolcz esztendőben.

FINIS.

AZ NAGY SZENT PÁL APOSTOLNAK

ELETÉRŐL ÉS HALÁLÁRÓL SZÉP HISTÓRIA A SZENT ÍRÁSBÓL.

Sokat szóltam immár néktök szent írásból,
Próféták, királyok, vitézek dolgáról,
Az igaz hüt mellett soknak haláláról,
Életekben történt nagy sok szenvedésekről.

Én mostan csak szólok egy nagy szent emberről,
Az nagy Pál apastalnak ő életiről,
Életiben történt sok késértetiről,
Végezetre szólok nékie haláláról.

Római nemzetség az nagy Szent Pál vala,
Atyja farizéus zsidó nemzet vala,
Beniámin nemzetiből való vala.
Társis városában ő születtetett vala.

Igen nagy szép város ez az Társis vala,
Ki Ciliciának fővárasa vala,
Deáki tudományokval fénlik vala,
Pálnak atyja, anyja ebben lakozik vala.

Csuda szorgalmatos atyja, anyja vala,
Még gyermek korában taníttatják vala,
Isten törvényére őt szoktatják vala,
Hívolkodást tőle nagy fennyen tiltják vala.

Ezt az atyák, anyák jól eszekben vegyék,
Hogy nagy félelemben fiokat jól tartsák,
És az tanúságra bottal is felhajtsák,
Az akasztófától menteni ha akarják.

Esze és elméje az jó tudománban,
Öregbedik, nevekedik deákságban,
Azért atyja felküldé Hierusálemben,
Magát gyakorlaná az isten törvényében.

Vala egy bölcs doktor Moyses törvényében,
Gamáliel neve az Hierusálemben,
Azt hallgatja vala Pál iffjúságában,
Személ szerint doktortul tanul buzgóságban.

Sőt Krisztus születésének idejében,
Irnak vala csak harmincznégy esztendőben,
Krisztust mikor megölék Hierusálemben.
Pál is ott forog vala akkor az időben.

Pál, kinek zsidóul Saulus neve vala,
Moyses törvényét ő ótalmazza vala,
Az megfeszült Krisztust a kik vallják vala,
Azokat halálra Saulus kergeti vala.

Ennek csak egy esztendője elmúlt vala,
Hogy Krisztust az zsidók feszítették vala,
Harmadnap halálból feltámadott vala,
És nagy dicsőségben mennyekben felment vala.

Történék búdosások tanítványoknak,
Az igaz vallásért szegén szent Istvánnak,
Először halála lőn protomartírnak,
Saulus ruhájokat tartja az hóhéroknak.

Rettenetes kergetője az híveknek,
Az időben Saulus az keresztyéneknek,
Halálval, tömlöczczel büntet sokat bennek,
Kik ellene szólnak Moyses törvényének.

Válta ottan levelet az főpapoktul,
Elindúla hamar az Hierusálemből;
Mindeneket fogva hozzon az kőföldről,
Kik vallást tennének az megfeszült Krisztusról.

Siet hamarsággal sok fenyegetéssel,
Damaskusban mégyen nagy hertelenséggel,
Az kegyetlen Ispán haragus levéllel,
Ott is meg akara hízni keresztyén vérrel.

Isten menbül néki útban megjelenék,
Villámás, mendörgés, fényesség adaték,
Hogy ki miatt Saulus hamar homlok esék,
Mennyekbül hozzája ilyen szózat adaték:

«Láss! mit kergetsz engem az én híveimben?
Nehéz néked rugoldoznod ösztön ellen.»
Felele Pál: «mit kévánsz uram én tőlem,
Mindaz tévő lészek csak parancsolj énnékem!»

Ottan úr felele: «mit kergetsz engemet?
Ne üldözzed nékem az én híveimet,
Mert ezekért ontottam ki én véremet,
És szörnyű halálra adtam az én testemet!»

Ottan feltekinte hogy ez szókat hallá,
Mondhatatlan igen megijedett vala,
Szeme vakulását ő csudálja vala,
Mint az vak setétben úgyan tapogat vala.

Saulust Damaskusban bévezették vala,
Egy istenfélő keresztyénnek házában,
Kinek neve Júdás egyenes úczában,
Szemeivel semmit harmad napig nem láta.

Vala egy nagy szent ember akkor Damaskusban,
Anániás neve, ennek az úr szóla:
«Menj el Anánia egyenes úczába,
Vigasztaljad Saulust az Judásnak házában!»

Anániás szóla: «uram én hallottam,
Mely kegyetlen ember, azt én jól hallottam!»
Monda az úr néki: «menj el mikor mondom,
Mert az Pál énnékem egy választott edényem!»

No Pálhoz béméne Anániás, monda:
«Atyámfia Saule! nékem az úr hagyá,
Ki néked megjelent ez minap útadba,
Te hozzád eljőnék az egyenes úczába!»

Veté Anániás Pálra ő kezeit,
Az szentlélek isten bátorítá szívét;
Néki meggyógyítá hályogos szemeit,
Étel, ital erőssíté ő testét.

Szent Pál fordúlása lőn ennyi üdőben,
Harmincznegyedik esztendőnek végében,
Krisztus születésének idejében,
Tibérius császár fejedelemségében.

Lőn egy napig szent Pál akkor Damaskusban.
Krisztust prédikálja az zsinagógában,
Istennek fiának lenni bizonítja,
Sok eretnekségeket zsidóknak hamissolja.

Sok napok elmúlván zsidók tanácskoznak,
Szent Pál ellen kik Damaskusban lakoznak,
Mindenik kapura őrízők állanak,
«Meg kell halni – mondják – az eretnek Saulusnak!»

Vevék tanítványok eszekben ez dolgot,
Zsidók szent Pál ellen hogy fennének fogat;
Kőfalon kosárban kibocsáták őtet,
Arábia tartománban szalada onnét.

Az szentlélek vala szent Pál apastallal,
Krisztust prédikálja vala buzgósággal,
Ismég hátratére az Arábiából,
Vissza Damaskusban méne nagy bátorsággal.

Soha nincsen csendességek az híveknek,
Hiszem egyéb oka semmi nincsen ennek,
Az mennyországban kell menni szegényeknek,
Ott nem lészen vége ő nagy örömöknek.

Ezután három esztendő elmúlt vala,
Ismég Damaskusba hogy visszatért vala,
Az Anetás király őt megfogja vala,
Kőfalon kosárban de kibocsátták vala.

Rá gondolván felméne Jeruzsálemben,
Szent Péter, Jakabbal holott ő lén szemben,
Tizenötöd napig akkoron vélek lőn,
Imádkozásban istenhez az templomban.

Ő néki az isten akkor megjelenék,
Mikor az templomban ott benn imádkoznék,
Az zsidóknak fejenként megvakult szívök,
«Pogányoknak tégedet adlak szegényeknek!»

Isten szavát hallá szent Pál, elindúla
Cezáriában, az egész Siriába,
Három esztendeig lőn Ciliciában,
Nem hívolkodásban, hanem prédikálásban.

Tibérius császár vala zsidóságban,
Esztendőnek az huszonkettődikben,
Pilátust megveték ott az ispánságban,
Marcellus állapék ott az tisztartóságban.

Ismég téve szent Pál pogányok köziben,
Részesíté őket is az áldott magban,
Ábrahámnak megígért Jézus Krisztusban,
Hogy kiben az népek lennének megáldásban.

Vévé Barrabást mellé az társaságban,
Véle elindúla Anthiokhiában,
Az Krisztus Jézusról vala tanításban,
Anyaszentegyházat gyűjt vala pogányokban.

Csuda az istennek mindenkor tanácsa,
Nincsen senki földön ki azt megfoghassa,
Dániel próféta miképen megmondá,
Ó törvény áldozatjának lenne romlása.

Ottan ó törvénnek lőn romladozása,
Hogy Krisztus felméne magas mennyországba,
Mennyei atyjának hogy üle jobbjára,
Ott nyere kegyelmet bűnönk bocsánatjára.

Meghala Tibérius császár azonban,
Hat esztendő vala szent Pál fordúlása,
Kain Caligula lőn császárságában,
Csak négy esztendeig császárkodék, meghala.

Munkája fáradsága szent Pálnak vala,
Az esztendőben Seleuciában ment vala,
Cyprusban Szergius keresztyén lett vala;
Evangéliomát szent Máthé írta vala.

Ezek után tíz esztendő elmúlt vala,
Szent Pál fordúlása mikor meglett vala,
Claudius császár hogy uralkodik vala,
Császárságának még egy esztendeje vala.

Nohogy Lystra városban bémentek vala,
Likáoniának ez várassa vala,
Ott az új tudománt nem szeretik vala,
Barabással szent Pált ott megkövezték vala.

Derbemben másodnap onnét indúlának,
Csak számos napiglan ott prédikálának,
Anthiókhiában onnét leszállának,
Bátorítják szívöket tanítványoknak.

Az Lystra városban hogy múlatnak vala,
Egy beteges ember az városban vala,
Születésétül fogva ki sánta vala,
Életében lábán még soha nem járt vala.

Tudtára lött vala az szegén sántának,
Hallá jelenvoltát ember az szent Pálnak,
Kéré lenne oka néki gyógyúlásának; —
Megtekinté hitit Pál az szegén sántának.

Ottan felszóval kiálta és ezt mondá:
«Kelj fel hamarsággal és állj lábaidra!»
Szegén sánta ember felkele azonba,
Meggyógyúla néki azonnal sántasága.

Mihelt az nép hallá, csudának ítélé,
Szent Pált Barrabással istennek ítelé,
Mennyországból jött embereknek ítélé,
Jupiter istennek ottan szent Pált nevezé.

Nem sok nap elmúlván onnét indúlának,
Lidiát és Pamphiliát mind eljárák,
Perga városban az Krisztust prédikálják,
Csudákat tevének, sokat munkálkodának.

Innét lejövének nagy Arábiában
Nem sok múlva onnat Anthiokhiában,
Pál ott megbeszéllé mint isten látásban
Őtet kiküldötte pogányoknak köziben.

Barabással onnét az Hieruzsálembe
Elindúla Pál, Titus is vala véle,
Az apastaloknak ott vala gyűlése,
Az anyaszentegyház néki igen örüle.

Végezték ezt együtt, ismég térjen vissza,
Szent Pál és Barabás Anthiokhiába,
Ne légyen fogyatkozás az tanításba,
Sok hamis próféta volna Anthiokhiában.

Sőt itt az üdőben Heródes Agrippa
Az tanítványokra reájok támada,
Szent Jakabot meg is ölé haragjába,
Szent Péter apastolt veté tömlöcz-fogságba.

Csak nem sok nap elmúlván Filippis várasba
Az Timótheussal szent Pál alászálla.
Rövideden szólok mint jára várasban,
Ottan vége lészen első rész írásomban.

Hatalmas nagy város Macedóniában,
Az Filippis város Anthiokhiában,
Holott szent Pál mikor volna múlatásban,
Egy szombatnak napján város kívöl járásban.

Reggel mikor járna egy folyóvíz mellett,
Eleiben jöve egy asszonyi állat,
Lidda vala neve, tudja bárson szövést,
Akarja felvenni Páltul az keresztséget.

Istennek szent lelke asszony fejét látá,
Az Jézus Krisztusnak ő magát ajánlá,
Házához a két tanítvánt el-béhívá,
Mind házanépével megtérnie akara.

Szent Pál, Timótheus, hogy vala útába,
Egy leánzó kiben Pithon ördög vala,
Ki nagy somma pénzért jövendőt mond vala,
Városbéli népnek nagy hasznára ez vala.

«Tudjátok mindnyájan, — ördöngös azt mondja,
Pál az mindenható istennek szolgája,
Az idvösséget ki ingyen prédikálja,
Minden ember idvözül ki hiszen Krisztusban!»

Ilyenképen sok napig kiáltott vala,
Pál az sok kiáltást olyha bánja vala,
Azért az leánhoz arczúl fordult vala,
Az gonosz léleknek ímígyen ő szól vala:

«Az Jézus nevében néked parancsolok,
Menj ki az leánból undokságos lélek!»
Ez beszédet hogy meghallá az rút ördög,
Belőle kiméne az órában az ördög.

No azt hogy meghallák városbéli népek
Hogy az leánt elhagyta az gonosz lélek,
Szent Pálra azontól megharaguának,
Őtet ott megfogák, tanácsházban felvivék.

Istennek szolgáit erősen vádolák,
Nagy marok vesszőkkel űket megcsapdosák,
Az tömlöcztartónak erősen parancsolák,
Szorgalmatossággal őrízné, meghagyák.

Semminek az tömlöcztartó ezt nem vélé,
Azért őket az belsö tömlöczben veté,
Az lábokat kalodában bészegezé,
Nagy szorgalmatossan éjjel nappal őrizé.

Immár az tömlöczben szent Pál benne vala,
Éfelikor imádkozni felkölt vala,
Az hatalmas istennek hálát ad vala,
Kit az tömlöcztartók igen hallgatnak vala.

Rettenetes földindúlás történt vala,
Az tömlöcznek fondamentona reng vala,
Az tömlöcz ajtai mind megnyíltak vala,
Az foglyokról lánczok mind lehullottak vala,

Az főtömlöcztartó még aluszik vala,
Az zörgésre álomból felserkent vala,
Az ajtókat hogy mind nyitva látta vala,
Mondhatatlan igen ott megijedett vala.

Fegyverét kirántá, gondolkodik vala,
Azért magába ütni akarja vala,
Hogy foglyok elszaladtak azt véli vala,
Azért megölnie magát akarja vala.

Tömlöczből szent Pál felszóval kiált vala,
Az tömlöcztartónak ímezt mondja vala:
«Ne vesztené magát — néki ivölt vala,
Mindnyájan itt vagyunk,» — néki kiáltja vala.

Hallá az kiáltást, ottan megvidúla,
És az tömlöcztartó ottan gyertyát gyújta,
Tömlöczbe béméne, arczczal leborúla,
Szent Pált és az Szílát bévivé házába.

Megizené mindez dolgot az tanácsnak
Dolgát tömlöcztartó az megfogott Pálnak;
Hagyák az főnépek elbocsáttassanak,
Míg hírével lenne ez dolog az köznépnek.

Ez dolog szent Pálnak hogy lén tudására,
Azt izené vissza az egész tanácsnak:
«Rómaiak vagyunk büntelen fogságra,
Veszszőkkel vereténk, viteténk bé fogságra.

Azért mi el nem megyünk szertelen innet,
Jőjjenek ő magok, vegyenek ki innet!»
Az tanács hogy hallá ez izeneteket,
Rajta ijedének hogy meghallák ezeket.

Őket az tömlöczből kibocsátták vala,
Onnat Lidiában bémentenek vala,
Ott való híveket látogatták vala,
Vígasztaló ígét nékiek prédikál vala.

Talám megunjátok ha most többet mondok,
Az első részének ottan véget adok.
Szent Pált Lidiában addiglan mi hagyjuk
Az másik részében míg onnét kiindítjuk.

Finis primae partis.

MÁSOD RÉSZE AZ SZENT PÁL ÉNEKÉNEK.

Immár másod részét szent Pál életinek,
Életiben történt sok szerencséjének,
Ha meghallgatnátok, megmondom tinéktök;
Jeles dolog lészen, csakhogy légyen kedvetek.

Lidiában akkor szent Pált hagytuk vala,
Első rész éneknek hogy vége lött vala;
Tizenkét esztendő megtérése vala,
Claudius császárnak császárságában vala.

Onnét ő elméne az Ampopolisba:
El Ahipoliába, Thessalóniába;
Reá támadának sokan az várasban,
Nem nyughaték, onnan ő jöve Athenásban.

Sőt ott vala akkor Timótheus szent Pállal,
Mikor Athenásban ment vala Sillával.
Ott egyedül megmarada bátorsággal,
Timótheust Thessalóniába küldé Sillával.

Vala múlatsága ott jó falkáiglan,
Nem hívolkodásban, de levélírásban,
Két levelet íra Thessalóniába,
Athenásban írta, onnét küldé várasba.

Ariopagita Dienes térése
Itt az esztendőben lőn keresztyénsége,
És asszony, ennek Damaris egy neve,
Athenásban szent Páltul lőn megtérése.

No esztendő múlván onnat kiindúla,
Korinthus várasban onnét alászálla,
Az Aquillát feleségestül ott találá,
Ki Oloszországból csak minap jöve alá.

Vala szent Pál sok nap ott az Aquillával,
Véle kárpitot szö vala gyorsasággal,
Közösleg tanítás vala nagy gondjával,
Mert egy mesterséget tud vala Aquillával.

Sok napok elmúlván Korinthusba méne,
Onnét Syriában tengeren eveze,
Aquilla feleségestül véle vala,
Nem sok idő múlván Efezusba elére.

Sőt tizenkét firfiakat ott találа,
Az tanítványok közűl kiket kérdez vala,
Az szentlélek isten hogyha vélek volna,
És Úrnak nevében ha keresztelkedtek volna.

Ezek felelének, szent Pálnak mondának:
Hogy ők az szentlélek istent nem hallották,
De ők keresztelő szent Jánost hallgatták,
Az keresztyénséget ő tőle megtanulták.

Renddel elszámlálá János keresztyénségét,
Kemény pœnitenciának hirdetését,
Azután való Kristusnak jegyezését,
Az firfiak hogy meghallák ez beszédeket;

Itt mindnyájan megkeresztelkedtek vala,
Az Jézus nevéről vallást tesznek vala,
Szent Pál ő kezeit rájok tette vala,
Az szentlélek Isten reájok szállott vala.

Csuda külömb-külömb nyelven szólnak vala,
Az Jézus nevében örvendeznek vala,
Az zsinagógában szent Pál bément vala,
Három egész holnapig mind ott disputált vala.

Egy kegyetlen embernek schólájában vala,
Szent Pál mindenkoron disputálásban vala.
Ez nagy híres egész Ázsiában vala,
Zsidók és pogányok valának forgódásban.

Véle isten vala csudát tészen vala,
Sok kórbetegeket ő meggyógyít vala,
Övét, keszkenőjét ki kaphatja vala,
Ördög és betegség ellen orvosság vala.

Sokan hogy ezt láták, oly igen csudálák,
Némelyek közülök követni akarák,
Ördögűző bőbájosok megpróbálják,
Az ördögűzésben Jézus nevét kiáltják.

Papi fejedelem Szenás nevő vala,
Annak ő hét fia ördögűző vala,
Ördöngös emberhez hogy mentenek vala,
Az álnak ördögnek meg ott egyik szól vala:

«Én tégedet álnok ördög kénszerítlek,
Az Jézus nevében onnét kiüldözlek!»
Felele ő néki: «téged nem ismerlek,
De tudom az Jézust és ő tőle rettegek.»

Történék azontól az ördöngös felugrék,
Az környülállóknak ő hajok szagattaték,
És nagy rettenetesen őket szaggatja,
Nagy rút undokképen öket széllel hordozá.

Rémülének ezen efezumbéliek,
Zsidók és pogányok az környülbéliek,
Az Krisztus Jézushoz sokan megtérének.
Sok ördögi könvet ott mind megégetének.

Vala két esztendő ő mulatságának,
Efézumban való nagy sok csudájának,
Egy levelet, kit írt Korinthusországnak,
Efezumban írta, onnét küldte azoknak.

Sok háboruságok leszállottak vala,
Efezum várasban csendeszültek vala,
Azért Pál innen elmenni készült vala,
Maczedóniában mennie akar vala.

Ott az atyafiak láták örűlének,
Filippis várasban ő hozzá gyűlének.
Második levele Khorintusországnak,
Filippisben írta, onnat küldte azoknak.

Mulatsága nem lén Maczedóniában,
Azért innet jöve az Görögországba,
Három holnapot mulata Khorinthusban,
Fáradsága vala szent Pálnak az várasban.

Nagy szép levelet az idvösség dolgáról
Szerze Korinthusban az idvözitő hitről,
Megtaníta mindent itt az idvösségről,
Rómába kit külde Pele nevő jámbortul.

Jöve Korinthusból Maczedóniába,
Általúton méne bé az Syriába,
Mert eszében vala zsidók csalárdsága,
Mindenfelől lest vetettek nékie útában.

Béjuta legottan Filippis várasba,
Maczedóniának jeles várasába,
Az húsvéti bárant megszerzé várasban
Méne ötöd napon Troás nevő várasba.

Várasban heted napig múlatott vala,
Szent Lukács evangélista véle vala,
Aristhakus, Timótheus, véle vala,
Egy szombat napjára mikor jutottak vala.

Sokat vetélkedék várasbéliekkel,
Mert el akar vala menni onnét reggel,
Egész éfelikorig vetélkedék éjjel;
Vacsoráló házban gyútott gyertyát lámpásban.

Palota ablakán egy ifjú ül vala,
Tutius ő neve, Pált hallgatja vala,
Ifjat nehéz álom elfoglalta vala,
Nyakraföre az ablakból leesett vala.

Iffjú hogy leesék ottan megholt vala,
Ablak alól halván öt felvették vala,
Az megholt ifjúhoz szent Pál leszállott vala,
Keserűségében ő reá borult vala.

Ötet megölelvén ímezt mondja vala,
Mindazoknak kik ez dolgot nézik vala:
«Senki meg ne háborodjék mondja vala,
Mert az megholt ifjú lelke még benne volna.

Támasztá fel ifjat szent Pál halálából,
Sokan csudálkoznak az meglött dologról,
Azután virradtig beszélle sokakról,
Reggel kiindúla Tróas nevö várasból.

Azután egynihán tartománt béjára,
Azon menetellel Cyrust békerülé,
Az sánczos szigetbe Nitetomba méne
Az atyafiakba Efezumból oda híva.

Tön szép intéseket, nékik válét monda,
Többszer ötet nem látnájak mondja vala,
Térden állva együtt imádkoznak vala,
Sok könyhullatással ütet kesergik vala.

Elhagyván azokat hajóba ülének,
Corus és Porus szigetben elérének,
Tirus várasban hét napig levének,
Ptolomeus várasban egy napot késének.

Másod nap Cezáreában ük jutának,
Fülöp evangélistánál megszállának,
Annak négy leánya próféták valának,
Isten félelmében jó erkölcsük valának.

Példa lehet ez is atyáknak, anyáknak,
Magzatjokra szorgalmatoson gondoljanak,
Piaczon nyargalást hogy meg ne szokjanak,
De ük az istennek félelmében járjanak.

Reá gondja vala szent Pál apostalnak,
Jeruzsálemben fel menni akarnának,
Mikor még Cezáreában múlatnának,
Agapus próféta hozzá jöve szent Pálnak.

Ott felvevé Agapus próféta az szent Pált,
Kezeit és lábait kötözé magának,
Az szent lélek hiszem azt mondotta Pálnak,
Igy lészen fogsága Jeruzsálemben Pálnak.

Oly erössen szent Pált tanítványok kérék,
Ne menjen Jeruzsálemben arra intik,
Mert az zsidók miá fogsága történik:
Kérésekre szent Pál így felel ő nékik:

Oly nagy örömmel vagyon nékem vígasságom,
Hogy Jeruzsálemben légyen én halálom,
Az Kristus Jézusért légyen kénvallásom,
Mert az lészen hiszem az én nagy bódogságom.

Jeruzsálemben az pünkösd napjára juta
És ő magát adá ottan tisztúlásra,
Hogy megszűnnéjek zsidók rohanása,
Mojses törvénye szerint béméne az templomba.

Igen keveset használa tisztulásával,
Mert az zsidók láták templomba azonnal,
Reá támadának, ragadák azonnal,
Az templom ajtaján kihurczolák azonnal.

Templomnak ajtaját ottan bészegezék,
Ajtó előtt ottan igen megpiricskelék,
Főhadnagynak Lisiásnak hírré tevék,
Hamar az főhadnagy ottan oda érkezék.

Elvevé az hadnagy szent Pált ő kezéből,
Nem lén sok köszönet ott az vendégségből,
Mert nagy két vasláncczal kötözé azontól,
Tőle megkérdezék, vádolák bűneibül.

Nagy sokaság űtet kikéséri vala:
Nagy felszóval utánna kiáltnak vala:
«Vond fel ütet, öld meg!» azt kiáltják vala,
Fogva az táborba űtet bévitték vala.

Tön ő könyörgést, az hadnagy mondja vala,
Néki az községhez való két szava volna,
Ártatlanságárul kevés szóval szólna,
Claudius Lisias azt megengedte vala.

Ime két kezével hogy minden hallgatna,
Egy magas grádicson Pál felül áll vala,
Szent Pál megbeszéllé mint járt ű útában,
Mint az isten szóla, hogy méne Damaskusba.

Beszédének mikoron véget tett volna,
Az dühödt nép avval nem sokat gondola,
Méltó az eretnek nagy szörnyű halálra,
Kötözve az hadnagy viteti az táborra.

Vala mind az dolog jó Jeruzsálemben,
Kemény ostorokkal megverék az táborban,
Hadnagy megkénzani hagyá azonközben,
Hogy megtudhatnája vétkét az zsidók ellen.

Sőt erős kötéllel megfojtották vala,
Százados vitéznek Pál azt mondja vala,
Ostorozni rómait nem szabad volna,
Kiváltképen mikor bűne néki nem volna.

Ezt hallá százados, hadnagynak megmondá,
Hogy szent Pál római ember, azt megírá,
Ez beszédet érté hadnagy, oda juta,
Megkérdezé tőle ha római polgárfi volna.

Tagadást ő abban semmit nem tett vala,
Mondá hogy Rómában született volna,
Az kénzó hóhérok meghallották vala,
Az csiga kötelét ott megbocsátták vala.

De másod nap az főpapokat béhívá,
Fárizeusokat, sadduceusokat hívá,
Szent Pált azok közé hadnagy állattatá,
Az gyülekezetben Pál imígyen szóla:

«Értsétek beszédem fejenként fírfiak,
Az én életemet nám ti jól tudjátok,
Igaz lelkiismeretemet jól látjátok,
Ártatlan életem, azt sem tagadhatjátok!»

Vala az főpapnak Anániás neve,
Az környülállóknak főpap ottan inte,
Hogy az káromlásért ütet arczel verné,
Szent Pál hogy ezt látá ottan szólnia kezde:

«Megvér isten téged fejéredett kűfal,
Hogy engem megütnél, ide ezért jüttél,
Minden törvény felett úgy vereték arczel,
Az igazmondásért engem megbüntettetél.

Tűnek ott hasonlást, ottan eloszlának,
Farizeusok, sadduceusok valának,
Az feltámadásrul nem egyaránt értnek,
Azért oka ez lőn hogy meg nem alkhatának.

Innét az fűhadnagy szent Pált felviteté,
Az vitézek által az táborban küldé,
Másod éjjel az nép előtte megálla,
Ilyen szókat halla Pál ott az úristentől:

Mint Jeruzsálemben rólam vallást tettél,
Azonképen néked Rómában menned kell,
De állhatatos légy el ne feletkezzél,
Császár előtt rólam vallást tégy erős hittel.

Az időben zsidók közűl támadának
Negyven firfiak az útakra állának,
Ő köztök oly igen nagy hitet mondának,
Pált míg meg nem ölnék, sem ennének sem innának.

Nem telék sok kedvek ő akaratjoknak,
Mert az dolog esék egy ifjú fülébe,
Ifjú el-bémene hadnagyhoz táborba,
Hadnagynak megmondá, mit ért szent Pál dolgában.

Tudtára lött vala ott az Lisiasnak
Szent Pálnak az zsidók hogy lest vetettenek,
Azért parancsola két fő hadnagyának,
Hogy felkészűlnének, mert útra kell menniek.

Igen hamar hetven lovagot készíte,
Kétszáz gyalog népet az mellé készíte,
Azok mellé kétszáz dárdásokat szerze,
És vezeték-lovat azok mellé készíte.

Bátorsággal ottan szent Pált tűlök küldé,
Az fű tisztartóknak Cezáreába küldé,
Mert hogy elragadnák szent Pált, azon félté,
Tűlök egy levelet az tisztartónak külde.

Vala tisztartónak Félix az ő neve.
Köszön az Lisiás annak az levélben,
Az felett ű magát ajánlá mindenben,
Azután ezeket írja néki levélbe:

Zsidók az firfiat hogy megfogták vala,
Ok nékül az jámbort ük megölik vala,
Ha tőlök erével el nem veszem vala,
És onnét táborba én el nem küldöm vala.

Sőt hogy rómabéli volna azt megértém,
Azért az tanácsot érte én begyűjtém;
Az kötözött embert közikbe vitetém
Mint vétkezett vala? tőlök azt én megértém.

Vádolák az jámbort zsidók az tanácsban,
De nem vala bűne az sok vádolásban,
Halálra méltónak nem vélem magamban,
Azért tűlök elvitettem én az táborban.

Azért én az foglyot küldtem kegyelmednek,
Szabad légy hogy ha megkegyelmez fejének,
Zsidók irigységből reá támadának,
Köztök okot hozzá halálra nem lelének.

Csak ez kis summája czászár levelének,
Az követek kit megadának Félixnek,
Szent Pált, az levelet mutaták Félixnek,
Akaratját érté levélből az hadnagynak.

Olvasá levelet, szent Pált kérdi vala,
Micsoda városból való ember volna?
Megérté hogy szyliciabéli való volna,
Azért meghallgatná szavát, azt mondja vala.

Meghagyá az fejedelem szolgáinak,
Szent Pált Heródes pitvarában tartanák,
Míg az felperesek aláérkeznének,
Kik Jeruzsálemből szent Pál ellen jövének.

Mennye Anánias az főpap ezt hallá,
Ötöd napra Jerusálemből eljuta.
Az bölcs prókátornak neve Tertalus vala,
Sokat szent Pál ellen ott az prókátor szóla.

«Ezen kérünk mi mint kegyelmes urunkat,
Kegyelmessen hallgasd meg könyörgésünket,
Békességgel éltünk miulta bírsz minket,
Semmi kár nem érte zsidókat szegényeket.

Nem bánthatom sok beszéddel nagyságodat,
Rövideden jelentem kévánságomat,
Azért meghallgassad az mi panaszunkat,
Imez fogoly ellen való panaszlásunkat.

Dögleletes ember az Pál jól megértsed
Sok háborúságnak okának ítéljed,
Eretnek tudományúnak bátor véljed,
Egész ez világon gonosz embernek higyjed.

Azért űket mikor mi megfogtuk vala,
Törvén szerint ütet megbüntetjük vala,
Az Lisiás hadnagy ha békét hagy vala,
Mi kezünkbel ütet el nem ragadja vala.

Tegyen te nagyságod ítéletet erről,
Mert igazat szólunk néked ez emberről.
Az főpap zsidókkal kiálta azontól:
Mind igazak azok kit hallasz az embertől.

Vegyétek esztekben prókátorok innét,
Kik az hamis pert is forgatjátok pénzért,
És az igazságnak ti nem hagytok békét,
Kinek nincsen sok pénze, az el nem viszi véle.

Oh ha gondolnátok az pokolnak tüzét,
Az gyehenna-tűznek ő nagy sebességét,
Nyilván elhagynátok az sok hamis perlést,
Hamissat nem jámborítnátok pénzért!»

Beszédét hogy hallá szent Pál a peresnek,
Megfelele ű es előtte Félixnek.
Mikor vége lészen az egy feleletnek,
Akkor lészen vége az második részének.

«Jól tudom — azt mondja szent Pál az Félixnek,
Itélő bírája voltál az nemzetnek,
Azért rendit meghalld én feleletemnek,
Igaz ítéletet tégy uram mindeneknek.

Sőt azt hallotta nagyságod és értette,
Tizenkettöd napja hogy én jöttem ide,
Imádságért jöttem fel Jeruzsálembe,
Nem gonosz szándokban mentem bé közitekbe.

Oka én nem voltam az eretnekségnek,
Kit az én peresim fejemhöz felelnek,
Sőt híven szolgáltam az én istenemnek,
Mint próféták írták, hittem én mindeneknek.

Fel Jeruzsálembe mikor mentem vala,
Hogy én ott magamat adnám tisztulásra,
Nem volt nékem gondom az disputálásra,
És nem adtam okot soha botránkozásra.

Feltámadás felől igazat ítéltem,
Saddúceusokat azért én meggyűztem,
Ázsiában való zsidók bizonságim,
Kiknek vallásokra igazságom támasztom.

Ilyen nagy vétkekért igen kárhoztatnak,
Engem megölnie mindnyájan akarnak,
Isten megköszönje jámbor Lisiásnak,
Ki engem megmentett, nem adattattam halálnak!»

Tőn véget szent Pál ott az ő szólásának.
Félix meghallá beszédét az két félnek,
De az törvént ki nem mondá ő ezeknek,
Hallasztást tőn alájöttéig Lisiásnak.

Az Claudius császár mikor megholt vala,
Tizennégy esztendőt uralkodott vala,
Az Félix ű néki tisztartója vala,
Szent Pál ennek két esztendeig foglya vala.

Az sok zajgás miá megsiketült vala,
Azért békét hagyok az harmad részének,
Nincsen helye malomban az hegedűnek,
Nem kell kettős mise tudjátok az siketnek.

HARMAD RÉSZE AZ SZENT PÁL ÉNEKÉNEK.

Harmad és utólsó részét ez éneknek,
Immár elmondanám józan embereknek,
És ha helye volna nálunk ez éneknek,
Sok nyomorúságát mondom Pálnak szegénnek.

Az Claudius császár mikor megholt vala,
Fejedelem utánna Néró császár vala,
Huszonegy esztendő Pál térése vala,
Cezáreában még Félix tisztartó vala.

Csak két esztendeig szent Pál foglya vala,
Ő törvényét Félix hogy hallgatja vala,
Az tisztartó egy nap hozzája ment vala
Mind feleségestűl, hogy Páltul ő tanulna.

Tőn prédikácziót szent Pál Félix előtt,
Három tanúságra osztá ő beszédét,
Első tanuságot az egy igaz hitről,
Az tiszta életről mutatá másod szavát.

Eljövendő rettenetes ítéletről,
Harmad tanúságot ada ítéletről,
Itélő birónak nagy keménségéről,
Ki mindent megbüntet eltitkolt bűneiről.

No hogy hallá Félix, igen megrémüle,
Itélet napjától igen megijede,
Akkor az szent Pállal többet nem beszélle,
De sokszor azután szemben lőn és beszélle.

Vala Néró császár immár Rómaságban,
Tisztartókat külde ő az Zsidóságban,
Még Félix vala az tisztartóságban,
Helette Partius Festus lőn Zsidóságban.

Szegén szent Pál vala még is az fogságban,
Hogy Festus beszálla az tisztartóságban,
Harmadnap múlva méne bé Jeruzsálembe,
Hogy az főnépekkel ismerkednék városban.

Városbéliek ajándékokkal tisztelék,
Papok, irástudók ű hozzá gyűlének,
Szent Pált kézbe adja, — azon könyörögnek,
Kedves dolgot tenne evvel szegén községnek.

«No — felele nékik Festus, mondja vala —
Hogy egy fogoly ott Jeruzsálemben volna,
Azért hogyha ennek azzal dolga volna,
Az fogoly emberről elég törvént állatna.

Dícsíretes dolga itt az tisztartónak,
Hogy vesztét nem akarja az ártatlannak,
És nem hízelkedik az álnok papoknak,
De igazat ítél, törvént tészen azoknak.

Oh mely dícséretes az ily fejedelem,
Kiben igazságra nincsen késedelem,
Sőt az ártatlannak lészen segedelem,
Hamis pervatvarban lészen ő nagy figyelem.

Sőt Jeruzsálemben nyolcz napig múlata,
Azután tisztartó Festus méne haza,
Az főfő papokban véle sok indúla,
Hogy Cezáreában szent Pál ellen szóllana.

Az tisztartó másnap székiben beüle,
Szent Pált hivattatá oda az törvénbe.
Az főpapok véle ott szólának szembe,
Sok hamisságokat szólának ott ellene.

Monda Pál ő nékik: «mit vétettem ellenetek?
Isten templomában nem voltam véletek,
Nem szóltam ellene Moyses törvényének,
Méltósága ellen nem vétettem császárnak.»

Pál feleletire tisztartó ezt kérdé:
«Ha akarna felmenni Jeruzsálembe,
Holott ez dologról ő törvénye lenne,
Mert zsidók fejenként azt kévánják ű töle.»

Ezt felelé szent Pál: «te vagy bizonságom,
Zsidó nemzetségnek soha nem ártottam,
Hogy kezekben adnál, nincs hatalmad rajtam,
Az hatalmas császárra én törvénemet vészem.»

Vevé ő tervényét az császár székire,
Mert az zsidók dolga vala ő eszébe,
Ha felmenne egyszer az Jeruzsálembe,
Az álnok zsidóktól ő halála ott lenne.

Látá az tisztartó az dolog mint volna,
Szent Pál hogy törvényét vette az császárra,
Azért egyebet nem mere tenni abba,
Jeruzsálembe zsidók térének vissza.

Irnak vala Krisztus születése után
Ez dolog hogy lén akkor ötvennyolczban,
Néro császárnak másod esztendejében,
Szent Pál térésének huszonöt esztendejében.

De mikor egynihán napot múlattak vala,
Az Agrippa király Jeruzsálemből juta,
Mind feleségestül vendégségbe juta,
Festus tisztartóhoz kiméne múlatnia.

Emlékezék egy jó kedvében szent Pálról,
Festus Agrippának egy szegén fogolról,
Miképen vádoltatnéjek a zsidóktól,
De halálos bűne nem volna vádolásból.

Ennek egyéb bűne mondja hogy nem volna,
Csak hogy az megholt Jézusról tanitana,
Azt mondja, hogy annak igaz tudománya,
Mondja halottaibol feltámadott volna.

Sok vádolás után őtet kérdem vala,
Ha Jeruzsálemben elmenni akarna,
Az vádolásokról ő törvénye lenne,
Nem akará, hanem perit vevé császárra.

Király szóla: «én igen akartam volna,
Az fogoly emberrel szemben lettem volna,
Sok dologról véle beszéllettem volna.»
Agrippa királnak Festus igyen szóla:

«Reggel te felséged véle szemben lehet,
Hol minden dologról eleget beszélhet.»
Másnapon tisztartó kihozatá űtet,
Egy nagy palotában viteté bé csak űtet.

Juta bé Agri| pa mind feleségestül,
Bernika asszonynyal vannak egésségvel,
Hadnagyok, fünépek nagy sok vitézekkel,
Az tisztartó Festus szóla ily beszédekkel:

«Beszédemet fejenként meghallgassátok,
Az gyülekezetben kik mast itt állatok,
Ez megfogott embert fejenként látjátok,
Halálra való bűnt ebben nem találhatok.

Én tőlem fejenként ezt kévánják vala,
Zsidók hogy ez embert én megölöm vala;
De én ütet ugyan elbocsátom vala,
Ha császárra törvényét nem veszi vala.

Róla te felséged mit ért, mondd meg nékem;
O Agrippa király tanácsot adj nékem,
Kell-e ennek dolgát még császárra vennem,
Avagy csak ű magát méltóságának küldjem?»

Erre az Agrippa semmit nem felele,
De szent Pálra ottan beszédét térité,
Inté, ő nékie valamit felelne,
Mert nagy bátorsággal szabad szólni előtte.

«Vélem, szent Pál mondja bódognak ű fejét,
Hogy isten most ide hozta felségedet,
Azért előtted megjelentem igyemet,
Csendességgel hallgasd, ítéld meg én peremet.

Igen tudjátok és mindnyájan látjátok,
Az én életemet fejenként tudjátok,
Mind ifjúságomtól fogva halottátok,
Farizeus voltam, azt is mind jól tudjátok.

Tekélletes voltam az ígéretekben,
Mind első atyánknak tött szövetségében,
Azért azokat ótalmaztam erősen,
Kik ellene szóltak, megbüntettem erősen.

Az feltámadásnak reménsége felől
Sok versengésem volt farizeusokkal,
Az lén egyik oka hogy vádolásokkal
Ellenem állának nagy sok hamisságokkal.

Mikor az híveket én igen kergetném,
Damaskusba megyek, nálam én levelem,
Az keresztyéneket hogy ott is kergetném,
Isten magas mennyből megjelenék énnekem.

Csuda nagy mendörgés, vellámás ott vala,
Lovam én alattam az földre leomla,
Én magam társaimmal földre esém nyakra,
Feltekinték, hát nincs nékem szemem világa.

Onnan felől mennyből szót halottam vala,
«Oh kegyetlen ispán! — az úr mondja vala, —
Mit üldözöd az én híveimet szól vala,
És hogy isten ellen rugódoznom nehéz volna.

Ezt hallvan oly igen csudálkozom vala,
Mert jó útban volnék én azt vélem vala,
De igyekezetem semmire jó vala,
Akkor én megtudtam, hogy csak bolondság volna.

Parancsolván isten nékem hagyta vala,
Hogy az ő híveit ne kergessem — monda, —
De ennek utána én lék tanítványa
Ember idvözülni igaziték Krisztusra.

Istennek ő szavát nem vélém semminek,
Engemet szegént ottan el-bévezetének,
Három napig nem lőn világa szememnek,
Étel, ital addig nem kelle én testemnek.

Meggyógyítá Isten szemem vakulását,
De belső szememnek ada oly világot,
Kivel én elhagyám az sok gonoszságot,
Erősen megbánám tőlem lett gonoszságot.

Vere meg az isten, de azért meg nem öle,
Az én bűneimért, csak az földhöz vere,
Azért vallást tészek róla életembe',
Hogy ű az Messiás, azt hirdetem felőle.

Zsidóknak ez dolog nem kezdék tetszeni,
Az megfeszült Krisztust én kezdém vallani,
Ezek én utánnam kezdének leskődni,
Engemet nagy sokszor megakartanak ölni.

Isten vélem lévén ez mái napiglan,
Im előtted állok az erős fogságban,
Arról vallást tészek míg élek világban,
Irgalmasságodból jutok bé mennyországba!»

No hogy ű beszédét elvégezte vala,
Az Festus tisztartó felkiáltja vala:
«Bolond ez az Saule — néki mondja vala,
Az sok írás űtet — mondja — megcsalta volna!»

De erre Festusnak szent Pál ígyen szóla:
Az mit beszéllene nem bolondság volna,
Igazság, józanság néki szava volna,
Agrippa király is erről bizonság volna.

Ezen kérdi vala szent Pál az Agrippát
Ha hínnéje ő az prófétáknak szavát?
Szent Pál monda: «tudom hiszed mind azokat.»
Agrippa felele, Pálnak monda ily szókat:

«Senki semmi csak az mit énnékem szólál,
Keresztyénné tenni engem mivel akarsz.»
Monda Pál: «azt adja isten a mit kévánsz,
Bátor te is ilyen légy, csak ne légyen rajtad láncz!»

Végezék beszédeket, egyszersmind felkelének
Agrippa feleségestül kimenének,
Festus és főnépek onnan kimenének,
Agrippa és Festus ketten beszélgetének.

Az császárra dolgát ha nem vette volna,
Szabadon ez foglyot elbocsáthattad volna,
Mert semmi főben járó dolga nem volna,
De immár császárnak küldeni méltó volna.

Meghalljátok azért nagy nyomorúságát,
Földön emberektől sok háborúságát,
Immár beszéllem meg tengeren járását,
Ugyan ottan történt rajta sok nyavalyáját.

Egy példabeszédben ezt szokták mondani:
Ha ki szíve szerint nem tud imádkozni,
Annak az tengerre kelletik evezni,
Ott az Pater nostert jól megtudja tanulni.

Tének ott végezést, elkészítenéjek,
Hogy az több foglyokkal szent Pált elküldenék,
Császárnak Rómában tengeren küldenék,
Egy százados vitézt Juliust felkészíték.

Annak ő kezében adák az foglyokat,
Hajóba ülének, indíták hajókat,
Ázsia felé indíták az vitorlyákat,
Másod nap elérék zsidóknak városokat.

Vala szent Lukács evangélista véle,
Másik Aristakus fogolytársa véle,
Az ő szükségekben szolgálnak mindenbe,
Nagy emberségesen Julius tészen véle.

De másodnap Sidonból elindúlának,
Ellenkező szelek miá Cyprusba jutának,
Onnat tengerére az Scyliciának,
Listra városában hamar el-kiszállának.

Julius százados egy hajóst kerese,
Ki Olaszországba akkoron eveze,
Az foglyokat abban béhelyheztetteté,
Az tengerre vélek együtt ő elerede.

Partról indúlának Creta sziget felé,
Gonosz szelek miá hajójok nehezűle,
Az gonosz szerencse reájok térűle,
De nem sok napiglan bátorságos menése.

Réműlének igen az hajós mesterek,
Mert ellenek vannak ellenkező szelek,
Nem tudják mely helyen kell ott eltérniek,
Mert az téli idők lassan elközelgetnek.

Őket szent Pál még is vígasztalja vala,
Olyha ugyan ő is megiedett vala,
Az hajós mesterek emberkednek vala,
Külömb-külömb szelek ellen tartanak vala.

Fergetek sok szelek, esők esnek vala,
Másnap sok marhákat hajtottanak vala,
Harmad nap hajó szerszámit hányják vala,
Sok ideig az napot sem láthatják vala.

Ezenközben könyörgések lesznek vala,
Böjttel, imádsággal istent kérik vala,
Minden reménségek már elcsúszott vala,
Állván ő közöttök Pál imígyen szól vala:

«Reménség bennetek meg ne kissebedjék,
Atyámfiai fírfiak arra kérlek,
Noha minden marhátokat elvesztitek,
Veszte itt csak egy léleknek sem lészen.

Rajtam el éfelikor lén istennek keze,
Ki az ő angyalát éjjel hozzám küldé,
Angyal által nyilván nékem megjelenté,
Mi jevendő volna, szép renddel megbeszélé.

Ezt mondá énnékem, hogy semmit ne féljek,
Császár előtt nékem állanom kelletnék,
Az hajóban való lelkek el nem vesznek,
Én értem megkegyelmezett ő fejeknek.

Ne féljetek azért fírfiak semmitől,
Isten mit jelentett, úgy lészen kétség nékül.
Egy szigetben kell nékünk jutnunk ezentől,
Oda kell kimennünk az hajó törésekkel!»

Elmúlék tizenegy éjjel, vesződének,
Nagy habnak miatta sokat vesződének,
Tetszik mint hogy egy tartományra érnének,
Mert az setétségben messze nem mehetnének.

Csuda nagy setétség akkor éjjel vala
Alig várják vala hogy megviradhatna,
Az vasmacskákat fenékre hánták vala,
Mert az veszedelmes helyektől félnek vala.

Ezen az hajósok gondolkodnak vala,
Csónakon kimenni ők akarnak vala.
Szent Pál Juliusnak akkoron így szóla:
«Legyünk vesztegséggel!» nékiek mondja vala.

Megértvén Julius szent Pálnak beszédét,
Mind elvagdaltatá csónaknak kötelit,
Hajósmestereknek tiltja kimenését,
Megvirradván szóla szent Pál ily beszédeket:

«Intlek én titeket, egyetek igyatok,
Hogy ki miá erősödjék ti testetek,
Mind holnapi napon mind kell szenvednetek,
Böjttel, imádsággal istent engeszteljétek.

Istentől fejenként megoltalmaztattok,
Fejünkről egy hajszál el nem esik nékünk!»
Azt hallák, fejenként ételt italt vének,
Hajókból búzákat nagy zsákkal kihányának.

Hogy jobban napvilág kezdett vala lenni,
Egy partot kezdének azontól láthatni,
Vitorlyákat azért kezdének felvetni,
Az szélnek mentében nagy sebesen kimenni.

Egy kettős tengerre hogy jutottak vala,
Az hajó erősen megütközött vala,
Noha hajó orra el nem törött vala,
De hátulját az víz mind elszaggatta vala.

Ezen az vitézek megijedtek vala,
Mert veszedelmeket így jól látják vala,
Az foglyokat megölnie akarják vala,
Mert elszaladástul üket ők féltik vala.

Mert az part ő tőlök ott nem messze vala,
Mely fogoly kiúszna, az elszaladhatna,
Szent Pált az Julius ótalmazza vala,
Azért az foglyokat megölnie nem hagyá.

Egyen-ketten az kik úszni tudnak vala,
Deszkán és gerendán el-kimennek vala,
Minden marhájokat elvesztették vala,
De csak egy lélek is oda nem veszett vala.

Molita szigetbe kijutottak vala,
Az szigetben mind pogányok laknak vala,
Emberségvel azért öket tartják vala,
Az fejedelemnek atyja beteges vala.

Nagy sok zápor miá igen fáznak vala,
Szent Pál aprólékot, forgácsot szed vala,
És az tűzre tenni azt akarja vala,
Mert az nagy hidegtől ük igen fáznak vala.

Ezenközben egy nagy csuda történt vala,
Mikor szent Pál több-több forgácsot szed vala,
Nagy vipera kígyó szent Pál kezéhez ragada,
Ezen környűlállók igen megijedtek vala.

Láták az pogányok, imezt mondják vala:
«Igen bűnös gyilkos ez az ember volna,
Noha az tengeren magmaradott volna,
Azért ennél tovább isten nem türte volna!»

Az pogányok immár csak azt várják vala,
Szent Pál vagy meggyúlna vagy ketté hasadna.
Az vipera kégyo igen mérges vala,
Az kit az megmarna, csudaképen meghalna.

Az kégyot kezéről tűzre hogy lerázá,
Semmit ő nékie az mérge nem árta,
Mondhatatlan igen pogánság csudálá,
Kétség nékül szent Pált Isten gyanánt ott tartá.

Molita szigetét az kik bírják vala,
Publius ő neve, igen jámbor vala,
Harmad napig öket vendéglette vala,
Az fejedelemnek atyja beteges vala.

Kétféle betegség az emberen vala,
Kólika és hideglelés bántja vala,
Szent Pál az istenhez imádkozott vala,
Betegségét isten meggyógyította vala.

Az nép hogy ezt látá oly igen csudálá,
Sok beteges embert ott ő meggyógyíta,
Öket az pogánság tisztességgel tartá,
Nagy sok eleséggel hajójokat megrakatá.

Az tél azonközben érkezék reájok,
Azért szűkségképen kelle ott maradniok,
Három holnap után onnat indúlának,
Tizennegyed napra Rómába béjutának.

Atyafiak hallák jövését szent Pálnak,
Az időben a kik Rómában valának,
Nagy örömmel néki eleiben menének,
És ő egészségén nagy hálákat adának.

Szent Pált az százados akkor kézbe adá,
Ő maga másod nap el haza indúla,
Szent Pált hozzá vevé az császár dolgosa,
Öket beszállítá magának való házba.

Lén két esztendeig Rómában egy házban,
Vala néki gondja nem hívalkodásban,
Egy levelet íra Galata várasba,
Másikat ugyanott Efezom várasába.

Harmadikat íra Filippis várasba,
Negyedik levelet Kolossa várasba,
Ötödiket Filemonnak azon házába,
Utolsót Timótheus püspöknek ott írá.

Fogságában az kik véle ott valának.
Aristarkhus, Timótheus véle ott valának,
Epafrás és Márkus, Lukács ott valának,
Kik azután töle sokan megfutamának.

Egész Görögországot, Macedóniát,
Ázsiát, Galliát és Olaszországot,
El akará járni egész Hispániát,
Az Jézus Krisztusról azért tén igaz vallást.

Mondhatatlan kegyetlen Néró császár vala,
Szent Pál is azt oroszlánnak hívja vala,
Isten kergető és kevély császár vala,
Az keresztyéneket igen öleti vala.

Nagy kevélségében Rómát meggyútatá,
Az egész Trójának hogy formáját látá,
Hat holnapig mind ége Róma várasa,
Császár negédsége lön ennek az oka.

Az keresztyénekre igen megharagvék,
Azert nagy öldöklést támaszta ellenek,
Négy egész esztendeig kergettetének,
Az igaz hit mellet nagy sokan szenvedének.

Szinte akkor szent Pál Rómába ment vala,
Császár az híveket hogy kergeti vala,
Együtt szent Péterrel foglylyá esett vala,
Mindkettének egy nap fejeket vették vala.

Lén halála szegén szent Pálnak fegyverrel,
Noha ő az előtt kereste fegyverrel,
Testét eltemették az ostiás útnál,
Az ő lelke nyugszik mennyországban istennél.

Harminczöt esztendeig tanított vala,
Azután hogy istenhez megfordúla.
Hatvannégy esztendős emberkorban vala,
Úr születésének hetven esztendeje vala.

Megmondám tinéktek szent Pálnak életit,
Egész életének csuda szerencséjét,
Végy ebben magadnak nagyszép tanúságot,
Elbúsult léleknek örömet, vígasságot.

Istennek fiai kik akarnak lenni,
Azoknak háborúságot kell szenvedni,
Sok jámbor embernek vitézség életi,
Sok nyomorúsággal kell mennyországba menni.

Azért hadd háborgasson az ördög minket,
Ez világ, az pokol bár megöljön minket,
Megótalmazza Istenünk az mi lelkünket,
Véghetetlen dícsőségben viszen mind minket.

Lön ennek írása az nemes Szakmárban,
Egy jámbor lakatgyártónak házában,
Nem csuda ha vétek vagyon az írásban,
Sok reszelő, fúró kárt tett nékem írásban.

Ezer ötszáz és az hatvannégy esztendőben,
Hideglelő kis Asszonnak havában,
Ilosvai Péter deák bánatjában,
Evvel vígasztalván szívét szomorúságban.

FINIS HISTORIE PAULI.

PTOLOMEUS KIRÁLYNAK HISTÓRIÁJA,

MIKÉPPEN MOISESNEK ÖT KÖNYVÉT NAGY KÖLTSÉGGEL HETVENKÉT TOLMÁCS ÁLTAL ZSIDÓ NYELVBŐL GÖRÖGRE FORDÍTTATÁ.

Sokszor szóltunk az régi nagy időkről,
Kiváltképen világbíró Sándorról,
Cirus királyról, Nebukadnezárról,
Ezek után meglött jeles dolgokról.

Emlékezzünk most egy régi időről,
Ptolomeus Philadelphus királyról,
Hetvenkét mester zsidó tolmácsokról,
Mojses törvényének tolmácslásáról.

Ptolomeus hetvenkét kérdéséről,
Az kérdésre hetvenkét feleletről,
Tanúságot vehettek urak ebből,
Ha meghallhatnátok az részegségtül.

Történék hogy Alexander meghala,
Birodalma ott négy királyra szálla,
Cassánder Macedóniát foglalá,
Antigonus kis Ázsiát választá.

Vevé Seleucus Syriát magának,
Ptolomeus lőn ura Egyiptomnak,
Ettől fogva királyit Egyiptomnak
Nevezik és mondják Ptolomeusnak.

Azért ez nagy hatalmas király vala,
Jeruzsálemet is megvötte vala,
Sok szántalan zsidót rabbá tött vala,
Első Ptolomeus király ez vala.

Gyakran király ezen bánkodik vala,
Felesége néki magtalan vala,
Végre királyt isten javával látá,
Egy szép fiú magzattal ötet látá.

Igen örűle király kis fiának,
Nevezteté ötet Philadelphusnak,
Testamentomban hagyá országának,
Holta után hogy fiát választanák.

Negyven esztendeiglen bírta vala
Egyptomat, végre hogy megholt vala,
Philadelphus húsz esztendős még vala,
Mondhatatlan bölcs, eszes ifjú vala.

Tudós embereket ő szeret vala,
Jó könyveket szeret és kedvel vala,
Egy tudós, bölcs ember akkor él vala,
Phalereus Demeter neve vala.

Az királynak főtanácsa ez vala,
Gyermekségében doktora ez vala.
Király szántalan könyveket gyűjt vala,
Kiket az könyvtartóba rakat vala.

Dícsíretes lőn királynak szándéka,
Világszerte könyvekért elbocsáta.
Kiket akara rakni könyvtartóba,
Világon ne lenne már annak mássa.

Urak ha nem bánnátok egyet szólnék,
Házatokban minap széllelteklnték,
Sohol én csak egy könyvet sem láthaték,
Pintes serleget, oxstáblát láthaték.

Oly igen féltek tü lám az papságtól,
Hogy nem tanultok ez pogán királytól,
Az vitézség meg lehet az pennától,
Bár ne félnétek így az bibliától.

Vala egykor doktorral az tárházban,
Király kérdé: hány könyv az könyvtartóban?
Kétszázezert monda lenni tárházban,
Ötszázezer lenne rövid napokban.

Ezt mondá doktor ottan az királynak:
«Megbocsásson felséged nékem szolgádnak,
Drága könyveket értem az zsidóknak,
Élő isten törvényének kit mondnak.

Róla gondja légyen te felségednek,
Tárházadban azok is itt légyenek!»
Mond a király: «szükség hogy itt legyenek
Semmit ne kedvezz ebben én kéncsemnek.»

«Tanácsomat ha felséged béveszi,
Doktor mondja, — zsidót nem minden érti,
Görögül szükség volna tolmácsolni,
Erről az főpapnak kellene írni.

Ő töle jeles tolmácsokat kérni,
Kiknek zsidóul, görögül kell tudni,
Az föpapnak ajándékot küldeni,
Igy kell az isten könyvét töle kérni.

Nagyon hallgatja király mindezeket,
Jóvá hagya minden jó beszédeket;
Eltökéllé, hogy ő az szent könyveket,
Kikéreti, meg tolmácsoltatja őket.

Túl másfelől királynak komornyikja
Aristeas, királynak így szóla:
«Felségednek bizony jó kévánsága,
De egy dolog általáll ez dologban.

Vagyon az zsidóknak erős istenek,
Ki az törvényt adta csak ő nékiek,
Kit nevezünk, hívunk mi Jupiternek,
Mert az mi eleinktől úgy értettük.

Oh mely csudálatos az ember dolga!
Az jó szabadságot igen jovalja,
Az fogságot de halálig útálja,
Igy vagyon uram az zsidóknak dolga.

Lám jól tudod uram te országodban,
Szántalan sok zsidó vagyon rabságban,
Kiket atyád hozott ide fogságban,
Kikért vannak tudom zsidók bánatban.

Vélem semmi nem kél kívánságodban,
Uram kegyelmes légy, szólok bíztomban,
Míg zsidók itt lésznek ez nagy fogságban,
Tekints szegényeket nyavalyájokban.

Megadd azért uram szabadságokat,
Az nagy isten ád érte minden jókat;
Azután küldd bé bár orátoridat,
Bízván kérjed könyvet s az tolmácsokat!»

Igen hallgat király, kérdette vala:
«Vajjon mennyi volna az foglyok száma?»
Az tanácsok közűl egyik így szóla:
«Százezer fogolynak nem volna híjja.»

Nem tetszék sok volna Ptolomeusnak,
Beszédét fogadá jó tanácsának,
Egy nagy lakodalmat ő szolgáinak
Szerze, szabadságot ada zsidóknak.

Az Magyarországban s ottben Erdélyben
Királynál, urunknál sok tanács vagyon,
Azért minden ember úgy tanácsoljon,
Tanácsával szegínt ne nyomorítson.

Csudálatos dolgot minap hallottam,
Egy úr tanácsátul megiszonyodtam,
Szóla: «légy lator míg ifjú vagy, uram,
Az másét te vedd el, bár mind én reám.

Vaj te gonosz tanács, ki az istennek,
Ellensége vagy te az szegényeknek,
Nyomorítója vagy az özvegyeknek,
Téged isten elveszt, higyj beszédemnek

Végezé ezt király jó tanácsival,
Hogy minden jót tenne szegény zsidókval,
Nem sokat használna ő rabságokval,
Követeket külde parancsolattal.

EDICTUM LIBERATIONIS JUDAEORUM.

«Ittben Egyiptomban kik nagy fogságban,
Atyám mely zsidókat vetett rabságba,
Megszabadúljanak hagyjuk parancsban,
Ki ezt nem fogadja esik haragba.

Nem lészen ebből senkinek nagy kára,
Húsz siklus lészen mindennek váltsága,
Minden ember azt is tűlünk megvárja,
Huszad napra jöjön fel tárházunkba!»

Csak ez azért az mi parancsolatunk,
Az ki ezt fogadja lészen barátunk
Az ki nem fogadja arra haragunk,
Különbet ezeknél mi sem akarunk.

Vagynak nagy örömben zsidók szegények,
Nagy hálákat adnak az úristennek,
Kegyes voltán az jó fejedelemnek,
Csodálkoznak, okát kérdezik ennek.

Végre megérték az király szándékát,
Hogy kévánja az zsidók bibliáját,
Sokan zsidók vövék az király zsoldját,
Egyiptomban tőnek zsidók maradást.

Egy sommája az raboknak árrának
Hatszáz hatvanezer siklust osztának,
Hét egész nap ezeket megolvasák,
De semminek tetszék az jó királynak.

Mégis szóla király főtanácsával,
Ajándékot küldjön orátorokval,
Azt végezé hogy egy drága asztallal,
Arany, ezüst csészét küldjen kannákval.

Ő az asztalt Salamon templomának,
Szent kenyerek hogy azon állanának,
Arany csészék, pohárok és az kannák,
Meregetni áldozatkor volnának.

Száz gíra ezüstet az nagy főpapnak,
Király ajándékon Eleázárnak,
Ország szerint mindenüve írának
Jeles, híres ötvöseket hozának.

Igen hamar az mértéket kiadá,
Aranyat, ezüstöt bőven kiada,
Hosszúsága szélessége egy vala,
Magassága másfél singnié vala.

Söt temérdeksége négy ujjné vala,
Liliom módra való lába vala,
Négy arany karika benne jár vala.
Két aranyas rúd abban általjár vala.

Gyakran kőröskörnyül szép virágokval,
Az pártája ékes szép koronákkal,
Az koronák között nagy szép gyöngyekkel,
Megcsillagoztatá drága kövekkel.

Renddel az közepi szép sima vala,
Mint az aczéltükör tündöklő vala,
Abban ember képét meglátja vala,
Kárbunkulus szép szint az mutat vala.

Aranyból, ezüstből asztal áll vala,
Meander víz rajta metszetett vala.
Szép tekergésen rajta úgy foly vala
Drága úniókból az partja vala.

Igen ékes asztal szép virágokkal,
Spikanárddal, nagy szép pálma ágakkal.
Szölőgerezdekkel, olajágakkal,
Szép rózsákkal, nagy sok színö almákkal.

Vala király gyakran az müvesekkel,
Harmincz ezüst csészét szép ékességgel
Csináltata aranyból húszat szép renddel,
Öt szép arany kannát csuda szépségvel.

Mindezeket hetven gíra ezöstből,
Csináltata ötven gíra aranyból,
Böcsülhetetlen sok drága kövekből,
Királyságát megjelenté ezekből.

Felkészíté ezekkel két szolgáját,
Főtanácsát egyiket Aristeást,
Az másikat ím az komornik Andrást;
Imilyen levelet írata mindjárást:

REX PTOLOMAEUS ELEAZARO SUMMO JUDAEORUM SACERDOTI S. P. D.

Irja köszönetit Eleázárnak,
Ptolomeus király az nagy főpapnak,
Magát ajánlja mint jó szomszédjának,
Jóval akar lenni mint barátjának.

Téged kérünk mint bízott barátunkat,
Küldd minékünk az ti bibliátokat,
És az mellett küldj oly bölcs fírfiakat,
Kik görögül tolmácsolják azokat.

Csak azért mi küldtük főtanácsunkat,
Kiktül küldtünk egy kevés ajándékat,
Egy ezüst, aranyból csinált szép asztalt,
Pohárt, csészéket, ez mellett kannákat.

Voltak zsidók foglyok itt Egyiptomban,
Kiket még atyám vetett volt rabságban,
Azokat megszabadítottuk mostan,
Soknak hópénzt osztottunk udvarunkban. —

Végezék, levelét király indítá,
Két orátorát ottan elbocsátá.
Szekerekre ajándékit rakatá,
Az levelet ezek kezibe nyujtá.

Oda huszonegyed napra jutának,
Az nagy papnak erről hogy hírt mondának,
Az követek ám bébocsáttatának,
Köszönének ezek Eleázárnak.

Drága ajándékát Ptolomeusnak,
Kiket küldett vala az szent templomnak,
Csodálá igen örüle azoknak,
Mentül inkább zsidók szabadságának.

Felette szép beszédekkel kérdezé,
Követektől királt mind megkérdezé,
Másnap érte egy áldozatot szerze,
Nagy istennek az királért könyörge.

Őket harmadnapig igen jól tartá,
Drága balzsamommal ajándékozá,
Az isten templomát vélek eljárá,
Az Sion várát nékik megmutatá.

Jeruzsálem városát mind eljárá,
Templombéli csatornákat mutatá,
Az isten ládáját nékik mutatá,
Vélek igen szép dolgokról traktála.

Tőn egy gyűlést az főpap negyednapon,
Az véneket mind bégyűjté az napon,
Hat-hat fírfiakat választa akkoron
Tizenkét nemzetből; szóla az napon:

«Az Egyiptomnak kegyelmes királya
Az isten törvínit tűlünk kévánja,
Mondhatatlan nagy hozzánk ő jóvolta,
Drágalátos néki szép ajándéka.

No azért menjetek el hetvenketten,
Vigyétek el e szent könyvet nagy szépen,
Tolmácsoljátok meg tü görög nyelven,
Véletek lészen az nagy örök isten!»

Tőllek jeles ajándékokat külde,
Király követivel együtt ereszté.
Ira egy levelet, királynak küldé,
Pap levelének ez vala az rende.

ELEAZARUS PONTIFEX
REGI PTOLOMAEO AMICO SPLENDIDISSIMO S. P. D.

Eleázár Ptolomeus királynak
Egész Egyiptomnak ő királyának,
Köszönetit írja mint barátjának,
Éltét úgy kévánja mint ő magának.

Szűvönk szerint könyörgöttünk istennek,
Ábrahámnak, Izsáknak isteninek
Hogy adjon egészséget felségednek,
Arsenoenak te feleségednek.

Oly nagy örömünk volt az nap minékünk,
Mikor leveledet adák minékünk,
Halhatatlan jókat töttél mivélünk,
Mert szabadon bocsáttad mi nemzetünk.

Láttuk drágalátos ajándékidat,
Kinél szem nem láthatott drágábbakat,
Arany, ezüst kövekből rakott asztalt,
Arany, ezüst csészéket, szép kannákat.

Véghetetlen jókkal szerettél minket,
De ezekért kévánod csak könyvönket,
És ez mellett tolmácsoló bölcseket,
Méltónak ítéltük te kérésedet.

Mi azonnal az te egészségedért,
Feleségedért Arsenoe asszonyért,
Gyermekidért, az te jó szerencsédért,
Áldozatot töttünk mi mindezekért.

Im elküldtük néked az isten könyvét
És ez mellett hetvenkét túdós mestert,
Kik tanultak zsidót és görög nyelvet,
Ajánljuk oltalmad alá ezeket.

Lészen oly bizodalmunk felségedben,
Ha vég lészen ott az könyv fordításban,
Haza ereszted őket békességben,
Isten légyen véled, légy egészségben. —

Oly nagy örömmel ők elindúlának
Egyiptom felé mikoron jutának,
Alexándriában már az királynak,
Híre vala hogy ők útban volnának.

Sőt ím az városba béjuttak vala,
Az két fő követet elébb hívatá,
Az nagy pap levelét elébb olvasá,
Azután az mestereket szólítá:

Vala az királynak ilyen szokása,
Követek hozzája hogy jőnek vala,
Harmincz napig szálláson lesznek vala,
Azután királylyal beszélnek vala.

Azon csudálkozik egész udvara.
Miért változott meg király szokása,
Az hetvenkét mestert hozzá hívatá,
Semmi haladék nem lön akkor abba.

Nagy szép arany bötükkel vala írva
Az isten törvínye fejér hártyára,
És az felett az nagy pap ajándéka,
Bémutaták királynak egy nagy házban.

Veté szemét király ott az bölcsekre,
Töllek isten könyvét elébb megkérdé,
Szép aranyas kapcsait ám felfejté,
Nagy álmélkodással király azt nézé.

Sőt elötte hétszer király meghajla,
Örömében nagy sok könyvet hullata,
Királyhoz képest mind az ő udvara
Sírnak vala, bölcseknek király így szóla:

«Igen köszönjük fírfiak tünéktek
Munkátokért nagy hálákat tartozunk,
De feljebben Eleázár pispöknek,
Örök hálákkal az nagy úristennek.

Nem illik tünéktek ezt csudálnotok,
Hogy először az szent Isten könyvinek
Tisztességet töttem tü előttetek,
Igy kellett ennek lenni, jól értitek.

Kezeket király egyenként fogdosá,
Az napot örök innepnek ő mondá,
Antigonust mert az napon megbírta,
Melyen őket az isten oda hozta.

Viteté könyvöket bé az tárházba,
Nagy sokakat hívata új udvarba,
Király vígan az bölcsekkel múlata,
Örvendetes lön az király udvara.

Szerze Dorotheus hetvenkét szállást,
Mindenikben drága megvetett ágyat,
Kikbe szállítá ott az doktorokat,
Hozzá szerze egy-egy gyermek apródot.

Azok az mestereknek szolgálnának,
Minden órában ott jelen volnának,
Valaminémű ételt kévánnának,
Mestereknek azok adva volnának.

Lőn harmadnap az királynak tanácsa,
Tolmácsolásnak mi lenne az módja?
Phalereus Demeternek meghagyá,
Mestereknek csendesz helyet gondolna.

Felszél felé az tenger szigetibe
Vala királynak igen szép vadkerte,
Egy drága szép palota közepette
Drága szép kárpitokval ékesítve.

Ez hetvenkét mester egy akarattal
Az szigetbe mennek Phalereussal,
Kezeket megmosván szép imádsággal
Dolgokat elkezdék isten hírével.

Csudálatos nagy szorgalmatosságval,
Az ígéket fordítják egy tanácsval,
Megíratják Phalereus doktorral,
Mondhatatlan egyesek ők egymással.

Imé hetvenkét napig tolmácsolák,
A szent könyvöt görögül megfordíták,
Ptolomeus királynak bémutaták,
Hét egész nap előtte megolvasák.

Tudakozik király Phalereustul
Mi oka hogy ez az bölcs poétáktul
Eltitkoltatott világi bölcsektül?
Megfelele Phalereus azontúl:

«Az isten törvíninek felséges volta
Oka ennek és az isten tilalma,
Világi bölcsektül ő eltitkolta,
Senki ez ígéket meg ne mocskolja.

Hallottam én — mégis doktor azt mondja —
Theopompus hogy megbolondult volna,
Álmában az néki megjelent volna,
Bolondságának mi volna az oka.

Isten azért őtet megverte volna,
Ez szent könyvből ígéket kivött volna,
Az községnek kikkel játszódott volna,
Theodoctus ezért megvakult volna!»

Ezeket hallván az király csudálja
Azért szorgalmatoson parancsolja,
Az szent könyveket senki ne mocskolja
Mint egy drága kincset ezt úgyan tartsa.

Szóla mégis Phalereus bölcseknek:
Szokások szerint ők ez szent könyveknek
Rútolóira pecsétet vessenek.
Ez ígékkel azért bépecsételék:

Átkozott légyen mind földen és mennyen,
Átkozott légyen házában, kertében,
Ez ígékhöz valaki többet tészen,
Vagy ezekben csak egy ígét elvészen.

Átkozott az mind jártában költiben,
Ne légyen nyomos ez földen éltében,
Ki ez könyvöt nem tartja böcsületben; —
Az egész nép mondja: úgy légyen. Amen.

Hogy ezeket szép renddel elvégezék,
Királytól egy új udvar hirdetteték,
Hét egész nap akkor minden jól lakjék,
Hegedősnek jó bor innya adassék.

Légyen vége első rész énekönkben,
Adjunk hálát az Istennek szűvünkben,
Ki segéllett ez versekre elménkben,
Dícsértessék szent neve e száz versben.

Finis primae partis.

SEQUITUR SECUNDA PARS

de septuaginta duobus quaestionibus a Ptolomaeo propositis earundemque solutionibus.

Ptolomeus egy új udvart tétete,
Urakot, vitézeket leülteté.
Az hetvenkét mestert rendbe ülteté,
Heted napig király nagy vígan éle.

Elhívatá az királyné asszont is,
Egyetemben asszony háza népét is;
Hallván indúl, Arsenoe aszony is
Szolgálának nagy sok királyfiak is.

Tételé ki király szép pohárszékit,
Fényesítteté sok aranyas palotáit,
Vígan hordatja étkeit, borait,
Fújtatá trombitáit és dobjait.

CONVIVIUM PRIMI DIEI.

Rendvel az hetvenkét mester űl vala,
Király egy-egy kérdést tőlek kérd vala,
Az elsőtül király kérdette vala:
«Országát mint békességben tarthassa?»

Úgymond az bölcs: «az felséges Istenben
Szeligységet ha ki követ mindenben,
Jámborokat tartja nagy tisztességben:
Az oly ország maradhat békességben.»

Sőt ezután az másodiktul kérdé:
«Mint lehetne igaz cselekedete?»
Szóla az bölcs: «király ha te mindenben
Te magadot megtekinted éltedben,

Igy lehet igaz az ember az földen,
Ha az Istent féli egész éltében,
És ő tűle tartja teljes szívében
Bölcsességét az embernek lelkiben.»

Lám az harmadikat király így kérdi:
«Vajjon hogy lehet hogy minden baráti,
Olyanok legyenek fele társai,
Mint ő maga?» Bölcs erre ezt feleli:

«Olyan légy te mint isten ő felsége,
Ki mindennek életet ád mindenbe,
Ezt barátid megértik és mindenben
Követnek tégedet ez kegyességben.»

Sőt ezután kérdi az negyediket:
«Gonoszokat ha mikoron megbüntet,
Jámborokat igazságokban megment,
Mindeneknél hogy találhat hírt-nevet?»

«Vedd eszedbe, semmit se kevélségből,
Az bölcs mondja — se hatalmas erőből
Ne cselekedjél bünössel érdemből,
Hanem mindent kegyességes tűrésből.»

Az ötödiktől kérdi: «hogy lehetne,
Viadalban hogy győzhetetlen lenne?»
Bölcs azt mondja, hogy imigyen lehetne:
«Ha nem bíznék semmit ő fegyverébe.

Ne bízzál úgy mond — hatalmasságodba,
Istent nézzed mikor indúlsz az hadba,
Ötet híjjad elébb titok házadba,
Igy lész bódog te minden viadalban!»

No ezután hatodiktól ezt kérdi:
«Hogyhogy féljenek töle ellenségi?»
Az királynak az bölcs ímezt feleli:
«Hogyha lesznek istenfélő vitézi,

Véle öszve sok hadi készűleti,
Kikkel mindaddig sem kellene élni,
Míg nem az szükség kezdi megmutatni,
Istennek is ez volna természeti.»

Sokat nem késék, hetediket kérdé:
«Mi volna jobb az embernek éltében?»
Az királynak mester igyen felele:
«Ha az ember ímezt hiszi éltében,

Hogy csak Isten bírjon minden népeket,
Minden jóra csak ő vezeti őket».
Kérdé király ott az nyolczadik mestert:
«Hogy az ember ím az jámbor életet

Az ő holta után ő fiainak,
Hogy hagyhatja az ő maradékinak?»
Azt feleli mester erre királynak:
«Ha meghagyod uram te fiaidnak,

Soha ez világi hírben és névben
Ne kevélkedjenek, se kazdagságban;
Istenfélők légyenek ő dolgokban,
Ezt hadd néki ím az testamentomban!»

Sőt erre kérde az kilenczediket:
«Mint kelljen az jó és gonosz hírnevet
Egyaránt elszenvednie ezeket?»
Megfelele, szóla ilyen beszédet:

«Ez így lehet ha gondolod szüvedben,
Hogy az Isten jót és gonoszt éltünkben
Közösleg adja embernek éltében,
Senki ezt el nem kerüli ez földön!»

Parancsola király az tizediknek,
Hogy megmondja mind ez egész vendégnek:
«Mi végre kell lenni az erősségnek?»
Feleleti azkor ez lőn az bölcsnek:

«Tudjad király az mondatik erősnek,
A ki jó tanácsból végezésének
Végére mehet minden kezdésének;
Hálát adhat ez ily ember Istennek!»

Vannak az királylyal sok pogán bölcsek,
Csudálkoznak, hogy ez túdós mesterek
Hirtelen ily ékesen megfelelnek,
Az Istentől fondamentomot vetnek.

Az királylyal fejenkint vigadának,
Éjfélkorig lakodalmat nyújtának,
Több kérdések más napra haladjanak,
Ma az versszerzőnek innya adjanak.

CONVIVIUM SECUNDI DIEI.

Gyorsan másnap az ebéd elkészűle,
Király királné asszonynyal leüle,
Tizenegyedik mestertül ezt kérdé:
«Megtartani az marhát mint kellene?»

«Igy lehet ez, úgymond, ha országodban
Méltatlan dolgokat birodalmadban
Nem cselekedel te tartományodban,
Pénzed ne költs hijábavalóságban!»

«No mondd meg tizenkettődik énnékem,
Az igazmondást én mint követhetem?»
Bölcs azt mondja: «felségedet én kérem,
Meggondoljad e világon mely szemérem,

Tökélletlenség, hazugság emberben,
De kiváltképen az fejedelmekben,
Isten igazmondást szeret emberben,
Hazugságot gyülöl minden nemzetben!»

Az tizenharmadot kéri megmondja:
«Fedgyelemnek hogy micsoda az módja?»
«Bűnösöket szép szóval néha-néha
Megbüntetni, fenyítéknek ez módja.»

De az tizennegyediktől ezt kérdé:
«Világon kegyelmes hogyhogy lehetne?»
Bölcs azt mondja: «kegyelmes így lehetne,
Ha az király meggondolná szűvébe',

Világra mely nehezen születettünk,
Betegséggel, nyavalyával felnőttünk,
Istennek kegyelmes voltát tekintsük
Egymás ellen így nem kegyetlenkedünk.»

Ám az tizenötödiktől megtudá:
«Mi fő dolog minden birodalomban?»
Bölcs azt mondja: «nem nézni ajándékra,
De Istennek ő szent igazságára.»

Szóla király ott az tizenhatodnak:
Kérdé tőle erejét jámborságnak?
Bölcs felele és szóla az királynak:
«Meg kell gondolni ezt minden jámbornak!

Csak az Isten, ki minden titkokat lát,
Setét tömlöczet, veséket általlát,
Mindenekkel tészen ez minden jókat,
Ha ezt tészed hínak igen jámbornak!»

Veté tizenhetedik eleiben:
«Módja az birodalomnak mi legyen?»
«Magad bírnod először szükség lészen,
Birodalmadban így jó módod lészen.»

«Vajjon mi módon az jót az gonosztól,
Mint választhatom meg gonoszt az jótól?»
Király kérdi az tizennyolczadiktól.
Megfelele bölcs, igy szóla azontól:

«Ez világon ha te az igazságról
Elmélkedel csak az jó jámborságról,
Meggondolod, hogy az lelket az testtől
Elszakasztani nem lehet bün nékül.»

«Sok röttenetes álmoktól altomban
Mint óhassam magam az én ágyamban?
Tizenkilenczed adjad most tudtomra,
Hogy nyughassam éjjel az én ágyamban?»

«Tudjad király hogy az pokol álmoktól
Igy menekedhetel undok látástól,
Ha istenről gondolkodol és jókról,
Oltalmazod magad nappal hitságtól!»

Imé király huszadikat megkérdé:
«Méltatlanságot ne tenne éltébe'
Megmondaná ez miképen lehetne?»
Bölcs ő néki erre igyen felele:

«Olyat cselekedjél király éltedben,
Ki te hozzád méltó légyen mindenben,
Ne légy éktelen cselekedetedben
Istent kérjed, segéljen téged erre!»

Nagyon örül király minden népével,
Az bölcsekkel lakik jó venerékkel;
Hadd töltsenek bárcsak amaz serleggel
Hegedősek hadd lakjanak jó kedvvel.

CONVIVIUM TERTII DIEI.

Ezt akará Ptolomeus akkoron:
Minden ember jőjön bé harmadnapon,
Vígan lakjék királylyal új udvarban,
Udvarba lépék Arsenoe asszon.

Szóla király huszonegyedik mesternek:
«Légyen jó kezdője kérdés fejtésnek,
Mi nehezebb dolga fejedelemnek,
Mondja meg ezt bölcs az fejedelemnek?»

«Igen nehéz király magad megbírnod
Nehéz néked magadon uralkodnod,
Életedben magad megmértékelned,
Lehetetlen dolgot nem kell kévánnod.»

No ezen kérdi huszonkettödiket:
«Hogy-hogy lehet senkire e föld felett
Ne irigykedhessem, — mondd meg nékem ezt?»
Az királynak mester szóla ilyeket:

«Ha gondolod hogy minden királyoknak
Isten adja birodalmát azoknak,
Kazdagságot ő ád az kazdagoknak,
Az iregység semmit árthat azoknak!»

Ott megkérdé az huszonharmadikat:
«Ki útálhatja meg ő ellenségét?»
Bölcs azt mondja: «ki nem válogat személt
Mindenekkel tészen kegyelmességet.»

Nám megkérdé az huszonnegyediket:
«Dicsérete el ne veszszen, hogy lehet?»
Bölcs azt mondja: «hogyha nagyot és kicsint
Egyaránt tiszteled gazdagot, szegént.

Ott az huszonötödiket megkérdi:
«Kit kell néki kiváltképen tisztelni?»
«Irígyedet tiszteld — bölcs azt feleli —
Ezzel őtet jámborságra kell vinni!»

Rendvel huszonhatodiktól megkérdi:
«Kinek kell földen inkább kedveskedni?»
Bölcs azt mondja: «szüleinket kell tisztelni
Mindeneknél inkább kell kedvét lelni.»

E szók után az huszonhetediktől
Kérdi: «micsoda drágább az szépségnél?»
Bölcs az mondja: «az jámborság mindennél
Drágalátosb és szebb minden szépségnél.»

Mégis huszonnyolczadiktól megkérdé:
«Hogyha hírét nevét ő elvesztené,
Mint kellene viszontag meglelnie?»
Az királynak mester ígyen felele:

«Minden emberekhöz légy nagy kegyelmes
Az bölcs mondja — istenedhöz figyelmes,
Az Istenhöz könyörgéseddel siess,
Mert isten gyógyítja azt ki sérelmes!»

Az huszonkilenczediktől megkérdé:
«Szomorúság nékül miként élhetne?»
Bölcs azt mondja: «senkit meg ne sértene,
De mindennél életiben jól tenne.»

Gyorsan az harminczadiktul megkérdé:
«Micsoda fő, elsö az dicsőségben?»
Bölcs azt mondja: «Istent szűvből félnie,
Mindenben szent akaratját tennie.»

Nagy dícséretben az bölcsek valának,
Több kérdések más napra haladának.
Az királylyal akkor vígan lakának,
Szállásokra végre mind eloszlának.

CONVIVIUM QUARTI DIEI.

Idő akkor jól lakásnak áll vala,
Negyed napra gyűlének mind udvarba,
Király harminczegyediket szólítá,
Kéré mondja: «mi légyen Prudentia?»

«De az prudentia az az eszesség
Nem egyéb, hanem az lelki ékesség,
Kivel ez világon ím az emberség
Jót gonosztól megválaszthat, oly szentség!»

Ezen kérdi az harminczkettődiket:
«Mint óltalmazhassa meg egészségét?»
Bölcs mutatá királynak az eszességet,
Melylyel isten szeretné embereket.

Imé harminczharmadiktól megtudá:
«Szüleinek mivel hálát adhatna?»
Bölcs azt mondja, hogy: «ha semmi dologban
Szüleit nem ejti szomoruságba!»

Ezen kérdi harmincznegyedik mestert:
«Örömest veszteg hallgató hogy lehet?»
Az bölcs szóla: «király gondold meg ímezt,
Hallgatásból sokszor nagy hasznod lehet!»

Tudakozik az harminczötödiktől:
«Mint óhassa magát törvénytöréstől?»
Bölcs azt mondja: «ha meggondolod szűből,
Isten cselekeszik az törvényekből!»

De az harmiczhatodiktól megtudá:
«Rokonságnak hogy micsoda az haszna?»
Bölcs azt mondja: «mi nyomoruságinkban
Azok lésznek társaink bánatinkban!»

Ott az harminczhetediktől megkérdé:
«Félelem nékül miképen lehetne?»
Bölcs felele: «ha lelked esmérete
Semmiben nem tíbolygana testedben!»

Megkérdé az harmicznyolczadik bölcstől:
«Mint élhetne mindenkoron okosol?»
Bölcs azt mondja: «ha gondolkodol arról,
Embernek élete nincs mindenkor jól!»

Immár harminczkilenczediket kérdé:
«Vajjon s mint lehet hogy soha restségbe,
Se világi nagy gyönyörö életben,
Ne esnéjek az restségnek vétkében?»

«Nagy könnyen ezt király elkerülheted,
Te tisztedet ha koroskint megnézed,
Mert országot adott kezedbe néked,
Viselj gondot arra s nem lesz restséged!»

Igen tetszik királynak az felelet;
Azután kérdi az negyvenediket:
«Mint ismerhessen meg csalárd szíveket
Kik álnokok, hízelkedő népeket?»

«Nagy szorgalmatosan tartsad eszedben,
Ha mind köszönetben és mind tanácsban
Egy szabadság lészen te barátidban,
Tudjad, nincsen álnokság az olyanban.»

Oly igen örül király udvarával,
Vígan tartja vendégeket jó borral,
Jó volna megkínálnia most azzal
Lantost, hegedöst az bornak javával.

CONVIVIUM QUINTI DIEI.

Söt ezután fejenkint ötöd napra
Feljövének mindnyájan új udvarba,
Rendszerint az bölcsek előbbi módra
Leülének, vígan lakoznak vala.

Tön ily kérdést az negyvenegyediktől:
«Micsoda legnagyobb restség embertől?
Bölcs azt mondja: «valaki gyermekitől:
Vesszöt kémél, nincs nagyobb restség ennél.»

Rendvel az negyvenkettödiket kérdé:
«Hazájának mint szolgálni kellene?»
Bölcs felele: «az ki nem kéméllette
Hazájáért életét, elvesztette!»

Im az negyvenharmadiktól megtudá:
«Önnön magát mennyire kell szabnia
Feleségének ő kévánságára?»
Az bölcs erre királynak igyen szóla:

«Im jól látjuk asszonynépek mely gyarlók,
Minden gonoszságra ők is mely hajlók,
Igen sokat kell ő nékik kedveznünk,
Mert nálok nékül mi el nem élhetünk!»

Ezt kérdé a negyvennegyedik bölcstöl:
«Mikint ne csalassék meg emberektől?»
Az bölcs mondja: «király a csélcsapoktól,
Megóvd magad kétszájú emberektől!»

Söt az negyvenötödiktől megkérdé:
«Miképen haragos ő ne lehetne?
Az bölcs mondja: «Istenre kell néznie,
Ki ok nékül nem haragszik emberre!»

Veté negyvenhatodik eleibe,
«Jó tanácsú hogy miképen lehetne?«
Bölcs azt mondja: «ez imígyen lehetne
Jót és gonoszt ha meg tudja mérnie!»

Csak az negyvenhetediktől megkérdi:
«Világ szerint mint kelljen bölcselkedni?»
Bölcs így szóla: «annak ímígy kell lenni,
Az jó okosságot illik követni.»

Hagyá negyvennyolczadik hogy megmondja:
«Kazdagságnak hogy mi volna jutalma?»
Bölcs azt mondja: «Isten annak házába'
Jövevénnek ki lészen jó gazdája!»

Rendvel negyvenkilenczediktől kérdé:
«Vajjon mely ház romlana el későbbre?»
Bölcs így szóla: «az mely házat ingyenbe
Nem csináltak, az állana későbbre.»

Jóváhagyá, ötvenediktől kérdé:
«Bölcsességnek mi volna az gyümölcse?»
Bölcs azt mondja: «léleknek csendessége.
Lelki öröm bölcsességnek gyümölcse!»

Szóla király vendéginek vígsággal:
«Minden ember lakjék vígan jó borral!»
Ne kerüld el az hegedöst most azzal,
Hadd üsse el az rozsdát az torkáról.

CONVIVIUM SEXTI DIEI.

Tőn hatod nap király nagy lakodalmat,
Béhívatá az Arsenoe asszonyt,
Leűlteté az hetvenkét tolmácsot
És ezekkel urakot, úrfiakot.

Itt az ötvenegyediket szólitá,
Attól kérdé és bizonnyal megtudá:
«Kevélségtől hogyhogy magát óhassa?»
Az királynak az bölcs akkor így szóla:

«Az mely ember gyakran megemlékezik,
Hogy por, hamu; ki arról gondolkodik,
Kevély ember hogy Istentől gyűlöltetik,
Kevélségtől a megmenekedhetik!»

De az ötvenkettődiktől megkérdi:
«Kitől kellene tanácsot kérdeni?
Bölcs felele: «uram, jó meggondolni,
Mert nem minden ember jó tanács adni.

Illik uram járnod annak tanácsán
A ki sokat forgódott jó dolgokban,
Nincs haszon mindenkor ifjú tanácsban,
Magok hasznát kik csak nézik dolgokban!»

Veté ötvenharmadik eleiben:
«Az királynak mi legnagyobb szüksége?»
Bölcs azt mondja: «szolgáinak szerelme
Alatta valóknak hozzá jó kedve.»

Az ötvennegyediktől király megkérdi:
«Prókátornak hogy mi volna az tiszti?»
Bölcs azt mondja: «igazat elhitetni,
Az hamissat igazán kimutatni.»

Nám az ötvenötödiket szólitván:
«Az mely országban sokféle nép vagyon,
Kérdi, hogy kell rendeket nagy igazán
Kedvét lelni s megtartani jó módon?»

«Tudjad király mindenféle nemzetnek
Igy szolgáltasd igazságát mindennek, —
Ha nem nézed személyét te senkinek,
De folyását ím az igaz törvínnek.»

Ezután ötvenhatodiktól kérdé:
«Micsodán bánkódni inkább kellene?»
Bölcs felele: «felebarátunknak esete,
Szomorúság ő gonosz szerencséje.»

Sőt az ötvenhetediktül megkérdi:
«Mint kellene hamar szégyent vallani?»
Bölcs azt mondja: «kevélségbe kell esni,
Mert igy könnyebb nagy kudarczot vallani.»

Parancsola az ötvennyolczadiknak,
Hogy megmondja: «kire kell az királynak
Fejét bízni, várát avagy az úrnak?»
Megfelele az bölcs erre királynak:

«Illik király magad bíznod olyakra,
Ki tégedet semmi bosszuságában
El nem árul, sem pedig haragjában,
Az szükségkor nem néz csak jutalomra!»

Rendvel kérdé ötvenkilenczediktől:
«Hogy maradhat az ország békességgel!«
Bölcs azt mondja: «gondol nagy vigyázással,
Tisztartók ne éljenek szertelenséggel!»

Igy kérdezi hatvanadik mestert is:
«Mint lehessen kedves és tiszteletes?»
Azt feleli: «király légy te jóságos,
Az latorság istennél útálatos!»

Tovább kérdé az hatvanegyediket:
«Mint tarthasson hadban jó csendesz szűvet?
Bölcs felele: «tarts jámbor vitézeket,
Kikre bízhasd fejedet és népedet!»

Végezék itt hatodik lakodalmat,
Mind fejenkint tésznek szép lakodalmat.
Az király vígan köszöni jó borát,
Nem felejti hegedősét, lantosát.

CONVIVIUM SEPTIMI VEL ULTIMI DIEI.

Sok jó lakás után hogy juttak vala
Heted napra, ki az végső nap vala,
Tizenegy doktor hátramaradt vala,
Sentenciát kik nem mondottak vala.

Azt hagyá akkor király ő sáffárinak:
Hétszer jobban főzzenek, forgódjanak,
Mert ez volna vége az új udvarnak;
Izene király királyné asszonnak.

Igen hamar ruhájában öltözék,
Arsenoe asszony akkor belépék;
Király szép ruhájában úgy felöltözék,
Mint az nap homályban úgyan tündöklék.

Csudálatos lőn királynak ő dolga,
Mondhatatlan néki nagy jámborsága,
Az hatvankettődik bölcstől megtudá:
«Mint lehetne igaz okoskodásban?»

«Te felséged magában meggondolja,
Az mit hall, azt magában jól meghányja,
Azt is meglásd az ki néked azt mondja,
Igy tanolsz igazán okoskodnia!»

Ottan szóla hatvanharmadik bölcsnek:
Okát kérdi: «miért hogy sok embereknek
Jámborsághoz ím nincsen szerencséjek?»
Szóla az bölcs ott az fejedelemnek:

«Csudálatos, az embert az természet
Részegségre, fösvénységre készített,
Bujaságra adott nagyob menetet,
Ezek tésznek latorrá nagy sok embert.»

Ott az hatvannegyediket megkérdé:
«Királynak mit kell követni éltébe?»
Mutata bölcs az igaz törvényekre
És azoknak igaz követésére.

Megkérdezé hatvanötödik mestert:
«Ki érdemlene fejedelemséget?»
Bölcs azt mondja: «az ki igazat szeret,
Törvény szerint álnokokat megbüntet.»

Mégis kérdi az hatvanhatodikat:
«Ki érdemlené az kapitánságot?»
Bölcs azt mondja: «a ki az emberhalált
Bűnnek tartja és szeret igazságot.»

Parancsola az hatvanhetediknek,
Hogy megmondja: «ím az fejedelemnek,
Kit kell tartani csudálatos embernek?»
Megfelele bölcs az fejedelemnek:

«Oly embert kell csudálnia mindennek,
Az kit látunk hatalmasnak, kazdagnak,
De nem esmérjük ezt lenni kevélnek,
Ez mondatik méltán csuda embernek.

Szóla ottan az hatvannyolczadiknak
Erre kérdi mondja meg: «az királynak
Miben kell lennie foglalatosnak?»
Megfelele, ezt mondá az királynak:

«Vedd elő király hon veszteg űltödben
Az isten könyvét keressed meg ebben,
Mind alattad való nép országodban
Hogy igazán éljen minden dolgában.»

Juta király hatvankilenczedikre,
Attól szorgalmatoson megkérdezé:
«Mit műveljen az ember dolga közben,
Önnön magát el ne unja restségben?»

«Tudjon ember gondolkodni magáról,
Életének igen gyarló voltáról.
Emlékezzék az elmúlt nagy dolgokról,
Ő életét jobbítsa meg azokból.»

Az hetvenediktől király megtudá:
«Mi módon kell néki vígan laknia,
És lakodalomban nem bánkodnia?»
Az királynak bölcs így kezde szólnia:

«Az kik históriákról tudnak szólni,
Nagy dolgokról megtudnak emlékezni,
Annak szavát ott is meg kell hallgatni
Níha lantnak, hegedőnek zengeni!»

Hetvenegyediket király megkérdé:
«Fejedelmet királi nemzetből-e,
Avagy peniglen szegény rendből kell-e
Az ország oltalmára szentelnie?»

Azt felelé: «természet megmutatja
Ebben ember magát az mihöz tartsa.
Szegény rendből támadt király jól tudja,
Az községnek sokszor lészen farkasa!»

Im az hetvenkettődiktől megtudá:
«Mi volna legdrágább és jobb országban?»
Bölcs ím az jó békességre mutata,
Ki nagy ritka madár Magyarországban!

Nagy dícséretben az bölcsek valának,
Hogy hirtelen szépen felelni tudnak,
Az nagy istent vetik fondamentomnak.
Egy jó kedve hogy juta az királynak,

Szép aranyas bokályát megtölteté,
Az első mesterre szépen köszöné.
Igyék mindenik abból rendről rendre,
Köszönésnek ím ez lőn az igéje:

«Mondhatatlan hasznos jelen voltotok
Lön minékünk, tiszteletes mesterek,
Kiért tinéktek hálaadok lészünk
Valamig ez világban mi élhetünk.

Az pohárt kit most én kezemben tartok.
Egészségeért az Eleázárnek!
Köszönem én ezt mostan ti reátok;
Ezzel före egyet-egyet igyatok!»

Hetvenkét inas apród szolgált néktek,
Mindazokat ez nap adom tinéktek.
Három-három gira ezüst tinéktek
Vegyétek jó néven noha tetszik kevésnek!»

Három-három inggel ajándékozá
Király az bölcseket, úgy kéri vala,
Hogy gyakorta jönének ő hozzája,
Barátságát nagy szép szókkal ajánlá.

Ideje hogy eltelék új udvarnak,
Az mesterek haza menni akarnak,
Szép ajándékot az Eleázárnak
Király külde tőlek ím az nagy papnak.

Tíz ezüstlábú szép secczel székeket,
Ez mellett harmincz gíra ezüstököt,
Egy vég bársont, tíz selyem szép ingeket,
Szép koronát, bíborból szép ruhákat.

Drágalátos arany, ezüst csészéket,
Ajándékon küldé király ezeket,
Ezek mellett az papnak egy levelet,
Levelében ír az papnak ilyeket:

«Köszönjük tenéked barátságodat,
Eleázár ezen kérünk tégedet,
Ne tilts tőlünk ez ily jeles bölcseket
Ha mikoron meglátogatnak minket!»

Őket király szépen elkésérteté,
Hazájokba tisztességgel megküldé,
Az királynak lőn jó híre és neve,
Világszerte megmarada jó híre.

Ptolomeus így cselekedett vala,
Ez világnak ő nagy hasznot tött vala,
Az szent könyvet megfordíttatta vala,
Nagy költségében királynak tölt vala.

Példa lehet ez az magyar uraknak,
Kik mindenkor csak magoknak vakarnak,
Isten tisztességére nem gondolnak,
Az mit arra költnek alítják kárnak.

Vajjon miért hogy ily szoros markotok?
Én azt hiszem hogy megszegényedtetek:
De ha az szegénység bánt tibennetek,
Torkotoknak urak azt köszönjétek!

Mondhatatlan híres néktek torkotok,
Csudálatos az ti bufa kortyotok,
Mikoron elfogy tinéktek borotok
Farkas poenitentiát ti tartotok.

Engem rágalmazónak nem mondhattok,
Mert látjátok, hogy én igazat szólok,
Én csudálom mely hév a ti torkotok.
Hogy ennyi bort hamar felkortyanthattok.

Ha el nem hagyjátok erkölcsötöket,
Magyarországnak mondjatok jó éjet,
Napkeletre idején nézzetek helt, —
De jaj! nem vihetitek el az szőlőt.

Tudjátok-e mi légyen ennek oka,
Marhátoknak nincsen szaporasága;
Ptolomeus király erről jó példa,
Hova kellene, nem költitek oda.

Mert valamit elvisztek ti az hídon,
Meg kell adnotok bizonynyal az vámon,
Nincsen része Istennek oly marhában,
El kell annak kelnie csak heában.

Azért magyarok! kérlek én titöket,
Esmerjétek meg az ti vétketeket.
Kövessétek meg az ti istenteket,
Megbocsátja — higyjétek — bűnötöket.

Ez éneket rendelé bé versekbe
Kinek neve írván vagyon versfőben.
Másfélezer felött írnak hetvenben,
Megtalálta Aristeás könyvében.

Szerzé el-benn sován Szilágyországban,
Kusalkőben, az egy havas oldalban,
Egy cellában azaz egy füstös házban,
Elvégezte el-fenn egy som-bokorban.

AZ HÍRES NEVES THOLDI MIKLÓSNAK JELES CSELEKEDETIRŐL ÉS BAJNOKSÁGÁRÓL VALÓ HISTÓRIA.

Mostan emlékezem az elmúlt időkről,
Az elmúlt időkben jó Tholdi Miklósról,
Ő nagy erejéről, jó vitézségeről;
Csuda, hogy mindeddig sem emlékeztünk erről.

Az örök Istennek nagy sok ajándéka,
Kivel mindez világ körös-környül rakva;
Az erősség sem utolsó áldomása,
Kivel Tholdi Miklóst régen ő megáldotta.

Gyakran gondolkodtam ezen én magamban,
Keveset olvasok róla krónikában,
Maga méltó volna írni ezt is abban;
Az énekszerzők is feledkeztek dolgokban.

No azért dolgait szép renddel megértsük,
Isten ajándékát benne megteköntsük,
Az jó vitézeknek például jelentsük,
Az félelmeseket ezzel megbátorítsuk.

Írtak akkor ezer háromszáz és húszban,
Tholdi Miklós hogy születék Nagy-Faluban,
Velenczei Károly vala királyságban.
Erős, vastag gyermek Tholdi kicsin korában.

Fiát Tholdi Lőrincz felnevelte vala;
Az öregbik fia jó Tholdi György vala,
Károly udvarában György ám felment vala,
Károly fiát ez Tholdi György szolgálta vala.

Idő telvén Tholdi György megházasodék;
Miklós húsz esztendős vala hogy ez esék;
Az jó Károly király világból kimúlék,
Akkor Magyarország siralomba hozaték.

Károly fiát Lajost királylyá választák,
Urak az királynak nagy hiven szolgálnak,
Laczfi András neve az nádorispánnak,
Nagy urak Budában az királynak szolgálnak.

Otthon Tholdi Miklós lakik az anyjával,
Lát minden dologhoz az béres szolgákkal,
Hatalmas erejét nézik nagy csudával,
Nagy malomköveket emelget egy karjával.

De hogy Budából Tholdi György megjö vala,
Vitézlő szolgái rúdat hánnak vala;
Tholdi Miklós ott köztök forgódik vala,
Vissza két annyira az rúdat veti vala.

Oly nagy nehéz követ, melyet hánnak vala,
Azt is sokkal messzébb visszaveti vala;
Bátyjának az dolog mind hírével vala,
Öcscsét ez dologért gyakran megfeddi vala.

Magában Tholdi György úgy búskodik vala,
Miklósra öcscsére nagy haragja vala,
Szerető szolgáját mert megölte vala,
Kiért réten, nádon Miklós búdosik vala.

Igen keserüli Miklóst az ő anyja,
Titkon azért őtet éléssel táplálja,
Szárcsamonynyal néha ő asztalát tartja,
Míg megkegyelmeze nékie az ő bátyja.

Nem sokára Laczfi András jó Budára,
Erdélyből indúla Lajos udvarába;
Az úton mentében Váradot haladá,
Nagyfalu határán hadával hogy ballagna.

Ott egy általúton hogy ő mégyen vala,
Véletlenül útát elvesztette vala;
Egy rakodó szénaszekeret lölt vala,
Tholdi Miklós kezében nyomtató rúd vala.

Sok szóval az útat tőle kérdik vala;
Tholdi Miklós ezen igen búsult vala:
Nyomó-rúdat fél kezével kapta vala,
Buda felé útat azzal mutogat vala.

Történék hogy ismég esék gyilkosságba,
Melyért következék néki búdosása.
Bolyog és búdosik, mégyen jó Budára,
Csakhamar béjuta ő Pestnek városába.

Alá függesztette fejét nagy bánatban,
Mert egy pénze is nincs üres tarsolyában;
Tehénvágó-hídhoz mégyen koplalásban,
Hogy májat kaphasson, ólálkodik magában.

Pokol-fene bika szarvon kötve vala,
Kit akkor mészáros vágni akar vala;
Bika rugaszkodván kötél szakadt vala,
Tholdi Miklós látá, bika után fut vala.

Hamar hogy eléré, farkon megragadá,
Az farkánál fogva mészárszékhez voná.
Ki ez dolgot látá, felette csudálá,
Miklósnak akkoron sok máj adatott vala.

Azután Budára hogy általment vala,
Mészárosnak ott is igen szolgál vala,
Nagy tehéntagokat egyedül hord vala,
Kiért mészárosok Miklóst jól tartják vala.

Nem sok napra méne király konyhájára;
Nem vala udvarnál Tholdi György az bátyja,
Csak étéjért az szakácsokat szolgálja;
Étel után szennyes fazakokat mos vala.

Onnét az Dunára vízért küldik vala,
Két jó öreg kondért hamar ragad vala;
Két kezében vízzel teli hozza vala:
Az ő nagy erején elálmélkodnak vala.

De mikor vitézek rúdat hánnak vala,
Iffiú Lajos király sokszor nézi vala;
Miklós is konyháról oda ballag vala,
Két annyira veti, — király csudálja vala.

Egyszer király kérdé: honnan való volna?
Tholdi Györgynek mondják atyjafia volna,
Gyilkosságért hazúl elbúdosott volna;
Tholdinak az király megkegyelmezett vala.

Parancsolá király, levelét megírnák,
Tholdi Györgynek írá mint hű szolgájának:
Kegyelem megvolna öcscsének, Miklósnak,
Ne tartaná Miklóst otthon — irá — nagy kárnak.

Érté az levelet Tholdi György s olvasá,
Öcscsét igen feddé, erőssen dorgálá,
Miklósnak két lóra akkor szert tött vala,
Szolgálatra menne, őt kénszeríti vala.

Rá gondolván magát, két lóval indúla.
Anyja Tholdi Györgynek Miklóst szánja vala,
Száz aranyat rozstésztába csenált vala;
Hütös szolgája csak ez dolgot tudja vala.

Anyja Tholdi Györgynek szolgát azon kéré,
Jó Tholdi Miklósnak ha lészen szüksége,
Akkor rozskenyeret eleibe tégye,
Rozskenyér bélivel Tholdi szükségét tégye.

No mikor feljuta Tholdi jó Budába,
Lajosnak akkoron vala új udvara;
Egy cseh vitéznek az öklelés áll vala,
Mindent öklelésben vitéz elejtett vala.

Csak két vitéz fiát egy özvegy asszonynak
Cseh megölte vala az özvegy asszonynak,
Vala az asszonynak azért nagy siralma;
Tholdi Miklós érté meg okát siralmának.

Oly igen megszáná az asszony siralmát:
Mondá, hogy megállja nékie bosszúját;
Hamar cseh vitéznek küldé ottan tollát,
Mert övéle akar késérteni szerencsét.

Mind egy akarattal ketten indulának,
Két csolnokon Dunaszigetbe jutának;
Szántalan sok népek Dunaparton állnak,
Nézik az két vitézt az szigetben mint járnak.

Imé mihelt Tholdi az porondra juta,
És csolnokból bátran fegyverét kiraká,
Ottan ő csolnokját vízen elbocsátá;
Az cseh vitéz kérdi: «mi légyen annak oka?»

«Tudod vitéz, monda, elég egy embernek
Vízen egy csolnokban járni egy személynek;
Meg kell ma itt halni, tudod, egyikünknek,
Nem szükség a hajó tudod, megholt embernek!»

Imé Tholdi szíből úristent említé,
Erős cseh vitézzel ottan ölbe méne,
Szörnyű rángatással fárasztá, epeszté,
Ugyan ropog vala az cseh vitéznek teste.

Csudálatos vala Tholdi erőssége,
Keze között csehnek elolvada teste;
Cseh vitéz hogy látá ottan elijede,
Azért Tholdi Miklós csehet térdére ejté.

Oly igen szabódván cseh vitéz, így szóla:
«Fiam, kérlek, de ne siess halálomra:
Tizenkét vitéznek minden sok marhája
Tiéd lészen, vitéz, magammal apródsága.»

Meg sem hajla szíve jó Tholdi Miklósnak;
Hamar fejét vövé az cseh Mikolának,
Fejét és marháját adá az asszonynak:
Így állá bosszúját meg siralmas asszonynak.

Imé az királynak ebben hír lött vala,
Tholdi vitézségét, erejét csudálá;
Király azért ötet fejéhez választá,
És tizenkét lóra néki hópénzt adata.

Több dolgai között jó Tholdi Miklósnak,
Még ifjú voltáról ilyeneket írnak:
Szolgáló leánya királyné-asszonynak,
Egykoron meghala, mondják herceg leányának.

Az idő akkoron szép folyással vala,
Az bálványimádás akkor regnál vala,
Leányt nagy gazdagon eltemették vala,
Lélek üdvösségét mert abból várják vala.

Tisztessége megadassék mindeneknek!
Budában halála lőn egy fő embernek,
Ifjú felesége megmarada ennek,
Tholdi, szerelmére igen gerjedez ennek.

Vala okossága az tisztes asszonynak,
Izenetit elúná Tholdi Miklósnak,
Egy gazdag vacsorát készíte Tholdinak,
Vígan akar véle múlatni, — írá annak.

Sőt minden házait asszony felczifrázá,
Az ablakokat kárpitokkal bévoná,
Az egyik ablakra mely kárpitot vona,
Azon egy oroszlány aranynyal írva vala.

Vendég hogy érkezék csak egy kis apróddal,
Az asszony kénálja hízelkedő szóval,
Tholdi csak ingében vetkezék azonnal,
Kezde ott ugrálni nagy maga-mutatással.

«Gyakorta hallottam, — asszony néki monda,
Náladnál ugrásban nincs jobb ez világba,
Az én szerelmemért amaz oroszlányra,
Kérlek, ugordjál fel az én kévánságomra.

Ottan Tholdi Miklós hátra iramodék,
Az asszony kedvéjért egyet-kettőt ugrék,
Fene oroszlányra hamar felugordék,
Buda piaczára Tholdi csöndűlést ugrék.

Csak nyaka nem szegék, igen bosszonkodék:
Tholdi egy imegben ott künn pirondkodék.
Az egy lakatoshoz bánattal bébotlék.
Az lakatgyártónak ezekrül panaszkodék.

Ez lakatgyártóval éjjel elindúla,
Ál kúcscsal beméne az kis kápolnába,
Gazdagsággal való rakott sírt felbonta,
Sirbe hogy bészálla, gazdagságot kiadá.

Nagy hamar lakatos az követ mozdítá,
Az kő Tholdi Miklóst oda bészorítá:
Lakatos nagy hamar onnat el-kifuta.
Ott vesződik Tholdi, azonban megvirrada.

Sok vesződés után vállát erösíté,
Az nagy bálványkövet el-felemelíté,
Ijedtében sírbul magát el-kiveté,
Lakatos ruhában ő szállására méne.

Ifjúságabéli több sok dolgairól
Én mostan nem szólok semmit az többiről,
Szólok vénséginek csuda dolgairól,
Ő nagy erejéről, szólok vitézségéről.

Sok nap után levél juta az királynak,
Nagy parancsolatja cseh király császárnak.
Adóját kívánja jó Magyarországnak,
És személyét látni ifjú Lajos királynak.

Parancsol az császár, ezt írja királynak:
«Jöttön jöjj! hozd ide adóját országnak,
Tizenegy királyok mostan nálam vannak,
Azok is tégedet mind látnia kivánnak!»

Ezt hogy hallá király, rajta megbúsúla,
Jó főfő tanácsit hamar béhívatá,
Császár kívánságát, levelét mutatá.
Ott Lajos királynak Laczfi András így szóla:

«Te felséged ezen semmit ne búsuljon,
Főfő vitézivel sőt el-felkészüljön,
Tholdi törhordozód és inasod légyen,
Laczfi István öcsém ország hadnagya légyen.

Rettenetes haddal ezentől indúljunk,
Prágában császárral hamar szemben légyünk;
Mi kivül az haddal bátor megmaradjunk,
Meglátja felséged, ott is mit cselekedünk.»

Vagyon Lajos király oly nagy készületben,
Sok erős vitézek vannak seregében,
Az nagy urak véle indulnak örömben,
Megmondom uraknak neveket én versemben.

Sőt nádorispán az Hédervári Kont Miklós,
Laczfi András, István, vala Laczfi Miklós,
Laczfi Mihály vala, vitéz Druget Miklós,
Bebek István, Bebek György, és Garai Miklós.

Jó Lőkös Bertalan, az Giléthi Miklós,
Kanizsai Lőrinc vala, jó Tót Miklós,
Jó Péterfi Tamás vala, Szécsi Miklós,
Jó Czudar György vala, és vitéz Tholdi Miklós,

Lajos király hamar ezekkel indúla,
Morva felé mozog lassan az ő hada,
Trincsént meghaladá, Csehországba hata,
Prága városához nagy hadával eljuta.

Ott az város körül táborát jártatá,
Vitéz magyarokat minden nép csudálja,
Lajos királyt Laczfi András úgy oktatja,
Károly császár előtt félelmét ne mutassa.

«Semmit ne félj, király, kérd meg a császártól:
Mi okáért fáraszt miniket országunkból,
Prága kapuját mi megvesszük csehektől;
Isten lészen velünk, ne félj semmit császártól.

Vannak az császárral tizenegy királyok,
Lajos király megyen, urak véle vannak,
Vitéz Tholdi Miklós inasa királynak,
Király el-belépék eleiben császárnak.

Az király oly igen megijedett vala,
Ijedtében szólni egyet sem tud vala;
Sarkát Tholdi Miklós úgy nyomódja vala,
Sarkából királynak az vér el-kifoly vala.

Nagy vakmerőséggel az vitéz magyarok
Prága kapujára ottan rohanának,
Csehektől az kaput megvövék magyarok,
Városban boltokat csakhamar felrontának.

Vagyon nagy kiáltás széllel az városban,
Császár semmit nem tud ebben a dologban:
Egy követ eljuta hogy hírt tegyen abban,
Tholdinak buzgánya vagyon köntös ujjában.

Sőt az köntös ujjal követet úgy csapá,
Ottan ez világból kimúlék, meghala,
Csakhamar más követ azt kiáltja vala:
Prágát az magyarok régen megvötték vala.

Sisakkal magyarok az pénzt mérik vala,
Skárlát, gránátnak singi kópia vala;
Tholdi Miklós királyt taszigálja vala,
Lajos király azért császárnak így szól vala:

«Értsem okát, császár, mire most hívattál,
Messzől országomból ide fárasztottál,
Talám csak próbádnak engem alitottál,
Hogy tőlem uradtól adót venni kévántál?»

Rövid szóval monda császár az Lajosnak;
«Nincsen helye nálad valami tréfának,
Fiam Lajos, békét hagyj most haragodnak,
Izenj magyaroknak, hogy ne kóboroljanak.

Vegyed, fiam Lajos, atyafiságomat,
Ezeket ismérjed mint te barátidat,
Városomból küldd ki kóborló hadadat,
Örök békességet szerezzünk mi hit alatt.»

Tholdi botját előrántá, s monda nékik:
«Meghidjétek tü ezt, tizenegy királyok,
Agyatokban rontom arany koronátok,
Uratokat Lajost ha jól nem szolgáljátok!»

Császárral egyemben, hidd igaz dolognak,
Tizenegy királyok talpokra állának.
Jó Lajos királynak mind fejet hajtanak,
Úgy rettegnek vala nagy botjától Miklósnak.

Ülteté le mellé császár Lajos királyt,
Nagy vígan vendéglé ott az királyokat.
Lajos kiszóllitá az magyar urakat,
Budába megtére, vendéglé az urakat.

Tholdira királynak egyszer lön haragja,
Bizonyt nem írhatok mi volt annak oka,
Három esztendeig nem ment bé udvarba,
Új udvart hirdete Németújhely várába.

Új udvarba sok nemzetségek gyűlének,
Jeles öklelések akkor ott levének,
Szép pálya-futások, győzködések lőnek,
Egy olasz vitéztől de mind elejtetének.

Tőn emlékezetet az király Tholdiról,
Ez dolgot baráti megírák Újhelyből:
Egy olasz az czímert elvötte magyartól;
Az vén Toldi Miklós gondolkodik magáról.

Egy cseppet sem késék, Pesten általmene,
Klastromban gárgyántól barátruhát vöve,
Kurta pejlovára mint egy barát üle,
Újhely vára felé hamar el-kiléptete.

Mikoron Újhelyben lovon el-béjuta,
Újhely piaczára szépen bényomtata,
Oktalan őnéki nagy öklelő fája;
Piaczon hogy nyargal, szikrázik ló patkója.

Nagy öklelő fáját hogy felhánja vala,
Nyakában csuklyája úgy lógdogál vala,
Derekán kápája hogy rengdegél vala;
Lajos király kérdi: vajjon s kicsoda volna?

Nagy felszóval öklelő társot kér vala.
Az olasz vitéznek hírré adták vala:
Hamar jó lovára olasz felűlt vala,
Gyorson vén baráttal ő kópiát tört vala.

Egybe roppanának; nézik sok ezeren.
Olasz az nyeregből esék messze földön.
Az barát akarja fejét venni menten,
Király azt kiáltja: «kegyelem néki legyen».

Lön ezen öröme jó Lajos királynak,
Czímere megmaradt jó Magyarországnak,
Dicséreti, tisztessége lőn barátnak:
Igy kegyelmeze meg király Tholdi Miklósnak.

Ezeknek utánna hogy megvénhüdt vala,
Haja és szakála megfehérült vala,
Lajos király Budán egy gyűlést tött vala:
Az vén Tholdi Miklóst oda hívatta vala.

Lám akkoron szintén Kassa városában
Tholdi Miklós vala, egy szép palotában,
Széllelvigyáz vala világos ablakban,
Így en dörgölődik, feddödik ő magában:

«Oh én vén szakálom, hívatlan vendégem!
Budára hívatott mostan király éngem,
Az ifjú vitézek megcsúfolnak éngem,
Király parancsolta, fel kell mennem énnékem.

De ha megállandod ott az te bosszúdat,
És megtanítandod most serdült ifjakat,
Gyöngygyel megfüzetlek mint jó szakálomat;
De ha nagy szégyenbe hozod ténnen magadat:

Szálonként tégedet én el-kiszaggatlak.
Város piaczára, szemétre kihánlak:
De ha megmutatod magad az ifjaknak,
Gyöngyben és aranyban téged béfoglaltatlak.»

Mikoron feljuta Tholdi jó Budára,
Jó Lajos királynak fényes udvarába,
Ifjak tekintének ő vén szakálára,
Egyik az másiknak csúfságba így szól vala:

«Ez ember, azt vélem, régenten molnár volt,
És az lisztes zsákot fejéhez verték volt.»
Másik vitéz monda: «bezzeg nem molnár volt,
Nem látod-é inkább, hogy ez régen halász volt?

Apró halacskákot merön ez elnyelt volt,
Halaknak teteme állán kiütött volt.»
Tholdit az harmadik megszólította volt:
«Hallád-e te, bátya! —Tholdinak azt mondja volt. —

Malaczot királynak elébb hoztak vala,
Látom lúdat hoztál az is kedves nála.» —
Az vén Tholdi Miklós ezt hallgatja vala,
Mondhatatlan igen ezen megbúsúlt vala.

Hét tollú buzgánya köntösujjban vala;
Köntösujjal kiket az hol érhet vala,
Ottan ez világból az kimúlik vala,
Még királyhoz juta, addig hárma meghala.

Jó Lajos királynak ezt bémondták vala:
Toldi vitézekben hármat megölt vala;
Azonban Miklós is királyhoz béjuta;
Király kérdi okát, miért mivelte volna?

«Király! ha nem nézném vitézi voltomat,
Majd fejedhez verném hét tollú botomat;
Másszor megfeddenéd apró kölkeidet,
Meg nem csufolnájak vitézi vén fejemet.»

Akkor Tholdi Miklós királylyal így jára,
Azonban az gyűlés Budáról eloszla,
Toldi Miklós haza méne Nagyfaluba,
Két esztendő múlván Tholdi Miklós meghala.

Ott vagyon mostan is Miklós feje csontja,
Szertelen temérdek agya-kaponyája;
Még most is ott vagyon nagy öklelő fája,
Híres ez világban szíve nagy bátorsága.

Vétek ez lőn benne, hogy részeges vala,
Minden reménsége boritalban vala,
Ő nagy erejének nem sok hasznát látá,
Semmiben marháját meg nem szaporíthatá.

Az ki ez dolgokat szerzé bé versekbe,
Az régi dolgokról lön emlékezetben,
Neve versszerzőnek vagyon versfejekben,
Az ezer ötszázban hetvennégy esztendőben.

SOKFÉLE NEVEKNEK MAGYARÁZATJA.

1. PARS.

Csak rövideden most szóljunk az szent keresztségről,
Úristentől nékünk szerzett áldott feredőről,
Úr Jézustól nékünk hagyott kegyelem jegyéről,
Előttetek többszer mert nem emlékeztünk ezről.

Lám az Sándornak írását mely örömest hallod,
Jó Hunyadi János dolgát ugyan megtanúlod;
Földnek, mennynek bírójának dolgát is megtudjad,
Keresztségről az mit szólok, kérlek meghallgassad.

Azért szóljunk ez énekben ez három dologról:
Legelőszer emlékezzünk az szent keresztségről,
És másodszor mi beszéljünk az megrútításról,
Harmad rendben szóljunk kinek-kinek ő nevéről.

Renddel szent Pál ez szentséget keresztségnek híjja,
Megújító feredőnek az szentséget vallja,
Mosódásnak, tisztulásnak az bűnökből írja,
Keresztséget kétfélének az szent írás mondja.

Im egyiket ő az testi feredőnek mondja,
Az másikat mi lelkünknek feredőnek mondja,
De ez kettő egyet jegyez, néznek egy haszonra,
Az Úr Jézus áldott vérét feredőnek híjja.

Sőt az földen miként látjuk az víznek bővségét,
Minden ember elégíti véle ő szükségét,
Higyjed olyan bőségesnek lenni Krisztus vérét,
Ki elmossa az híveknek nagy sok undok vétkét.

Semmit ezben, Krisztus mondja, nem kell kételkednünk,
Hogy szent vére által lészen tisztúlásunk nékünk,
Azról mondja, újonnan kell születtetnünk nékünk,
Ő szent vére érdemiben meg kell mind feredünk.

Istenünknek csudálatos mindenkor tanácsa,
Mert az gyarló emberekhez önnön magát szabja,
Az mit ígírt levelivel, azt nékünk megadja,
Igíretit függő pecsétekkel confirmálta.

Megígírte az Ádámnak amaz áldott magot,
Bárányvérrel erősíté Isten az ő szavát,
A Noénak megígíré ő irgalmasságát,
Szovárvány lőn az pecséti, meg nem hívá szavát.

Olyan módon Ábrahám atyánkat is biztatá,
Előbbeni ígíretit néki megújítá,
Ezt hogy inkább elhihesse, néki jegyűl adá,
Minden férfi gyermek környülmetéltessék, hagyá.

Végezetre ígíretit mikor megtekéllé,
Ő egyetlenegy szent fiát ez világra küldé,
Azért minden embereket kegyelmébe víve,
Mindenekkel kik hinnének, kész megbékélnie.

Isten ottan nem felejté ő régi szokását,
Ő ígíretinek nagy erös confirmálását,
Erősíté két szent jellel, pecséttel mondását:
Szent keresztség, szent vacsora, — hogy meghigyjük szavát.

Részelteté fiát vélünk az szent feredőben,
Atya, fiú és szentlélek vészen kegyelmében,
Eredendő bűnös ottan lészen kegyelmében,
Gyarlóságos sok bűneid, mind engedelemben.

Ott az atya téged fogad szerelmes fiává,
Szeret téged, minden javát ottan néked adja,
De te tőled ő viszontag meg ím ezt kévánja,
Hogy kívüle több istened ne légyen, — akarja.

Panasz nélkül ö szent fia eljár mindazokban,
Valamire atyja küldte az prokátorságban,
De tetőled azt kévánja, senkit nyavalyádban,
Segítségre hogy ne keress, bízzál az Krisztusban.

Az szentlélek keresztségben nagy fogadást tészen,
Hogy ő néked prokátorod, vezéred mindenben,
Vígasztalód, bátorítód keserűségedben,
Ne keress több bátorítót hát senkit igyedben,

Vedd eszedbe ez négy dolgot az szent keresztségben,
Elsőt istennek ígíjét igaz értelemben;
Másik az víz, harmad az választott személy ebben,
Negyedik az keresztségben ott az gyermek lészen.

Légyen azért böcsülletes az Isten szerzése,
Az mi lelki feredőnknek áldott szent ígíje,
Jézus Krisztusba oltásunk ily drága szent jegye,
Rövideden eddig elég keresztségnek jegye.

SECUNDA PARS.

De abcsibus.

Oh babonás papok azért innét távozzatok,
Hagyjatok békét viasznak, az büdös olajnak,
Az gyortyának, vége vagyon czifrás korozsmának,
Békét hagyj bár vélek együtt az ellenmondásnak.

Tudd-é ki volt keresztatyja az Jézus Krisztusnak,
Az keresztfát ki vitte volt vizéhöz Jordánnak,
Vajjon hol tötte volt szerét az szép korozsmának? . . . . .
Nem volt higyjed, délben módja az gyortyagyútásnak.

Hanem legyen tökélletes Istennek ígíje,
Böcsülletes mindeneknél légyen szent szerzése,
Mikor Istennek áldása száll az te fejedre;
Ezen kérlek az Istenért, ne válogass benne.

Vannak olyak, kiknek fiú magzatot ád Isten,
De nem tudják ajándékját venni böcsületben:
»Ne jöjj koma közel hozzám, fias vagyok mostan,
Majd megmarlak mert haragos higyjed vagyok mostan!»

Rátottal ő feleségét akkoron jól tartja,
Ha ő tőle néki lészen szép fiú magzatja,
De ha leánt hoz ő néki, könyves szemmel látja,
Beteg asszont éhezteti, erősen vajutja.

Jeles gazdag pusztöriköt ő fiának tészen,
Régi sok ó fazakoknak ott romlások lészen,
Sok komákkal gátat tölthetsz, akkor annyi lészen,
Romlott lantnak, hegedőnek ott mind ára lészen.

Oh mint veszék jó szomszédom! a mely fiam vagyon,
Ám az kakas elharapta mind az mie vagyon,
Szégyenemre ez énnékem bátor ám meg haljon,
Kissebbségemre leányom mert énnékem vagyon.

Pénzt, aranyat adnak sokszor az örömmondónak,
Ha fiat hoz feleségök, bábák ott jól laknak,
De ha leány ő magzatjok, egy nagy átkot adnak,
Néha az örömmondók is alig szaladhatnak.

Ennek sok ideje nincsen, felfölden történék,
Az leányos ember esztendeig mind búdosék,
Búdosásnak okát mikor tőle kérdeznéjek,
Azt felelé, hogy ö szégyenletiben búdosnék.

Tartnak sok babonaságot akkoron az bábák,
Mert sokképen hízelkednek ők is az gazdának,
Gyermekeket meg ne ígízhessék, rá gondolnak,
Küszöb alá az temondád-töben ott elásnak.

Rá gondolnak, tejét el ne vegyék az betegnek,
Az szoptató asszonnépekkel reá fejetnek.
Véle hozta gyermek nevét, ők igen beszéllik,
Ha más névre keresztelik, mondják nem illőnek.

Vegyük azért mind jó neven Isten ajándékját,
Vagy fiat ád vagy leánt ád, azért adjunk hálát,
Isten ajándékjában mi ne tegyünk választást,
Iszonyú sok babonának mi ne adjunk szállást.

TERTIA PARS.

Propriorum nominum interpretationes.

Szóljunk immár végezetre egynehány nevekről,
Mi nevünknek írásszerént való jedzéséről,
Hogy fejenként mi úgy éljünk, mit hallunk nevünkről,
Úristennek áldott neve dícsírtessék ezből.

Im az áldott gyermek Jézust hogy környülmetélék,
Az angyalnak szava szerént Jézusnak nevezék,
Jézus, az az üdvözítő azzal jedzetteték,
Ő általa minden hű keresztyén megtartaték.

Lám az Péter, erős, indulhatatlan kőszikla,
Azért kérek minden Pétert, magát ahhoz tartsa,
Az úr Krisztus kősziklját erős hittel vallja,
Ha nem vallja, az ő nevét bátor megtagadja.

Oly sokképen magyarázzák neveteket Pálok,
Mert deákul bötű szerént, tü kisdedek vagytok,
Görög nyelvnek szólásából tü csendeszek vagytok,
Zsidó nyelvnek hívásából, választottak vagytok.

Sőt az János és az Dávid Isten ajándékja,
Azért minden Jánost kérek, jól eszében tartsa.
Ha az Isten irgalmából vagyon néki neve,
Nagy hálákat Úristennek János adjon érte.

Vedd eszedben András kérlek, néked most mit szólok,
András, erős, kemény férfi, nevedről olvasok,
Az mennyei erős király hadnagytok Andrások,
Hittel, reménséggel azért mellette vijjatok.

Az Istentől néked István szép ékes koronád,
Ékesítsed fejedbéli küldett szép koronát,
Útálatos ki rútítja Isten koszoróját,
Az hivatal néked István, szép islógos pártád.

Nosza Imre! mit mondanék ha te innom adnál,
Engedelmes természetű és te szelígy volnál.
Az Simon név imádságban kit Isten meghallgat,
Szidalomból, gyölölségből minden ellen megtart.

Vaj Márkusok! miért hogy tü ily kevesen vagytok,
Deák nyelvből ösztevérség az tü nevezettek.
Jónás galamb; az Demeter búzás és magvető,
Jó szerencsés az Ágoston; Orémusz, szent nevű.

Sigmond tiszta edént jegyez, tü tiszták legyetek,
Orbán tisztességes, jámbor, az trinket elhagyjad.
Tisztes, becsületes tekénteti Sebestyénnek,
Isten oltalma, segéde az szegény Lázárnak.

Görög nyelvön jó György uram! te szántó legény vagy,
Az kegyelmes Úristennek kedves szolgája vagy,
Igaz munka te kezednek, nem árt néked meghidd,
Az máséra támaszkodnod, nem jó néked, meghidd.

Régi beszéd, beszélj néki, mert Benedek neve,
Ur áldotta, jó Benedek azért az ő neve;
Meghallgassa minden ember kinek Bencze neve,
Neved mit tart úgy élj véle, átkot ne hozz fejedre.

Az Tamások hogy kettősek, mondják, látva hisznek,
Mélységes titkokat jegyez azért az ő nevek,
Az Istennek titkairól úgy értekezzetek,
Hogy fölöttébb értelmében el ne merüljetek.

Ti Gergelyek! értsétek meg, mért vígyázok vagytok,
Házatokért, szállástokért vigyázni tartoztok,
Ha hol penig Gergely uram szunyadakos lészen,
Lágy pásztorságáért farkastul jutalmat vészen.

Jó lovaknak szeretői, harczoló Filöpök,
Lovatokat Istennél feljebb ne szeressétek;
Antal, megvirágzott szép ág, Antalok értsétek,
Ha különben cseleködtek, Antal az fejetek.

Tudjátok Máté és Mátyás mind egyet jegyeznek,
Úristentől ajándékoztatnak, jegyeztetnek,
Mint szent Máté, hagyj békét már az sok hamis vámnak,
Mint szent Mátyás, hamar engedj az szent hivatalnak.

Vegyetek esztekbe Lukácsok, könyvesek vagytok,
Vagy peniglen nagy erejü elefántok vagytok,
Sok munkákat, gondokat ti kik elviselhettek,
E szép névvel Lukácsoknak szépen neveztettek.

De mit hallgatsz az setétben Miklós, ide hallgass,
Erős népnek vagy győzője, erre te úgy hallgass,
Erős néppel vagyon igyed, azért ehhez így láss,
Kósza lészen az te neved, ha külömben vígyázsz.

Mondják mennyben az istenek ambróziát esznek,
Mely szó görög nyelven halhatatlanságot jegyez;
Te is Ambrúzs az mennyei ambróziát kérjed,
Hogy meg ne halj, de az örök életet vehessed.

Lám az Lőrincz zöld borostyánt hordoz az kezében,
Mikor az kint elszenvedé nagy jó reménségben,
Példát hagya nevén való Lőrinczeknek ebben,
Szenvedéssel jó hitöket mutassák éltekben.

Ő népének tisztösségös László akkor lészen,
Mikor minden embereknek békességes lészen;
Az Úr Krisztust Kristóf hordozhatja igaz hitben,
Az istápja megzöldűlik néki az tengerben.

Márton, Márs istent megfogá, üstökén ragadá,
Ez világnak fő bíróját mikoron megbírá;
Boldizsár az Úristennek nagy erős hadnagya,
Gáspár az mennyei úrnak jó íródeákja.

Sándor szilíd, oltalmazó; Vincze, győzedelmes,
Az Szaniszló nagy erejü; Ráfáel, gyógyító;
Sylvester, erdőben lakó; Pongarácz, nagy látó,
Cyrják, úrnak szenteltetett; Elek, megsegítő.

Szekrénytörő bátorságot mert az Ferencz tegyen,
Az más ember szekrényének ő is békét hagyjon;
Pogán népnek boristenit az Dienöst mondják;
Istentől jütt cseppedéknek magyarúl mondhatják.

Az Bertalan völgynek avagy barázdának fia,
Inti őket az nevezet állhatatosságra;
Balázs ékes szavú királyi felséget mutat,
Hadviselő erősségre erős Bálint lészen.

Menyhárt fényes nevezetet, királyságot mutat,
Krisztus Jézus királyságához ő is hittel juthat,
Istennek ítíletinek az Dánielt mondják,
Izsák édes mosolyodást, jó víg kedvet mutat.

Kicsoda olyan mint Isten? Mihályok nevetek,
Szép nevetek az Istentől jó neven vegyétek.
Az szent, erős Isten légyen az ti nevezettek,
Ilyenképen vajjon s kicsoda árthat tünéktek.

Az nyers fű is mondják megasz, hol Jakabok járnak,
Jelesben ha éles kaszát Jakab uram kaphat,
Jakabnak neve nyomódást és csalókát mutat,
Nem köszöni azt senki meg kit meg-jakabolhat.

Veszteg hallgass Gál! nevedet majd megmondom néked,
Az te neved kakast jegyez, ha nem bánod néked,
Házadnépét, családodat jó reggel felköltsed,
Őket bírjad, az Úristent ő vélek dícsérjed.

Ádám, földből vétettetett, ő maga is tudja,
Földdé ismég változandó azt bizonynyal vallja;
Ábrahám, az úristennek szentséges barátja,
Gábriel az úristennek nagy erős követe.

Miért hogy te jó Kelemen hátra maradtál volt?
Maga néked könyörűlő, kegyelmes neved volt;
Illyés, uram isten! boros víga-ságot jegyez,
Eddig elég férfiaknak nevek mit jegyeznek.

INTERPRETATIONES NOMINUM MULIERUM.

Immár szóljunk asszonyoknak ő nevezetekről,
Halljátok meg tü asszonyok szómat nevetekről,
Igy éljetek, az mit ti hallotok nevetekről,
Tőletök is az úristen dícsírtessék ezből.

Jézus Krisztusnak szent anyja szüz Mária vala,
Keserűségnek tengerit neve jedzi vala,
De az úristen ezekből el-kiszabadítá,
Tisztességre, üdvösségre el-felmagasztalá.

Márta, jóra ingörködő; Magdolna, szép torony;
Szép Ilona, választatott; Margit, szép fényes gyöngy;
Erzsébet, az kinek Isten tútorúl megesküdt;
Zsófiának magyarsága s Eudemia — bölcsesség.

Anna, kedves, kellemetes; Klára, szép világos,
Az Luczia, fényességes; Kolos, tanóságos;
Dorkó, Isten ajándékja; Annos, tisztaságos;
Az Borbála, pogán leány, idegen nemzetség.

Első ajándékja légyen Thúri Katuskának,
Hogy ékesen mosolyogjon ő édes anyjának,
És nagy híven szolgálhasson ő édös atyjának,
És lehessen megtartója az szép tisztaságnak.

Mert Katalin görög nyelven jegyez tisztaságot;
Jó és jámbor mindenkoron lészen az Ágota;
Jó ékesen szól mindenkoron Eulália;
Dícsíretes hírrel, névvel díszes Eufémia.

Az Zsuzsánna szép liliom, avagy ékes rózsa;
Az Rebeka sokat tűrő; Rákhel úr bárónya;
Judit úristent dícsíri; Sára bizodalmas; —
Eddig elég, jer az többit hagyjuk mi másszorra.

Másfélezer hetvennyolczban ez éneket szerzék,
Mikor Thúri Pál kis leányát ők megkeresztelék,
Mindeneket kér, hogy néki bocsánat adassék,
Tisztességgel minden jámbor ma nagy vígan lakjék.

FINIS.

JEGYZETEK.

Nagy Bánkai Mátyás.

A Nagy Bánkai Mátyás név világosan így olvasható szerzőnek «Könyörgés» című éneke versfejeiben (41. l.). Ugyanígy nevezi meg magát Hunyady Jánosról szóló éneke végén — az 1574-dik évi debreczeni kiadás szerint. «A nyomoruságokban való vígasztalásról» — versfejeiből «Matias Bancai» név jön ki. Mint itt, úgy a «Könyörgés» versei fejében is *C* betű fejezi ki a *K* hangot, — mire azon időből több példát találunk a magokban nevet rejtegető versek fejeiben.

Heltai, a nagy ferdítő, szintén 1574-ben adta ki Cancionáléjában a Hunyadiról szóló éneket s a szerzőt Nagy Báczai-nak nyomtatja ; később felesége műhelyéből is így kerül ki az 1580-dik évi kiadás. — «József históriája» önállóan, csak ezen műhely 1580-dik év kiadásában maradt ránk s ennek végén, — mint le is nyomattuk, Nagy Bányai Mátyássá lesz a szerző. — Bornemisza Péter két évvel később, 1582-ben megjelent Énekeskönyvébe szintén felvette «József históriáját», s gyanithatólag a Heltai-műhely Báczai és Bányai-féle helytelenségeit akarva helyre igazítani «nagy Banczait» írt.

Ez az olvasás még nem volna épen lehetetlenség, de megvan az a gyengéje, hogy — legalább mai tudomásunk szerint, — nincs neki megfelelő helynevünk. Ennélfogva nem marad egyéb hátra, mint hogy elfogadjuk a Toldy által *(A magy. tört. költészet Zrinyi előtt, Bécs 1850. 7. §.)* megállapított Bánkai alakot, de nem Bánkai Nagy, hanem mint Szabó Károly rámutat (RMKT. 90. l.) Nagy Bánkai formában. Ne maradjon itt érintetlenül, hogy a versfőkben mindkétszer *Cs*-vel kezdődő szó (csuda, csak) adja a K-nak olvasandó *C* betűt. A *cs*-t még ekkor *cz*, vagy *czi*-vel írták, nem pedig mint később *ts*-vel s ezért nem lehet a veszprémmegyei Bánta nevű helyre gondolnunk, hanem a nyitramegyei Bánka nevű falut kell — Toldyt követve — énekszerzőnk születése helyének

tartanunk. A Nagy előnévre a jelen kötetben van példánk, melynek 88. lapján, Tolnai György is Nagy Tolnainak nevezi magát.

Ha szerzőnk első éneke végén használt «ezerötszáznegyven esztendők» kifejezése alatt, nem a mai nem igen magyaros «negyvenes» éveket, hanem magát az 1540-dik esztendőt kell érteni; azon esetben versszerző pályája 35 évet foglal magában. Tömlöczszenvedést, nyomorúságot emlegető magyar énekszerzőről, a ki a XVI. század 75-dik évében «az betegség nagy kísértetének szorongatása, nagy kárvallás bánatja és betegség tántorgatása» közül kiált oltalomért, inkább lehet hinni, mint nem, hogy legfeljebb a század elején született. — Reánk maradt négy énekét, írói működésének éveihez viszonyítva, lehetetlennek kell tartanunk, hogy többet ne írt volna. A maga korában kifejlettnek mondható nyelve, úgyszintén nem ügyetlen verselése is erre a feltevésre késztet; neki is lehettek elveszett művei s több darabja szaporíthatja az ismeretlen szerzőjű énekek nagy számát. A mit a reformáczió énekszerző hívei legtöbbjénél látunk, Nagy Bánkainál is ugyanazt tapasztaljuk. Mély vallásosságot, erős nemzeti érzést. Toldy úgy véli, hogy «a nagyszombati protestáns gyülekezetnek tagja, utóbb papja vagy iskolamestere, vagy mindketteje lehetett s mint ilyen szenvedhette többekkel együtt jókorán (1540) azon fogságot, melyről vígasztaló énekében (1—4. 17—20. 45—48. s.) emlékezik». — Ez az ének azonban nem hívatkozik a helyre, a hol készült s így nem bizonyos, hogy szerzője már akkor nagyszombati lakos volt, csak jóval később, 1556-ból van erre félig-meddig biztos adatunk, a mennyiben t. i. Bornemisza Péter a József históriájának ezen utolsó sorát:

Nagy Bányai Máttyás szerzé beteg ágyában, —

ily változtatással nyomatta le Énekeskönyvében:

Nagy Banczai Matthyás szerzé ezt Nagy-Szombatban.

Bornemisza ezt vagy valamely 1580-dik évi kiadásnál régibb szövegben találta így, vagy a maga biztos tudomása után látta jónak így változtatni, vagy pedig csak a négy évvel később Nagy-Szombatban készült, Hunyadiról szóló ének végső strófájából ismerhetett adat után módosította. Toldy vélekedése mind e mellett is valószínűségen alapul s ezért fentartható. Nagy Bánkai énekeinek ugyanis szelleme, tartalma kétségtelenül arra enged következtetni, hogy szerzőjük a reformáczió tanítói közé tartozott. Nevével, énekein kívül sehol sem találkozunk s emlékezetét épen oly homály

fedi, mint a reformácziónak Nagy-Szombat városában történt első meggyökerezését. Erre nézve aligha tévedünk, ha 1543 előtti időre gondolunk s ezt az évet, mint a melyben az esztergomi káptalan és érsekség oda költözött, oly időpontnak tekintjük, melytől kezdve óvatosság mellett is csak nagy küzdelemmel tarthatta fenn magát a városi tanács és polgárság által örömmel fogadott és ápolt reformáczió. A város pártfogása alatt álló iskola 1551-ig szépen virágzott, míg ez évben versenytársa támadt a plébániai iskolában. Oláh érseknek mindjárt 1553-ban első dolga volt a városi és a káptalani iskola egyesítése, *(Frankl. A hazai és külf. isk. 128. l.)*, melyből közép és felső iskola alakult, de az elemi oktatás azért továbbra is gondját képezhette a protestans felekezetnek vagy legalább feleknek. A tanács húzódozása, építkezés és tanítói fizetés kiszolgáltatása körül észrevehető hanyagsága, mind arra mutat, hogy a mit tett, nem önként tette. 1558. jul. 24-én Ferdinánd meginti a tanácsot, hogy a városban ne tűrje meg a sakramentariusokat. 1562. aug. 18-án és 1564. aug. 23-án a Sánta Pál és Panithy János által bevitt s a városban nyiltan szónokló, keresztelő, esketö és urvacsorát osztó eretnek presbyterek eltávolítását követeli az esztergomi érsek. 1565. január 28-án kelt Maximiliánnak azon, a nagyszombati tanácshoz intézett levele, melyben ezt keményen dorgálja azért, mivel már azelőtt kiadott parancsolata ellenére. Oláh érsek híre nélkül megint (novitus) olyat követtek el, hogy a több helyről kiűzött Gál papot (bizonyosan Huszár Gált) vitték városukba. Erősen meghagyja, hogy ezt eltávolítsák, pártfogóinak pedig, valamint azon erdélyi és váradi kereskedőknek nevét, kik ez alkalommal Nagy-Szombatba gyűltek, s ott le is akarnak telepedni — felterjeszszék. *(Stelczer, Geschichtliche Darstellung der ev. Kirchengemeinden in Tirnau. Pest. 1870. 111—113. l.)*. — Ez azt mutatja, hogy valamint Verancsics halála után teljes erőre jutott a reformáczió Nagy-Szombatban (Telegdi levele *Schmitth, Episc. Agriens. III. 115)*: úgy kezdettől fogva kiolthatatlan és elég erős volt arra hogy tekintélyes városi hívei oltalma alatt. a legnagyobb szorongatás idejében is megvonhatta ott magát egy-egy oly szerény tanítója, mint a milyen Nagy Bánkai Mátyás is lehetett.

Többekkel együtt 1540 körül szenvedett fogsága vagy török rabság volt, vagy vallásüldözésből származott. Amarra semmi czélzás sem látszik ki énekéből, emez inkább gondolható, bár bizonnyal szintén nem állítható. Tömlöczben szerzett éneke erős

hitre, állhatatos lélekre mutat; nem csügged, sőt egyre remél, a szenvedést Istentől érdemelt büntetésnek vallja, kitől azonban óránként jót várva bátorítja társait. A különös alkalomra való szereztetés lehet annak oka, hogy Bornemiszán kívül más kiadó nem vette fel énekes könyvébe. Nem tudhatjuk, mennyi ideig tartott e fogsága, de annyi sejthető, hogy a jelzett idő után évek múlva is szomorúan emlékezett arra vissza. József históriájának négy első sora e visszaemlékezés sugártörésének látszik. Betegeskedve írta ezt 1556 tavaszán s ilyenkor az embernek kiállott szenvedései — akár kötheti össze azokkal újabb baját akár nem — gyakran jutnak eszébe. Magának a választott tárgynak fő és forduló pontja, Józsefnek tömlöczre vettetése, onnan kiszabadulása, csak annak az ártatlanul szenvedő rabnak nem juthat eszébe, ki e történetet nem ismeri. Nagy Bánkai, ha nem érte is «rabsága után nagy uraság», mégis «vigasztalta véle szűve szomorúságát». E bibliai tárgyat folyamatosan s jól verselve beszéli el.

Hitbeli buzgóságán s szenvedései emlékezetén kívül hazafiúi érzelme is oly erős, hogy szintén énekben nyilvánul. Mint saját fogságának körülményei Józsefét, úgy juttatják eszébe a törökkel folytatott nemzeti harczok, hazája történetének hasonló s lelkesítő eseményekben gazdag korszakát. «Hunyadi Jánosnak sok viadaljáról gyakran gondolatjában» a krónikák után megírá ennek históriáját 1560-ban Nagy-Szombat várasában s az vitézlő népnek ajánlá, kik vannak környül az végházakban.» Ezzel a harczosokat buzdító lantosok sorába lépett. Előadása itt is forrásaihoz ragaszkodik, azokból épít, nem alkot s nem alakít. Verselése, mint József históriájában, itt is gondos, csak rímei gyengék; kifejezései, szólásformái elárulják, hogy teljesen ismerős volt a korát megelőző és korabeli énekszerzők szokásos módjával s bizonyos, hogy hallgatóit, olvasóit mind tárgyával, mind verselésével kielégítette annyira mint kortársai. — «Könyörgés» czímű, utolsónak mondható vallásos énekéhez a 71. zsoltárból vett gondolatokat; ezeket keresztyén hite elveivel egészíti ki s felismerhetőleg alkalmazza saját élete körülményeire. «A nagy Istennek könyörög ígyen keserűségében.» A sokat szenv dett s hitéhez mindvégig erősen ragaszkodó agg embernek megható búcsúéneke ez, melyet 1575 közepén írt, úgy lehet utolsó betegségében.

I. sz. megvan Born. Én. CLII. levelén, hol Batízinak 1546-ban szerzett: «A házasságról való éneke» után következik ezzel a jelzéssel; *Azon nótára.* Igaz, hogy Batízi éneke mindig nótára való hivatkozás nélkül találtatik az ének gyűjteményekben, de azért sem ebből, sem azon körülményből, hogy Bornemisza előbb tette az ismertebb nevű Batízinak igen kedvelt énekét — nem következik, hogy Bánkai nem írhatta előbb a magáét. Csikei István 1542-ben szintén ezt a vers formát használta. (II. k.).

6. s. *fene bűn.* Lásd: I. k. 254. l. — Nyőr, V. 317. l. — Egyet. kvt. 97. cod. propter expectationem signorum terribilium *fene chodanakh varasatol.*

18. s. *kötélben tart.* L. I. k. 327. l.

22. s. *késérgeti.* Bornemiszánál: *késergeti.* Mindkettő hiba e helyett: *kesergeti.*

28. s. *fökélyt* ír *fekély* helyett a Jord.-c. is 23. l. lesznek mynd embereken, mynd barmokon nagy *fökelyek* és dagadások — — nem alhathnak vala az byes báyosok az *fökelyekeerth.*

35. s. *állatá* = állítá.

44. s. *minem* = avagy, vajjon? — Ehr.-c. 10. l. *mynem* kel ystent embernek elhadny valamel teremtettért. Münch.-c. 136. l. ki kér azért tü közölletek keneret atyjától *mi nem* követ nyojt neki, avagy halat *minem* kégyót ad neki halért, avagy ha kérend tikmonyat *minem* nyójt néki skorpiót (quis autem ex vobis patrem petit panem, *numquid* lapidem dabit illi? aut piscem: *numquid* pro pisce serpentem dabit illi? aut si petierit ovum: *numquid* porriget illi scorpionen?)

50. s. *vigasszanak* = gyógyuljanak. Érd.-c. 286. l. hogy atty beteghytek *megvygazyanak* és hallottaytok ffel támaggyanak (ut infirmi *sanentur* et mortui suscitentur).

II. megvan 1580. évi kiadásán kívül, Born. Énekk. CCLXX — CCLXXVIII. levelén. — Ez utóbbiból másolva a *Lipcsei-cod. 35—44.* (*szerző neve itt N. Bancsai*) és a Lugossy-c. 133—146. levelén (szerző neve N. Bankay). Az 1580. évi kiadás czímlapján a tartalom is olvasható mint Szabó K. 170. sz. a. betűhíven lenyomatta. E históriában Mózes I. könyvének 37. 39—47. részei vannak négy soros strófákba szedve. A sorok tizenkét szótagúak sormetszettel, a negyedik sor 13 szótagból áll. Versfejekben: JOSEFNEC ISTOIRAJA olvasható, azontúl nincs értelmök.

42. s. *búdosnéjek.* Ezt a régi alakot találjuk tovább is, 194. s. *jegyzenéjek.* 202. s. *kihozatnéjek.* — 535. s. *megértenéje.* — 692. s. *eltemetnéje.*

55. s. *meghüntet* = megbüntettetik, mint Batízinál, Tinódinál (II. k. 444. l.).

57—60. s Ez a strófa nincs meg a Lug.-c.-ban.

67. 398. s. *rekkent*. Többször az előbbi kötetekben.

76. s. v. ö. Münch.-c. 66. l. *kevesse vartatuan vepenec őhozia*. — 163. l. *kevesenne vartatuan*. — Érd.-c. 302. l. *Egy kewes vartatwan*.

80. s. *meggyek* = mit tegyek. Az előbbi kötetekben is gyakran.

163. s. *sápolkodnak*. L. III. k. 418. l.

207. s köv. sorokban csak az 1580. évi kiadásban áll: *ökrök*; Bornemiszánál s az ő nyomán készült másolatokon, *inők*-et találunk.

209. s. *hitván* = sovány, mint még ma is a közbeszédben. Göcseji mondás: keveskit *mékhitfánodott* a lnó (megsoványkodott a ló). (Nyőr. II. 87. l.) Ily értelemben vehető a már 1171-ben előforduló *Hyduand*, *Hituand* személynév is.

217. 261. s. *szárból felnevekedének*. Jord.-c. 25. l. az árppa gyermeghded volt és az kender *zárba eredeth*.

313. s. A gyűrű átadása hasonló jelentésű Nagy Sándor históriájában is Ilosvainál (2565. s.) — Pathai István is 1592-ben Az Sacramentomokról. 15. levelén például írja: Ha tenéked egy fejedelem ígéri magát, hogy az ű országát neked adja, fiává akar fogadni, vannak, mint fejedelemnek sok szép drága jószági, arany, ezüst, drágakövek, stb. Mindezek közzül az ű te véled való végezésének és kötésének erősségére kiválasztja az maga pecsétes gyűrűjét és néked adja stb.

324. s. *országlátni méne*. — 651. s. *búza venni mennek vala*.

359., 532. s. *arczul borul*. V. ö. I. k. 345. II. k. 417. l.

395. s. *keserül* ≐ szán.

396. s. *Nagy lelki rezkedve*. Lug.-c. *lelke rezketve*. Born. és Lipcs.-c. *lélek röttegve*.

432. s. *sirbe*. Régen *sir* helyett *sér* szintén felhangon ragasztatott. Molnár Albertnél is: *sirbe*.

472. s. *ebéll*, mint *beszéll* ebből: *ebéd*, *beszéd*.

475. s. *patvart keresnek* ... Winkl.-c. 247. l. naddal agyonverettetöl vala ees zamtalan *patwarokkal* zaggattatol vala. Münch.-c. 121. l. immagatoc tütöket *patuarozokért* (orate pro calumniantibus vos). — B.-c. 248. l. férfiat *megpatvaroztanak* (calumniabantur virum). Egyet. kvt. 97. c. 194. l. calumpniancium confutuatione *pathuarkodokath galáztha*. — Patvar = ószl. potvori.

533. s. *reá fedd*. Lásd: II. k. 476. l.

601—604. s. az 1580. évi kiadás és a Lug.-c. szerint hibásan áll a 605—608. s. előtt. Bornemiszánál s a Lipcs.-c.-ben ez a strófa van amaz után.

613—616. s. Nincs meg az 1580. évi kiadásban.

627. s. *nyakára csüggede* ... Molnár A. szótárában még *csügg* mellett megvan a *csügged* is pendere, propendere, dependere jelentéssel.

III. Az eredeti szöveg hű lenyomatának csak az 1574. évi debreczeni kiadást tekinthetjük. (RMKT. 107. sz.). Ezt Heltai, a maga Cancionálejában — szintén 1574-ben — mondhatni tönkre téve bocsátotta ki. Nem csak a szerző nevét s a szereztetés évét változtatja meg, Nagy Báczait és 1570-et nyomatva az utolsó strófában; — hanem az egészen annyit ront, hogy kiadásában alig lehet egy-egy hibátlan strófát találni. Mindezt azzal tetézi, hogy az első strófa után a Hunyadi János eredetéről szóló alaptalan mese oda foltozhatása kedveért, még Bánkai összevisszarontott szövegénél is szánnivalóbb 44 strófát told belé. Ezt ő — mint Krónikájában mondja, — «azoktól hallotta, kiknek atyjok szolgálta régen az Hunyadi Jánost és sok ütközetekben forgottanak véle.»

«Nem Bonfiniusból csak, hanem az igaz históriából egybegyűtetett és egybeszörzetett,» — írja a Cancionálebeli czímlapon s mondja az általa csinált versekben. Ezzel az «igaz historiával» mindenkorra végzett a Hunyadiak korának megírója; ezek a strófák pedig minden kornak hirdetik Heltai vakmerőségét, melylyel magyar versírásra adta magát. Nagy Bánkai Bonfinius után s hihetően Székely Estvánnak épen akkor megjelent krónikája nyomán szedte négy, tizenkilencz szótagos hosszú sorból álló strófákba e históriát. 6 + 6 + 7 eme sorok képlete. Ezek később hármankint alkották amaz igen kedvelt strófákat, melyekből a Balassa-vers keletkezett. Nagy Bánkai e hosszú sorok szigorúan megtartott tagolásával elég jól folyó verset írt; míg Heltai a maga krónikájának prózájából, szókötést, szórakást összetörve rontva eszkábálta meg — csak itt, a mindenes fiókban közölhető furcsaságát:

Szület után mikor írnának ezer háromszáz kilenczvenkettőben,
Vala akkoron két úr, atyafiassak, Havaselvőföldében.
Az első Dán vala, a másik kediglen Mircse vala nevében;
Ezek egybe veszvén meghasonlottanak vala az ő földekben.

Az Dán vajda eszeit elvesztvén gyorsan török császárhoz külde,
És attól az öcscse ellen magának népet segítségül kérete;
Amurátes császár őrűle néki és hamar nagy erőt külde,
És Dánnak az öcscse evvel Havaselvőföldből gyorsan kirekede:

Az Mircse vajda felsiete hamar Budára Zsigmond királyhoz
És szép ajándékokkal megajándékozván ötet, lábaihoz
Esvén, igen könyörge néki, hamar lásson Havaselvőföldhöz,
Mert Dán vajda az öcscse elhajlott, kötte magát török császárhoz.

Hallván ezt Zsigmond király, megszólítá Mircse vajdát, néki monda:
Ha igaz e hír, melyet mondasz, jól tötted hogy feljöttél Budára.
Azután Mircse vajdától mindeneket megkérde és megtuda,
Végre ötet Zsigmond király viszontak ékesen megajándékozza.

Mindjárást népeit egybe gyűtvén, szép renddel öket elindítá,
Magyarországon általmenvén, Erdélbe béméne és megszálla
Dévánn felöl a szép völgyben, az Isztrigy folyóvíz mellett táborát,
Hunyad vármegyében, minden népével, az kies Hunyad vár alatt.

Lőn ott alkolmas üdeű múlatsága a szép Zsigmond királynak,
Méglen a főemberek mind egybegyűték a népét ez országnak,
Melyet el kell vala vinni ellene az havaselvő vajdának,
Hogy engedelmessége alá hajtanája azt az koronának.

Az szép földen való jó lakásokban eluná az özvegységet,
És az inasoktól titkon kérdé meg mind az környül való földet
Ha szép népe volna, kiváltképen megkérdé az asszonnépeket,
Ha szépek volnának és szép szömély és karcsú leánzó gyermekek.

A komornyikok mondának, hogy ott az vidékbe ők láttak volna
Egy jeles szép leánzót, mely egy kazdag bojérnek házánál volna,
Kinél szebb nem lehetne messze földen, mondának a komornyikok,
Ha akaratod volna, mü elmenvén, ezt te felségednek hoznók.

Mikoron estve a szép leánzó a királylyal szömbe állana:
Felséges uram! én az nemes jó Morszinai nemzetből vagyok, monda,
Ha töled megterhesűlek, mint lészen nékem és fiamnak dolga?
Erre légyen te felségednek és énnékem először fő gondja.

Ha megterhesűlsz tölem, monda Zsigmond király a szép leánzónak,
Gondom lészen reád és szép jószágot adok néked és fiadnak,
Nemzetségedet is nagyobb méltóságra viszem és tekintötre,
Ebben bizonyos légy, ne félj semmit, mondom ezt én emberségemre.

Ezután elindítá a király seregét be Havaselvőföldbe,
És megvíván oláhokkal, törökekkel, övé lön győzedelme,
Minden népével az országon által Nikápolig el-béméne,
És azt törvén és mind elrontván, annak utána úgy visszatére.

És Erdölbe visszajövén esmét az elöbeli helyre szálla,
Estve esmét az Morszinai szép leánzót magának hozatá.
Monda az néki: Felséges uram, tőled higyjed megtörhesültem,
Immár kérlek, viseld gondomat merthigyjed, igen nehéz az ón ügyem.

A király számlálá az üdöt, tehát majd négy holnapot találá,
És egy gyűrőt ujjából kivonván, azt az Morszinainak adá,
Hogy ez volna nála jegyül és mindeneknek ellene tartaná,
És azonközbe az Istentől ő áldomását nagy vigan várná.

Böv költséget is ada néki, mind ő magának s mind a gyermeknek,
És azután indítá minden népét, hogy Budára felmennének,
És ott az országra mindenképen gondot viselne és vigyázna,
És békességben az ő hív alatta valóit megoltalmazná.

Vala ott az üdöben egy havaselvő bojér, Voik Buthi,
Ki kiszekett vala onnét, mert nagyok az ország egyenetlenségi,
Avval közli vala ügyét a szép Morszinai és minden dolgát,
Mutatván néki kazdagságát, végre házasságra adá magát.

Azonközbe Mircse vajda az Voik Buthit elhívatá haza,
És minden elvött jószágát, marhát épen vissza néki adatá,
És bevivén a szép Morszina feleségét, együtt lakék vélle,
Nem sok üdö múlva leesvén Voik Buthinak szép fiat szülle.

Megkeresztelvén azt, az anya Jankula neve lönne, kéváná,
És mindenkoron az urával a gyermekre lön igen nagy gondja,
Hogy azt szépen felnevelhetné és mindenképen úgy megtarthatná,
Mint Zsigmond király erössen néki parancsolta vala, az ő atyja.

Egy üdö múlva, mikoron Zsigmond király esmét haddal jött volna
Havaselvőföldbe és ott törökek ellene víni akarna,
Az Morszinai szép asszon, Voik felesége, Jankulát felvőn,
És bemenvén, király elejbe mind az Jankulát s mind az gyűrőt tőn.

A király látván az gyürét, mindjárt Jankulának igen örüle,
Az asszonnak meghagyá, hogy üdö múlva szép Budára feljöne,
Ott mindenről ő néki jó válasza és gondviselése lönne,
Kün nemcsak ő és az ő édes fia, söt nemzete is örülne.

Sigmond király mikoron az oláhokkal és törökekkel vítt volna,
Visszatére azután minden népével, méne Magyarországba;
Az Voik Buthiné szép asszon is Jankulával ottan indúla,
És Erdélyországba béjövén, házájában Hátzogban megszálla.

Üdő múlva monda az asszony bátyjának Morszinai Gáspárnak:
Énnékem ez kis gyermekkel útam volna Budára, de Budának
Én nem tudom sem útát, sem tudom az ő kezel vagy messze voltát,
Ezokáért jó bátyám velem jő és mutass meg annak az ő útát.

A bátyja felele néki: jó hugom nem tudd-é? sántának Buda
Igen messze; mit járnál ott? az asszon bátyjának szóla és monda:
Jó bátyám, semmi mórállásom ott nem volna, hajt engem nagy szükség,
Használ kis Jankula véle, söt mindnyájan nemzetül, ha velem mégy.

Morszinai Gáspár elcsodálkozék rajta, a dolgot hallasztá,
Azonközbe az húga Jankulát a földre űlteté és mosá
Ruhácskáit és póláit. Addig Jankula erőssen síra;
Hogy megszünnék a nagy sírástól, király gyűrőjét kezébe adá!

Jankula elhagyá sírását és játzódozék a szép gyűrővel,
Egy holló látá egy fárol az gyűrőt, alászállván raggadá el;
Jankula erőssen kiáltani kezde; az anya oda futván,
Keresni kezdé a gyűrőt, ímé tahát fénlik az holló orrában.

Halálra megijedvén és bátyjához futván kezde könyörgeni:
Srerelmes bátyám meggyünk? az holló szerencsénket el fog veszteni,
Mert orrában az király gyűrője, melyet jegyül ada énnékem
Midőn akaratját művelém, ígerete után hálna vélem.

Ha ezokáért a gonosz holló a király gyürőjét elviszen,
Nem fogja a király megállani az ő ígéretit, azt hiszem;
Söt annálkül nem merek soha ő felsége elejbe körülni,
Sem merem soha az Jankula dolgát ő előtte említeni.

Morszinai Gáspár a bátyja, ottan tegzét és éjét raggadá
És oda menvén az hollóhoz, egy szép nyillal hozzája aránza,
De az hertelenkedésbe hibát tőn és mindjárt a holló elméne,
És a király gyűrőjét az orrában hordozván, más fára vivé.

Az bátyja utána sietvén más fán alól más nyillat bocsáta,
És avval nem tőn hibát, hanem egyenest az melyébe találá,
Hogy az holló aláesék mind gyűréstől az fa alá eleibe,
Melyet nagy örömmel mind nyilastól és gyűréstől önéki vive.

Morszinai Gáspár ez okáért értvén húgától király dolgát,
Felvevé húgát és annak szép fiát és keresé vélek Budát.
Egy nap midőn az király az piaczon ebéd után mórálna,
Az szép Morszinai, gyűrőt kezében viselvén odá járúla.

Es megmutatván királynak a gyűrét, eképen kezdé beszédét:
Felséges uram! lásd meg e gyűrét arról a gyermeket ítéljed
Megemléközzél nagy ígéretedről és ne hadd szegény fejemet,
Ez te fiad a szép Jankula ne hagyjad és szegény nemzetemet.

Zsigmond király egy kevéssé pirulván, mindjárt a gyermeknek mosolga
A szép gyűrőt vissza a szép Jankula fiának kezébe adá:
Jól tötted hogy felhoztátok a gyermeket ide hozzám Budára,
Gondodat viselem, emelem nemzetedet, ötet teszem úrrá.

Bán Ferenczet mindjárt a király megszólítván és meghagyá néki:
Ezekre gondod legyen, minden elegek legyen, szállásra vidd ki,
Ne hagyjad felejtenem az ő ügyeket, hanem juttasd eszembe,
Hogy olykoron örömmel haza bocsássam kéncses Erdélbe.

Bán Ferencz jó szállásra vivé őket egy jeles polgárhoz Pesten,
Es ott mindennap jól tartá őket, mint egy jeles menyekezében,
A király a kis Jankulát gyakorta általhozatá Budára,
És csak magának lévén, jádzék vélle, marakkal forintot ada.

Egy holnap múlva Bán Ferencz eszébe vévé királynak vigasságát:
Felséges király! üdő volna jó válaszszal bocsátni Jankulát,
Megajándékozni ötet és nemzetét, de főképen az anyát,
Mert ha Jankula élhet, higyje felséged, megmutatja magát.

A király a Morszinai nemzetnek szép jószágot elintéze,
Húgoknak és a szép Jankulának Hunyad vármegyét elvégezé,
Es szép leveleket íratván, az önnen secretumát rányomá,
Hogy öket hamar azokban iktatnák, erdéli vajdának hagyá.

Mégis hagyá Bán Ferencznek: egy száz forintot adna s költséget
Az arany gyűrős hollót adá nékik, hogy az lönne ő címerek,
Mind Jankulának üdővel, a mellett az ő egész nemzeteknek,
Oly válaszszal elbocsátá őket Budáról és lön nagy örömek.

Ebből neveztöték azután az Jankula, Hunyadi Jánosnak,
Ezokáért ne higyj ember az hízelkedő olasz Bonfinusnak,
Ki valami hazug szín alatt olaszt csinál Hunyadi Jánosból,
Mert az az igaz história felölle, légy bizonyos, higyjed jól.

Nem neveltetött Budában király alatt, Pesten sem holt az anyja,
Hanem Vajda-Hunyad mellett ott fekszik az anyja egy Telek faluba;
Hunyadi János inaskorában előbb Csákiakat szolgálta,
Azoknak udavarába napról napra emberségét megmutatá.

Azoktól elbúcsúzván szolgálni kezdé a csanádi püspeket,
Üdő múlván tizenkét lóval szolgálá a zágrábi püspeket.
Onnét aztán egy fő vitézlő úr alá szakada jó Magyarországba,
Ez okból megesmérteték a felséges királynak udvarába.

Annakutána mikoron Zsigmond király Olaszországba méne,
Felkészűle Hunyadi János szolgáival és béméne vélle,
És ott Filepnél, az medioláni nagy herczegnél megmarada,
És tiz lóval azt nyihány esztendeig emberségesen szolgálá.

Onnét visszajövén Magyarországban, török ellen vitézkedék,
Egy olykort az ő vitéz társaival Misiába ügyeközék,
És ott egy agg görög kalastramot kalogoroknak feldúlának,
Melyből Hunyadi János társaival kazdag kéncset kihozának.

Nagy szép ékességgel esmét Németországba királylyal felméne,
Egy üdeig oda múlatván nagy névvel és dícsérettel téré,
Azután hadi tisztekben vitézül s jámborul kezdé viselni,
Magát minden emberséggel mind nagy mind kicsinhöz jól megmutatni.

Hunyadon egy szép várat épüttöte szépen fen egy magas hegyen,
Az Gerébek nemzetségéből hoza feleséget nem késen,
Az Erzsébet asszont, a nagy Szilágyi Mihálnak édes szép húgát,
László herczegnek és a felséges Mátyás királynak édes anyját.

Az több tisztek után ráveték erdéli nemes vajdaságot,
László király elveszése után az egész gúbernátorságot.
Mely jámborul és vitézül cselekedett légyen ő mindezekben,
Ezeket mind renddel előszámláljuk ez históriás énekben.

A mi már Nagy Bánkai szövegét illeti, első szavaival a lantosok szokott módja szerint kezdi énekét, s azután hiven követi Székely István krónikáját (lásd ennek 203. s. köv. leveleit). Székely előadásával érdemes összevetni Szádüddin török történetíró művének Hunyadi csatáira vonatkozó részét. Hű fordítását lásd Vámbérytől, Magy. tört. tár. XI. 197. l.

4. s. *Jankula vajda.* — Heltai krónikájában írja, hogy megkeresztelvén azt, Jankulának nevezék őtet. Hunyadi neve ezen oláhos alakjánál általánosabb volt a szerbek, törökök s magyarok által egyaránt használt Jankó név. Maig fennmaradt ez a bácsmegyei Jankovácz helység nevében, melyet mindaddig Csőszapa néven ismertek, míg Albert király 1438-ban egy részét más birtokkal együtt a két Hunyadinak adományozta. A XVI. század végén még Csőszapa vagy Jankó-szállása néven írták e falut a törökök adólajstromaikba, ma már csak Jankovácz s a környéken Jankó néven ismeretes. *(Hunyadiak kora I. 143. l. — A defterekről 12. l.)*

20. s. *Visegrád* néha *Misegrádnak* írva fordul elő. — Lehet, hogy népetymologiai alapja is van ennek az olvasásnak, de az sem lehetetlen, hogy olykor a Wisegrádot olvasták egyesek Misegrádnak.

21—24. s. Kottannerné emlékirataiból kitűnik, hogy ő az elorzott koronával 1440. február 21-én ért Visegrádról Komáromba Erzsébet királynéhoz, ki másnap 22-én reggel szűlte meg fiát. A Nagy Bánkai előadásával egyező, és ellenkező adatok össze vannak állítva *Hunyadiak kora 1. 174. s köv. l.* — Székely Estván így írja le: *Erzsébet a koronát helyére nem tevé, hanem az előkötőbe elrejtté és annak a tokát betevé — — de ezt senki eszébe nem vette.*

34—36. s. szintén Székely után, kinél: *a szent Estván koronáját kivevék fejéből, a kit vele temettek vala.* — Bonfiniusnál: *quum vero corona defuisset, quam regina sustulerat, e* **simulacro** *divi regis, quod in sacello colebatur, placato numine, praereverenter diadema sumtum et re jubente in coronandum Poloni caput usurpatum est.*

40. s. Székelynél: *Dienes Cardinál és a Gara László bán, ki akort tisztül Visegrádot tartja vala.*

42. s. *Czikárdi monostor.* Turóczinál, Székelynél: *czikádori monostor.* — Bonfinius Szekszárdot ír.

49—52. s. Székelynél: *megveretének a Hunyadi Jankó által.*

54. s. Giskra nevét Székely is Izkrának írja.

55. s. *kastély*, azaz erősített hely, castellum. Székelynél is: *mindenütt a templomokból és erős házakból casteliokot kezdének csenálni és azokba prédálni.*

64. s. Szék: *Heet holnapig mind éjjel nappal igen ostromlatá.*

65. s. Szovátit Turóczi, Székely *Zovan*-nak írja.

71. s. Szék.: *Azért Ammurates nagy szigyensiggel sok vitézinek halála után megtére földébe.*

77—78. s. Szék.: *nagy népet támasztván kezdé rablani Fejérvárnak tartományát.*

82. s. Szék.: *második hada lőn a Hunyadi János által* (László királynak), *Nándorfejérvárnak belőlle, az császár halmánál az Izsák vajdával* stb.

87—88. s. Szék.: *kire reá mene a János vajda, és elvervén őtet, mind Szenderőig vágatá népét.*

96—103. s. Szék.: *hátat adván eljöve előttök és azonhelt több népet támasztván utánok mene és megveré a Meszet béget, holot mindkét fiával öszve elvesze a bég.*

105—112. s. Bonfinius után, szabadon.

113—116. s. Szék.: *Kin megijede a moldovai és az havaselföldi vajda, kik immár török pártok valának és szának, és szabad akaratjok szerint László királyhoz eskűnek.*

128. s. Szék.: *ki miatt lőn őnéki mindenütt nagy dicsérete.*

137—141. s. Szék: *holott az Hunyadi János meghagyván a királt a népnek felével mind Galliopolig rabola, mely rablásba ötször lőn ütközete, de mindenkort jó szerencsével.*

148—150. s. Szék.: *Azért ez egy hadnak járásába hatszor veré meg a törökököt. — — megvervén őtet megfogá és ajándékon adá a László királnak.*

151—155. s. Szék: *Kin megijede az Ammurates és tiz esztendeig való frigyet kire a László királtól, kit a király megengede, de ily ok alatt, hogy Ráczországot mind Szenderővel öszve meg adja a rácz deszpotnak, ő is pedig elbocsátja a natoliai passát.*

160. 167. s. *Julianus* helyett *János* áll a debreczeni kiadásban, míg Heltainál *Julianus*.

163. 164. s. Varanó = Várna. (Mindkettő magyar helynév is.)

169. s. Szék.: *de mindezáltal a győzedelöm a töröknek álla.*

176—178. s. Szék: *János vajda pedig havaselföldébe bolyga, holott őtet a Dragul vajda megfogá, de nem sok nap múlván, megajándékozván őtet Erdélysigbe kisérteté.*

189. s. Szék.: *egy fiával öszve fejét véteté.*

209—228. s. Inkább Bonfinius mint Székely után.

229—244. s. Székely szerint.

245—252. s. Turóczi szerint.

253. sortól kezdve ismét Székely szerint halad. Feríz béget Turóczi Fricz bégnek írja s ő utána Székely, Heltai és a kik ezek után indultak, szintén Friczet írnak. — *Bidujó* = Vidin; Székely *Bidin*-nek, mások *Bodon*-nak írják.

288—296. s. Mint már Toldi megyjegyzé, «Bánkai Székelytől vette át a Hunyadi czímere magyarázatát is, melyből egyenesen a népmonda szól.» E népmonda csupán a Mátyásra vonatkozó rész, mivel a magyarázat valóban olvasható V. Lászlónak 1453. február 1-én Pozsonyban kelt oklevelében: *Que profecto armorum additamenta ne ab re per nos facta aut sine virtuoso rerum typo prestita videantur, significacionem eorum et causam exprimere non neglximus. Que enim forma leonis rubri in campo albo in statu et modo supra expresso addita conspicitur, significat antefatum Comitem Johannem superioribus nostre absencie temporibus, quibus videlicet post sedatum huius regni nostri disturbium ipse Comes Johannes officium Gubernacionis Generalis cum suo honore et onere sustulit nostro nomine et supportarit ea omnia, que pro defensione Regni nostri et nostro Jure tuendo opportuna fuere in sincera fide et solicitudine, que sinceritas per colorem album designatur, egit, exercuit et operatus est. In quibus quoniam virtuosa bella plurima suo et suorum sanguine resperso magno animo et leonina ut dicere solent audacia plerumque confecit, pugnanti leoni et cruento non indigne assimilatus est, quod autem additum est leonem ipsum altero suorum anteriorum pedum coronam auream tenere et offere aperte designat, quod Comes Johannes supradictus Corone nostre Jura et possessionem eorundem suis laboribus, suisque sudoribus ab impugnancium manibus erepta et fideliter conservata, devota promtitudine maiestati nostre obtulit, ac restituit suaque precipua assistencia, nos ad eorum regimen feliciter introduxit.* (Hunyadiak kora X. 366. 367. l.). — Ez utóbbi sorok helyett írja Székely, hogy *mely czimernek adásával a királ jövendőt monda neki, hogy jövendőre az oroszlány lába, azaz az Hunyadi János fia a Mátyás, kiragadná fejéből a koronát.* Székelynél még csak a czímer adásával, Nagy Bánkainál már szószerint mondja a király a jövendőt.

288. s. *verhenyő*. Münch. c. 44. l. Estve lévén úgy mondotok, *derhenő* lészen mert *verhenő* a meny.

336. s. *mendörgő* = villám. Ma a *mennydörgő mennykő* együtt jelenti azt. V. ö. Ilosvai, Nagy Sándor. 391. s.

345—360. s. Hunyadi e beszédének első fele csaknem szószerint olvasható Székelynél.

417—420. s. Nagy Bánkai szóról szóra Székely leírását «rendelé versekbe», csupán a *piros orczájú* két szót hagyta el.

423. s. *Kinek az kissebbik*. A codexekben gyakran olvasható szókötés: Döbr.-c. *ugyan szólál miként hyht asszon embereknek egyik.* Ehr.-c. 13. *kiknek egyik vala szent Bernáld.*

IV. Ez az ének a LXXI. zsoltár után készült. Megvan Bornemiszánál CCXXVII. lev. — Unitar. é. k. 516. l. — Gönczinek, s általában a reform. énekeskönyvnek is minden kiadásában egészen a legutóbbi szerkesztésig, valamint a Mennyei zengedező kar. 692. l. de a végső strófa elhagyásával. E helyett Gönczinél:

Légyen dícséret és nagy tisztesség úristen tenéked.
Te szent fiaddal, mi megváltónkkal az Jézus Krisztussal,
Légyen áldásban a megszentelő szentlélek úristen.

A szereztetési időt magában foglaló utolsó versszak csupán a bártfai (1594) énekeskönyvben a 252. lapon. A Lugossy c.-ben a 120. levélen, hol az itt közölt strófa is olvasható. — A 2. 12. és végső strófa híjával a Kajoniféle énekeskönyv 450. lapján, hol szintén a Gönciféle doxologia az utolsó versszak, de változtatva.

Szkhárosi Horvát András «Szánjad úristen stb.» kezdetű énekét, melynek nótájára Nagy Bánkai a magáét szerezte, lásd II. köt. 199. lapján.

Siklósi Mihály.

Siklósi Mihály az első reformátorok egyike volt. Ránk maradt egyetlen énekének Dévayé és Batiziéi mellett volna helye, mert működése bátran 1530—1544 közé tehető; de azon körülmény, hogy sem énekének szereztetési ideje, sem életének bármely szakasza határozott évszámmal meg nem jelölhető: csak ide, a XVI. század közepe előtt már írni kezdett költők sorába juttatta. Itt fogjuk megkísérteni az adatok egyeztetését, melyek ellentmondása meglehetős homálylyal vette körül Siklósi alakját, kiről pedig nemcsak a hagyomány emlékezik egész határozottsággal, hanem énekének versfejei is hibátlanul hirdetik nevét.

A hagyomány szerint Baranyában, Siklóson és környékén működött mint reformátor. A történeti hitelességüeknek tekinthető feljegyzések némelyike Sátoralja-Ujhely reformátorává, majd Perényi Péter udvari papjává teszi, kit Kopácsival és Sztáraival együtt ő ismertett volna meg a reformáczió tanaival. Azon történeti forrás, melyről a II. kötet 441. lapján szóltunk s melyből Geleji Katona merítette, később Pósaházi és Tolnai István által is használt adatait, mélyen hallgat Siklósiról, de említi Ujhely reformáltatását s ezt Szilvási Mihálynak tulajdonítja. Gönczi György ellenben Félegyházi Tamásnak 1586-ban megjelent újtestamentomához írt ajánlásában, a reformátorok közt első helyen említi «Sicliosi Mihályt az fölföldön Uyheliben Pereni Péter idejében.» — Tehát a Siklósi és Szilvási név áll egymással szemben. Amazt a minden tekintetben megbízható Gönczi írja jóval a XVI. század vége előtt, emezt a XVII. századi Geleji egy általa talált kézirat

nyomán. Gönczi az általa 1580 előtt szerkesztett énekeskönyvbe Siklósi énekét is felvette, s bíztos tudomása lehetett a 30—35 évvel azelőtt még életben volt szerzőről, ha azt személyesen nem ismerte volna is; míg Geleji csak azt adja elő a mit írva talált. Bajos feltenni, hogy Gönczi a legelső helyen említett név leírásánál tévedett volna, s inkább valószínű, hogy a következő századi másoló (Geleji) követett el hibát. S mivel a Siklósi név ma is kétségtelen hitelességű, a Szilvási név pedig Geleji másolásán kívül semmi alappal sem bír: a Szilvási név mindenütt egyszerűen Siklósira igazítandó.

A kik a reformáczió terjedésének hézagos történetét s a terjesztők hiányos névsorát Félegyházi után adták elő, megmaradtak a Siklósi név mellett, a kik Gelejit követték, a Szilvási nevet tartották meg; a kik pedig mindkét előadást figyelembe vették, mind a két névnek helyet adtak s Szilvásit Újhely reformátorává tették, Siklósit pedig Perényi Péter udvari papjává. Így kívánja a dolgot tisztába hozni Budai Ézsaiás is (Hist. II. 74. l.) midőn azt írja, hogy «legelsőben Perényi Péter vette bé a Luther tudományát, a ki temesi gróf, Abaúj vármegyei örökös főispány, Zemplén vármegyében Terebesnek és Sátoralja-Újhelynek; a Dráván innen Siklósnak, túl pedig Valpó várának ura volt. Régi vallásbeli értelmét sátoralja-újhelyi pap Szilvási Mihály változtatta meg, a ki az újhelyi ekklésiát is, már 1521. kezdette reformálni. Másfelől oktatta az udvari papja Siklósi Mihály, a ki vele akkor is, mikor egyik jószágából a másikba útazott, együtt szokott járni. Ezen főembernek védelme alatt terjedt a reformáczió, mind a Bodrog, mind a Dráva melyékén, mind a tömösvári bánátban.»

Annyi bizonyos, hogy mind Újhely, mind Siklós Perényi birtoka volt; az sem vonható kétségbe, hogy Siklósit a nagyobb hitelt érdemlő forrás mondja Újhely reformátorának s később XVII. századi hagyomány jellemző vonással emlékezik róla, mint siklósi predikátorról. Ezen az alapon, ha Perényinek folyton vele útazó udvari papjává nem teszszük is, természetesnek látszik, hogy siklósi, midőn Perényi egyik birtokán — ha talán nem is épen 1521-ben — megalakította a gyülekezetet, annak egy másik birtokára ment, hogy ura pártfogása alatt ott is ugyanazt tegye. Ez esetben más valaki lehetett már az az újhelyi pap, a kiről Stöckel Lenárd 1540. apr. 29-én írja Réwai Ferenczhez, hogy Perényi néhány napra tömlöczbe vettette, a miért ez, a Perényi és Dévai B. Mátyás közt, az úrvacsorabeli kenyér természete

felett támadt véleménykülönbség alkalmával szintén Dévaival tartott. *(Frankl V. Révai Ferencz fiainak iskoláztatása 56. l.)*

Az Újhely és Siklós közt eső távolságot alig lehet akadálynak tekinteni, kivált ha elgondoljuk, hogy Siklósinak Siklós szülőfölde is lehetett. Itt s ennek környékén nagy dicsérettel emlegették nevét egy század múlva is. Perényi — ki elfogatása előtt állandóan is lakott Siklóson, különösen kedvelte a hihetően szigorú erkölcsiséget követelő s nyiltan feddődző papot. Ezért gyűlölhette a léha udvari nép, melyről fel van jegyezve, hogy nem egyszer az udvar színe előtt konczolta volna fel, ha Perényi mindannyiszor pártját nem fogja vala. *(Lampe. 664. l.)*

A mi Sátoralja-Ujhelynek 1521-ben reformált gyülekezetté alakulását s ezzel mintegy összefüggőleg azt illeti, hogy Perényi legelsőbben vette be a főurak közül a Luther tudományát; jegyezzük meg azon még eddig figyelemre nem méltatott adatot, hogy Perényi Péter 1527. tavaszán még nem volt a reformáczio híve. Szerémi György ugyanis ekkorból írja, hogy Perényi Péter kértére ő rendelt hozzá egy Verebéli Gáspár nevű papot udvari káplánnak s az a Szerémi, a ki a lutteriánusokat amennyiszer teheti annyiszor átkozza, még akkor ez oldalról gyanúba sem veszi Perényit, a kinek különben épen ez alkalommal nemcsak magának jut ki a nem nagyon tisztességes czímekből azért, a miért Ferdinánddal értekezett, hanem a szerző, saját elbeszélése szerint Perényinek általa beállított káplánját is megtépi és agyalja. (Cap. XLIX.)

Perényi 1542. októberében került Ferdinánd fogságába, honnan többé ki sem szabadult. Nem tudjuk, élt-e Siklósi még ekkor s ez esetben mi sors várt rá pártfogója elvesztése után? — az azonban kétségtelen, hogy Baranyának Sztárai előtt ő volt legsikeresebben működő reformátora, sőt munkásságok színhelyét tekintve, úgy látszik, hogy mind Sáros-Patak és Sátoralja-Ujhely vidékén, mind Baranyában ő volt a jég- és úttörő. Amott Sztárai és Kopácsi, emitt megint Sztárai lépett nyomába.

Halálának ideje s módja egyaránt ismeretlen előttünk, mert nem áll az, hogy ő lett volna azon Mihály deák, kit Szerémi szerint 1543-ban, midőn a gyámoltalan Vas Mihály Siklóst Szolimánnak feladta, a Pécs felé vivő úton a törökök utólérvén, fejét vették s a nagymennyiségű kincset — mit magával vitt, elrabolták volna (cap. CIX.). Ez a scholasticus Michæl deák, siklósi castellanus volt, a mire már a mi öregünk még sem vállalkozott, noha a töröknek épen nem volt barátja.

Félreismerhetetlenül kitűnik ez énekéből, melyet az LIII. (LIV.) zsoltár momentumaiból alakítva szerzett. Hogy a pogány nép alatt egyenesen a törököt értette, kit a bűn ostoraképen küldött Isten a nemzetre; egész éneke mutatja. Ez «ellenség» ellen hívja segítségül az Istent, ki másokat is «megsegítvén, hadat megvertenek, ellenségeken erőt vöttenek»: «ha benne bízunk, ő az mi hadnagyunk!» Míg Nagy Bánkainak szintén zsoltárból alakított utolsó énekéhez a szerző elkényszeredett állapota is megindító részletekkel járult; addig Siklósinál majdnem ellenség gyűlölő hangon vegyűl a hazafi érzés, a különben keresztyén énekké változtatott zsoltár szabadulásért esdő reménkedése közé.

Versfejeiben: MICHAEL SUCLJOSI D olvasható. Strófáinak 1. 3. sora 5+5, — 2. 4. sora pedig 5+6. szótagból áll. Mind a négy sort egy rím köti össze.

Megvan Born. CV. lev. — Gönczi 90. lap. s ez utóbbi nyomán a ref. énekeskönyv utolsó szerkesztéseig, ennek minden kiadásában.

Végkecskeméti Mihály.

Végkecskeméti Mihály és Siklósi Míhály zsoltárból készült éneke Gönczi György énekeskönyvében egymás mellett jelent meg 1592-ben s attól kezdve majd minden reform. énekeskönyvben így találjuk őket a legutolsó szerkesztésig. E kiadásban sem akartuk e régi szomszédokat kölönválasztani. Megjelölhető évszámot sem a szerzők életéből nem találunk, sem énekeik szereztetése idejét nem tudjuk. Siklósira nézve még mondott valamit a hagyomány, de Végkecskemétire alig tud megszólalni.

Neve Kecskemét szülöttének mondja s e város mindig is a magáénak vallotta. Annyival örömestebb tette ezt, mivel egyetlen prostestáns vallású papjának neve sem maradt fen az 1594-dik évet előző időből. Ebben az esztendőben «Mihály uram az prédikátor» Kecskeméten, a ki Hornyik vélekedése szerint *(Kecsk. város tört. II. 116. l.)* a helybeni származású Kecskeméti Végh Mihály volt.

Nagy István *(Tud. gyüjt. 1823. VI. 87. l.)* összeszedvén a kecskeméti származású írókat az időszám rendje szerént, így kezdi: 1. Vég Mihály református, írt 1535-dik esztendő körül egy szent éneket, mely stb. — Nagy István nem mondja Véget papnak;

forrásáról sem szól, melyből merített, de az hihetően az ének versfejeihez füződött hagyomány volt. Az ő maga gyanítása-e az 1535-dik év körüli idő, vagy ezt is a hagyományból vette? — nem tudhatjuk. Azonban egyéb pozitiv adat hiánya miatt, fogadjuk el e két említett évszámot nyomozásunk kiinduló pontjául.

Feltehető, hogy olyan tanult ember, a ki 1535 körül ily éneket írt, külföldi iskolát is látogatott s ott ismerkedett meg a reformáczió elveivel. 1521-ben, tehát két évvel elébb, mint Dévait és Kálmáncseit s négy évvel később, mint Tordai Benedeket, a krakkai magyar tanulók névsorában találjuk *Michael de Kectemety* nevét. Ha e nevet énekszerzőnk nevének vesszük, mely a versfőkből így olvasható ki: MICHAEL VEGKECKEMETI AHS, akkor Nagy István állításának hitelét neveljük.

A krakkai tanuló visszatérvén, szülő városában találhatott valami foglalkozást s állandóan ott telepedett meg. Talán első indítója volt ott a reformáczió ügyének, mely már 1564 előtt átélte küzdelmei súlyosabb részét s híveinek száma annyira szaporodott, hogy ezek az öreg kőtemplomot, épen úgy mint Mélinsz tanúsága szerint (Arany Tamás 122. l.) Budán és Tolnán, közösen használták a róm. katholikusokkal. Ez nem eshetett meg a nélkül, hogy egyik mint másik részről történt «szó beszéd, szitok és egyéb egymáshoz való szó» olykor, sőt talán «gyakorta» is összeütközéseket ne idézett volna elő «a kétféle nép között». Mindezek eltávoztatása végett 1564. évi husvét nap után való első szerdán, tizönegy óra koron a kecskeméti pápista hitön való esküt bírák és polgárok mind az pápista körösztyénökkel egyetömben úgy egyesödtek meg az Luter körösztyénökkel az öreg kő templom felől, hogy ezek azt amazoknak engedték. Ez levél Kecskemétön költ **Végh Mihály** fő bíró házánál. *(Hornyik, id. m. II. 225. l.)*

Az 1521-ik évi krakkai tanuló 1564-ben még nem igen volt túl életének 70-dik esztendején s így épen azon kort élte, melyet községeink még nem nagyon régi felfogás szerint, mondhatni megkívántak bíráiktól. Az 1535-dik év tája, melyre az ének szerezetésének idejét teszi a hagyomány, szintén alkalmasan esik e korszakba. Kecskemétnek tehát 1564-ben nem papja, hanem főbírája lett volna énekszerzőnk. Igy volt 1560-ban — újabban előkerült oklevelek bizonyítása szerint — Valkai Kelemen is, az 1545-dik évi énekszerző *(II. k. 271. l.)*, Gyula városának főbírája. *(A békésvármegyei régészeti és miv. tört. társulat évkönyve. 1880. 81. l. — Békés várm. hajdana. II. 167. l.)* Valkairól nem tudjuk, hogy

Gyulán született volna, de Véghről bizonyos, hogy kecskeméti ember volt. Kora, valamint énekéből is kitetsző tanultsága és sejthető igazságszeretete, elég érdem volt arra nézve, hogy szülővárosa bírói székébe emeltessék.

Régi magyar énekszerzőink közül azok, kik egyik vagy másik zsoltárt foglalták versekbe, többször megengedik magoknak azt a szabadságot, hogy a zsoltár egyes kifejezéseit saját viszonyaikhoz idomítják. Ez az idomítás a paraphrasis határait néha igen is kiszélesíti s oly gondolatokat is von azok közé, melyek az eredeti zsoltár szövegéből sehogysem magyarázhatók ki. Ilynemű példa e kötetben is Nagy Bánkai utolsó éneke, s ez lehet az oka, hogy nem is minden énekeskönyv veszi a «Ne hagyj elesnem» kezdetű éneket zsoltár számba. Az orthodoxia és kritika egyenlően megróhatja szerzőink emez eljárását; természetes okát azonban nem tagadhatja. A zsoltárfordító, ha szabadon választhatott, mindenesetre oly darabot szemelt ki, melynek tartalma gondolataival, érzelmeivel, hangulatával egyezett vagy rokon volt. A versírónak vallásos buzgóság ragadta lelkét s nem mindig állhatta meg, hogy a zsidó szent költészet eszméi közé keresztyén elveket s nem ritkán nomenclaturát is ne vegyítsen. A héber előadási mód, a parallelismus, gyakran megakasztotta a röviden írni s kivált verselni nem igen tudó fordítót. Mit kiegészíteni nem bírt vagy nem akart, egyszerűen elhagyta s a mit érdemesnek tartott megragadni s kifejteni, azt az elhagyott részek után maradt hézagok pótlása végett is nyújtotta és terjengette. E fodrok, ránczok köze a tartózkodni hajlandót is csábította arra, hogy lelke buzgóságának nyiladozó virágaival együtt azon tövisekkel is töltse meg, melyeket a világ, az emberek kiméletlenül szúrdaltak érzékeny szívébe.

Ez utóbbiakból Vég K. Mihálynak is kijuthatott a maga része honfitársai körében, de ezt inkább választásából mint kifakadásaiból gondolhatjuk. A zsoltárnak tartalma, melyre választása esett, olyan, hogy a ki «nagy búsultában, baráti miatt volna bánatban», mindent feltalálhat benne «panaszkodván nagy haragjában». Talán többet, mint a mennyire a fordítónak oka és szüksége volt. A szöveghez sokkal inkább ragaszkodik, mint kortársai némelyike s paraphrázisa mindvégig annak értelmét igyekszik magyarázni s visszatükrözni. Lényegest, semmit sem hágy el, az eredeti szép helyeit teljesen átérti s ügyesen, czikornya és laposság nélkül tudja visszaadni, mint p. o. a 65—68 sort. A zsidó elveket nem cseréli fel keresztyén morállal, a zsoltárt meghagyja zsoltárnak.

A panaszok, kifakadások abban mind feltalálhatók, úgy hogy a fordító a maga baját csak annyiban emlegeti, a mennyiben azok a zsoltár íróéival egyeznek. Még leginkább a 33—40. sorra lehetne mondani, hogy kissé szaporáz, vagy szappanoz s hogy hátha nem is a Dávid «városát,» hanem a magáét orczázza, mikor írja, hogy

Egész ez város rakva haraggal,
Egymásra való nagy bosszúsággal,
Elhíresedett az gazdagsággal,
Hozzá fogható nincsen álnoksággal.
Gyakorta köztök gyülések vagynak,
Özvegyek, árvák nagy bosszút valnak;
Isten szavával ők nem gondolnak,
Mert jószágokban felfúvalkodtanak.

Talán mégsem, hiszen ő is «ott született, annak ötte könyerét!»

Az ének versalakja megegyez Siklósi énekeével s attól csak annyiban különbözik, hogy itt csupán a negyedik sor hosszabb egy szótaggal a többinél s nem a második is, mint Siklósinál. Megvan Gönczinél s a ref. énekeskönyv utolsó szerkesztéseig minden kiadásban, mindjárt Siklósié után. Felvette a Kájoni féle é. könyv is (515. l.), de sok változtatással s megcsonkítva. A 3. strófa után ezt az egészen újat találjuk:

Mert hamisságot reám költöttek
És bántásomra ők igyekeztek;
Nagy haragjokban rám fenekedtek
Miként közülök engem veszthessenek.

A 25—40. sor egészen kihagyva, valamint a 49—52. sor is.

Battyáni Orbán.

Battyáni Orbán atyja Benedek volt, kit a genealogusok budai várnagynak is mondanak. II. Lajos 1519. nov. 1-én kelt oklevelében a maga thesaurariusának nevezi *(Haz. okmt. II. 413. l.)*. Anyja Istvánffi Katalin, a költő Pál testvére vala. *(Forgách, Hist. 43. l. Istvánffi Miklós jegyzete)*. Istvánffi Pálról tudjuk *(II. k. 384. l.)*, hogy 12 évet töltött a paduai egyetemen, honnan 1530 körül tért vissza hazájába. B. Orbán szintén azon egyetemet látogatta. Ott töltött évei számát ugyan nem határozhatjuk meg, de azon körülményből, hogy a velenczei tizek tanácsa 1521. julius

18-án engedi meg neki s még két társának mint paduai egyetemi tanulóknak a fegyverviselést, — biztosan következtethetjük, hogy anyai nagybátyjával egy időben volt azon egyetem polgára. *(Frankl V. A hazai és külf. isk. 270. l.)* Ennél azonban elébb kellett onnan visszatérnie, mivel Istvánffi szerint (lib. VIII.) már a mohácsi veszedelem előtt Moldvába s Oláhországba küldetett segítségért. Nincs rá adat, hogy a mohácsi csatában részt vett volna; de jelen volt a pozsonyi országgyűlésen, mely 1526. decz. 16-án Ferdinándot királylyá választotta. Úgy látszik, hogy hazatérése után rokonának Battyáni Ferencz bánnak vezetése alatt kezdett részt venni a közügyekben. Ezzel együtt jelent meg az 1531. évi márcz. 19-én tartott bélavári tanácskozmányon is *(Kovachich, Suppl. ad vest. Comit. III. 137. l.)*. — 1534-ben a kormányzóvá lett Grittit Konstantinápolyba kisérte *(Szerémi, 304, 321. l.)*. Szerémi állítja, hogy Czibak Imre ellen ő is oly gyűlölettel volt eltelve, mint Gritti, Laski, Dóczi János stb. és hogy azon hírek szerint, melyek a visszatérő Grittit itthon megelőzték s azzal gyanúsították, hogy a királyi székre vágyik; — Dóczi nádornak, Laski erdélyi vajdának, Battyáni Orbán pedig temesi bánnak volt kijelölve. (324. l.) Akár vett részt Grittinek vakmerő tervezéseiben akár nem, annyi való, hogy Czibaknak aug. 9-én éjjel, Felmer nevű szász falu mellett történt meggyilkolásakor jelen volt. Ha a sokat fecsegő Szeréminek hinni lehetne, akkor Battyáni, Dóczival együtt ingerelte volna Grittit Czibak ellen, a mire semmi szükség sem volt. Hozzá teszi még, hogy Battyáni Czibak birtokait kérte s azokat Gritti előre neki ígérte; — s végre, hogy a megölt Czibak fejét Battyáni vágta volna le (333. l.); mire nézve Istvánfinál olvassuk, hogy ezt Géczi István tette s Moré István nevű katonának adta át, hogy Grittihez vigye (lib. XII.).

Gritti, Battyáni segítségével, közbejárásával s cselfogása által fészkelhette be magát a meggyesi várba, hol, midőn Majlát István szeptember második felében a várat bevette, — Battyáni is foglyul esett. Egy szolgája azonban másokkal együtt megszabadulván, lóhalalában sietett Ferdinándhoz s hírül vitte, hogy ura Grittivel és Dóczival együtt sebesülten fogságba jutott s hogy kezökön lábokon megvasalva voltak kitéve Megyes piaczán a nép bámulatának *(Szalay, IV. 156. l.)*. Gritti és Dóczi életökkel lakoltak, Battyáni s a többiek szabadon bocsáttattak. E szabadon bocsáttatás okául Istvánfi azt adja, hogy Battyáni, Perusicscsal együtt, már az ostrom alatt elpártolt Grittitől.

Nincs feljegyezve a hely neve, hol ezután valami kissebbszerű csatázás alkalmával lova felbukván, a rossz hírű Móré László fogságába esett. Istvánffi beszéli (lib. XV), hogy midőn a rendkivűl magasra szabott váltságösszeget nem tudta rögtön lefizetni, helyette öcscse, a Temesvárnál Losonczival együtt kinos halált szenvedett B. Farkas *(Tinódi 85. l.)* maradt kezesül, ki a nánai vár tömlöczéből csak a várnak Hasszán basa által (1543) történt elfoglalásakor szabadult meg.

Attól fogva semmit sem tudunk róla 1541-ig, a mikor Izabella királyné udvarában tűnik fel, a hol mint Verancsics állítja (I. 184. 192. l.), Verbőczivel és Török Bálinttal együtt mindent elkövetett arra nézve, hogy a királyné kiküldje fiát Szolimán táborába, a mit Martinuzzi és Petrovics nem mert tanácsolni *(Szalay, Adalékok. 175. l.)*. Még elébb, mint ez megtörtént, neki is része volt az Izabellához érkezett s ennek megbízásából a német táborral értekező lengyel követek eltávolítására kigondolt cselfogásban, a mit Verbőczi házához gyűlve hajtottak végre. Mikor pedig Izabella fiával a szultánhoz kellett kimenni s a szükséges ajándékokat csak requirálás útján lehetett előállítani; ő és Markos Péter küldeték a német-párti Bornemisza Tamás házára, hogy az mi üstet, aranyat selöm morhát, aranyas atlaczokat találnának ajándokra valót, mind elvinnék. — Isten tanú benne — írja szegény Bornemisza Tamás, hogy házamra jüttek; aranyas kupákat, jeles arany lánczokat, ezüst mívet, selöm morhát, aranyos atlaczot, kit ajándokban vittenek ki akkoron császárnak az én házamból, többet tett tizenegyezer forintnál *(Ver. m. II. 202. l.)*. — 1541. aug. 29-én Battyáni Orbán is tagja volt a küldöttségnek, mely a kis János Zsigmondot vivő aranyos hintót Szolimán táborába kísérte *(Brutus Hist. III. 160. l.)*; szeptember 5-én pedig a királyné és fia kíséretében indult ki Budáról, Lippa felé, Erdélybe.

A következő évben Ferdinánd szolgálatában kellett állnia, mivel ez 1542. oktober 19-éről értesíti Fráter Györgyöt, hogy a tiszántúli részek védelmére Battyáni Orbánt és Bornemisza Boldizsárt küldötte ki. Fráter Gy. okt. 29-én kelt levelének utóiratában pedig azt tudatja Ferdinánddal, hogy Bornemisza és Battyáni Szegedre menve, őtet Nagyváradon útba ejtették s ő Biharmegye pénztárából egy havi költséggel ellátva, bocsátotta el azokat. *(Magy. Tört. Tár. 1878. 520. 526. l.)*

1543. febr. 25-én Bátorból, Nádasdy Tamáshoz intézett levelében írja, hogy az, a miért Szegedre mentek, nem sikerült *(negotium Zegediense non successit)*. Ezenkívül panaszkodik, hogy fizetését nem kapja, s bár a török hét évvel ezelőtt minden vagyonát felprédálta, kénytelen volt a hadi népről mindeddig a magáéból gondoskodni. Tovább nem teheti, s ha ő felsége nem könyörül rajta, kénytelen lesz a szolgálattal felhagyni s dolgait máskép intézni *(cogor a servitio Majestatis Regiae divelli et aliter rebus meis prospicere)*. Ha — úgymond — kérése teljesíttetik, kész az országot és királyt bárhol s bármily körülmények közt tovább is szolgálni *(Országos levéltár)*.

Méltányosnak látszó kérése aligha teljesült, mert ettől kezdve úgy látszik állandó híve lett Izabellának s Patócsi Ferenczczel, Losonczi Antallal együtt Fráter György ellen szövetkezett. Mindent elkövettek arra nézve, hogy a jövedelmekkel évek óta kényekedve szerint rendelkező barátot megszámoltassák *(Brutus, III. 350. l.)*.

E nyilt állásfoglalása, határt nem ismerő gyűlölettel töltötte el iránta a barát szívét, de azért aligha alapos némelyek azon vélekedése, mely szerint Fráter Gy. által mérgeztetett volna meg. Legalább erről sem Veráncz, sem Schesæus nem szól.

Halála ideje 1547—1550 közé esik. Veráncz 1550. april 24-én Csáki Mihályhoz írt levelében emlékezik róla, valamint testének sírjából szintén a barát által történt kivettetéséről. *Iam enim istic nemo alius restat summoto Wrancio, Petro Babio ad insaniam compulso, Urbano vero Bathianio, ingenioso viro, ante mortem inedia odio et invidia fatigato, post mortem, inaudita Manium injuria, e sepultura in pugnam excitato et novis fatis confecto* (Ver. munk. VII. 55. l.). — A megbocsátani nem tudó barát holt ellenfelétől is irigyelte azt a tisztességet, melylyel Izabella a gyulafehérvári templomban temetteté el hű emberét. Czudar tettét körülményesen leírja Schesæus, ki azt is említi, hogy a királyné újból visszahelyezteté sírjába (lásd alább).

Leginkább barátjának Verancznak leveleiben találunk oly részleteket, melyek a változatos életű, eszes, bátor lelkű s heves természetű embernek képzettségét, mint jellemét több oldalról megvilágosítják. Kár, hogy V. be nem válthatta szavát, vagy ha csakugyan megtette, a mi szándéka volt; sajnálnunk lehet, hogy Battyánira vonatkozó feljegyzései *(de quo alibi plura dicturus sum, I. 192.)* elvesztek. — *Erat enim*, írja ugyanott — *homo non aetatis multae, ingenio tamen prompto et magno, atque expedito animo,*

consilioque semper ad gloriam inclinante, et in Italia literarum gratia non sine existimatione versatus.

Battyáni és Veráncz barátságának alapja e néhány szóban található fel. Veráncz is a páduai egyetemen tanult, de Battyáni visszajövetelének s Veráncz odamenetelének biztosan meg nem jelölhető határideje nem engedi állítanunk, hogy ott találkoztak volna először. Az olasz miveltség közös szelleme e nélkül is könnyűvé tette nekik egymás megközelítését s levelezésök töredéke mutatja, hogy a becsülés nemcsak kölcsönös, hanem őszinte is volt bennök egymás iránt. Igaz, hogy mint Atticushoz (VII. 8.) Atticusról írja Cicero, Verácznak is szokása volt, *conglutinare amicitias*, mások közt baráti viszonyokat kötözni, bogozni; mind a mellett nem a barátság játszó pénzeinek szokásos kopogó nesze annak az örömnek hangja, mely Veráncz leveleiből hallatszik, midőn két barátja, Battyáni Orbán és Tarlo János lengyel államférfi közt sikerül neki — a valami miatt megbomlott jó viszonyt helyreállítani s erről mindkettőt 1547. márczius elején értesíteni (VI. 243., 249. l.). Belső bizodalomra vall annak az ajánlásnak módja is, melylyel ugyanakkor egy olasz ifjú számára kér helyet Battyáni udvarában, ennek apródjai közt. Ő — úgymond — nem tarthatja magánál, mivel kíséretében 3—4 szolgánál többnek nincs helye; *apud te autem sunt omnia ampliora, et aulae servatur forma integra* (VI. 244. l.). E szavak egyúttal azt is mutatják a mi szerepléséből is kitűnik, hogy Battyáni Orbán vagyoni tekintetben is azon kor első rendű lovagjai közé tartozott.

Jellemzőbb ezeknél ama levél tartalma, melyet ugyancsak Veráncz intéz Battyánihoz 1546. szept. 25 én Krakkóból. Kéri, hogy bizonyos vétségére nézve, melynél oktalanabb tettet sohasem követett el, eszközölje ki számára Izabella bocsánatát. Teljes bizodalma van, hogy azon kegyelemnél s tekintetnél fogva, melyben B. a királyné előtt áll, sikerűlni fog ez neki. — Mivel pedig tudja, hogy mennyire ellensége a bőbeszédűségnek és a hízelgő czifra szónak; röviden adja elő kérelmét. *(VI. 212. l.)*

Battyáni két éneke valósággal azt mutatja, hogy az *elaboratior suadella verborum*-ban akkor sem gyönyörködött, ha maga írt. Kevesebbet ád a versre, formára, mint a gondolat rövid, határozott értelmű kifejezésére. Ahhoz a mit mondani akar, a nélkül választja a szót, hogy válogatná. Tetteiben olykor nyers és erőszakos, — szavában, hitében, még kórágyában feküvén is határozott és erős. Csak az ostorozó Istent féli, de a kiről tudja,

hogy meghallgat az ő nagy szerelmében, noha ez világnak üstöke ő kezében. A judaizmus és keresztyénség elveinek és eszméinek s a hazafias érzésnek vegyülete az ő énekeiben is azon arányok szerint megy végbe, melyeket ezen kor magyar reformátorai mindegyikénél észrevehetünk. E vegyülési folyamat eredménye az az alapszínezet, mely a magyar kalvinizmusnak még ma is ismertető jele. Hogy Battyáni is a reformáczio híve volt, kitetszik kortársának Schesaeusnak következő soraiból:

Praecipue Monachus *(Frater Gy.)* taxari dogmata Papae
Indigne tulit, ac stricto compescere ferro
Exilioue graui statuit damnare docentes.
Ex uno exemplo (taceo nam plura) patebit,
Quam fuerit verae pietatis maximus hostis.
Vrbanus fuerat Battyanus stemmate claro
Editus, ingenio praestans, virtute, fideque
Reginae gratus, toti carissimus aulae.
Postea quam fato naturae debita solvit,
Regina Albensem tumulari corpus ad aedem
Exequiasque iubet magno splendore parari,
Ipsaque tum praesens cineri cum Rege parentat,
Erga defunctum lacrimis testata favorem.
Stercori at effossum Quaestor commisit olenti,
Naturamque simul, fratremque hominemque cruentus
Exuit, et tenuem defuncto inuidit arenam,
Hunc quoniam placitis norat fauisse Lutheri:
Restituit prisco tamen hunc Regina sepulcro.

(Ruinae pannonicae. Lib. I. vége felé.)

Első éneke versfejeiből BATHANI URBAN ME olvasható ki. A 12 szótagú sorok hármanként rímelve alkotnak egy versszakot. Némely sor egy, sőt két szótaggal is hosszabb; több van, mely egygyel rövidebb. Az ütemezés 4 + 4 + 4.

Megvan Born. CXLV. lev. — Bártf. 202. l.

Második éneke a 32. zsoltár fordítása, azon elveszett ének nótájára, melynek első sora így hangzott: *Árpád vala fő az kapitánságban.* Ennek versfejeiből BATTHIANI VR ÉNEKE AE értelem olvasható. Négy, 11 szótagú sorból álló strófáinak mind a négy sora egy rímben végződik. Az ütemezés 4 + 4 + 3.

Megvan a Bártfai énekes könyv 329. lapján.

Tolnai György.

Tolnai György éneke «Az szent Jóbról» egyedül Bornemisza Énekeskönyvének CCCXXVII—XXXI. levelén maradt ránk. Versfejeiben semmi értelem sem rejlik; a végső strófából sem tanulunk egyebet annál, hogy a szerző magát nagy Tolnai Györgynek írja. Az ének szereztetésének idejéről hallgat.

Bornemiszánál az utolsó ének Batizinak 1541-ben írt Jónása. Előtte Tolnai György Jóbja áll, melyet ismét Batizinak szintén 1541-ben szerzett Zsuzsánna históriája előz meg. Ez előtt Dézsinek Tóbiás házasságáról 1550-ben; Batizinak Izsák házasságáról 1546-ban; Kákonyinak Ahasverusról (Eszter) 1544-ben szerzett éneke áll. Tehát mind csupa 1541—1550-ben szerzett ének közt találjuk Tolnaiét.

Ha a szerző neve után tudakozunk, a bécsi tanulók közt 1525-ben leljük *Georgius de Tholna* nevét. S ha tekintetbe veszszük, hogy 1540—1550 közt írt énekszerzőink közűl 1520—1530-ig találjuk egyik vagy másik külföldi egyetemen például: Dévait, Sylvestert, Istvánfit, Battyánit, Székely Balázst, Kecskemétit stb., semmi sem látszik ellentmondani azon feltevésnek, hogy Jób históriáját, 1550 előtt, az a Tolnai György szedte versbe, a ki 1525-ben a bécsi egyetemet látogatta. Támogatja e feltevést a história nyelvének, verselt alakjának ó-szerűsége, mely Batizi két éneke közé ékelt helyén olykor-olykor ezeknél is ódonabbnak látszik.

Mi lett a bécsi tanulóból, hol, mikor írta meg énekét? kérdések, melyekre felelni nem tudunk. A név után indulva, bízvást hihetjük, hogy azon XVI. és XVII. századi, Tolnai nevet viselő számos tanult emberünkkel együtt, a kiknek neve fenmaradt, Tolna városának volt szülötte s szülő városa hírneves iskolájában szerezte meg az egyetemi pályára előkészítő tudományos ismereteket. A **nagy** (így Bornemiszánál) névvel, úgy látszik, nem családi nevét kívánta tudomásunkra juttatni, hanem városa iránt érzett becsülését akarta kifejezni, mely közönségesen nem szokott Nagy-Tolnának íratni. Arra, hogy egyik, azon korbeli hű fia így nevezze, mind a hadi és politikai, mind pedig a művelődési küzdelmekben eléggé nevezetes hely jutott neki. — Györgyön kívül a szintén énekszerző Bálint és Dávid érdemel e néven első helyen említést, kik mindketten tolnai iskolatanítók voltak a XVI. században. Dénes, több Ferencz, Gergely, Imre, István, János, Lukács, Mátyás, Miklós, Tamás, Vincze, mind a Tolnai nevet viselték, a XVI. és XVII. század inkább vagy kevésbbé hírneves tanult férfiai sorában. — Több T. Györgyről nincs tudomásunk azon időkből, azért csak ez egynek tulajdoníthatjuk A szent Jóbról írott ének szerzését. Feltűnő, hogy míg némely bibliai tárgyat két, három énekszerzőnk is versbe foglalt, addig — ha csak az elveszett énekek szerzői közt nem, — épen Jóbnak nem akadt egynél több magyar énekese.

A mi ezt illeti, «kivel szerző magát vígasztalni akará,» másokat pedig tanítani szándékozott; Jóbnak története arányosan van benne összevonva. Attól kezdve, a mint az (49. s.) események elbeszéléséhez fog, előadása gyorsan foly s ügyes elbeszélő tehetségről tesz bizonyságot. Egy helyen négy sorban (173—176.) apostrofálja a sátánt s tovább halad. Feddő, tanító heve sem ragadja el, úgyhogy közben szintén megelégszik négy sornyi (129—132.) figyelmeztetéssel s végül még egyszer annyival. Egyhangú rímelése mellett is jól folyó strófái szerkezetében nem gyakran megy át az értelem egyik sorból a másikba; pár hely homályos szókötése szövegromlásnak is tulajdonítható; idegenszerüség legfeljebb a 335. sorban vehető észre.

A versalak ugyanaz, melyben Battyáni is fordította zsoltárát s melyről el lehet mondani, hogy lantosaink talán minden mértéknél inkább kedvelték. Ennek nótája gyanánt Szeremlyéni Mihály 1544-ből való éneke említtetik (lásd: II. k. 233. l.). Ütemezése 4 + 4 + 3.

59. s. Tánczban, vígasságban együtt *lejeltek*. — A *lejel* értelmét ma *lejt* fejezi ki — Bornemisza Préd. IV. 545. l. Régen nádorispánnak *leielt* hintó szekere; most minden hintókat kéván. — Ekvt. 98. cod. 209. l. humilis descensus *alazatos leijtes*.

78. s. A *sivó oroszlán* kifejezést s az arról vett bibliai hasonlatot gyakran találjuk énekszerzőinknél. Szkhárosi Horvát is többször használja. Az akadémiai könyvtár szombatos énekes könyvének egyik darabja, ily kezdetű ének nótájára szereztetett: Egy *sivó* solymot most leltem. (V. ö. II. k. 453. l.)

137. s. A *vész* szó, *vihar, zivatar* jelentésben, Batizinál sűrün jön elé a II. k. 90. 91. lapján. Ma *szélvészt* mondunk s írunk helyette.

144. 216. s. *burul, burit* sokszor olvasható a II. III. kötet-

ben, a hogy a székelyeknél ma is nyoma van a *burus* szóban (Ajgó Márton ballada). V. ö. II. k. 455. l.

155. s. A *kellemetes* szó használatát lásd I. k. 305. l.

168. 340. s. *zúgódó* szóra lásd az I. k. 324. lapját s a II. k. több helyét.

174. s. *tassoly* = tarsoly. V. ö. III. k. 435. l.

190. s. *Hon* e helyett: *hol*. Közbeszédben ma is hallani helyette: *hon, hun*.

208. s. V. ö. Battyáni O. első éneke 41. sorával.

258—267. sorig ötször áll *miért* helyett a régi *mire*. Még Molnár Albert is gyakran használja, például a 42. zsoltárban a *miért*tel együtt, mint Tolnai is alább a 276. és 278. sorban.

283. sor egy szótaggal megrövidült.

306. s. *kiket* helyett *kikkel* állhatott az eredetiben.

Három névtelen.

I.

«Tömlöcz és fegyver minket el nem ronthat!» — Ezt nem Dávid írta, hanem az a magyar protestáns szerző, a ki mennél kevesebbet törődött azzal, hogy neve fenmaradjon, annál erősebben hitt felekezete és nemzete jövőjében. Minden oldalról szomorú, de elcsüggedni nem tudó lelke a zsoltár hangjaival emelkedik fel a siralmas mélységből, melybe nemzetét a török fegyver, hite sorsosait az üldözés döntötte. «A felhő és homályosság közűl,» mely a Hóreb hegyét veszi körűl, egész ama magasságig ragadja keresztyén hitének ereje, honnan az igazság fénye áthatva szegélyezi az alantabb úszó fellegeket. A zsoltár architecturájának égbe nyúló oszlopai fényes kapitelekkel ékesülnek, felettük a kiterjesztett erősség mennyboltozattá alakul, ez alatt egymásba olvadó fokozatokon angyali seregek, fejedelmek kara, egyházi népség, a szegény község és minden állatok az Istent áldják, őnéki szolgálnak, mert Krisztust Jézust nékiek adta! Ez a keresztyén hymnus harmoniája.

Ha Isten vélünk, Krisztus mellettünk,
Akarnám látni, ki volna ellenünk?

Az evangyéliomi hit eme kihívó bátorsága a kort jellemzi, melyben a pogány ellenségtől fenyegetve is párt párt ellen, hit hit ellen, ember ember ellen tusakodott. Az ének 1548-ban széles

Magyarország bármely pontján szereztethetett. Vonatkozásait mindenütt értették, «vígasságára a háborúságban» mindenkinek szüksége volt, legkivált a hitökért is üldözötteknek.

Az itt közölt szöveg szerint van meg az akad. könyvtár azon csonka énekes könyvének 56—59. lapján, melyet eddig tévesen Huszár Gálának tartottunk; — továbbá a Bártfai énk. 158. lapján. Bornemiszánál a CXVI—CXVIII. levélen ily czím alatt: *Szép hálaadás az Istennek mind testi mind lelki ajándékiról*: de az évszámot magába foglaló végső strófa helyén ez áll:

Dícséret néked Atya Úristen,
Te szent fiaddal az Jézus Krisztussal,
Dícséret légyen az szent lélekkel
Most és mindenkor örökkön örökké.

Az Unitárius énekes első kiadása 359., második kiadása 242, lapján, hol meg ez foglalja el a végső strófa helyét:

Szent Dávid írta az ő könyvében,
Dícsíretinek százharmad részében;
Ad ő Istennek hálákat ebben,
Mikor örvendez az ő Istenében.

Gönczinél (1620) 60. levélen; (1635) 129. lapon; (1675) 125. lapon, a végső strófa egyszerűen elmaradt. E nélkül van meg a ref. énekes k. XVIII. századi kiadásaiban is, mint például (1732), (1791) 228. lapján; valamint az Új zengedező mennyei kar (Frankofurtum 1770) 800. lapján. — Illyés Istvánnál is megvan mint CII. zsoltár, de 18 strófára kurtítva és változtatva.

A strófa-szerkezetet már ismerjük Siklósi Mihály énekéből.

38. s. *minem* itt csak *mert nem* értelemben vehető.

51. s. *igy jól*. Bornemisza *igyól*-t ír. Lásd: I. k. 336. l. Múlt századi énekesekben *is jól* (!).

60. s. *imádkozhatik* helyett Gönczinél: *imádtathatik*. Bornemiszánál: *Azért szenteknek nem imádkozhatunk*.

79—80. s. Pál ap. Róm. 8. 31.

88. s. *őnéki szolgáltok*. E helyett Gönczinél s Bornemiszánál: *néki szolgáljatok*.

II.

Az alkalmi poézis darabjai közűl nem Nyilas névtelenének — mint Toldy nevezte — éneke az első, melylyel e gyüjtemény köteteiben találkozunk. A Mátyás királylyá választatásáról, vala-

mint haláláról szerzett ének, úgy szintén Beriszló Péter és Both János veszedelmét sirató énekeink mind alkalom szülte versek. Ilyenekűl, csakhogy egy más fajhoz tartozókúl kell tekintenünk Batizi Andrásnak *A házasságról való énekét* (II, 120. l.) és Tar Benedeknek *Házasságrul való dicsiretét* (II. 153. l.), melyek közűl amaz inkább átalános vonatkozású, míg emez nyilván mondja 67. sorában, hogy «jámbor személynek teszen tisztességet,» s ezért bizonyos házassági alkalomra szerzett éneknek látszik. Ilyen, inkább, vagy kevésbbé egyházias színezetű énekünk ebből a korból Sziráki Balázsé (1550), Paniti Jánosé (1554) s még egynehány ismeretlen szerzőjű, mint ez is, melyet Nyilas Istvánnak és Zsámboki Annának 1548-ban történt egybekelésekor szerzett az új házaspár egy tisztelője.

A rómaiknál nagy divatja volt az epithalamiumoknak (nászdalok); kezdetben, sőt jó darabig a keresztyénség szelleme érintetlenűl hagyta e versfajt, úgy hogy pogány és keresztyén költők ily alkalmi versei közt különbséget sem igen lehet tenni. A legrégibb római költő, kinek még eléggé tisztességesnek mondható ily éneke maradt fen, Catullus (magyarra szépen s híven fordította Csengeri János); de bizvást hihetjük, hogy már előtte is széltére virágzott a verselés ez ága. Az epithalamiumokban Catullus után is folyvást az érzéki szerelem festése maradt a lényeges rész, legtöbbször pajkos, nem ritkán durva hang volt az uralkodó. Amor, Cupido, Venus, Pallás stb. szerepelt nemcsak Claudianus és a többi pogány költőnek, hanem a keresztyén Fortunatusnak, Sidonius Apollinarisnak is ilynemű verseiben, hogy a mosdatlan Luxoriusról, Avitusról ne beszéljünk. Volt azonban egy keresztyén költő, a ki a romlott ízlés eme gőzkörén felül tudott emelkedni. Nolai Paulinust (353—431) értjük, a ki «Epithalamium Juliani et Jae» című versezetében, igazi keresztyén felfogással tudott nászdalt írni. Kéjelgés helyett szelid örömre hívja fel ünnepeltjeit; a menyasszonynak fény és pompa helyett az erényességet ajánlja:

Ornetur castis animam virtutibus, ut sit
Non damnosa suo, sed pretiosa viro.
Namque ubi corporeae curatur gloria pompae,
Vilescit pretio depreciatus homo.

Jól esik, hogy ezt az érzékiségtől ment hangot, mely azon időben a legszokatlanabb kivételek közé tartozott, a mi íróinknál az epithalámiumok rendes és szokott hangjaként találjuk. Janus Pannoniusnál régibb költőnkre ugyan nem igen hivatkozhatunk, de ha az ő epithalámiumait s egy ily tárgyú prózában írt levelét összehasonlítjuk a például nála később élt Béza T.-nak *In nuptias Jani Garneri et Margaretae Vraniae* című nászdalával: el kell ismernünk, hogy a sikamlós, sőt obscoen kifejezéseket másnemű verseiben olykor szíves örömest használó Pannonius, a pogány istennevek emlegetése mellett is, a keresztyén bölcselet tiszta levegőjében tűnteti fel a házasélet értékét s örömeit, míg a komoly Béza, nem átall képzeletében, új házas barátjának zárt ajtaján dörömbölni és leskelődni.

Magyar nyelven szerzett énekeink is ezen a tiszta hangot adó húron pendülnek. Egyiknek versfejeiből e szavak olvashatók ki: *szent dolog a házasság;* — s bár a protestans szerzők távol voltak attól, hogy e szent dolog alatt sákramentomot értsenek, mégis mintha mindannyinak szerzője ezt a mondatot tartotta volna szeme előtt; még a gyermekekre s unokákra czélzó kifejezéseik, strófáik sem adnak nekik okot szabadabb tréfálkozásra. Ezek közt az énekek közt is vannak, mint itt is a III. számú ének, melyek a húmor és szatira talpra esett ötleteiből alakulnak egészszé, csakhogy életből merített képeik mindig oly átalános igazságok, melyeknek élénk vagy épen rikító színezése igaz, hogy az új házasok érdekében, de kétségtelenül azok rovására történik, a kiknek gyakori példájából a jegyesek tanúságot meríthetnek. Tréfásan szigorú erkölcsi leczkék, melyeknek sava-borsa meg van adva, s kétértelműség, trágárság soha sincs beléjök vegyítve. Tehát vagy komoly ünnepi, vagy húmorosan leczkéző hangon szólnak ezek az énekek, melyeknek iránya, tartalma egyiránt azt bizonyítja, hogy a házas élet társadalmi jelentőségét énekszerzőink így is, úgy is teljes mértékben felfogták, értették és hirdették.

A mindenféle lakodalmi szokások, tréfák, versek és mondókák közt, régen is fordulhattak elő olyanok, melyeknek nyerssége, durvasága megrovással illethető; ezek azonban sohasem hatalmaztak el annyira, hogy az átalanos ünnepi hangulatot megváltoztatták s magát, a patriárkhális jellegű nemzeti életünkben mindig minden más felett becsült családi boldogság alapját nevetséges szinben tűntették volna elő. Szabad szájú énekesek, kik nem sokat törődtek vele, ha olykor bottal ütötték is hátokat, — magok személyében pelengérre állíthatták a házas életet: de sohasem foszthatták meg attól a tisztelettől, melylyel arról a nemzet minden rétegében gondolkodtak.

A XVI. századból szép számmal fenmaradt lakodalomra hívó levelek mutatják, mily gonddal írták meg azokat, mily tiszteletet adtak s vártak azok által. A tisztelet viszonzása nemcsak az egyszerű elfogadásban és személyesen vagy küldött által való tisztességes megjelenésben állott, hanem ajándék adásban is nyilvánult. Ily tiszteségbeli megnyomorejtatását panaszolja Sibrik Ozsvát 1526. évi sz. Andrásnapján kelt magyar levelében, melyet ahhoz az ismeretlenhez intéz, kit ő meghívott, de a ki őt csak egy jámbor szolgája oda kildésével sem tisztesejtette meg leányának menyegzéjében és kárlotta hat vagy hét forint ára tafotát kildeni. «Az mi ajándokot az mennyegzőre mind urak mind nemesek hoztak és kildtek, mind kész volnék oda annom, csak tekegyelmed ne kissebbejt vola engem ezzel; maga száz forinnál sokkal többet tészen» — mondja levele utóíratában *(400. magy. lev. 3. l.)*

A még kiadatlan lakodalmi meghívók közűl álljon itt egynek egykorú latin és magyar másolata már csak azért is, mivel eddig ismeretlen családi összeköttetésről értesűlünk belőle. Tomori Egyed azon T. Istvánnak volt fia, kinél Dévai Mátyás reformátori működése előtt Boldogkőben udvari káplán volt. Házasságáról mit sem tudunk; Nagy Ivánnál csak neve van feljegyezve. Patócsi Margit ugyanott elébb Ábrahámfi István, azután pedig Kochfy György nejének íratik. E meghívó Tomori Egyed és Patócsi Margit menyegzőjére szól, mely 1550. körül történhetett s kétségtelen, hogy a menyasszony első férjhez menetelére vonatkozik.

Invitatio ad convivium nuptiarum. Egregie domine et amice nobis honorande. Salutem et nostri commendationem. Quoniam nos divina favente clementia, secunda dominica post octavas festi Epifaniarum huius, nunc proxime ventura de domo nostra Nadasiensi generosam puellam Margaritam Patoczi filiam egregii quondam domini Nicolai Patoczi de Keczkemet sororem nostram carissimam egregio domino Aegidio Tomori de Czucz in legitimum matrimonium elocaturi sumus. Quare dominationem vestram rogamus, velit eadem vnacum domina consorte sua in solemnitate nuptiarum dictae sororis nostrae loco et die praenotato adesse, praesentiaque sua easdem nuptias honestare, quo officio amicitiarum vestrae dominationi valeamus. In reliquo dominationem vestram bene valere optamus.

Ungarice idiomate.

Vitézlő uram és tisztelendő barátom. Köszönetemet és magam ajánlását írom kegyelmednek; miérthogy Istennek engedelméből és kegyelmességből ez jövő farsangon adjuk haza az mi atyánkfiát Patócsi Margitot, az vitézlő Patócsi Miklós leányát, az vitézlő Tomori Egyednek Csúcson lakozónak: annakokáért kérem uraságodat mind az uraságod feleségével egyetemben az felől megnevezett menyegzőnek napján legyen jelen uraságod. Mely jelenlétével ékesítse uraságod az mi lakodalmonkat, melyet mi es barátságos szolgálattal szolgálhassonk meg uraságodnak. Végezetre jó egészséget kévánonk uraságodnak. Vale feliciter.

(Be van irva Petrus Illicinusnak De homine et disciplinis czimű, Krakkóban 1549-ben nyomatott műve czimlapjának tiszta oldalára. Egyetemi könyet.)

Összevetve e meghívó szövegét annak ismeretes töredékével, melyben I. Balassa Bálint hívja meg húgai lakadalmára Beszterczebánya bíráját és tanácsát, *(Századok 1875. 119. l.)*, bizonyosnak látszik, hogy itt is valamelyik bátyja gondoskodott az árva menyasszony menyegzőjéről.

Azon megtiszteltetésekhez, melyek a család, rokonok, s meghívott ismerősök részéről nyilvánult a jegyesek iránt, nevezetesebb menyegzők alkalmával rendesen csatlakozott egy-egy versszerzéshez értő pap, tanító vagy deák (világi ember) is a maga alkalmi költeményével. Ilyennel találkozunk Nyilas István és Zsámboki Anna menyegzőjén is, kik ha nem tartoztak is az előkelők, főrangúak osztályához, polgári állásukban mindenesetre tisztelet és figyelem tárgyai voltak.

«Nyilas István esztergamy» — így írja magát alá azon levélnek, melyben küldött társával együtt Szent György várából 1555 május 9-én tudósítja Leszenpront Sebestyén nagyszombati bírót, bizonyos peres ügyről, mely nevezett város és az oda való apáczák közt folyt. *(RMNY Eml. III. 12. l.)* Aláírása azt mutatja, hogy Esztergomból származott s úgy telepedett Nagyszombatba. Jegyesének neve után valószínűséggel következtethetjük, hogy ha már elébb nagyszombati lakos nem volt, oda házasodva azonnal vagy csakhamar oda költözött, mivel mint látjuk, néhány évvel később már a város egyik fontosabb (öröklési) peres ügyének intézése bízatott rá. Később is hasonló küldetésben találjuk, midőn 1567 jún. 16. és 18. napjain Pozsonyból tudósítja küldött társával együtt Szomer János n.-szombati bírót *(RMNYEml. III. 61—63. l.)*. — Az 1555-ben kelt levelet ő írja elsőben alá s küldött társa Sántha Pál második helyen. Ha már azt tudjuk, hogy Sántha Pál 1562-ben Nagy-Szombat városának kapitánya s egyszersmind a reformáczió bátor híve volt *(Steltzer, id. m.*

111. l.); alapja van azon következtetésünknek, hogy Nyilas is eme megbízatásaikor egyike lehetett Nagyszombat városa «tizenkét tanácsinak» *(RMNY Eml. III. 77. l.)*, és mint ilyen, részt vett a város egyéb dolgai intézésében is. A nagyszombati tanács, mint már Nagy Bánkai életében láttuk, az ott székelt érsekséggel s káptalannal szemben is követte és védelmezte a reformációt. Ily esetben sikeres védelem csak úgy képzelhető, ha az arra vállalkozott testület tagjai egy értelemben vannak. Volt-e, vagy se azon időben a nagyszombati tanácsnak nem protestáns tagja? nem állíthatjuk, de azt igen, hogy Nyilas István a reformáczió híve volt, s mint ilyen választatott meg az 1569-dik évre a város bírájává. Azon év május hó 20, junius 25, és deczember 22. napjáról kelt s kiadott magyar levelek *(RMNYEml. III. 79. 83. 89. l.)* nevének kitételével vannak hozzá mint akkori főbíróhoz *(judex primarius)* intézve és így semmi kétségünk sem lehet az iránt, hogy ő volt az a nagyszombati főbíró, a kihez és tanácsához intézte Bornemisza Péter Pozsonyból 1569 szeptember 20-án azon többször közzétett *(legújabban Tört. tár 1878. 384—5. l.)* magyar levelét, melyben Postilláinak kiadhatására eme szerelmes és bizodalmas urainak is könyörög valami segítségért.

Nyilas István menyasszonyáról Zsámboki Annáról Nagy Gábor *(Tud. gyüjt. 1835. VII. 38. l.)* azt gyanította, hogy Zsámboki János (Joh. Sambucus) testvére lehetett. Nincs benne lehetetlenség, mivel ez is Nagyszombatban született s atyja Péter volt *(Nagy Iván X. 29. l.)* Berényi Bársony Balázs 1552-ben levelet írván Nagyszombat bírájához s tanácsához, a külső czímen Linder Sebestyén bíró neve után Zamboky Szabo Pétert nevezi meg először «az több fő urak» közűl. Nyilas István nejének is ez lehetett atyja, mert az ének utolsó előtt való strófájából az látszik, hogy a menyegzőkor még életben voltak a menyasszony szüléi.

A nő nevével többször ugyan nem találkozunk, de két, 1569-ből, tehát épen a bíróság évéből fenmaradt levél mutatja, hogy Nyilasnak ekkor is élt még családja. Péterffy András ugyanis azzal végzi május 26-án Bécsből hozzá írt levelét, hogy: «úristen tartsa meg kegyelmedet minden házanépével egyetemben nagy jó egészségben.» Szászy András pedig Alszászról, deczember 22-én, hogy: «az úristen tartsa meg kegyelmedet mind asszonyommal, az kegyelmed szerelmes házastársával és szerelmes gyermekével egyetembe nagy jó egészségbe sok ideiglen!» aláírva: *servitor et affinis Magister Andreas Zazy Prothonotarius.* — Szászynak tehát, ki akkor ítélőmester, 1578-ban pedig (24. t. cz. szerint) királyi személynök vala s Nyilas sógora volt, ismerni kellet Nyilas családi körülményeit. Kár, hogy Szászy családi viszonyairól sem tudunk egyebet. Azonban ez az összeköttetés is bizonyítja, hogy Nyilas tekintélyes nagyszombati családból házasodott s menyegzőjét eléggé kiváló eseménynek tekinthette az énekszerző is, hogy lantjához nyúljon.

Ki volt ez az alkalmi költő? nem tudjuk. Talán épen Nagy Bánkai Mátyás, vagy egy másik tanítója az 1548-ban már fennállott nagyszombati protestáns felekezetnek. Éneke magán viseli a jegyesek sorsa iránt érdeklődő tiszteletet. Nem tolakodó lakodalmi poéta, inkább a meghívott tisztes vendégek vagy rokonok egyikének látszik. Üres jó kivánattal, hizelgő szóval nem alkalmatlankodik, erkölcsi leczkével se kíván terhére lenni a boldog jegyeseknek: de lelke és kora moralizáló szokásának s követelésének mégis megtartásával s kielégítésével, ügyesen használja a párbeszéd alkalmas alakját, melyben a szigorú szabály, a szerető lélek jóra intő kéréseképen hangzik, és az engedelmes ígéret, szív szerint való ajánlkozás odaadó érzésével nyilvánul. A férj elsőségének «uraságának» félreismerhetetlen jelzése, durvaság nélkül érinti a nő szívét, mely hivatásának korszerű felfogásával viszonozza a kíméletes figyelmet. Az egészet mély vallásosság hatja át, mi nem kis mértékben járul ahhoz, hogy a XVI. századbeli magyar családi életnek ily meleg színekkel festett, kedves benyomású képe áll előttünk.

Megvan Bornemisza Én. k. CCXXXVIII. levelén és a Lugosy Codex 91. levelén.

Toldy *(Handbuch d. ung. Poesie)* először nem ezekből, hanem Jankovics kézirata után közölte, melyből hiányzik a 37—39. — 52—54. és 70—72. sor. Ez utóbbi sorok, vagyis az 1548. évszámot magában foglaló végső strófa helyén, régies jegyekkel 1503 áll, mit Toldy igazinak gondolván, az éneket azon évből valónak állította. A Jankovics által félrevezetett Toldyt, Nagy Gábor igazította meg a Tud. Gyüjt. 1835. VII. 38. s köv. lapjain. — Jankovics sajátkezü másolatának végére ezt a jegyzést irta: *Posonii ex antiquissimo exemplari foliorum duorum in 12o majori exarato, Clarissae Monialis Emerentiae Bito A. 1791. excripsit, Nicolaus Jankovich.* Ezt a forrást ma sem ismerjük, pedig — kivált ha 1582. (Borne-

misza én. könyve) előtt való időből származott volna, sok érdekest rejthetne magában.

Az ének versfejeiben olvasható a STEPANVS NILAS—ANNA SAMBOKI név. A versalak ugyanaz, melylyel fejletlenebb formában már Both János Siraloménekében is találkoztunk; azután Batizi I. és II. számu énekében; úgy szintén Biai Gáspárnál, valamint Tinódinak «Sokféle részögösről» című énekében.

Csak azt jegyezzük még meg, hogy kevés híján 100 év múlva, 1640-ben ezt az éneket tartotta szem előtt bizonyos, magát István deáknak nevező versszerző, midőn talán saját menyegzőjére írta *de Matrimonio* című énekét *(Thaly K. Vitézi én. II. 37. l.)*.

III.

A Lugossy-codex 90. levelén, Batizi Andrásnak 1546-ban szerzett Házasságról való éneke és az imént tárgyalt Házasok éneki közé iktatva olvasható eme költemény, mely tartalma után ítélve szintén hasonló alkalmi vers. A jegyesek neve se a versfőkben, se a szövegben nem foglaltatik, valamint az énekszerző jó embör neve s a szereztetési idő is ismeretlen. Az ének codexbeli szomszédjai, azt gyaníttatják, hogy velök egykorú szerzemény, — a minek a nyelv és verselés szintén nem mond ellent. Irány, felfogás, egyes gondolatok és kifejezések még szorosabb rokonságba juttatják Tar Benedek 1541-beli Házaságrul való dícséretével. Jól gondolt s ügyesen megírt rímtelen strófái, természetes fordulattal következő refrainjei, melyek keményen font ostorhegy sudarakként perdűlnek vissza, — a belsőre is ható külforma részleteinek alakításában figyelemre méltó ügyességet árulnak el; míg az egyszerű, logikus összeállítás azt mutatja, hogy a kora erkölcsi állapotát keresetlen, de hű színekkel festő énekest a kompozicziő körül is gyakorlott érzék vezette. — Valóban e gúnyolódva tanító alkalmi ének, egyik legnevezetesebb darabja XVI. századbeli versirodalmunknak. Minduntalan megénekelt alkalmi tárgyról zeng, a mindennapi élet akkori legközönségesebb szabályait foglalja oktató versekbe, melyek az új házas férj szájából pedáns tanítóra emlékeztetően hangzanak: mégis a nép nyelvéből vett példabeszédszerű csúf neveknek, képeknek csattanó értelme, a bennök rejlő bár nyers szokásokra való igazságoknak talpraesett kifejezése, állításainak mindvégig egyforma s erőltetés nélkül sikerült kifejtési módja egyre fokozza a múlatva-oktató hatást, mely a dur-

ványak mondható, de még ma is kelendő eszköznek, a botnak s pálczának ígérgetésével teljessé lesz, a mások rovására magok baján is szívből nevetni szeretőkre nézve. A czinismusát nem rejtegető énekesnek berekesztő négy sora, arra az egykedvűségre emlékeztet, melylyel a munkáját végzett muzsikus czigány, a maga szerszámát hóna alá vagy hátára veszi s odább áll.

«A házasok énekinél» rámutattunk azon énekre, mely egy század múlva mint annak utánzása tekinthető; az Adhortatiót épen ily typus gyanánt tűnteti fel egy 1622-ből s egy másik, szintén a XVII. századból fenmaradt Házassági ének *(Lásd: Thaly, Vit. én. II. 19. és I. 413. l.)*, melyeknek hasonló sorait, helyeit ide alá idézem.

Énekünk sorainak mértékelése határozottan Batizi Házasságról való énekére emlékeztet. Az ily két adonicusból összetett sorokat legelőször Sz. László hymnusában vettük észre, azután Batizinál és Szkhárosinál (IX.); míg azonban ezeknél a strófák kivétel nélkül 4 sorból állnak, itt csak az első és két utolsó versszak éri be a 4 sorral, a másodiknak három is elég, de a többinek ötre van szüksége, hogy a megállapított tervhez képest egyenletesen fejlődhessék. Mind a hármas, mind a négyes, valamint az ötös strofáknak is utolsó sora még egy szóttaggal rendesen megbővül.

2. 4. sorral v. ö. Thaly, II. 426. l.:

> Igy tanitá mátkáját Egy korban egy ifjú,
> *Újonnand hozott társát.*

5—7. s. V. ö. Thaly, II. 414. l.:

Hallod-e mit beszélek	*Kedves-édes társam!*
Azért *tégedet kérlek*	Tündöklő gyémántom:
Ne szégyeljed, *se bínjad*,	Sőt vidám kedvvel halljad
Ez rövid tanácsom.	

6. s. *Ha isten minket ketten öszvebir.* — Bocskai István testamentomában olvassuk: *Mikor penig az Uristen engömet az te anyáddal egybe birt.* (B. Radvánszky, Magy. Családélet és házt. III. 174. l.)

8—9. s. V. ö. u. o. 423. l.:

Igy szólj ha kiáltlak: Hallom én *édes uram!*

A refrainnel összevethető ugyanott a 418. lapon:

Ha az útczán elmégyen	Mindenfelöl sokképen
Utána kiáltnak,	Kiváltképen az ifjak
— Minthogy igen vásottak —	Felöle igy szólnak.

12. s. V. ö. ugyanott 417. lapon:

Asszonyfeleségének, Mint komondor ördögnek
Szavát sem veheti.

és I. 21. lapján:

Ne légy komor, mint farkas az veremben.

13—14. s. V. ö. Th. I. 21. l.:

Jámbor vendég hu mégyen házatokhoz
— Mert néha az Isten kedves embert hoz —
Tisztességet *mutass* édes uradhoz:
Jó étket főzz, gyakorta nyúlj a csaphoz.

18—19. s. V. ö. Th. I. 22. lapján:

Szemérmes légy, keveset szólj asztalnál,
Mikor néked szólnak, bár ne hallgatnál!

22. s. V. ö. Th. II. 428. lapján:

Szép szavú rigócskák, *Csácsogó szajkócskák*
Együtt siratnak engem.

23—24. s. A köznépnél még ma is az az illendőség, hogy a férj járjon elől.

27. s *Kabola* = kancza ló. V. ö. RMKT. I. 342. l. — A *kabola-vezér* kifejezésnél még durvább Th. II. 260. lapján ez:

Farkas az bárányhúst miképpen szereti,
Úgy a rút vén kancza az ifjat kedvelli.
(V. ö. RMKT. II. 154. l.)

29—30. s. A *palást* szó a körmöczbányai Virágénekben is előjön. Lásd: RMKT. I. k. 161. 342. l. 1389. évi oklevélben: monile vulgariter *palast akaztalo* (Zichy c. IV. 399. l.).

32. s. *asszony szamarának.* V. ö. RMKT. II. 153. l. Tar Benedek éneke 15—16. s.:

Ne örülj házának, se kazdagságának,
Mert ő végre téged állyét *szamarának.*

37. s. *Simon bíró.* V. ö. Tar B. éneke 64. sorával s lásd a rávonatkozó jegyzést RMKT. II. 446. lapján. — Thaly, II. 20. lapján is olvassuk:

Oly rút, az hol Simon bíró jár elöl,
Az mint mast is hallom némelyek felöl,

Hogy az nyerget rakták hátokon följül,
Szegény barátimnak házok ég belöl.

38—39. s. V. ö. Thaly, II. 21. lapján:

Tiszta légy te fejér öltözetedben,
Ne gyászoljad uradat még éltében.

és I. 421. l.:

Ne járj kérlek szurkosan, Viseld magad csínosan.

43—44. s. V. ö. Th. I. 422. l.:

Ha jó reggel kilépöl — Rabotás házadbul —
Estvére haza siess — Az fársángjárásbul.

Tar B. 51. sora:

Ihagtok-vihagtok piaczra ha mentek.

47. s. E strófa végén hibából állnak az előbbeni versszak végére illő *puhán kötött rokkának* szavak e helyett: *itélőmesternek*

48—49. s. V. ö. Th. I. 413. l.:

Ugyan talám megérem — Imez hordó liszttel —
Csak most lásson meg Isten — Jámbor feleséggel.

és 419. l.:

Feneketlen kas nyilván — Az tékozló asszony.

57. s. *borcsiszár.* Székely Estv. Cronica 210. l. írja V. Miklós pápáról: ez keveset ehetik vala, de jó *bor csiszár* vala. — Pázm. Kalauz 144. l.: *a bortsiszárok* torokgyékének orvoslására nagy barom üveg borokat akasztottak a horogra. — Fűsűs J. Királyok tűköre 218. l.: ha valaha méltán dorgáltattanak az *borcsiszárok*, kiknek saru-szár torkok.

62. s *ageb.* Tinódinál, Sokféle részögösről 117. sor:

Nevet vesznek, mert üt mondják hazug agebnek.

63—64. s. V. ö. Thaly, I. 422. lapján:

Hiszem napjában egyszer, — Avagy két hétben egyszer
Kisöpörhetd házadat, — *Tisztán tarthatd* konyhádat.

67. s. V. ö. u. o. 416. lapon:

Rusnyább az lator asszony stb.

A *czundora* ma *czandra* alakban él s a *ringyó* synomymja. Különben a *rongyot, rongyost* jelentő s szláv *czundra*-ból magyarosult *czondrá*-val azonos.

73—76. s. V. ö. Thaly, II. 26. lapján:

Mert ha hivatalodat elfelejted,
Tudom hogy az hátodat megvereted.

Az «*Igen hasznos és drága nemes receptom*» szerint is: vegyen az orvos doctor, hasáb kápoztát, kert sövény salátát, *bott levet, pálcza faczarékot* stb. (Lásd: *Toldy F. Adalékok a régibb Magyar irod. történetéhez. 23 l.)*

79. s. A téli hideg időnek tréfás körülírása.

Ilosvai Selymes Péter.

Ilosvai Péter deákot, ki magát egyik éneke *(Szent Pál apostol)* végén csak így, a versfejekben pedig görögös latinsággal *Sericeus Ilosvanus*-nak nevezi, Ilosvai Selymes Péternek lehet írni. Így senkisem téveszthetí össze ama másik, kevésbbé ismeretes Ilosvai Péterrel, ki 1560. évi április közepe után íratkozott be a wittenbergi egyetemre, onnan visszatérve pedig, Batizi Miklós evang. pap naplója szerint, tanító volt Csengerben s 1562. évi julius 22-én magát felakasztotta *(Frankl V. A haz. és külf. isk. tört. 184. l.)*. Ennek haláláról Verancsics is emlékezik 1562. aug. 25 én Forgács Ferenczhez írt levelében, s debreczeni tanítónak *(operarius)* mondja s öngyilkossága helyéül az ecsedi várhoz közel eső Csaholyt állítja *(Össz. m. VIII. 373. l.)*. Azt, hogy e két Ilosvai Péter nem egy személy, a Selymes néven kívül azon körülmény is bizonyítja, hogy lantosunk fenmaradt művei, egynek kivételével, az 1562. év után való időből származnak. Azt az egyet, t. i. Nagy Sándor históriáját, mely 1548-ból neki tulajdonítandó, Toldy Ferencz még nem tartotta az övének. Nála s általában irodalomtörténetünkben Idari Péter neve alatt volt ismeretes. Legelébb a Széchenyi könyvtár Catalogusa *(part. I. Suppl. II. 226. l.)* mondja határozottan Ilosvaiénak, újabban pedig Szabó Károly és dr. Bánóczi I. nyilatkoztak ily értelemben. Mint szövegünk mutatja, mi is e meggyőződéshez járulunk.

Az Idari Péter név, a história végső strófáinak kezdő betűiből kiolvasható eme mondatból született: *cecinit Petrus in Idar.* Nem igen törődtünk vele, hogy lehet-e voltaképen *in Idar-t*, Idarinak fordítani s azzal még kevésbbé, hogy volt-e valaha Idar nevű helységünk? Ma nincs, és úgy látszik, hogy régen sem volt.

Ennek meggondolása eszünkbe juttathatja, hogy a históriás énekek versfejeiben nem szokott rendesen mindvégig értelem rejleni, és hogy ha több nem, legalább az utolsó versszak kezdő betűje igen gyakran értelem nélkül, magában áll. Ilyennek tekinthetjük itt is az *r* betűt, melynek különválasztása után *Ida* név áll előttünk. Ily nevű helyet Abaujvármegyében és Kolozsmegyében ismerünk s ezek közűl az abaujvármegyei Nagy-Ida az, melyre több okunk van gondolni. Ez időtájban élt énekszerzőink, mint eddig is láttuk, papok, tanítók, deákos emberek s majdnem kivétel nélkül a reformáczió hivei voltak. Legtöbbet közülök az új irányt követő főurak, városok pártfogása alatt álló iskolák tanítói sorában találunk és ha valahol ily iskolák léteztéről adatunk van s más jelek is arra felé intenek: ott a siker reményével kereskedhetünk. Az abaujvármegyei Nagy-Idáról tudjuk, hogy a XVI. században még Perényi birtok volt; az is közönségesen ismert dolog, hogy a Perényiek a reformáczió legelső s legbuzgóbb hívei közűl valók voltak s kétségtelen adat van rá, hogy 1550 körűl a nagyidai iskolának s Perényi Ferencz fiainak tanítója Szikszai Fabriczius Balázs volt *(Császár György emlékbeszéde 23. 32. l.)* ugyanazért erőltetés nélkül mondhatjuk, hogy *Petrus in Ida* 1548-ban Szikszai előde, azaz nagyidai iskolamester lehetett. Műveiből kitetsző tanultsága, a klasszikai s keresztyén latin irodalomban szerzett jártassága erre az állásra egészen képessé tette.

Maga által említett, de elveszett művei, melyeket 1548 előtt, valamint ettől az időtől 1564-ig írt, kétség kívül szolgáltatnának életére tartozó felvilágosító adatokat; így azonban csak annyit tudunk, hogy már 1548 előtt írt egy másik, szintén Nagy Sándor életéből s mondájából szerkesztett éneket, s 1548—1564 közt több éneket «a próféták, királyok s vitézek dolgáról». Cirusról s Nebukadnezárról szerzett s szintén elveszett históriái 1564—1570 közt készülhettek, mivel csak ez utóbbi évben emlékszik felőlök. 1564 augusztusában Szatmáron végzi be Szent Pál apostol históriáját; 1568-ban Szántón a Sokféle neveknek magyarázatját; 1570 nyarán pedig Kusalkőben fejezi be Ptolomeus király históriáját.

Nagy Sándorról szóló éneke Curtius szövegének versekbe szedett kivonata. Hívatását ő is úgy fogta fel, mint azon korbeli históriás énekeink írói rendesen. Szerintök egyedül a történeti adatok voltak arra méltók, hogy igazmondó énekeik rendén felsoroltassanak. A mi itt-ott mondaszerű vegyülék van előadásukban, annak vagy hiszékenységök kegyelmez meg, vagy csak azért

említenek fel ilyes részleteket, hogy mellőzés helyett fenhangon mondják ki felettök a lenéző ítéletet. Áskétai józansággal végrehajtott munkáik, becsületes szorgalomról tanúskodó iskolai penzumokképen tünnek fel, de a melyek kidolgozásakor a magát versszerzésben gyakorló poézis épen a költői tárgyak, vonatkozások kigyomlásában s fejleszthető csírák eltaposásában találja kedvét. Mintha mindnyájan, épen Ilosvainak ide is alkalmazható eme sorára hívatkoznának

— látjátok, hogy én igazat szólok!

Így megtisztogatva vonja össze Curtius mondáit, kinek munkáján kívül egyébre nem tekint; ebből is kihagyja mindazt, a mi szerinte nem történeti való, nemhogy a Sándormonda máshol található alakváltozataival törődnék. Száraz históriás éneket írt, melynek nyelvére, verselésére tőle telhető gondot fordított.

Szent Pál apostol históriájának kidolgozásán, mintha a keresztyén hit melege volna érezhető, mely azonban a tiszta hit s erkölcs igazságait tolmácsoló kifejezésekben, sorokban marad lekötve s a mű szerkezetére befolyást gyakorolható fokot nem tudja elérni. Az utolsó versszakokban, szerző talán magát is azok közé számítja, kik hitök miatt üldözésnek voltak kitéve s ez az eset kölcsönzi neki a határozott rezignáczió azon erővelteljes hangját, mely a mily jól illik Szent Pál históriájának befejezéséhez, épen oly ellentétben áll azzal a hegedűs szerszavassággal, mely a második és harmadik ének kezdetén és végén első ízben ad jelt magáról.

A Sokféle neveknek magyarázatja, orthodox dogmatizálásával s a világias hang teljes mellőzésével arról győz meg, hogy szerzőnk valóban az egyház szolgálatában állott s talán ennek épen azon kiváló tudományú papi férfia mellett, a kinek családi örömét verseivel kívánta megörökíteni.

Ptolomeusának tárgyát is az egyháztörténelem köréből veszi; tudomány, egyház és prot. papság felől a tisztelet hangján szól; elején s végén a magyar uraknak erős igazságokat mond szemébe, de az egészben nem fordul elő olyan strófa, melyből az üldözött keserűsége vagy elszántsága szólna hozzánk. Az ének első része a tartalomnak megfelelő komolysággal van írva, míg a második részben a leírt eseményekhez alkalmazkodó hang épen nem idegen attól, hogy az egyes szakaszok végén, lantosoknál s hegedűsöknél szokásos kifejezésekkel élénkítse, különben is vendégeskedések rajzával elegyes leírását. Ennek a Kusalkőben szerzett históriának magyar viszonyokat apostrofáló részletei (49—56. és 941—972. s.) most érintett kifejezéseivel együtt azt teszik valószínűvé, hogy énekesünk végkép búcsút vett a helyhezkötöttségénél fogva nyúgadalmasabb ludi magisterségtől, vándor lantos deákká lett s mint ilyen írta meg mind Ptolomeusát, mind pedig utolsó művét, Az híres neves Tholdi Miklósnak históriáját.

Ilosvai nyomait eme vándor pályán annyira sem ismerjük mint Tinódiét. Alig ha volt olyan állapotban, hogy valamikor összegyűjtött műveinek csak egy részét is, ha nem is királyi segítséggel mint Tinódi, kiadhatta volna: egyedűl a jó szerencsének köszönhetjük, hogy annyi is, amennyi reánk maradt. Az urak házában való széllyeltekintés, tivornyáikban való részvehetés, arra mutat, hogy ezekben mint lantosnak vagy hegedűsnek volt módja. Tinódi életében könnyebb áthidalnunk azon csekélyebb hézagokat, melyek különböző énekeinek szereztetési ideje közt mutatkoznak. Ilosvainál 16 évi időköz szélessége választja el egymástól azt a legrégibb két művet, melyekről egyikért épen azért sem igen mertük állítani, hogy egy szerzőtől származnak. Mindamellett az írónak későbbi műveiben az előbbiekre történő hivatkozása, nyelve, verselése, dolgozási módja, írói működése kezdetének s végének csaknem azonos színhelye és viszonyai, összehatólag erősítenek meg bennünket abban a vélekedésben, hogy Ilosvainak kell tulajdonítanunk azon huszonhat éves írói pályafutást, mely tudtunkkal 1548-ban kezdődött Nagy-Idán s 1574-ben végződött, hihetően Nyaláb várában.

Nagy Sándor históriájának első soraiban világosan mondja, hogy már 1548 előtt is «sokat szólt» Sándorról, kiről ezúttal még «bévebben» akar szólni; huszonhét év múlva pedig azzal kezdi Ptolomeus király históriáját, hogy

Sokszor szóltunk az régi nagy időkről,
Kiváltképen világbíró Sándorról.

Az előbbi egyenes hivatkozás, az utóbbinak nyelvtani szerkezetével együtt teszi bizonyossá, hogy az Idán tartózkodott Péternek két éneke szólt Nagy Sándorról. Lehetne azt mondani, hogy Ilosvai is kétszer vagy *sokszor* megénekelhette Nagy Sándort, s hogy ez az egy ének, a melyik fenmaradt, nem az övé; de a tagadáson túl mivel sem lehet feltevésünk ellen küzdeni. Szent Pál és Ptolomeus históriája mutatja, hogy Ilosvainak mintegy kedve telt abban, ha latin prózai szövegeket magyar versbe foglalhatott. Az alább közölt latin szövegekből látható, hogy az átfordítás és versbe szedés egyenlő modorban történt. A nyelv és verselés álta-

lános sajátságain kívül vannak egyes szavak, melyek az átdolgozó azonosságára vallanak. Legjellemzőbb ezek közűl az, hogy a *menye, mennye* = mihelyt értelmű régi s már ezen korban ritkán előforduló szó, mind Nagy Sándor, mind Szent Pál históriájában olvasható.

Ezekhez járul még Toldi Miklós históriája versfejeinek értelme, melyből látjuk, hogy az író, művét Perényi István ugocsai főispánnak ajánlotta. Tudjuk, hogy Tinódi (Dávid királya versfejeiben) évek múlva is szereti magát Török Bálint egykori lantosának nevezni. Ilosvai jó 26 évvel azután, mikor Nagy Sándorát Nagy-Idán bevégezte, hazai tárgyú utolsó művét, azon család egyik tagjának ajánlja, melynek birtokán s pártfogása alatt talán kezdte vagy legalább nyugodalmas helyzetben folytathatta írói munkálkodását. Ebből első uraihoz való ragaszkodására bizton következtethetünk, a nagyidai protestans iskola tanítójának állandóan követett vallásos meggyőződésére pedig művei mindenikéből meríthetünk bizonyságot.

Itt hibásan utolsó helyre tett, s igazság szerint harmadik helyre sorozandó műve is, határozottan mutatja a prot. egyházhoz s annak férfiaihoz fűződő viszonyát.

Clarissimusnak nevezi azon férfiút, kinek, leányának keresztelőjére írott emez énekét ajánlotta. Ez a czím nem azon körbeli embert illet, melybe a Perényiek tartoztak. Perényi Istvánnak is született 1574-ben egy leánya, kinek keresztelőjére Nyaláb várába levélben hívja meg komának Kis-Várdai Istvánt azon év julius 16-án; de nincs róla tudomásunk, hogy Ilosvai ennek megkeresztelésekor tisztelkedett volna, hacsak Toldi Miklós históriáját, mely azon évben (1574) készült el, azon családi innep alkalmával nem ajánlotta Perényinek, ki, mint özvegyének (Dobó Annának) férje temetésére hívó leveléből kitűnik, 1575. évi márczius 8-án halt meg. *(RMNYEml. II. 240. 245. l.)*

Túri Pál volt azon «clarissimus vir», kinek Katalin nevet nyert leánya keresztelőjére írta énekét. Mindjárt látni fogjuk, hogy nem gondolhatunk azon Thúry Pálra, ki 1568—1570-ig az ausztriai tartományi rendek által Bécsben fentartott iskolát látogatta *(Frankl, A h. és külf. isk. tört. 208. l.)*; sőt bizonyosnak vehetjük, hogy azon túri születésű Thury Farkas Pált kell értenünk, ki 1555. április 13-án a wittenbergi egyetemre íratkozott be; itthon sajó-szentpéteri, majd bihari s végre szántói prot. pappá lett Abaujvármegyében. 1562-ben a tarczali zsinat tagja volt s az ezen zsinaton támadt vitás kérdések eldöntése végett, 1563-ban Perényi Gábor által Solti Bernáttal együtt Lipcsébe és Wittenbergbe küldetett; 1568 és 69-ben az unitáriusokkal tartott gyulafejérvári és váradi disputációkban vett részt. Különben maga is költői hajlamú ember s az európai hírű latin költőnek Túri Györgynek atyja. Ezen fia mind 1574-ben Szánton elhalt atyjának, mind atyja testvéreinek Mátyásnak, ugyancsak szántói és Boldizsárnak, elébb rimaszécsi, azután varanói prot. papnak, valamint saját testvérének Gergelynek is epitaphiumot írt. *(Pareus D. Delitiae poet. hungaric. 344—348. l.)*

Thúry Pál halálának ideje, melyre szövegeink nyomatáskor nem voltunk figyelemmel, Ilosvai két utolsó művének szereztetési sorrendét illetőleg, igazítást tesz szükségessé. Toldy Ferencz a Sokféle neveknek magyarázatjának szereztetését a Lugossy codex szövegében olvasható 1568-ik évre tette, mig Szabó Károly *(RMK. 140. sz.)* ennek ellenében a mű egyetlen kiadásának végső strófájában olvasható 1578 évszámot tartotta az igazinak. Mi is ez utóbbi nézetet követve soroztuk Ilosvai műveit a látható rendbe s ehhez képest jelöltük az énekszerző pályáját 1548—1578. évszámmal. Most kénytelenek vagyunk a Lugossy codexnek a nyomtatványnyal szemben mellőzött évszámát fogadni el s Thúry Pál leánya keresztelőjének s így az erre írt alkalmi ének szereztetésének évét is 1568-ban állapítani meg; Toldi Miklós históriáját pedig Ilosvai utolsó művének tekinteni, melynek megírása után életének s munkásságának semmi jelével sem találkozunk.

Mivel ez utóbbit a többinél is bővebb figyelemre kell méltatnunk, lássuk a sokat tanult, lelkiismeretes, szorgalmas, romlatlan erkölcsi érzületét s hitbeli erős meggyőződését mindenkor bátran hangoztató, nemzete fenmaradását pedig a tiszta erkölcsön kívül, annak szellemi és anyagi gyarapodásától — mondhatni korát meghaladó mély belátással feltételező szerény lantos egyes műveinek részleteit.

I. Nagy Sándor históriájának forrása, mint szövegünk czíme is mutatja, Q. Curtius Rufus ismeretes műve, melynek elveszett részei helyén Ilosvai, Justinus szövegét használta. Strófáit egy rímben végződő négy, tizenegy szótagú sorból szerkesztette. A sorok képlete 4 + 4 + 3. A versfejek értelme minden rész elején olvasható. Szövegünk a meglevő négy kiadás közűl a legrégibb (1574) után nyomatott.

7—8. s. Justinus, lib. IX. cap. 1. *Filiumque Alexandrum decem et octo annos natum, ut sub militia patris tyrocinii rudimenta deponeret, ad se arcessit.*

9—15. s. Justin. l. IX. c. 6. *nuptias Cleopatrae filiae, et Alexandri, quem regem Epiri fecerat, celebrat, — — nec ludorum magnificentia deerat: ad quorum spectaculum Philippus cum sine custodibus — — contenderet, Pausanias nobilis ex macedonibus adolescens, nemini suspectus, occupatis angustiis, Philippum in transitu obtruncat.* Cleopatra helyett Ilosvai Kasszándrát ír.

23—40. s. Justin lib. XI. cap. 2.

41—52. s. Justin. l. XI. cap. 3. 4.

53—60. s. Justin. l. XI. cap. 5.

61—100. s. Justin. l. XI. cap. 6. *Inde hostem petens, milites a populatione Asiae prohibuit, parcendum suis rebus praefatus, nec perdenda ea quae possessuri venerint. In exercitu eius fuere peditum XXX. duo millia, equitum quatuor millia quingenti, naves centum LXXXII. Hac tam parva manu universum terrarum orbem utrum sit admirabilius, vicerit an aggredi ausus fuerit, incertum est: cum ad tam periculosum bellum exercitum legeret, non iuvenes robustos, nec primum florem aetatis, sed veteranos; plerosque etiam emeritae militiae, qui cum patre patruisque militaverant elegit: ut non tam milites, quam magistros militiae electos putares. Ordines quoque nemo nisi sexagenarius duxit.*

Itaque nemo in praelio fugam, sed victoriam cogitavit: nec in pedibus cuiquam spes, sed in lacertis fuit. — — Prima igitur congressio in campis Adrastiis fuit. — — Magna itaque caedes Persarum fuit. De exercitu Alexandri novem pedites, centum viginti equites cecidere, etc.

68. s. Három kiadásban a lenyomatott szöveg áll, egyben azonban *ezer* helyett *vala* a rím s ott a latin szövegnek megfelelően így hangzik e sor: *Gályája csak száznyolczvankettő vala.*

84. s. *Vitézek ferteznek.* Winkler c. 178. l. nem méltó lőn ő bínnel fertezett lelke. 180. l. hogy meg ne *förtöznének* — hogy meg ne *förtözjenek.*

101—140. s. Q. Curtius, lib. III. cap. 1. Justin. lib. XI. cap. 7.

102. sorral vesd össze a Katalin legenda 87—90. sorát.

De közülek egy fü vitéz,	Bőcsességgel megékesült
Napszámmal es elég idés,	*Kazdagsággal es bévesült.*

110. s. *Hatvan napig várat körül feketé.* Bécsi c. 312. l. *De es Juda lezen környöl feketben Jeruzsálem ellen* = Sed et Juda erit in obsidione contra Jerusalem.

113. s. *Piros hajnalkoron.* Lásd: Balassa B. költ. 264. l.

121. s. *Ottan a szekérről megtudakozék.* Bécsi c. 150. l. Ezután akarék szerelmest tudakoznom a negyed vadról stb.

141—180. s. Q. Curtius, lib. III. cap. 2.

156. s. *Az futott görög nép.* Curtiusnál: *His copiis triginta millium Graecorum mercede conducta, egregiae iuventutis, adiecta sunt*; mit Forró Pál is így fordít a XVII. sz. elején: *ezekhez az hadakhoz zsolddal fogadott jó vitéz görög ifjak stb.*

165. s. *Eudemus* helyett Curtiusnál *Charidemus* áll.

177., 273., 733., 765. s. *Menye* = mihelyt. Többször találjuk a Katalin legendában (*I. k. 314. l.*); Kákonyinál (*II. k. 285. 287. l.*) s mint már említettük úgy ebben az énekben, mint a Nagy Szent Pál apostolról írt históriában.

181—228. s. Q. Curtius, lib III. cap. 3.

200. s. *Fegyverek, szólások különböz vala.* — A *szólások* valamennyi kiadásban sajtóhiba lehet e. h. *szokások*, mivel a latin szöveg így hangzik: *variis armis et moribus.*

211. s. *Pártaűre* azaz *pártaövre.* A latin szöveg szerint: *et zona aurea muliebriter cinctus acinacem suspenderat, cui ex gemma erat vagina.* Forrónál: *és asszonyember módjára aranyas övel övedzvén, persiai szablyáját felkötötte vala, melynek az hüvelye drága köből vala.* — Horvát Gáspár ingóságai közt 1579-ből van: *egy öreg aranyazott pártaő, asszonyembernek való.* (Lásd: *II. k. 397. l.*)

229—260. s. — Q. Curtius, lib. III. cap. 4.

261—284. s. — Q. Curtius, lib III. cap. 5. — Justin. lib. XI. cap. 8.

262—3. s. *Mediam Cydnus amnis interfluit, et tunc aestas erat.* A 263. sorral v. ö. Toldi Miklós hist. 165. sorát.

285—307. s. — Q. Curtius, lib. cap. 6. — Justin. lib. XI. cap. 8.

287. s. *Hogy megvigasznéjek.* Lásd: I. k. 255. 268. l.

308—324. s. — Q. Curtius, lib. III. cap. 7.

325—336. s. — Q. Curtius, lib. III. cap. 8. *nec dubitavere Persae, quin Isso relicta, quam ceperant, macedones fugerent. Nam etiam saucii quidam et invalidi, qui agmen non poterant persequi, excepti erant etc.*

337—366. s. — Q. Curtius, lib. III. cap. 9.

367—388. s. — Q. Curtius, lib. III. cap. 10.

389—428. s. Q. Curtius, lib. III. cap. 11.

404. s. *Egy jó fű ló.* — Fű e. h. fő, mint a 416. sorban is *Fűfű* e. h. *főfő.* Bocskai István testamentomában: *Hagyok egy fő lovat ezöstös aranyas tarka bársony nyergével, merő ezöst aranyos kengyelével stb.* — Pálffy Pál nádor testamentomában: *az erdélyi feje-*

delemnek ő kgnek egy fő lovat és másik gyermek lovat magam méneséből hagyok emlékezetül (B. Radvánszky, Magy. cs. és házt. III. 176.334. l.).

408. s. *Folnia bocsátá jó lova száját.* — Folyni = futni. Lásd: I. k. 284. 315. l. — Icon viciss. 32. s. *Lő foltában meglövi . , ...* Károlyi Gásp.: *miképen a ló hogy folyva megyen a harczra* Jerem. 8. 6.

429—476. s. — Q. Curtius, lib. III. cap. 12.

477—480. s. — Q. Curtius, lib. III. cap. 13.

481—540. s. — Q. Curtius, lib. IV. cap. 1.

535. s. *Betlen városa* = oppidum Byblon. — Ilosvai az idegen nevekkel általában kényekedve szerint szokott elbánni.

541—560. s. — Q. Curtius, lib. IV. cap. 2. — Justin. lib. XI. cap. 10.

569—584. s. — Q. Curtius, lib. IV. cap, 4.

585—640. s. — Q. Curtius lib. IV. cap. 5. — Az 597—616. sorig: *Nunquam diu eodem vestigio stare fortunam; semperque homines, quantamcunque felicitatem habeant, invidiam tamen sentire maiorem. Vereri, ne se avium modo, quas naturalis levitas ageret ad sidera, inani ac puerili mentis adfectu efferret. Nihil difficilius esse, quam in illa aetate tantam capere fortunam. Multas se adhuc reliquias habere: nec semper in angustiis posse deprehendi: transeundum esse Alexandro Euphratem, Tigrimque et Araxem, et Hydaspem, magna munimenta regni sui, veniendum in campos, ubi paucitate suorum erubescendum sit. Mediam, Hyrcaniam, Bactra et Indos Oceani accolas quando aditurum? vel Sogdianos et Arachosios nomine tantum notos, ceterasque gentes ad Caucasum et Tanaim pertinentes? Senescendum fore tantum terrarum vel sine proelio obeunti. Se vero ad ipsum vocare desineret, namque illius exitio esse venturum.*

641—716. s. — Q. Curtius, lib. IV. cap. 6.

A 681—688. sorban előjövő *pribék* hadi szókevénytjelent. V. ö. III. k. 413. l.

717—748. s. — Q. Curtius, lib. IV. cap. 7.

749—756. s. — Q. Curtius, lib. IV. cap. 8.

757—796. s. — Q. Curtius, lib. IV. cap. 9.

765—768. sorbeli *elkelé, el ne kelhetne* szóra l. I. k. 7. 243. lapját.

797—836. s. — Q. Curtius. lib. IV. cap. 10.

837—916. s. — Q. Curtius, lib. IV. cap. 11.

839. s. *követ juta*: feljebb, 592. sorban: *levél juta*. V. ö. I. k. 4. 235. lapjával.

875. s. *Nagy sokáig minden erről veszteglé.* = Diu nemo quid sentiret ausus est dicere.

887—894. s. *Et ego pecuniam quam gloriam mallem, si Parmenio essem. Nunc Alexander de paupertate securus sum: et me non mercatorem memini esse, sed regem. Nihil quidem habeo venale: sed fortunam meam utique non vendo. Captivos si placet reddi; honestius dono dabimus, quam precio remittemus.*

901—904. s. *Nec adversus calamitates: sed adversus hostium vires contendere. Bellum cum captivis et feminis gerere non soleo: armatus sit oportet, quem oderim.* — Igyekezem=vívok, tusakodom.

911. s. *hozzá hallgat.* Lásd: I. k. 314. l.

917—935. s. — Q. Curtius, lib. IV. cap. 12.

936—972. s. — Q. Curtius, lib. IV. cap. 13.

973—1000. s. — Q. Curtius, lib. IV. cap. 15.

1000—1008. s. — Q. Curtius, lib. IV. cap 16.

1009—1062. s. — Q. Curtius, lib. V. cap. 1.

1031. s. *Harmincz két lábnyomdék temérdek fala* = spatium XXX et duorum pedum latitudinem amplectitur.

1063—1068. s. — Q. Curtius, lib. V. cap. 2.

1069—1080. s. — Q. Curtius, lib. V. cap. 3.

1080—1084. s. — Q. Curtius, lib. V. cap. 4.

1085—1116. s. — Q. Curtius, lib. V. cap. 5—6.

1099—1100. s. *Specus in montibus fodiunt, in quos seque ac coniuges et liberos condunt: pecorum, aut ferarum carne vescuntur* etc. Forrónál: *Az hegyekben barlangokat ásnak, melyekben magokat, feleségeket és gyermekeket elrejtik; barmoknak avagy vadaknak húsával élnek.* — Figyelemre méltó körülmény, hogy míg alább, az 1501. sorban Ilosvai is a barlang szót használja, itt a *lyukban lakás* kifejezéssel él. Régi szótáraink *lyuki* vagy *lyüki ember*, *lyuki törpe*, *kurta ember*, *kutak ember* kitételekkel fordítják a latin: homuncio, nanus, pomilio, pomillus, pygmaeus szavakat. A Teleki-codex 275. lapján meg ezt olvassuk: apró emberek kiket az magyarok hínak *lywky embereknek*. A Kemenesalján: *gyüki* ma is = apró piczin ember, pöttön, törpe. V. ö. Sztárai, Holofernes 422. s.

1117—1140. s. — Q. Curtius, lib. V. cap. 7.

1122. s. *Fertelmetes*. E szót Fekete Imre is használja, II. k. 335. 341. l.

1141—1180. s. — Q. Curtius, lib. V. cap. 8.

1145. sort vesd össze a 113. sorral.

1146. 1034. s. *mélföldnyire*. Pázmány *mértföldje* helyett még

mély feldet, mély földet ír a Fer. leg. 29. l. Bécsi c. 213. l.; — Tinódi, Temesvári Istv. Forró Pál stb. — V. ö. MNYőr, II. 34. 38. l.

1181—1224. s. — Q. Curtius, lib. V. cap. 9.
1225—1227. s. — Q. Curtius, lib. V. cap 10.
1228—1232. s. — Q. Curtius, lib. V. cap. 12.
1233—1310. s. — Q. Curtius, lib. V. cap. 13.
1311—1320. s. — Q. Curtius, lib. VI. cap. 2.
1221—1324. s. — Q. Curtius, lib. VI. cap. 5.
1325—1340. s. — Q. Curtius lib. VI. cap. 6.

1326. s. *Mert ektetességről*. Sajtóhiba a ránk maradt kiadásokban e helyett: *Mértékletességről*. — Continentiam et moderationem — Curtiusnál.

1341—1348. s. — Q. Curtius, lib. VII. cap. 3.
1349—1360. s. — Q. Curtius, lib. VII. cap. 4. 5.
1361—1460. s. — Q. Curtius, lib. VII. cap. 8.
1461—1488. s. — Q. Curtius, lib. VII. cap. 9.

1471. s. *sokan lábbanak*. A *lább* ige ma jobbadán *lábbol* alakban használatos. Molnár Albert szótárában ily összetételben is előfordul *habbon lábbó* = fluctivagus.

1489—1494. s. — Q. Curtius, lib. VII. cap. 10.
1495—1540. s. — Q. Curtius, lib. VII. cap. 11.
1541—1552. s. — Q. Curtius, lib. VIII. cap. 2.
1553—1572. s. — Q. Curtius, lib. VIII. cap. 4.
1573—1628. s. — Q. Curtius, lib. VIII. cap. 9.

1624. s. *Vagyon ki még fűat is imád közöttök*. Curtiusnál az ennek megfelelő hely így hangzik: *Deos putant quidquid colere coeperunt*. Ebből látszik, hogy Ilosvai csak maga oktából használja ezt az Ormánságban maig élő szót, mely a vadruczának csörgő kácsa név alatt ismeretes faját s talán csak a nősténYt jelenti. Miskolczi Gáspár Egy jeles vadkertében Fú avagy Vízi tyúknak mondja. Molnár A. fulica, anas sylvestris-nek írja! Balassa pedig énekli, hogy

Mint sólyom kis fuat, bús lelkem magadat szerelmében úgy üldöz!

1629—1660. s. — Q. Curtius, lib. VIII. cap. 10.

1647. s. *Honnét megvehetnē asszon várasát*. Mint Szabács viadala 101. sora: *Honnēy alkóbb Szabácsot veretni*.

1657. s. *Tőn kegyelmet Sándor asszon fejének*, — ugyancsak Szabács viadala 131. 140. sora: *Akaratjok szerēnt tőn keggelmet. Töröknek és mendennek kegyelmet teve*.

1661—1675. s. — Q. Curtius, lib. VIII. cap, 11.

1676—1692. s. — Q. Curtius, lib. VIII. cap. 12.
1693—1768. s. — Q. Curtius, lib. VIII. cap. 13.
1769—1908. s. — Q. Curtius. lib. VIII. cap. 14.
1909—1980. s. — Q. Curtius. lib. IX. cap. 1.
1981—2048. s. — Q. Curtius, lib. IX. cap. 2.
2049—2084. s. — Q. Curtius, lib. IX. cap. 3.
2085—2100. s. — Q. Curtius, lib. IX. cap. 4.
2101—2180. s. — Q. Curtius, lib. IX. cap. 5.

2115—2116. s. *nec cuiquam deinde propius incessendi eum animus fuit: procul iacula sagittasque mittebant.*

2123. s. *meghatta* e. h. meghatotta, — *ut per thoracem paullum super latus dextrum infigeretur.*

2181—2200. s. — Q. Curtius, lib. IX. cap. 6.
2201—2212. s. — Q. Curtius, lib. IX. cap. 7.
2213—2242. s. — Q. Curtius, lib. IX. cap. 8.
2243—2304. s. — Q. Curtius, lib. IX. cap. 9.
2305—2396, s. — Q. Curtius, lib. IX. cap. 10.

2331. s. *Tengeri csigákkal fedik kütyájok* = tuguria conchis et ceteris purgamentis maris instruunt. — Érdy c. 581. l. Szent Brunó lakozék ő atyjafiaival egy puszta egyházban, ki vala szentöltetvén szent István protomartír nevére, és körüle apró *kwtyákat* alkotának. — Szerb nyelvből vett kölcsön szó, hol *kucsa*-nak hangzik.

2335. s feljebb a 2275. sorban is: *tengeri csudák*. — piscibus sole duratis, et maiorum quoque *belluarum*, quas fluctus eiicit, carne vescuntur. — Zrínyi *erdei csodát* említ, ki füvet rág; Rimai pedig *vízi hüvelvényt*, ki torkoskodik.

2397—2448. s. — Q. Curtius, lib. X. cap. 1.

2387. s. *asztalt ű vettet vala*. — Jord. c. 765. s. mykoron hazahoz vytte vona hwket, *aztalth vethee hwnekyk*. — Baranyai farsangi regesek dalában:

Kölj föl, kölj föl házi gazda.
Száll az isten a házadra,
Sereg angyalávó,
Vetött asztalávó,
Teli poharávó.

2449—2512. s. — Q. Curtius, lib. X. cap. 4. supplementumának felelne meg, de annál részletesebb előadás; inkább Aelianus szövegét látszik követni, mely Forró Pálnál magyar fordításban olvasható 668—705. l.

2455. s. *Kilenczezer arany kupát.* Forrónál: *virágos arany pohárt* (698. l.).

2464. s. *trombitát ő nem fútata.* Forrónál: *meghagyá, hogy az táborban a siposok sokáig ne sipoljanak, és az több vigasságtévők semmit ne énekeljenek* (700. l.). — V. ö. Ptolomeus hist. 412. sorára tett jegyzéssel.

2499. s. *meg nem menhetel* = menekedhetel. Lásd: Katalin leg. 3565. sorát; és Szkhárosinál a II. k. 167. lapján.

2535. s. *szamárkörömben.* — Csupán Plutarchus és Aelianus szólnak *szamárkörömről.* Forrónál is: *csak szamárkörömben vitethetik.* — Q. Curtius, lib. X. cap. 10. vim autem veneni talem esse constat, ut ferrum quoque exurat, *ungulae iumenti* duntaxat patiens.

2549—2596. s. — Q. Curtius, lib. X. cap. 5.
2597—2690. s. — Q. Curtius, lib. X. cap. 6.
2691—2756. s. — Q. Curtius, lib. X. cap. 7.
2757—2764. s. — Q. Curtius, lib. X. cap. 8.
2765—2768. s. — Q. Curtius, lib. X. cap. 9.
2769—2820. s. — Q. Curtius, lib. X. cap. 10.

2815. s. *Aranyból egy szeczelt.* Curtiusnál: repletumque est odoribus aureum *solium.* Forró: és jó illatú szerekkel az arany *koporsója* megtölteték. Itt Ilosvai *királyi széket* értett a *szeczel* alatt, mi kétségtelen, hogy a német *Sessel.* Heltai, Attiláról írja, hogy: olyan nagy költséggel valának csináltatva az ő több szerszámai is: asztali, székei, *szeczeli,* szekerei és egyebek mindenek. — Molnár A. *szecelszék* = sella. Nomenclatura: Sella, thronus = szetzely szék. Ptolomeus hist. 921. sorában Ilosvai is *szeczel székeket* ír (thoros decem etc.).

II. A nagy szent Pál apostolnak életéről és haláláról való históriát, mint maga mondja, a szent írásból szerzette. Ma négy kiadás ismeretes, t. i. 1574. 1577. 1579-ből és egy év nélkül. A strófák négy sorából három 12 szótagú, a negyedik egygyel több. Versfejeiben: SERICEEVS PETRVS ILOOSVANVS L(iteratus) SVA SERWITIV COMMENDAT OMNIBVS CHRISTIANIS irafthmeaöt. — ILOSVANVS SERICEVS PETRUS OMNIBVS PIETATEM PROOOHTENTIBVS ET DEVM TIMENTIBVS SVA COMMENDAT VOBIS OFFITAA. — HACTENVSAM PAVLI DEESKRIBERE VITAM COEPIMVS INDE SVAM ET AVDI PREFERRE NECEM. A többi értelmetlen.

23. s. *az tanúságra bottal is felhajtsák.* — Ilosvai is híve volt Orbilius ma is divatozó rendszerének.

48. s. — Ap. csel. VII. 58. a Jord.-c. szerint: *es az tanok le veteek hw ruhayokat egy yffywnak labaynal, kynek Saulus vala newe.*

49—52. s. — Ap. csel. VIII. 3.

53—128. s. — Ap. csel. IX. 1—30. v.

55. s. *kőföldről* = külföldről, vidékről. — Sztárainál, az Igaz papság tíkörének ajánlásában olvassuk: haddal kezdötte (Oláh érsek) a szegén *kiföldi* plébánosokat kergetni.

63. s. *homlok esék.* E kifejezés Sztárainál gyakran jön elé: *homlok leborúla — homlok esék* (Holofernes és Judit. 155. 391. s.). — Jord.-c. 73. l. *le esseek Moyses arczwl az földre.*

97. s. *Sz. Pál fordulása* azaz megtérése. A naptárban ma is úgy.

104. s. *hamissol* = czáfol. — Sztárai M. História az Crammerus Thamás Erseknek az igaz hitben valo álhatatosagarol, ki mikor az pápa tudományát *hamisolnája* stb. — Már Pázmánynál (Préd. 101. l.). A kis Jézus *meghamisitotta* a világ ítíletit. — Melotai Ny. Istv. Agenda, 227. l. Agoston doctor eléggé *meghamissítja* az ostyásokat, hogy ő nem pénszhez hasonló keregded lapos vékony hártya faradék ostyárul szól, de az igaz éltető jó ízű kenyérről. — Medgyesi Pál pedig Dialogusa præfatiójában 1649-ben így: mentül emberségesben erőlködtem, ha hol kinek ellenkező értelmét *czáfoltam* is, magamat viselni.

161—163. s. — Ap. csel. XIII. r.
165—200. s. — Ap. csel. XIV. r.
201—208. s. — Ap. csel. XV. r.
209—212. s. — Ap. csel. XII. r.
213—296. s. — Ap. csel. XVI. r.

255. s. *az lábokat kalodában beszegezé.* — Jord.-c. 764. l. es az *kalodában zoroytak hw labokat.*

258. s. *Efelikor imádkozni.* — Jord.-c. 764. l. Felkelwen azert *eeffely koron.*

271. s. *Hogy foglyok elszaladtak, azt véli vala.* Jord.-c. 765. l. *aloythwan* hogy elzalattanak vona az foglyok.

278. s. *ottan gyertyát gyújta.* — Jord.-c. 765. l. *ottan vylagot gyoythwan.*

289. s. *szertelen* azaz törvényes eljárás nélkül. — V. ö. Ptolomeus hist. 796. sorával.

305—324. s. — Ap. csel. XVII.

317. s. Vala múlatsága ott jó *falkáiglan.* — Komáromi Cs. György, Pápistaság újsága 185. lapján írja: Lombardus után egy *falkáig* ugyancsak ebben marad a dolog, míglen tudniillik stb.

325—336. s. — Ap. csel. XVIII. r.

337—338. s. — Ap. csel. XIX. r.

363. s. *övét, keszkenőjét* stb. — Jord.-c. 771. l. hogy czak valamely beteghekre kyldenee hw *swdar keszkenőyeeth*, ottan mynden nyavalyayokbol megh vygaznanak. Károli Gásp.: *keszkenőjét és korszovátját*. Félegyházi T.: *kezkenők vagy övedszők*. A *súdár keszkenő*, hosszúsága mellett is, elég jó kifejezés lehetne a rövid, de nem magyar *shawl* helyett.

389—444. s. — Ap. csel. XX. r.

406. s. *Általúton méne bé.* — Az *általút* szó legrégebben IV. Béla két, 1269. évi oklevelében jön elé így: deinde transiret ad viam, que *altaluth* vocaretur (Árpad k. új. okmt. VIII. 233. XI. 585. l.). Pázmány, préd. 81. l. *Directa*, igyenes, *által-út* az: mert tétova nem kereng, nem csavarog. — Matkó I. Bányász csákány, 190. l. a pápistáknak *leg-általalább útjok*. — Lásd: Toldi Miklós hist. 57. s. is. V. ö. Arany Toldiához Lehr Albert jegyz. 18. lap.

445—498. s. — Ap. csel. XXI. r.

455. s. *Piaczon nyargalás.* II. k. 151. l. Tar Benedek írja:

Gyakran üsse nékik sompálcza hátokat,
Hogy ők ne *jargalják* csak az *piaczokat*.

V. ö. itt a 79. lappal.

482. s. *megpiricskelék.* — Pázmány, Kal. 539. l. a török Nikápolynál, Zsigmond királyt a magyarokkal együtt igen *megpiricskelé.* — Czeglédi István 1666-ban adta ki: Egy veres tromfosdit jádtzó Sandal Barátomnak, játék elvesztéseért való *megpiricskeltetése* — című befejezetlen munkáját, s ugyanő írja Barátsági dorgálása 446. lapján: Ezt *piricskeljétek* hogy (a miért) bűzben kevert.

486. s. V. ö. Tinódi, Szitnya, Léva, Csábrag stb. megvevése 24. sorával.

499—523. s. — Ap. csel. XXII. r.

524—600. s. — Ap. csel. XXIII. r.

535. s. *vereték arczel.* — Nádor c. 196. l. *arcel csapá iesost.* — 197. l. *mire veersz arcel engemet.* — Jord.-c. 783. l. hagyaa az körül állóknak az hw zayat *arczwl vervy*.

563. s. *Azok mellé kétszáz dárdásokat szerze.* — Ap. csel.

XXIII. 23. a Jord.-c. szerint: *es keth zaz kepösöket.* — E sor egy elébb elkövetett tévedésünk helyreigazítására ád alkalmat. Tinódinál ugyanis (III. 255. és 256. l.) *képös kopjas* és *képös íves* szavakat (u. o. 452. l.) *írott* vagy *festett* kopjának és ívnek magyaráztuk, holott a Jord.-codex *képös* szava mutatja, hogy neki magának is *dárdás* az értelme. A *kép* szó megvan Moln. Albertnél is igy: *kép, dárda* = venabulum, telum, iaculum.

601—702. s. —Ap. csel. XXIV. r.

659. s. *Isten megköszönje.* Moldovai Mihály, 56. s. *Eb köszönje meg tótoknak.*

671. s. Ma is élő példabeszéd: *malomban hegedülni.*

672. s. Ma: Siketnek mondasz *mesét.*

703—792. s. — Ap. csel. XXV. r.

793—876. s. — Ap. csel. XXVI. r.

831. s. *lék* = levék.

877—984. s. — Ap. csel. XXVII. r.

985—1033. s. — Ap. csel. XXVIII. r.

III. Ptolomeus király históriáját Ilosvai «megtalálta Aristeás könyvében». A könyv, melynél kevés irodalmi mű adott több vitára okot, tulajdonképen: Aristeas levele Philokrateshez, eredetileg görögűl íratott. Először csak latin fordítása jelent meg Rómában, 1471-ben, a pizai Palmerius (Vicentinus) Mátyástól. A görög szöveget Schard Simon 1561-ben (Bazel, Oporinus), tehát csak 90 év múlva adta ki Garbitius Mátyás latin fordításával együtt. E Garbitius-féle fordítást nyomatta le még ugyanazon évben Drusius I. Apophtegmata Hebræorum Lib. II. Franequeræ 1561. 4° című munkájában s ugyanaz jelent meg a mindössze kilencz kiadást ért eredeti szöveggel s a nélkül is többször 1705-ig. Ez időtől kezdve a kiadások megszűntével, csendesedett a szerző és műve felett folytatott vita is. Sokáig Hody Humphred angol tudós megvető nyilatkozata *(opusculum, tamquam foetum suppositicium penitus reiicio)* volt a mű felől az utolsó szó. Csak legújabban fordult reá ismét a figyelem, midőn a filologia becsületes kritikára kezdte méltatni. 1866-ban Cobet C. G. szolgáltatott neki igazságot Clemens Alexandrinushoz írt nagybecsű jegyzeteiben. 1868-ban Schmidt Móricz számos kézirat alapján, lelkiismeretes kritikával adta ki az eredeti görög szöveget *(A. Merx, Archiv für wissensch. Erforschung des A. T. Halle. 1868. 241. l.).* — 1868—70 ben, Lumbroso olasz tudós tett közzé igen nevezetes adatokat a levél

tartalmának hitelt érdemlő voltára nézve, részint az *Atti della Academia delle Scienze di Torino IV. (1868/69.)*-ben, részint *Recherches sur l'économie politique de l'Egypte sous les Lagides. Turin. 1870.* című munkájában. 1872-ben (Bern) Ae. Kurtz-tól jelent meg Aristeas leveléről egy értekezés. 1880-ban Dr. Sp. Papageorgios *über den Aristeasbrief* (München 1880) foglalta össze az újabb nyomozások eredményét. Ugyanez évben Dr. Joël, rabbinus, *Blicke in die Religionsgeschichte zu Anfang des zweiten christl. Jahrhundert (Breslau 1880)* erősen ostromolja a levél tartalmának történeti hitelessége mellett szóló adatokat. 1881-ben, Ed. Reuss, *die Geschichte der heiligen Schriften Alten Testaments (Braunschweig 1881)*, a szokottnál bővebben, de mégsem minden eddig felkutatott adatra kiterjedőleg foglalkozik e nevezetes munkával, mely a «Septuaginta», fordítás létrejöttének történetét adja elő.

Nincs, a ki azt vitatná, hogy az Aristeas neve alatt álló levél valósággal az ő műve volna; ellenkezőleg mindenki meg van győződve, hogy az későbbi korból, a Ptolomeusok idejében, de nem a rólok nevezett korszak kezdetén íratott. Szerzője nem görög, hanem zsidó volt, mit egy egyrészt nyelve, másrészt zsidó rokonszenve árul el. Hitelt érdemlő történeti kútfőből merített s előadása fővonásai megfelelnek a valóságnak.

Ilosvai az 1561-ben megjelent Garbitius-féle fordítást használta, melyből szakaszonként közöljük a feldolgozott részeket. Ha összehasonlítjuk Nagy Sándor és Ptolomeus magyar verses históriájának kidolgozását, azt mondhatjuk, hogy míg az elsőn az ifjabb erővel párosult gond és szorgalom nyomai látszanak, addig emezen, a verses átdolgozásban meglehetős ügyességet szerzett fordítónak gyakorlottsága azonnal szembetűnik. Amabban még épen csak a latin szöveg tartalmára fordítja egész figyelmét; itt már önálló gondolatait, megjegyzéseit, sőt megrovásait szövi közbe az alkalmasnak látszó helyeken. Tudom nyszeretete, hazafias érzéstől áthatott hangon feddődik s tartózkodás nélkül szedi versbe saját gondolatait is. Korához s kortársaihoz képest ügyes fordítónak kell mondanunk. Fordított strófáinak némelyike határozottan jobb, mint eredeti verselésének legjobb helyei. A kérdések s feleletek (415—892. s.) visszaadása közben olykor szinte virtuózítástfejt ki, úgy annyira, hogy a ki a latin és magyar szöveget nem restelli összevetni, bizonyosan kevesebbet fog mosolyogni. Ilosvai «vala»-in, mint annak előtte. Ma három kiadása ismeretes, t. i. 1588-ból egy és kettő a XVI. századból év nél-

kül. — Strófái itt 4+4+3 tagolású 11-es négy sorból vannak összeállítva.

Versfejeiben ez olvasható: SEPTVAGINTA DUO VERTUNT VOLVMINA CVVINCVVE MOSIS GRAIVM FIT CVVOD FVIT ANTE SOLVM ILOSVANVS IN KVSAL FECIT ahiesaahl. PETRUS ILOSVANNVS HAS SEPTVAGINTA DVAS CVVESTIONES IN HONOREM MAGNI DEI ET DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI ADIVANTE SPIRITV SAICTO COMMPOSVIT. A többi értelmetlen.

49—56. s. *oxstábla* Pesti G. szótárában *okstáblá*-nak van írva. — Ilosvai szemrehányásához hasonlít az is, a mit Prágay András Fejedelmeknek serkentő órája című könyv ajánlásának 8. levelén írt 1628-ban, midőn *az vitézséggel, sőt az hadakozásnak dicsíretes emlékezetivel méltán dicsekedhető, de az bölcseségnek szűken való gyakorlása miatt nyavalyás magyarok*-ról szólva ezeket mondja: *O mely nagy kár, hogy az magyar nyelven, ily kevés könyvek vadnak és forognak kezünk között: könnyű elhinni, hogy az mennyi könyreket látunk az magyar nyelven, mind azok közzül egy-egy exemplárt, avagy párt egy rakásra hordanának; amaz nagyerejű Botond, az ki mikor az magyarok Constanczinápolt vinák, balta-szekerczéjével az városnak kapuján, oly rést vágott egyszer, kin öt esztendős gyermek bébújhatott: Kenizi Pál, ki az Kenyérmezején az törököt szájában fogván, lejtőben ugrott, mindazokat az könyveket, könnyű erővel hátokon elemelhetnék — ha élnének.* — Laskai János hasonló hangon panaszkodik 1644-ben, A hittől szakadásnak megorvoslása ajánlásában: *Egyéb nemzetségek fáradhatatlanok az önnön nyelveken való könyveknek olvasásában, melyet a tudós emberek látván, nem szűnnek meg azoknak jó ügyekezeteket mindenféle dolgokról tulajdon nyelveken írott avagy fordított könyvekkel segíteni. A magyar nemzet penig oly rest a maga nyelvén való könyveknek olvasásában: hogy igen kevesen találtatnak, kik egész életekben is egy avagy két magyar könyvecskét általolvastak volna. Kinek vagyon is láttatja, mert mivel sokan deákul sem tudnak, s a magyar írásokat sem akarják olvasni; ha mikor csak aláváló dologról kívántatik is valakivel beszédben eredni, mint a némák hallgatnak, vagy szégyennel kell elindított beszédeket félbeszakasztani. Némelyek a restség mellé negédességet is toldnak. És ha mit effélék a deák nyelvben kaptak, immár szégyenlik olvasni a magyar írásokat. S ha ki akarja próbálja meg, kérjen némelyektül magyar könyvet olvasni; azt felelik neki, hogy könyvtartójokból is kivetnék inkább, hogysemmint magyar könyvet tartanának avagy olvasnának. A kik*

annyira vadnak e negédesség miatt, hogy ha kivel születéseknek nyelvén kell is szólani, beszédeknek majd harmadát deák igékkel kénszerittetnek megelegyíteni. Egy szóval, magyarok lévén, magyarul sem tudnak beszélleni. — Haller János, Pays-ának elöljáróbeszédében (1682) más oldalról is tekinti a dolgot, midőn ezeket írja: *A keresztyénségben, egy nemzetség között, meg kell vallani, nincsen nagyobb szűki a könyveknek, mint a magyaroknál: de azt is nem az emberek restségének kell tulajdonitani, mivel a magyarok között is sok túdós emberek találkoznak s találkoztak eleitől fogvást, kik nagy elméjek szerint szép könyveket bocsátottanak ki. De semminek tartván a magok szülötte nyelveket, vagy elhitetvén magokkal, hogy a magyar nyelven sem oly bővön, sem oly igazán és oly szép szókkal ki nem fejezhetik a dolgokat, a mint kivántatnék; elállanak a magyar szó mellől, és jó deákságokat akarván mutogatni, a mit irnak, nem magyar, hanem deák nyelven bocsátják ki, melyet a magyaroknak tized, vagy század része sem tudhat. Miért kellessék pedig a magyar nyelvet annyira megvetni, fogyatkozottnak tartani, kivályképpen jó magyarnak, semmiképpen nem értem.*

57—80. s. *Nam praesentibus nobis* — írja Aristeas — *cum ab eo peteretur, quot librorum millia congregasset? inquit: Rex supra ducenta millia iam in Bibliotheca redacta sunt, brevique numerum adimplebo, qui ad quingentorum millium summa asceudat. Nunciatur quoque mihi Judaeorum leges transcriptione dignas esse et quae in Bibliotheca tua habeantur. Quid igitur obstat, ait, quod te hoc facere prohibeat? Nonne omnia tibi in hunc vsum prompta subiectaque sunt? Cum respondisset Demetrius, interpretatione opus esse — — — Intercipiens ea Rex (inquit) scripturum sese ad Judaeorum pontificem, ut omnia perficiantur.*

81—112. s. *Hic equidem tempus adesse ratus sum eos liberandi, quos ex Judaea, Regis pater traduxerat — — — Nos igitur, qui ad horum hominum libertatem, modum aliquem perquirebamus, sumpta tunc opportunitate, verbis huiusmodi ad regem vsi sumus. Non absurdum est Rex, si aliquando accidat, vt quis ab ipsa re redarguatur. Nam cum omnibus Judaeis vna sit lex, quam nos non solum transcribere cupimus, sed interpretari, qua ratione ad eos mittemus, quando in regno tuo detinetur magna eorum multitudo? Verum enim vero diues animus et praestans, solutis his qui in aerumnis habentur, iegem peteret: praesertim, quando Deus ipse regnum tuum fortunet, qui illis eam legem dedit, propter quam tantopere laboramus: omnium enim factorem et creatorem Deum isti colunt, quem et mortales omnes. Sed nos Rex aliter*

denominantes, Jouem appellamus, quemadmodum non insipienter maiores nostri significarunt, — — — qui etsi omnes mortales subiectos habeat, tamen splendore animi praefulgens, inplorantium vota minime fallit; sic et nos animo Deum precare debemus, ut mentem nostram erga omnium libertatem recte instituat. — — — Rex tunc paululum se inclinans vultu exhilarato, quot inquit, millia esse arbitraris? Andreas qui aderat, breui respondit, supra centum millia. Tunc Rex: Paruum est inquit, quod nos orat Aristeas. — — Hic Rex conuiuio in laetitia effusus, conquiri omnes praecepit etc.

84. s. *általáll.* — Görcsönyi Ambrúzs, Mátyás király históriájában: Dunát nászád gállyák *által állottak.* Gyöngyösi Istv. Porábul megéledett Phoenixében:

— a nagy dolgoknak van sok akadálya,
Ha egyet győzhetni, más gátlás találja,
Ki a kezdett útat megint *által áll a.*

97. s. *Vélem, semmi nem kél kívánságodban.* — Tinódi, Szitnya, Léva stb. 131. s. *Ily kivánságokban semmi nem kele.* — Kapitán Gy. bajv. 56. s. *Ott es semmi nem kele ő dolgában.*

129—140. s. *Omnes qui cum patre meo per Syriam atque Phoeniciam militantes, Judaeam terram intrauerunt, abduxeruntque Judaeorum corpora quae in vrbibus, in agro, aliisque operibus relegauerunt, ea omnia soluere iubemus et libera esse. Praeterea et Judaeos omnes qui vel prius vel postea quocunque modo abducti sunt, libertati restituere, pro quibus statim in corpus quodque drachmas viginti accipiant. — — — Eorum vero qui non paruerint, bona publicentur, quos quisquis deferre voluerit, cuiuscunque sententiam aperiat, imperamus.*

149—152. s. *Diebus vero septem perfecta est huiusmodi distributio; persolutaque sunt supra sexcentorum sexaginta talentorum millia.*

157—160. s. *Rex enim in eo opere praestans quid atque elegans reddere cupiens, eius mensae quae Hierosolymis victimas reciperet, dimensiones ornatusque exposcit.*

161—162. s. *pecuniam ad sacrificia atque alios usus talentorum centum.*

167—168. s. *eius enim longitudinem duorum cubitorum, altitudinem vero cubiti unius et semissem perfecerunt.*

169. s. *laminam totius mensae solidam altitudine digitorum quatuor fecerant.*

170. s. *at pedes in liliorum figuras expolierant artificis manus.*

178—180. s. *cristallo, electroque figurabatur, in qua quidem terso opere, spectantium etiam formae referebantur.*

181—184. s. *Mensae vero superficiem Moeander curvatis sinibus influere videtur, in cuius verticibus alveoque pretiosi lapides carbunculi, smaragdi, onychini et cuiuscunque generis plures, decora specie fulgent.*

185—188. s. *Inferius autem sub huiusmodi lapidum ouiculatione coronulam omni fructu contextam, artificis manus ita expolierant, ut in ipsis coronae thoris, colligatas uuas, spicas, palmulas, mala, oleas, rosas et similium plura ostenderent.*

189. s. *saepius veniens opus per sese inuisebat, atque opificibus immixtus nonnulla mutabat.*

190—192. s. *aureas phialas viginti et argenteas 30. crateres quinque.*

193—196. s. *auri pondo talenta quinquaginta, argenti septuaginta et pretiosorum lapidum ingens pretium.*

201—256. s. Ilosvai alig feltűntethető kivonatban fordítja Ptolomeus levelét; valamint a következő sorokat is, Aristeas azon bő leírása után, mely nála Jeruzsálemről olvasható.

261—264. s. *Si vales et regina Arsinoë, soror et liberi, bene est et ut volumus, ego quoque valeo.*

265—268. s. *Literae tuae magno nos gaudio affecerunt; — — maximo enim beneficio et incomparabili ciues nostros affecisti.*

273—288. s. *Quare extemplo sacrificium laudis pro te, pro sorore, pro liberis et amicis obtulimus et omnis multitudo id oravit, ut bene sit tibi, dirigatque voluntatem tuam in omnibus et fortunet regnum tuum in pace et gloria dominator omnium Deus; utque sacrae legis translatio multa tibi tranquillitate et commodo eveniat, peractis sacris nos ex omnibus (nam aderant omnes) elegimus viros bonos et venerandos ex omni tribu sex, quos una cum lege mittimus. Bene itaque facies Rex iustissime, si perfecta librorum interpretatione, viros ad nos dimiseris. Vale.*

291—296. s. *Ubi vero Alexandriam venimus, annunciatusque est regi aduentus noster, extemplo Andreas et ego in atrium admissi, regem comiter salutauimus, reddidimusque simul ab Eleazaro epistolas.*

297—300. s. *Regum et excellentium urbium legationes, vix trigesima die in airium recipiuntur.*

305—328. s. *Hi posteaquam cum muneribus et diversis pellibus, in quibus divina lex aureis literis Hebraico sermone conscripta erat et membranarum tenuitate quae inter sese quadam ligaturae excellentia constringerentur, exornabatur, rem visu mirabilem: intromissi in regis conspectu steterunt. Rex sedulo in eos versus, ut primum viros circumspexit, de libris interrogat. Cum autem illa involucra aperuissent, explicuissentque membranas, diutius haesit Rex, septiesque adorans: Gratiam (inquit) vobis habemus viri, maiorem ei qui vos misit, maximam vero Deo, cuius eiusmodi verba sunt. — — Aequum erat viri, ut quorum gratia vos advocassem, illos primum venerarer, atque inde vobis dexteram praeberem, propter quod id primum egi, haec vero dies per omne vitae tempus magna mihi semper in annos erit et celebris, in qua et vos mihi adfuistis et evenit ut adversus Antigonum nauali proelio victor euaderem.*

330—332. s. *viris diuersoria quam ornatissima et arci proxima sterni mandat et conuiuium quam opulentissime apparari.* A 331. 395. 401. 575. 690. 815. 917. sorral v. ö. Tinódi, Józon és Médea 45. sorát; Istvánfi, Volter 241. és Kákonyi, Ahasverus 14. sorát. Lásd még: Katalin leg. 1524. és Szabács viadala 146. sorát s a rá tett jegyzést.

333—340. s. *postea vero quam cuique suus stratus est thorus, praecepit rex Dorotheo, ut omnibus qui a Judaea venerant, consuetas ex patrio more dapes et quicquid concupiscant, praebeat.*

341—350. s. *post treis vero dies quam ea gesta sunt, Demetrius viros ad maris insulam deduxit, transmissoque aggere, septēm stadiorum, pontem transgreditur, regionem inde quae ad Boream vergit petens, ad praeparatum consessum venit. Domus erat supra littus perquam decenter ornata, et quae multo silentio quiesceret, rebus omnibus ad vitae usum elegantissime dispositis.*

345. s. *Felszél* = észak. Lásd: III. k. 427. l. — *tenger szigetibe.* Már feljebb is fordult elő. Bornemisza P.-nél, Tardoskeddi Szerencse Benedekné ráolvasásai közt, a Csúzról való baj ellen olvassuk: Tük se mehéssetek ez *fekete föld szinére*, ez én adottam testbe, teremtettem lélekbe, tük is siessetek el az *tenger szigetibe*, kegyetlen óriássoknak szálas hússát szagassátok, piros vérét megigyátok stb.

346. s. *vadkert*, ma inkább *vadas kert*. — XIII. századi oklevelekben találjuk legelébb: via que venit de *Wodkerth*. Miskólczi Gáspár 1691-ben Egy jeles *Vadkert* czímmel forditotta magyarra

Franzius Farkasnak, *Historia animalium sacra* című latin munkáját. Néhány régi helység ma is viseli e nevet.

351—352. s. *ut mos est Judaeis, omnibus manibus prius in mari lotis, Deo praeces effundunt; lectioni inde et rerum interpretationi operam dant.*

353—356. s. *viri singula inter se disserendo, consonum quid edebant. Rursusque ex iis, in quibus omnium consensus accesserat; illa Demetrio habenda servabant.*

357—360. s. *Euenit autem ut duobus et septuaginta diebus, quasi id e composito inter sese factum fuisset, perficeretur huiusmodi scripturae interpretatio.*

361—376. s. *Hic rex ad Demetrium ait: ut fieri potuit, quando talia haec tamque perfecta sunt, quod historiarum aut poëtarum nemo sibi assumpserit? Tum ille: Cum ob venerandam legis institutionem refert, tum quia Deus prohibuerit. — — Testaturque inde se audisse Theopompum quoniam ex lege secretiora quaedam in historia audacius transferre conaretur, supra triginta dies mentis turbatione correptum. — — Et quidem et ipse comperi apud Theodoctum tragoediarum scriptorem se luminibus captum, dum quaedam ex huiusmodi libris in suum poëma transferre vellet.*

377—380. s. *Tum rex obtestatus haec a Demetrio perpulchre dici, adiurat iubetque, ut in servandis, custodiendisque ab omni macula libris summa exhibeatur cura.*

381—392. s. *Demetrius iubet, ut pro eorum consuetudine imprecentur, si quis vel addere, vel mutare, transferre, delereue audeat quicquam ex iis omnibus quae scripta sunt. Cum universa haec rite explevissent, ut perennis illa sit semperque servetur, adiurat. Eadem ubi et illi laeto plausu exoptarent, regi maxime gratificatus est quod demandatum sibi munus egregie obiisset, traderetque perfectum.*

390. s. *Ne légyen nyomos ez földen éltében.* Nyomos = állandó, maradandó, hosszú életű. Sylveszter Új testamentoma ajánlásában írja:

Ez próféta szavát hallgasd, mert tíged az Isten
Elveszt, és *nyomos* itt nem lehet az te neved.

Pázmány, Préd. 206. l. Mikor szófogadatlan, és szüleivel háborgó fiat látunk, azt szoktuk mondani, hogy nem lészen *nyomos:* vagy ha sokkáig él is, semmi tekintet nem lészen reája, gyalázatos vénsége lészen stb.

401—416. s. *mox rebus iucunditate multa praeparatis, in laetitiam vertuntur, ministris quemadmodum instituerat Dorotheus, festiuissime cuncta praebentibus, inter quos et regii liberi et honoratissime quique ministrabant: post ubi vero tempus sermoni oppurtunum visum est, rex per intervalla quaedam (ut omnes ordine secundum aetatem assederant) eum qui primo loco discubuerat interrogat: quonam pacto regnum incolume in finem usque conservetur?*

412. s. *Fújtatá trombitáit.* Nagy Sándor hist. 2464. s. *fútatá.* — Dobai Andrásnál is (II. k. 146. l.):

Ingyen majd kürtöket *fújtatok* előttem,
És az magas mennyből zászlómat tetetem.

417—420. s. *Ille parumper cunctatus inquit: hoc maxime modo regnum optime dispones, si Dei mansuetudinem in rebus omnibus imitatus, patientia ac longanimitate uteris extollesque dignos etc.*

421—428. s. *Rex proximum rogat: quemadmodum iuste singula perficere possit? Respondit ille: Si in rebus omnibus seipsum obseruet, omnia eum recte acturum; et si consideret omnem sensum a Deo esse, proponatque ante omnia Dei timorem, nulla in re aberrabit.*

429—436. s. *tercium dicere hortatur: Quomodo amicos sui similes habeat? — qui ait: si intelligent te multa meditari in subiectorum populorum commodum; et tu id facias considerans quemadmodum et Deus genus humanum bonis afficiat, valetudinem illis et vitae alimenta, atque alia cuncta opportunis temporibus praebens.*

437—444. s. *ad alium inquit: Quonam modo in negotiis ac iudiciis peragendis delictisque puniendis bonam assequatur famam? Tum ille: si omnibus te aequum ratione praebueris, inquit, et nihil superbe, nihilque pro potentiae tuae viribus contra delinquentes ages. Id autem assequeris si Dei dispositionem inspicias, qui — — non secundum eorum peccata, neque pro magnitudine virium suarum homines caedit sed mansuetudine usus corrigit recte.*

445—452. s. *deinceps postulat: ut in rebus bellicis invictus existat? Qui respondit: si non armis, si non potentiae suae fidat, sed Deum semper imploret, ut iuste agendi sibi consilia dirigat.*

451. s. *titokház.* V. ö. I. k. 335. 361. l.

453—460. s. *alium inde petens poscit: Quemadmodum inimicis formidolosus sit? Qui ait: si armis et exercitu, multoque veluti ad bellum apparatu instructus fueris: ea tamen omnia diutius ceu vana priusquam his utaris, detineas, nam et Deus ipse antequam maiestatis suae trepidationem incutiat, inducias quasdam praebet. Exin omni apparatu mentes deterret.*

461—466. s. *alium interrogat: Quid sibi optimum in vita sit? At ille: si cognoscat inquit, quoniam Deus mortalibus dominetur, atque ut ad optimas quasque operationes non per nos ipsos consilia dirigamus; Deus enim qui cunctis dominatur, omnium opera perficit et deducit.*

467—476. s. *Annuens et huic, alium ordine respondere iubet: Quomodo recte omnia servans et illaesa, eundem filiis statum tradat? Tum ille: — — si filiis imperaveris, ne gloria, diuitiisque superbiant, sed arbitrentur Deum benignitate sua cuncta illis elargiri, neque per sese alicuius rei substantiam possidere.*

477—484. s. *Et attestatus rex ab alio petit: Ut bonam et malam famam aequo animo ferat? Ad ea ille: si tibi ipsi proposueris, inquit, cunctos mortales sic a Deo esse creatos, ut maximis malis iactati, bonis rursus afficiantur, neque quisquam omnium sit, qui huiusmodi alternationem effugere valeat; Deus enim implorandus est, qui tranquillitatem tribuat.*

485—498. s. *Quando unum deinceps, qui adhuc superest, interrogavero, haec ad praesens praetermittam, ut ad laetitiam versi, reliquum huius diei iucundissime transigamus. — — his simul dictis, virum interrogat: Quis fortitudinis sit finis? si quando periculosa imminent, ait, in rebus aggrediendis recte quis consuluerit et consulendo propositum assequatur. — — acclamantibus omnibus et plausu virum collaudantibus — — — in iucunditatem cuncti versi, conuiuium summa festivitate in noctem usque protrahunt.*

Az 500. sor után az 1588. évi kiadásban még ez a sor áll:

Hegedősek szomjúhon se maradjanak etc.

501—508. s. *Postridie eodem ordine mensae parantur, conuiuium trahitur. — — — Coepit ab undecimo rogare — —: quibusnam modis diuitias conservet? — — si nihil, inquit, indignum regno tuo, neque flagitiose ages, neque in vanis rebus et incommodis sumptus facies etc.*

509—516. s. *Sequentem dicere hortatur: Quando veritatem colat? His ille respondit: si cognoveris quam magnum dedecus mendacia mortalibus omnibus afferant et multo majorem notam regibus inurant. — — Oportet etiam te considerare Rex, ut Deus amator veritatis existat.*

512. s. *szemérem* = szégyen. — A költők közül leggyakrabban fordul elő Szkhárosinál és Balassánál. Ma is mondják Zalában (II. k. 458. l.).

517—520. s. *In proximum respiciens inquit: quae est disciplina sapientiae? Tum ille, quemadmodum, inquit, te expertem optas et omnibus bonis abundare, sic hoc ipsum in subiectos tibi populos et delinquentes serues, si optimates praestantesque viros humanius commoneas.*

518. s. *Fedgyelem.* A bécsi c. 34. 104. lapjain még: *fegyedelem* olvasható.

521—528. s. *Ab alio postulat: Quonammodo clemens, benignusque sit? Ille, si consideres, ait, quam longiori tempore quantisque et quam magnis calamitatibus oriatur genus hominum, alatur, nutriaturque. Unde neque in eos temere animadvertendum, neque accusandi sunt, si revolvens insuper ut omnis hominum vita doloribus semper et supliciis exagitetur; singula intelligens in misericordiam profecto verteris. Nam et Deus misericors est.*

529—532. s. *Deinceps ordine interrogavit: Quid in regno potissimum observandum sit? Conservare inquit, se a muneribus incorruptum, atque magnam vitae partem inuigilare, iustitiamque ante omnia colere, et huiusmodi amicos sibi comparare. Justos enim Deus amat.*

533—540. s. *Ab alio petit ut se doceat: Quid sit pietatis robur? Tum ille cognoscere ait, quia Deus omnia semper operatur, et videt, neque eum lateat quisquam iniusta faciens, neque perperam agens, ut enim universum orbem Deus bono afficit: ita et tu si eum imitaberis, nusquam aberrabis.*

541—544. s. *Alium rogat: Quis sit regnandi modus? Ad ea ille: recte inquit, seipsum regere, et sine copia, nec gloria elatus superbum indecensue concupieris, si recte ratiocinatus fueris etc. etc.*

545 - 552. s. *alii ut disserat suadet: Quemadmodum optima eligat? Respondit ille: si justa semper tibi proposueris, arbitrerisque iniquam vitae privationem.*

553—560. s. *A sequente postulat: Quomodo in somniis quietus sit? Hic ille inquit: — — — omni negocio quicquid dixeris, quicquid feceris, ad pietatem intendendum censeo, ut te ipsum servans virtute circumvalleris — — Etenim in quibus quisque plurimum versatur vigilans, et per quietem earundem rerum cura homini recursat etc.*

557. s. *pokol álom* = rossz álom, mint Tinódinál (351. l.) *pokol óra.* — 1542. évi levélben: mi sem nekik, sem egyebeknek *pokol példát* nem akarunk adnia, hanem úgy szolgálnia mint jámborok (Szalay, 400 m. l. 20. l.). — Toldi M. hist. 73. s. *Pokol fene bika.* Moldvai népdal: *Pokolszőrü* paripádat stb. *(Nyőr V. 192. l.)*

560. s. *hitság* = bolondság. Lásd: I. k. 322. l.

561—570. s. *Ad alium dixit: Quemadmodum nihil indigne agamus? Cui ille, si quid te deceat (inquit) quidue possis omni in re, prospexeris ne tua dignitate indecorum quicquam dicendo, agendoue te excidat, — — — nulla hypocrysi deprauatus aperte imperas, praestante tibi Deo multa cum dignitate morum elegantiam. Hic rex multa cum laetitia diutius applaudens, homines ad quietem dimisit.*

570. s. *venerék* = ital. E szó codex-irodalmunk nyelvének sajátja, úgy hogy Pesti, Sylvester már nem is használja. Eredete mindeddig ismeretlen. Prágay András ezt írja róla a Fejedelmek serkentő órájának ajánlásában: Nem tudom ha csak rászorultak-é, avagy ugyan szebbnek ítélték, hogy mikor az szőlőből az mustot kisajtolják, az szőlő levét, melynek *venéréc* volna igazán neve, és mégis mustnak hívják, melyet az deákok *mustumnak* neveznek.

Az 572. sor után az 1588. évi kiadásban még ez a sor áll:

Minem megfogy hordótok egy kevéssel?

573—584. s. *Se ad sequentis diei conuiuium praeparauerunt. Rex, primum eorum qui nondum rogati fuerant, sententiam dicere iubet: Quid sit in regno difficillimum? Ille, sibi ipsi dominari, respondit, neque appetitibus efferri. — — — pulchrum est se omni in re metiri, et quae Deus dederit studio continere. Inconcessa vero atque inexpetibilia ne concupiscas.*

585—592. s. *Proximum interrogat: Quonammodo nemini inuideat? Haec ille excipiens, si animadverteris primum (inquit) Deo omnibus regibus impartiri gloriam, diuitias et magnitudinem, et illi imperare posse neminem. Nam etsi huiusmodi gloriae participem se quisque cupiat, haud tamen potest, Dei enim donum est.*

593—596. s. *Alium petens inquit: Ut inimicos spernat? Tum ille, si placidus, ait, erga omnes benignitatem exercueris, nullius amicitiae ratione habita.*

597—600. s. *Alium deinde respondere iubet: Qnemadmodum gloriosus perduret? Cui ille, si benignitate, inquit, et gatia excellens, erga alios magnificus extiteris; gloria te nusquam deseret, quae ut tibi adsit, Deus semper implorandus est.*

601—604. s. *Proximum respondere precatur: Erga quos habendus sit honor? At ille ait: ego opinor erga aemulos habendam esse honoris munificentiam quam maxime gratam, quo illos hoc praesertim modo ad ea quae honesta sibi sunt et utilia inducamus.*

605—608. s. *A sexto exquirit: Quibus gratificandum sit? Ad ea ille, parentibus inquit ante omnes.*

609—612. s. *Post hunc a sequente postulat: Quid sit pulchritudine dignius? Ille, pietas, ait.*

613—620. s. *Alium interrogavit: Quemadmodum amissa gloria instauretur? Ille autem ad haec, quando inquit, clemens omnibus gratusque existis, quae res beneuolentiam comparant; fieri non potest ut excidas etc. etc.*

621—624. s. *Alius sententiam quaerit: Quomodo sine tristitia viueret? Tum ille, si neminem inquit, laeseris, omnesque iuves etc. etc.*

625—632. s. *Decimum ad dicendum hortatur: Quid sit in gloria potissimum? Respondit ille: Deum venerari, non sacris inquam, neque muneribus, verum animi puritate, ac fide candida eius voluntatem sequi. — — Hic rex cunctos collaudatos maiori voce salutat, — — exin conuiuio laeto fruitur.*

A 632. sor után az 1588. évi kiadásban még ez a sor olvasható:

Mondjad uram, ezek ne zajogjanak.

633—640. s. *Sequenti die mensis solito apparatu instructis discubuerunt. Tum rex interrogans a primo petit: An prudentia doceri possit? Cui ille, animi inquit, decus quoddam est a diuina potentia fluens ad suscipienda bona remendaque contraria.* — A 633. sorral v. ö. Toldi Miklós hist. 165. sorát.

641—644. s. *Proximum interrogat: Quid potissimum valetudini conferat? Ille, prudentia, respondit, quae contingit nemini nisi Deus mentem ad eam praeparauerit.*

645—648. s. *Ad alium inquit. Quibusnam modis genitoribus dignas gratias referat? Ad ea ille, si nulla in re, ait, illos tristitia afficias.*

649—652. s. *A sequente postulat: Quomodo sit audiendi cupidus? Is, si existimaveris, refert, singularum rerum cognitionem tibi utilem fore.*

653—656. s. *Ad alium dicit: ut nihil contra leges agat? Tum ille, si cognoveris, inquit, quoniam Deus legislator mentes intellectusque dederit ad hominum vitam bene regendam, leges sequeris.*

657—660. s. *Alium rogat: Quod sit cognitionis commodum? Sic ille, si accidentia, inquit, reputare volumus, in adversis eorum rebus, et nos una graviter afficimur et premimur, vel pro cognatorum*

moestitiae magnitudine, fortunantibus autem illis gloria inde et decore extollimur.

661—664. s. *Ad alium dixit: Quemadmodum intrepidus existat? Ille, si mens, inquit, nullius sibi conscia mali Deum sequatur, qui consilia omnia in bonum dirigit.*

665—668. s. *Ab alio petit: Quomodo recta ratio in promptu sibi esset? Si hominum, inquit ille, infortunia semper consideraueris.*

669—676. s. *Alium respondere hortatur: Quibusnam modis, neque socordia neque voluptatibus distrahatur? Ille, in promptu hoc tibi est, ait: cum et magno regno imperes, et varia negotiorum multitudine tenearis, ut non ad aliud quidpiam traducendi mentem quies detur; horum igitur in cura verseris oportet.*

677—686. s. *Laudans et hunc, a decimo postulat: Quemadmodum noscat, qui in eum dolo agant? Ille ad ea respondit, si obseruaueris qua quisque erga te libertate utatur, an eosdem semper mores habuerit in salutando consultandoque, ac reliqua vitae conuersatione etc. — — Hic rex nomine quosque appellans, omnes collaudat, moxque cuncti in iucunditatem vertuntur.*

A 688. sor után az 1588. évi kiadásban még ez a sor áll:

Hadd laknának, ne gondolnál bár azzal!

689—697. s. *Postera die Rex conuiuii opportunitate sumpta, sequentem monet ut ostendere velit: Quae sit maxima negligentia? Tum ille, si quis filiorum inquit, negligens fuerit, eosque nulla in re erudiat.*

698—700. s. *Ab alio petit: Quomodo patriae cultor existeret? Si tibi persuaseris, ille inquit, domi viuere, et mori optimum esse.*

701—708. s. *Alium rogat: Ut uxoribus accomodandum sit? Ille, quandoquidem ait, foeminarum genus sui confidens est, asperum, et suorum affectuum sequax, atque in lapsum proclive propter imprudentiam et eius naturam inbecillem, verum ad valetudinem et commoda nostra utendae sunt, neque illis contraria sententia adversandum.*

709—712. s. *Proximum ad disserendum hortatur: Quomodo non decipiatur? Ad ea ille, si singula ratione prosecutus ait, detractoribus insuasus perstiteris.*

713—716. s. *Ab alio poscit: Quemadmodum non sit iracundus? Ille inquit: — — nosse oportet, ut Deus omni in-*

dignatione vacuus universum gubernet, quem te imitari necesse est.

717—726. s. *Sequentem interrogat: Quid sit bene consulere? Recte cuncta ille ait, ex rationis discursu agere, ad propositum aliquem finem, rejicereque inutilia et rationi contraria.*

721—724. s. *Deinceps ostendere iubet: quid sit philosophari? Bene et commode ratiocinari, refert, circa unumquodque eorum quae emergunt.*

725—728. s. *Inquit ad sequentem: Quae sit hospitalitatis remuneratio? Si omnibus inquit, aequus existens quae acceperis maiori etiam foenore accumulata reddideris, ita ut in hospitalitate excellere videaris. Nam et Deus plurinum humile erigit, et subiectos homines diligit.*

729—732. s. *Ab alio petit: Quae sint diuturna opera? Ille, si magna, inquit, quis et veneranda absolvat, adeo ut spectantes propter operum pulchritudinem et excellentiam illis abstineant, neque quemquam praetermittat eorum qui talia expoliunt, neque indonatos aliquos ad ea perficienda impellat quae usus poscit.*

733—738. s. *Recte et hunc respondisse affirmans, decimum rogat: Quis sit sapientiae fructus? Is, non conscium sibi esse mali respondit, et vitam in veritate transigere. Ex his enim maximum gaudium, et animi voluptas gignitur praestantissime rex, et spes in Deo optima tibi regnanti pie, aderunt. His auditis, cuncti ea multo applausu approbauerunt. Post haec Rex multa laetitia plenus, ad propinandum vertitur.*

A 740. sor után az 1588. évi kiadásban még ez a sor olvasható:

Ám az lantost tolják ki bár az házból.

741—752. s. *Postridie vero ubi ex consuetudine thoris omnes discubuere, Rex sumpto tempore, eos qui supererant, interrogat, a primo eorum petens: Quonammodo quis in superbiam non extollatur? Respondit ille, si aequalitatem servet et singulis in rebus sui ipsius meminerit, revolvens animo, ut homo hominibus praesit, utque Deus deleat superbos, mansuetos et humiles extollat.*

753—760. s. *Hortatus hunc, sequentem ad dicendum monet: Quibus consultoribus utendum sit? His, ait, qui multis in rebus versati, summam erga se benevolentiam servent, atque moribus sint tui similes.*

761—764. s. *Ab alio postulat: Quid regi sit maxime necessarium? Subditorum inquit, amor et dilectio.*

765—768. s. *Alium definire hortatur: Qui sit orationis finis? Tum ille, proposito, ait, de quo dicendum sit, adversario persuadere, diluendo contraria, et inepta ostendendo.*

769—776. s. *Alium interrogat: Quomodo multis in regno populis se accommodet? Si decenter cuique distribueris, inquit, iustitiam, quemadmodum facis, ducem sequaris, praebente Deo tibi recta discernere.*

777—780. s. *Ad alium dixit: In quibus est tristandum? Ad haec ille respondit: in amicorum adversis — — Nam in his moestitiam nulla ratio levat.*

781—784. s. *Ad alium transiit petens: Qua re quis inglorius fiat? Respondit ille: si quando superbia quis ductus exasperetur, vituperationes tunc subeunt et gloriae privatio.*

785—792. s. *Alium exinde ostendere ut velit precatur: Quibus se ipsum credere oporteat? Iis qui tibi beneuolentia ita afficiantur, inquit, ut neque timore, neque cupiditate ulla, lucroue tangantur.*

793—796. s. *Alium rogat: Quid regnum conseruet? Ille, cura et meditatio, respondit, ne quid a rerum praepositis male agatur, committaturque in plebem.*

796. s. *szertelenséggel* = törvénytelenséggel. V. ö. Szent Pál hist. 289. sorával.

797—800. s. *Deinceps petit: Quare gratia, honorque seruetur? Virtute, ille inquit, ea enim pulcherrimorum operum perfectrix, malum conculcat, quemadmodum et tu quidem excellentem erga omnes bonitatem obseruas, quod diuino tibi munere praestatur.*

801—807. s. *Undecimum inde postulat: Quomodo et in bellis quoque animo pacifico se habeat? Si proposueris animo, ait, nihil perperam a tuis ducibus committi, verum omnes de virtute inter sese certare. — — Hic omnes applausu suscipiens, laetitia effunditur, ac cuique propinans, cum iis diutius oblectatur.*

A 808. sor után az 1588. évi kiadásban még ez a sor olvasható:

Mert vígabban ránthatja az nótáját!

809—828. s. *Septima vero die splendidiori apparatu, quod plures e ciuitatibus legationis adessent, conuiuio instructo. Rex per occasionem ad eos versus qui nondum sententiam dixerant, eorum primum dicere monet: Quemadmodum recte ratiocinetur? Ille, si tecum, inquit, reputaveris et dicta ipsa, et a quo dicantur, ac qua quisque de re loquatur, eandemque multo post tempore variis modis perquisieris.*

829—836. s. *Rex alium postulat: Propter quid est, quod plerique virtutem non assequantur? Hic, ille, quoniam natura, ait, mortales omnes incontinentes et ad voluptates pronos finxit, ex quibus iniustitia gignitur, et auaritiae cumulus.*

837—840. s. *Ab alio petit: Quid reges potissimum sequi oporteat? Respondit ille, leges, ut iustis operationibus mortalium vitam regant.*

841—844. s. *Sequentem rogat inquiens: Qui magistratibus perficiendi sint? Ille, quicunque, ait, iniqua odio habent, laudumque dulcedine tracti iusta semper ad adipiscendam gloriam operantur.*

845—848. s. *Ad alium versus poscit: Qui sint in duces eligendi? Qui fortitudine et iustitia excellant, inquit, quique hominum salutem cruentae victoriae anteponant.*

849—856. s. *Querit inde: Qui vir admiratione dignus sit? Ad ea, ille quicunque refert, gloria, diuitiis et potentia exuberans, aequum tamen erga omnes mentem habeat.*

857—864. s. *Ad alium dixit: Quibus in rebus reges diutius versari debeant? Tum ille, in rerum gestarum cognitione, ait, in legendisque incumbentium operum libellis, temporis plurimum assumere oportet, et quaecunque ad conservanda regna, emendandosque hominum mores scripta sunt perquirere.*

865—872. s. *Iubet ut inde ordine alius dicat: Quid per otium agendum sit, ne inertia torpeas? Ille ad haec: considerandum est, ait, multa cum diligentia quaecunque in mentem veniunt et ante oculos vitae formam et imaginem quandam proponendam, tum qua quaeque vi perfecta sint, considerandum: est enim et in his decus suum et eruditio quaedam.*

873—880. s. *Nonum petens, dic, ait: Quomodo in conuiuiis transigendum sit? Is discendi cupidos assumendos esse refert, et qui regni negotia meminisse possunt, et principum vitas narrare, his namque suauius nihil, neque iucundius inuenies.*

871—888. s. *Rex ab alio petit: Quid potius sit populis an priuatum quempiam regem sibi constituant, an vero ex rege genitum regem sequantur? Respondit ille: id quod naturae decentius est. Etenim cum reges ex regibus orti insuaues et asperi erga populos habeantur, longe magis et qui a priuato loco ad hanc magnitudinem evehuntur (quando et pauperiem et duros labores experti sunt) truculentiores impiis tyrannis euadent, vi quadam subiectis imperantes.*

889—891. s. *Versus ad ultimum: Et tu dic, inquit, quid sit in regno optimum? Tum ille, in pace, inquit, semper populos continere.*

893—912. s. *His simul dictis ingens plausus attollitur, cuncta laetitia et gaudio diutius complentur. Sed ut sunt facta silentia tectis, rex craterem mero statuens propinquat, et his qui sententias dixerant et praesentibus omnibus, atque ita orsus: Maxima, inquit, mihi vestra praesentia adfulserunt bona. Nam et plurimum commodi vestris responsis, et doctrinam ad regnandum attulistis. Hinc tria cuique talenta argenti et puerum qui ministravit donari instituit.*

897. s. *bokály.* Molnár Alb. batiocus = *kanczó, bokál.* Obba = *légel, bokolyó.* Ez utóbbi ma: *csobolyó, csobán.* — A *bokál* inkább a franczia *bocal*-ra, mint a német *pokal*-ra mutat, bár a NSzótár csak *pokál* alakot vett fel. — A 905. sorból kitünik, hogy Ilosvai a *bokály* alatt poharat értett. Apor Péter Metamorposisában (326. l.) olvassuk: Ittak ugyan, de igen ritkán *bokályokból* is, kivált sert.

913—916. s. *Singulos tribus inclytis stolis donat. — — Exin interpretes perbenigne alloquens ut cum in Judaeam venirent, frequentius ad se commeare velint, hortatur.*

917—940. s. *Mox hominum reditus paretur, imperat, digna sui magnificentia erga eos usus. — — Mittit Eleazaro thoros decem argenteis pedibus suffultos; cum his omnibus rebus quae ad illorum decus exquiruntur. Alia insuper talenta triginta, stolas decem, purpuram, coronamque decentem, tunicas byssinas ad centum, et phialas et pelues crateresque aureos ad libamina duos. Literis deinde suis eum exhortatus est, re homines prohiberet, si quando eorum quispiam ad se redire mallet. Nam cum doctorum virorum consuetudines pluris faceret, in his consequendis opes suas non quidem vanis in rebus ut prodigi, sumptuosissime elargiebatur.*

940. s. Ilosvaival Patai István is egyetért, midőn Az Sacramentokrol czímü munkája ajánlásában ezt irja 1592-ben: Hogy penig mi közöttünk az szent irásnak mi nyelvünk szerint való magyarázatja ritkábban találtatik, hogy nem egyéb nemzetsígnél: ez nem attul vagyon, hogy az Isten minket nem kedvellene s kegyelmét nem nyujtanája és világositó ajándokival meglátogatni nem akarna; hanem ez az mi nemzetségünknek restségétül és fösvénségétül vagyon, mert sem úri renden sem polgári renden nem kezdenek találtatni, kik scholákat épétenének és segittenének, jó nemes erkülcsü és éles elméjü ifjakat válogatva idegen országokban taníttatnának, kiki mind csak ebekre, lovakra, maga torkára visel gondot, az isteni

tiszteletre rá sem tekintnek, csak az Isten az ű jó voltából adogat közinkbe tanítokat, minden érdemünk fölött.

950. s. *bufa.* A Tájszótár szerint székely szó, am. pofa. — A *bufa korty* magyarázatául szolgálhat az, a mit Apor Péter ír Metamorphosisában (326. l.): Mikor az gyümölcsöt beadták, kivált dinnye éréskor olyan hosszú szájú üvegekben, melyeket *kortyogós üvegeknek* híttak, és Porumbákon, Fogaras-földin csináltak, a meggyes bor rendre teli töltve úgy állott az jeges cseberben, mindeniknek asztalhoz egyet-egyet beadtanak, azután még többet, azt olyan jó ízűn *kortyogdogólay* itták. Cserei Mihály pótléka szerint (451. l.): *kotyogós üveg* és *kotyogdogólay.*

952. s. a *farkas poenitentiáról* Székely István Cronicája 200. levelén ezt olvassuk: A constanciabeli conciliomból legelőször hitlevelet küldének Huss Jánosnak és a Jeronímosnak, hogy nagy bátorsággal, minden félelöm nélkült bejünnének Constanciába a conciliomba az imperátornak, a pápának és mind az egész conciliomnak hitire, kibe avagy meggyőzettetnének, avagy pedig ők lennének győzedelmesek, de mindezáltal nagy bíkességgel elbocsátnák őköt: de úgy állák meg hitöket, mint a *farkas a húsételtől való bőjtölést*, mert mihelt bejövének, ottan minden disputáció nálkult a tömlöczbe hányák őköt.

Az 1588-dik évi kiadás végén a nyomdai czímer alatt még ez olvasható:

Chrisost. Homil. 9. in epist ad Coloss. *Hallátok-é közrendek, kérlek szerezzetek magatoknak Bibliát, mely az ti lelketeknek orvossága.*

IV. Az híres neves Tholdi Miklósnak históriájáról bővebben kell szólnunk. Mennyi benne a történet s mi a mese; ha történet, melyik korból vagy épen századból való, ha mese vagy épen mythus, honnan eredt, hogyan fejlett? Ezek az első sorbeli kérdések melyekre a lehetőséghez képest felelnünk kell. Köteleznek erre bennünket azon vélekedések és viták, melyek míg egy részről a hagyományokba gyökerezve, más részről az azokat hüvelyező tudományos módszer újabb ösvényeit követve képződtek és nyilatkoztak, — irodalomtörténetünk különös figyelemre méltó részleteivé váltak. Ilyenek, nem csak tárgyuknál, hanem íróinknál fogva is, kik a tárgygyal foglalkoztak. Bél Mátyás, Dugonics, Arany, Kemény Zsigmond egyfelől, Toldy Ferencz, Ipolyi, Greguss Ágost, Heinrich Gusztáv másrészről még nagyobb érdekűvé tették a magokban is kiváló jelentőségű kérdéseket.

Toldy Ferencz a Toldi-mondában egy, a magyar őskorból, vagy épen eleink mythosából fenmaradt töredéket vél felismerni, melyben az a Toldi, kire utóbb a Miklós keresztyén név tapadott, a testi erő és ügyesség, a bátorság és szívbeli derékség képviselője volt, körülbelől mint a helleneknél (Herakles), phœniciaiknál, indoknál stb. is tiszteltettek ily magánéleti hősök, kikkel jellemben a mi Toldink meglepőleg egyezik. E monda aztán a nép emlékezetében századról-századra hol csonkult, hol bővült, sőt a változott hitnézettel maga is átalakult, s hova-tovább újabb s újabb korba tétetett *(A magy. költ. tört. 2. kiad. 89. l.)*. — Ipolyinak a monda hőse történeti korával s egyediségével nincs dolga, csupán a rá lerakodott hitregei vonásokat vizsgálja *(Myth. 173. l. jegyz.)*. Greguss a Toldi-monda eredetiét a Gamelyn története című franczia eredeti költeményben látja, melynek angol átdolgozásából vette Shakespeare, A hogy tetszik című darabjának anyagát. Heinrich Gusztáv pedig a német Kurzibold-mondában lát a Toldi-mondáéhoz hasonló vonásokat *(Philol. Közl. III. 153. l.)*.

Az a körülmény, hogy Toldi-mondánknak elvitázhatatlanúl történeti jellegű részleteit már a régi hagyomány hol Lajos, hol Mátyás idejéhez kötötte s hogy ezen ingadozással szemben szükségesnek sem tartottuk a monda által változást szenvedett események kiderítését, mert a monda hőse nevének s nyomának történeti emlékeinkben teljesen ismeretlen volta miatt lehetetlennek is hittük: nemcsak azon irányú kutatásokat teszi igazolhatókká, melyek az alig felfejthető mythosi burok által fedett történeti csírának jóhiszemű elfogadásával, de egyszersmind érintetlenül hagyásával láttak a kimagyarázáshoz, hanem azokat is, melyek ha nem is a történeti, de a nemzeti jellemvonásoknak figyelembe nem vételével, a teljesen szabad összehasonlítás módszere által igyekeztek czélt érni. A monda magyar nemzeti eredetűsége iránt táplált kételyt nem ok nélkül erősítette a hősnek, nemzeti hőseinktől egyben-másban elütő alakja, szokatlan, nem hőshöz illő, nevetséges helyzetekben kímélet nélkül való feltűntetése, mint például az oroszlánra ugrató épen nem magyaros ízű tréfa. Az összehalmozott, de egymással össze alig függő események is, szaggatottságuknál fogva sokkal több oldalról hagyják magokat összehasonlítani, mint az egymásból folyó, egymást előidéző s magyarázó cselekmények; úgy hogy a nemzeti színezetet fentartó s ősmagyar mythologiai felfogás mellett is jogosúlt részleges kölcsönvételi elmélet, keresgélés után könnyen talál a monda bezárt lakatjába illeszthető, akár több

rendbeli kulcsot, melyek fordítva fordulnak is, csakhogy mindannyiszor reteszt vétenek s a várva-várt csattanó felnyílás helyett, újra meg újra a visszacsapódó zár neszét hallatják.

Nemzeti mesevilágunk selyemrétjében későn-korán váltig keressük azt a zárnyitó vasfűvet, melylyel boldogúlhatnánk, de hijába. Rokon, szomszéd s idegen népek erdeit, ligeteit is bejárjuk, de érthető viszhang sehonnan sem felel. — A mit a görög, római, german, finn mythologiából legalább nagyjából lehetett, azt már eddig is idézve, vonakoztatva láthatjuk azon íróinknál, a kik Toldi-mondánk eredetének, tartalmának felderítésében fáradoztak. Lehet állítani, hogy ez oldalról sokkal több történt, mint nemzeti hagyományaink, népmeséink és mondáink azon jellemző vonásainak kutatása szempontjából, melyek az összehasonlításra, már külső oknál fogva is kínálkoznak. Ilyen feltűnő külső ok már maga a név, melyet hősünk visel. Toldy Ferencz rámutat e körülményre, midőn a keresztyén Miklós nevet csak későbbi járuléknak tekinti az általa ősmagyarnak vett Toldi névhez; de sejtelmének valószínűve tételére sohasem állította össze gondolatai sorozatát. Mi a dolog érdemére nézve eredetileg is sokban eltértünk halhatatlan jelesünk vélekedésétől, most azonban a helyett, hogy akár az ő, akár a mások hypothesiseivel szembe hasonlót akarnánk állítani, egyszerűen felsoroljuk azon mesei vagy mythosi jelenségeket, melyek eddig a Toldi-mondához nem visszonyíttattak.

Bornemisza Péter, predikációi IV-ik részében (758. l.) az álnokul költött fabulák közt első helyen említi a Királyfia Kis Miklósról szólót, melyről ma semmit sem tudunk. Királyfia=katona s mivel Bornemisza ezzel együtt a poéták óriásiról és Apolloniusról készült szerzeményekről beszél, bizonyosnak vehetjük, hogy Királyfia Kis Miklós neve alatt valamely hősről szerzett magyar ének volt az, melyről szó van. Bornemisza úgy említi ama fabulákat, mint a melyeket a magyar nép nagy örömmel hallgatott. Ha a fabula alatt népmesét kell értenünk, úgy — a név után indulva — ma is többet találunk gyüjteményeinkben, melyek egyike-másika abból alakulhatott. Így elsőben is Landorvári Dorka című népballadának Király Kis Miklós az egyik szereplője *(Népköltészeti Gyűjt. I. 162. l.)* Merényinél, a Sajóvölgyi mesék közt első helyen találjuk Az ólombarát czíműt, melynek Kis Miklós a hőse. Pintér Sándor, A palócokról írt művében (1880) szintén közli e mesét s azt jegyzi meg róla, »hogy e mese, a palócz nép meséinek törzsökét képezi, s minden egyéb meséi csak ebből kihajtott ágaknak

tekintendők». Ebben a mesében, a sötét ország egéről elveszett nap, hold és hajnalcsillag keresésére indul a három testvér, kik közt Miklós a legkisebb. Réz, ezüst és aranyhíd mellett, ilyen szőrű paripákon jön a hat, tizenkét s huszonnégy fejű sárkány. — Miklós mindannyit legyőzi s a csillag, hold és nap egymásután jő fel a sötét ország egére. — Kis Miklós elnyeli a darazsat s hétszerte erősebb lesz mint az ólombarát.

A dunamelléki mesék közt (I. köt.) A három aranygyűrűben találkozunk Királyfi Miklóssal, ki mostohája miatt elébb apja aranyszőrű nyája mellett juhászbojtár, azután pedig a földig érő szakálú barát segítségével, libapásztor lesz egy királynál. A király lánya keblén s fátyolos homlokán találja fel a napot, holdat és csillagot. A királylány Miklósé lesz, de elalszik s mire felébred, hűlt helye a szép menyecskének. Bujdosni indul, folyó partjához ér, a víz visz egy üvegkoporsót, benne a szép királyleány, annak a szívébe egy nagy kés beleütve. Ápolja, felgyógyúl; Miklós elalszik s ismét oda a szép asszony. Meg-meg bujdosik s a nagyszakálú baráthoz ér, az ád neki tanácsot, hogy juthat el a réz, ezüst és aranyhídon át Tündérországba. Ott összetalálkoznak, királylyá, királynévá lesznek s felesége mellén, keblén, homlokán felragyog a csillag, hold és a nap.

Ugyanott Az örökbe fogadott testvérek egyike szintén Miklós. Testvérével összevesz, bujdosik, királynál tátoslovak kocsisa lesz. Miklós őrzi a lovakat, 13 hattyú képében 13 tündérleány jő hozzá, a legszebbik őt szereti. Ezért megveti a király lányát, de mivel a titkot elárulja, eltűnik a tündér. Miklós bujdosik, keresi. Kovács készít neki vasbakancsot, vaskesztyűt. Az aranyalmafa alatt mindháromszor elalszik s a tündér eltűnik. Testvére tátosfiat szül. Ez vezeti el a hegy alatt örökálmot alvó tündérek sírjába. Holt kedvese a harmadik csókra felébred, a többiek is feltámadnak. Miklóst mint szabadítójokat királylyá választják.

Ugyanott (II. köt.) A szegény ember tizenkét fia közül is Miklós a legkisebb, ki, mint az Igazság és hamisság meséjében történik, megcsonkítva, nyomorítva gurul-gurul s ó kútba esik. Épkézláb emberré lesz, egerek, méhek, farkasok segítségével csudadolgokat visz véghez.

E Miklósok testi erő és bátorság dolgában állnak azon fokon, hogy Toldival kiállják az összehasonlítást. Hogy Toldi csak csehekkel, olaszszal mérkőzik, míg eme Miklósok sárkányokkal viaskodnak, nem zárja ki azt, hogy a Toldi mondának szintén

lehettek oly részletei, melyek szörnyetegekkel vívott küzdelmekről szóltak. Hiszen a kárpitra varrott oroszlánkép is többeket emlékeztetett Heraklesre s a budai özvegy tréfája szintén Sámsondelilai vonásként jelentkezett. E naphősök képe kísért a magyar mese Miklósának ama kalandjában is, melyben a sötét ország egéről ellopott napot, holdat s esthajnal csillagot feltalálja. Toldi Miklós e helyett Magyarország elvesztett czímerét víjja vissza, hiszen erős, vastag gyermek már kicsin korában, míg a mese Kis Miklósa csak akkor lesz hétszerte erősebb az ólombarátnál, mikor a nagy bajjal feltalált darazsat elnyeli. A lakatossal elkövetett sírrablást is lehetne hasonlítani akár az üvegkoporsóba zárt királyleány megtalálásához, akár, s talán még inkább, a nagy hegy alatt örök álmot alvó tündérek felkereséséhez, hova nem ugyan lakatos de kovács kalapálta vasbakancsban s vaskesztyűben kezd a mese Miklósa útnak indulni.

A Sajóvölgyi népmesék második kötetében Szép Miklóssal találkozunk, ki 18 éves volt, se több se kevesebb, mikor kiment a rétre kaszálgatni. A mint ott kaszálgat, egy fehér pelikán madár hoz neki levelet, melyben Tündérszép Ilona, ki szánandó özvegyi állapotáról panaszkodik, híjja, hogy keresse fel őt szép Tündérországban. Mikor megérkezik, három tátos ló mellé kocsisnak állítja, hogy csak azokra legyen neki minden gondja, egyébre semmire se. A vén tátosló vigasztalja, tanácsolja, öltözteti réz, ezüst, aranyruhába. Tündérszép Ilona virágos kertjében egy czintányér karimáján tánczoltatja aranyszőrű paripáját, s mihelyt asszonya hívja, azonnal eltűnik. Másodszor is hívja: ide-ide, szívem szép szerelme! jer ugrass be az ablakomon, selyemágyam meg van vetve! Erre a szóra sarkantyúba kapja lovát, felugrat Tündérszép Ilonához, háromszor megcsókolja, de a mint leugratna, szándékosan leesik a lóról. Tündér Ilona utána, selyemkendőjével köti be Szép Miklós megsérült fejét, ki azzal ismét eltűnik. Harmadszor egymáséi lesznek. Szép Miklós tilalom ellenére kiszabadítja a 12 fejű sárkányt a 367-dik szobából, a ki aztán elrabolja Ilonát. Oda van; volt, nincs. Volt szép asszony, nincs szép asszony. Sok próba után, melyek közben ha a tátos ló rálehel, még szebb, erősebb lesz, mint azelőtt volt, annak a segítségével szerzi vissza Tündérszép Ilonát.

Toldit is a réten, rakodó szénaszekér mellett leli Laczfi András hada. Bolyog és búdosik mégyen jó Budára. Tátos lovak helyett pokol fene bikával küzködik. Az asszony kedveért egyet-

kettőt ugrék, fene oroszlánra hamar felugordék; csak nyaka nem szegék s egy imegben ott künn piroṅkodék. Azonban Szép Miklósba szerelmes a tündér meg ő is a tündérbe; míg Toldi csak maga gerjedez az ifjú özvegy szerelmére.

De elég, talán sok is a Miklós név rovására; lássuk a Toldi nevet. Nehány helynév, mint Alsó és Felső, Kis és Nagy Told, Alsó, Felső és Közép Toldi, különböző vármegyékben ma is, és Toldvár a XIV. századból mutatja, hogy eredete csakugyan az őskorba tehető. Hasonló hozzá Old baranyai falu neve, a XIII-dik században: terra Old. — A magyar mese-világban csupán Toldi Miklós nevéről ismeretes, onnan tehát egyebet nem adhatunk hozzá. A rokon s idegen népek hagyományaiból eddig felhozott idézetekben sem fordul elő, — de igen az ujgur és különböző tatár törzsek meséiben, mondáiban. Először is a 800 évesnél régibb Kudatku Bilikben, melyet Vámbéry 1870-ben ismertetett meg a világgal. Ebben az ujgur nyelven írt költeményben *Ajtoldi* (teli hold vagy holdtölte) nevű szép, fiatal, eszes, ügyes vitéz, *Küntokti* (kelő nap vagy napkelte) nevű király szolgálatába áll. Bölcs kormánya alatt a nép elégedett, az ország nagygyá, hatalmassá lesz, urának, magának neve világszerte ismeretes. — Radloff a déli Szibériában élő tatár törzsek énekei közt (II. köt. 173. l.) Ai Toliszi czím alatt tesz egyet közzé. Ai Toliszi ugyanazt jelenti, a mit Ajtoldi. Ai Toliszi egy ének szerint Ak-kánnak a fia, kit apja, anyja, hat esztendős korában megházasít. Felesége Ak-kó a nászéjszakán egymás után háromszor úgy rúgja el magától, hogy Ai Toliszi az ajtó mögé esik. Elbúsulja magát, bujdosni megy. Kattandsulával találkozik, de nem tudja, hogy felesége Ak-kó azért él-hal. Jó barátok lesznek. E közben a Kattandsula után járó Ak-kót megöli. Azután a két jó barát együtt hadba megy s vitéz tetteket visz véghez.

Castrénnál *(Versuch einer koibalischen und karagass. Sprachlehre St.-Petersburg. 1857.)* is találunk egy koibál mesét, melyet 1859-ben Schiefner teljesebb szöveg után fordítva is közzétett *(Heldensagen der Minuss. Tataren 3. l.)*. Ebben *Aidolei* a hős neve, mi a fentebbiekkel szintén egyértelmű. Ezt a már épen csak 3 éves hőst a tündérszerű Kudai adja a gyermektelen Alten-kánnak és Alten-áregnek. Fogadott atyjának előre megmondja, hogy Katai Alep negyven hattyúval (tündérek) fog ellene jőni. Mikor Katai Alep már legyőzi Alten-kánt, akkor jön segítségére Aidolei, a kinek testét fegyver nem járja. Hét napi készülődés után mennek ölre egy tündérrel, a ki magával hurczolja a föld alá. Onnan egy tátos csikó menti meg s tündérekkel folytatott harczok közt, egy kéményszerű nyíláson jut fel a földgyomrából. — A Schiefner által közzétett gyűjteményben még két ének szól Aidoleiről, melyek az elősoroltakhoz hasonló, részben eltérő mesetárgyakat variálnak. — Azonban annak bebizonyítására, hogy a török-tatár fajú népek mesevilágának egyik hősét már 800 évvel ezelőtt is, meg ma is Ajtoldinak hívják, — ennyi szintén elég.

Toldi Miklósunk kivoltának felderítéséhez ezek nyomán semmivel sem juthatunk közelebb, mint az eddig felsorolt hasonló adatok segítségével. A nevet itt legfeljebb horognak tekinthetjük, melyen sok minden megakad, csak az nem, a mit keresünk; talán mert nem ott kell kereskednünk. Bármily meddő volt is eddig minden arra irányzott törekvés, hogy Toldi Miklós történeti személyiségét felkutassuk: tegyünk most egy újabb próbát.

Ilosvai még «keveset olvasott róla krónikában», — csakhogy az a krónika nem maradt reánk; történetíróinknál pedig épen semmit sem találunk róla feljegyezve. Ennek okáról Kemény Zsigmond úgy vélekedik, hogy «történetíróinknak Toldiról hallgatását alkalmasint megmagyarázza e vasgyúrónak pusztán csak óriási erejére épült híre, melyet a hagyomány sem hozott kapcsolatba még a legkisebb hadjárattal sem»: de azért oly jellemzetes és kézzel tapintható mondai alaknak nézi, a kiről tévedés azt állítani, hogy soha sem élt volna s hogy a róla keringő mondakör őskori töredéknek volna tekinthető. «Istennek hála! — kiált fel, — hogy Arany bona fide hiszi, miként Toldi Miklós nem jellény, sőt azt is, hogy a kemény férfiú Nagy Lajos korában élt; — e hitnek sokat köszönhetünk.»

Ez a hit Ilosvai előadásából és a hagyományból táplálkozott; későbbi történeti adatok csak a XVI. század közepéről, Ilosvai korából jőnek segítségére. Biharvármegyének ugyanis 1552-ből maradt fenn ama conscriptiója, mely szerint azon időben ezen megyebeli Nagyfaluban, Orosiban, Sz.-Miklóson, Toldon, Fekete-Bátorban, Csátfalván és Szalontán, — Toldi Mihályon és Tamáson kívül egyszerre három Toldi Miklós (Nagyfalusi, Kis- és Fekebátori) bírt több-kevesebb portát *(Egyetemes Phil. Közl. 1881. 164. l.)*. Nagyfalu, hol a három Miklós közül kettőnek volt birtoka, Szent-Miklóssal volt szomszédos, melynek, t. i. a mai Oláh-Sz.-Miklósnak, határába van be is olvadva. Ilosvai mondja, hogy Toldi Miklós 1320 ban született és hogy midőn Laczfi András hadával Erdélyből indúla Budára s az úton mentében Váradot haladá,

ennek a Nagyfalunak határán ment keresztül. Annak, mit Toldy Ferencz állít, hogy Ilosvai szerint a szabolcsmegyei Nagyfalu lett volna Toldi születési helye, semmi nyoma sem látszik az énekben *(Magy. Költ. Kézikönyve 121. l.)*. Ez különben is csak úgy volna képzelhető, ha ki lehetne mutatni, hogy Váradról az út Budára, Tokaj felé vitt volna.

Bár csekély jelentőségűnek lássék, mégis számba vehető súlya van azon körülménynek is, hogy a biharmegyei Toldi családnak egy időben három tagja viseli a Miklós nevet. A családok rendesen azon nevekhez szoktak annyira ragaszkodni, melyeket alapítóik vagy később kitűnt tagjaik tettek nevezetessé; noha szintén gyakran előfordúl az az eset is, hogy egy nevet viselő, de nem rokon családok egymástól is átveszik a híressé tett nevet. Az is igaz, hogy számtalan Nagy Sándor köszöni nevét a világbíró Nagy Sándor emlékezetének. E későbbi Toldi Miklósok neve minden esetre arra mutat, hogy históriánk hősének neve a XVI. században is kegyelet tárgya volt a biharmegyei Toldi család körében, melynek Erdélybe szakadt s felemelkedett ága, kihalásaig (1862. január 26.) híven őrzött egyebek közt egy 1512. évszámmal jelölt, de későbbi korból származó arczképet s egy nyolczvan fontot nyomó mellvasat, mint az híres neves Toldi Miklós ereklyéit. Ma mindkettő az Erdélyi múzeumban látható, kiadott rajzaik pedig a «Vasárnapi Ujság» 1858. évi folyama 27. számában.

A Nagy Lajos korában vitézkedett hős atyjával, Lőrinczczel kezdődő leszármazási tábla, a mint az 1745-ben készült genealogia mutatja, egyenesen Miklóstól hozza le a mi időnkig terjedt családot. Négy nemzedék pótolja rajta azt a hézagot, melyet Miklós vitéz és a bihari Conscriptio Miklósai közt ki kell tölteni. Kár, hogy mint már Nagy Iván megjegyzi, e négy nemzedék igazolására egyetlen oklevelet sem tudunk idézni. A genealogia készítője vagy szerencsésebb helyzetben volt, vagy hiteles adatok nélkül is bátorkodott a hézagot pótolni: tőlünk egyik esetben sem vehető rossz néven, hogy a legalább is másfél századra terjedő és semmivel sem támogatható toldást, kétségtelen hitelűnek nem tartjuk.

A genealogia folytonosságának eme hiánya is okozhatta azt, hogy vitéz Toldi M. korát illetőleg, Ilosvai előadásától eltérő hagyomány is maradt fenn. Ez Nagy Lajos idejéből Mátyás király korába helyezi át Toldi Miklóst és a bihari helyett a nógrádi Toldi családbelinek állítja. E család leszármazási táblája, mely egy múlt századi perből vétetett *(Nagy Iván id. m.)*, 1381-ből tűnteti fel

Toldi Miklóst, s így meglehetős ellenkezésben áll a Mátyás korára vonatkozó hagyománynyal. Azért ha e családfának hitelt tulajdonítunk, azzal a korra nézve inkább Ilosvai állítását s a bihari hagyományt támogatjuk, mint a Rádai Pál nyomán Bél Mátyás és Dugonics által elfogadott Mátyás korabeliséget. Hogy Miklósnak országszerte élő híre-neve a nógrádi nép mondái közt ily válfajszerű önállósággal gyökerezett meg, arra bőven elég volt az ugyanazon nevű család létezésén kívül, az ugyanazon megyében maig fennálló Told és Nagyfalu helységek neve. Ez adott okot arra, hogy Miklósnak, mint Dugonics írja, «se hazájában, se életének idejében meg nem egyeznek. — Én őtet — folytatja tovább — Nógrád vármegyeinek lenni állítom, akár Told faluban, akár Nagyfaluban született; mert mind a kettőt mondják születése helyének, úgy veszekedvén érette, mint Homérusnak születése helyéjért hét városok veszekedtenek» *(Jeles tört. előszó)*.

Csak Ilosvai éneke nyomán keletkezett-e a nógrádi monda, vagy azt megelőzőleg alakult, a már azelőtt is szájról-szájra adott hagyomány nógrádi mondává? Ilosvai énekének egy részlete, a német-újhelyi viadal arra mutat, hogy már az ének szereztetése előtt gyökeret vert azon hiedelem, hogy Toldi, Mátyás korában élt, és Ilosvai, a ki ezt nem hitte, nem vette észre azt az ellenmondást és anachronizmust, a mit a csupán Mátyás-korába illő német-újhelyi újudvar említésével követett el. Lajosnak még nem, csak Mátyásnak volt módjában vitézi játékokat tartani Újhelyben. Az apródok dévaj tréfáiban is van oly vonás, mely Mátyás idejére emlékeztet, de erről a maga helyén fogunk szólni. Feltűnő az, hogy míg a nógrádi Toldi család táblázatán 1381-ben, tehát szintén Nagy Lajos korának megfelelően van Toldi Miklós feltüntetve, miért kellett a róla szóló eseményeknek épen ott, száz évvel újabb kelettel láttatni el? E körülmény semmi esetre sem szolgál a nógrádi versio hitelének emelésére, s bármennyivel múlta is feljül Mátyás korának újabb fénye Nagy Lajos idejének régi dicsőségét, csak azt a gyanút erősíti, hogy az Ilosvai által, hagyományos alapon énekbe szerzett Toldi-mondának bölcsőjét aligha Nógrádmegyében rengették. Bármikor történt a monda nógrádivá tétele, bizonyos, hogy a váltott mondának nevelő dajkáját, a helyek és a család nevének azonossága által gyámolított megyei patriotizmusban kell keresnünk.

Becsületére válik Ilosvainak, hogy ilyesmi által nem hagyta magát az igazságszeretet és a hagyományokhoz való ragaszkodás

amaz egyenes útjáról eltántorgattatni, melyen igaz krónika írásban büszkélkedő lantosaink, a poézis rovására is rendesen megóvták hitelöket. Szülőföldéhez, Ilosvához nem épen messzire, ő is találhatott volna egy Nagyfalut s csak a hagyományt kellett volna meghamisítania, hogy Toldival azon vidék dicsőségét nevelje. Nem tette, mert mint Nagy Sándora, Ptolomeusa mutatja, szent és megmásíthatatlan volt előtte az, a mit jó hiszemmel történeti valóságnak tartott; s a mily kímélet nélkül mellőzte azt, a mit csak mythusnak, képzeletnek vélt, ép oly hűséggel és szívóssággal ragaszkodott mindahhoz, a mit kritikájával a megtörtént dolgok sorába iktathatott. Erdélyből indúlva ki s Váradon át Budára tartva sem'a mai Szilágymegyében eső, sem a szabolcsmegyei Nagyfalu nem eshetett Laczfinak útjába. Ilosvai — bizonyosan énekének forrásához híven — egyedül a biharmegyei Nagyfalut érthette, melynek egykori fekvése, ha kissé félreesik is a Váradról Budára vezető út mai irányától, azért nem okoz nehézséget, mivel Ilosvai szerint, Laczfi hadával hogy ballagna,

> Ott egy általúton hogy ő mégyen vala,
> Véletlenül útát elvesztette vala.

Ugyanazon forrásra kell visszavinnünk Toldi születésének idejét, az Ilosvai által megjelölt 1320-dik évet is. A ki verselő krónikásaink lelkiismeretességéről nem restell tudomást szerezni, meg fog arról győződni, hogy nálok valamely időpontnak határozott évszámmal való megjelölése, csak hitelesekűl tekintett források alapján történik. Énekeikben ritkán fordúlnak elő évszámok s az időt inkább egy vagy más eseményre való hivatkozással, csak nagyjából vagy körűlbelől szokták meghatározni: ha azonban ezt évszámmal teszik, arról bizonyos, hogy nem ők magok gondolták. Ilosvainak többi énekéből látható dolgozási módja, forrásaihoz való ragaszkodása, a kölcsönvételek hű tolmácsolása, egy szóval szavahihetősége, az 1320-dik évet, mint Toldi születése idejét illetőleg, szintén bizonyos kezesség arra nézve, hogy ő azt akár énekből, akár krónikából, kétségtelenűl úgy vette át. Ugyanezt mondhatjuk Toldi halálának idejére, bár azt ő maga is csak körűlírva említi. Itt némi nehézséget látszik az okozni, hogy Toldiról úgy szól, mint egészen megvénűlt emberről, a ki mégis Lajos király idejében vagy annak halála táján holt meg Nagyfaluban. 1320—1382-ig mindössze 62 esztendő; ennek Toldi erejéhez mért súlya tűrhetőnek mondható, száma nem látszik olyan vén kornak,

a milyent magunknak Ilosvai előadása után képzelünk. Igaz, hogy szerinte Toldinak «minden reménsége boritalban vala» s a borital határozatlan mennyisége, még Toldi erejét is időnap előtt megyőzhette; azokban a bujdosásokban s mindennemű viszontagságokban haja és szakála szintén korábban megfehérülhetett vala: s ezért vénebbnek látszhatott, mint a milyen valósággal volt. Másik nehézség, az Ilosvai által, időjelölés gyanánt említett körűlmény meg nem határozható volta. Azt írja ugyanis, hogy:

> Lajos király Budán egy gyűlést tött vala,
> Az vén Tholdi Miklóst oda hívatta vala:

és alább:

> Azonban az gyűlés Budáról eloszla,
> Tholdi Miklós hazaméne Nagyfaluba;
> Két esztendő múlván Tholdi Miklós meghala.

A gyűlés alatt, mely Budán tartatott, s melyre a király Toldit is hívatta, vagy hadi gyülekezést, vagy országgyűlést lehetne értenünk, mert mint láthatjuk, ünnepélynek, vendégségnek nem gyűlés, hanem «udvar», «új udvar» volt a neve. Ily hadra indúló gyülekezésekről van szó például 1357-ben Velencze ellen *(contra venetos)*; 1363-ban Bosznia ellen *(contra bosnenses)*; 1365-ben a bolgárok ellen *(contra bulgaros)*; 1369-ben Layk vajda ellen *(contra Layk woyuodam)*; 1370-ben Bosznia felé *(versus Bosniam)*; 1372-ben a császár ellen *(contra imperatorem)*; szintén 1372-ben a csehek ellen *(contra Bohemos)*; 1373-ban meg nem nevezett ellenség ellen *(contra quosdam emulos eiusdem domini nostri regis)*. *(Zichy c. III. 60., 218. l. — Hazai oklt. 278. l. — Zichy c. III. 386., 388., 448., 451., 494., 543. l.)* Oly hadi gyülekezésre azonban, melybe Toldi hívatott volna, azért nem gondolhatunk, mivel az olasz háborúk Lajos uralkodása vége felé mondhatni szünet nélkül folyamatban voltak *(Zichy c. IV. 136. l.)* s ha még akkor is táborba, csatára való hős volt volna, nem Kassa városa egyik szép palotájának világos ablakából vigyáz vala szélyel, hanem Laczfi Istvánnal, Horváti Jánossal, Szécsi Miklóssal együtt ott vitézkedett volna a Velencze ellen vívott csatákban. Ő maga sem félt volna attól, hogy Budán, ifjú vitézek megcsúfolják s hogy vén szakála szégyenbe hozza önnön magát.

Még bajosabbnak látszik országgyűlésre gondolni. Miért hívatta volna arra a király Toldit épen személye szerint? Még ha az énekszerző által nem is sejtetett törvényhozó képességek rejtőztek is szertelen temérdek agyakoponyájában, akkor is melyik volt

az az országgyűlés, melyben ő részt vehetett? Az az egyetlenegy, melyet Lajos király egész uralkodása alatt és pedig csakugyan Budán tartott, 1351-ben jött össze, a mikor Miklós, a kemény dalia még meg nem vénhüdt vala. Mind e mellett nézzünk kissé utána a dolognak.

Lajos király alatt országgyűlésileg hozott végzéseink az ő 1351-dik évi rendeletén kívül csakugyan nincsenek. «A nemesség országos gyülekezeteinek — irja Szlemenics — valamint atyja, úgy e dicső királyunk sem volt barátja. Ha ezt az egyet kiveszszük, egyéb nyomdokára többé az ily akár sz. Istvánnapi, akár máskori országos gyülekezeteknek egész hosszú országlása alatt nem akadunk.» *(M. tud. társ. Évk. VII. 210. l.)* Annyi ma is áll, hogy ezen az egyen kívül Lajos alatt tartott más országgyűlés végzéseit ma sem tudjuk felmutatni, de viszont ma már ismerünk oly nyomokat, melyekből bizonyos, hogy ilyennek többnek is kellett tartatni. Ez gyanítható először azon oklevélből, melyet Lajos király Padua herczegével, az aquilejai patriarkhával, a friauliakkal s Marquard görczi gróffal ötven évre kötött s Visegrádon 1376. évi junius 21-én aláírt szövetségről adott ki. Ennek czikkeit az ország nádora, több püspökei és főbb bárói *(Barones regni Hungariae principaliores)* is megerősítették (Cod. dipl. IX. 5. 90.). Lehet, hogy ez a megerősítés mindemellett országgyűlés nélkül történt: hogy azonban Lajos alatt valóban több országgyűlés is tartatott, szintén bizonyos a Zsigmond alatt 1397-ben tartott temesvári országgyűlés végzéseiből. Ebben ugyanis két ízben történik hivatkozás Lajos királynak oly rendeletére, mely másról szólott, mint az ő 1351-dik évi határozata. «Aligha csalatkozunk tehát — irja Knauz Nándor az általa felfedezett oklevél közzététele alkalmával — állitván, hogy Nagy Lajosnak valamely, ki tudja hol, s hány százados porok közt eltemetett határozata még várja egykori napvilágra derítteiését.» Alább pedig — «tehát itt ismét azt kell állítanunk, hogy Nagy Lajosnak egy eddig ismeretlen határozata forog kérdésben; mit annyival bátrabban tehetünk, mert több mint valószínű, hogy Nagy Lajos nemcsak azon egy, előttünk ismeretes határozatát bocsátá közre.» *(Magy. Történelmi tár 1857. III. k. 233. 237. l.)*

Ezek alapján mi is erőltetés nélkül állíthatjuk, hogy Lajos alatt több országgyűlésnek kellett tartatni s mondhatjuk, hogy uralkodása vége felé sűrű sokasága adta magát elő az oly tárgyaknak, melyek az országgyűlési intézkedést nem kisebb mértékben tették szükségessé, mint a hivatkozásunk által érintett ügyek.

És az a Lajos, a ki, még a lengyelekkel is Magyarországon, Kassán tartott 1374-ben országgyűlést; miért idegenkedett volna attól, hogy ilyet a magyar rendekkel is tartson? Toldi korát tekintve, nekünk egy még az 1376. évnél is későbben tartott országgyűlés idejének meghatározására kellene törekednünk, hogy annak eloszlása után két év mulva bekövetkezett halála lehető távol essék, Ilosvai által 1320 ra tett születése idejétől. Azonban Lajos uralkodásának így is csak 6 utolsó éve lehet kérdés tárgya s ez nem akadályozhat bennünket abban, hogy azon gyűlést, melyet Lajos király Budán tött vala s melyre az vén Tholdy Miklóst oda hivatta vala, az ő uralkodása alatt, ennek is talán utolsó évében tartott országgyűlésnek gyanítsuk. Ily módon Toldi élete azzal a két esztendővel hosszabbra nyúlt volna Nagy Lajosénál.

Lássuk még az említett gyűléstartás előtt történt s Ilosvai által énekébe foglalt eseményeket. A 213. sorral kezdődik a Lajos király és IV. Károly császár közt elmérgesült s kibéküléssel végződött viszálkodás leirása (304. sorig). Tudni való, hogy a két fejedelem közt 1359-ig semmi sem adta magát elő, a mi barátságos viszonyukat megzavarta volna. Ettől kezdve mutatkozott a császár ama féltékenysége s oktalan gyűlölete Lajos ellen, mely 1361-ben érte el legmagasabb fokát, midőn a magyar királynak némi határszéli sérelmek orvoslása végett hozzá Prágába küldött követei előtt annak anyját sértette s gyalázta. A követeknek véres elégtételt követelő nyilatkozata ugyan megfélemlíté a császárt, de a kibékülés csak 1364. elején történt meg a király és császár közt, a mikor nem ugyan Prágában, hanem Brünnben személyesen találkoztak. Annyi igaz, hogy a három évnyi időköz alatt Lajos király folyvást fegyverkezett a császár ellen is, meg egyéb ellenségei ellen is; 1362. nyarán meg is indította az előhadat képező kúnokat a morva határ felé (lásd az ének 246. sorát); ő maga azonban Trencsénnél tovább nem ment (az ének szerint, 247. s., Trencsént meghaladá) s midőn itt mindenfelől kibékítésére törekedtek, el is fogadta a fegyverszünetet.

Lajosnak másik hadjárata a császár ellen, mint fentebbi idézetünk is mutatja, 1372-re esett, a mikor meg épen Trencsénben találkozott s békült ki a két fejedelem. Ezért is, de annálfogva is, mivel Ilosvai, Kont Miklós nádort mint akkor még élő embert említi, csak az 1362. évi hadjáratra gondolhatunk, s azt, a mit Ilosvainál Lajos Prágába menetelének okáról, ottani szerepléséről

olvasunk, kétség nélkül a mondai alakításnak kell tulajdonítanunk. Lajos követei csakugyan Prágában voltak szemben a császárral s így az esemény színhelye ugyanaz. A császár magaviselete mind az ének, mind a történet előadása szerint olyan, mely amannak naiv felfogásához képest Toldinak és királyának, a valósággal megtörtént körülményekhez képest pedig a követeknek Lajos által is helybenhagyott fellépését teljesen igazolja. A követeknek határozott, bátor s a császárt azonnal megfélemlítő magatartását, a mondaalkotó közvélemény magához a király személyéhez is méltónak ítélhette, a mi azonban nem tartotta attól vissza, hogy az oroszlánrészt, a király rovására, saját hősének juttassa. A kibékülés így is, úgy is a császár megaláztatásával történt, a mi az 1372-dik évi trencséni békekötés felől nem oly egészen mondható. Ilosvai előadásában ezt az eseményt illetőleg így viszonylik egymáshoz a történet és monda, melyről az ős lantosok igazmondó becsületére emlékeztetően írja Arany, hogy

E prágai dolgot keresed hiába —
Nem íratta bizony császár krónikába;
Nem kérkedik ezzel a cseh, sem a német,
Csak rám ne kiáltsa: nem igaz történet!
De hirdeti ám az aranyajku monda,
Lajos e tettét is koszorúba fonta.
(Toldi szer. IV. é. 82. vsz.)

Abból a kevésből, mit Ilosvai a krónikákban Toldiról olvasott, nem csuda, hogy az egymásután felsorolt események közt már ő sem tudta az összefüggést helyreállítani. Mitől, meddig, mennyi idő telt el? nem mulasztotta volna elmondani, ha már az előtte írók is nem feledkeztek volna dolgokban. A prágai és németújhelyi dolgot összekötő három sorba foglalt nevezetes történet okáról még mond annyit, hogy felőle *bizonyt nem írhat*, idejéről azonban csak annyit, hogy Toldira királynak *egyszer* lőn haragja, mi miatt az három esztendeig nem ment bé udvarba. Érdemes volna tudni, hogy ez az egyszer mikor volt? s azt is, hogy mi okon történt? ezek híjján be kell érnünk azzal, hogy a dolog megtörtént. Különös, hogy a nógrádi Toldi mondának mostanában *(Pesti hirlap 1882. okt. 18. sz.)* közzétett egyik részlete, éppen e pontra vet némi világot. «Egyszer úgy történt — mondja az alsótoldi mese — hogy *Mátyás király nagyon megharagudott Toldi Miklósra, a miért az néhány vitézét agyonverte, mivel a feleségét rágalmazták s*

lecsapván őt ezért összes méltóságairól és hivatalairól, száműzte udvaráról, mondván, hogy oda többé a lábát be ne tegye, mert mindjárt feje vétetik.» — Még különösebb az, hogy e mese szerint nem az ujhelyi viadal által — a mi pedig Mátyás korában nem volna anachronizmus, nyeri vissza Toldi a király kegyelmét, hanem rokonai közbejárásával, de azon feltétel alatt, hogy «ne jőjjön gyalog s mégis gyalog jöjjön. Hozza el magával legjobb barátját, a legnagyobb kincsét és a legnagyobb ellenségét.» E feltételnek Toldi éppen oly ügyesen felel meg, mint a mily ügyes azon mesék megfejtése, melyek szerint a mesebeli király az egyszeri Okos leánynak (ez a magyar mese címe: *Népköltl. gyűjt. I. k. 478. 604. l. — Magy. Nyelvőr. II. 275. IV. 375. l.* Ez utóbbival v. ö. *Weckenstedt, Wendische Sagen, Märchen. Graz. 1880. 230. l.)* ugyanezen vagy ehhez hasonló feltételeket szab. «Toldi vadászkutyáját, felesége (nevezetes, hogy ennek a mese szerint Laczfi Magdolna a neve) s kis fiát Gábort vitte magával Budára. Mikor a palota elé értek, beizent a királynak, a ki egész udvarával kijött a tornáczra. Toldi féllábon ugrált, másik lábát a kutya hátán tartotta. Így jött gyalog is, nem is. Gábor fiacskáját karján tartotta, felesége pedig mellette ment. A Bodri kutyán végig ütött, úgy hogy az el is szaladt, de egy szép szavára megint visszasompolygott. Íme felséges uram, itt a legjobb barátom! mondá ekkor. Azután feleségét szégyenítette meg s arra is nagyot ütött. Az asszony rögtön gyilkosnak kiáltotta férjét. Íme a legnagyobb ellenségem — szólt ekkor Toldy. Azután igazolta magát az el nem követett, csupán feleségével elhitetett gyilkosság gyanúja ellen. Majd legdrágább kincse gyanánt Gábor fiát mutatta fel. — Meg is tette a király országbírónak s mint a hogy fakalodája van a falusi bírónak, aranykalodát adtak az országbírónak. Az alsótoldi ember öregapjának a szépapja még űlt is benne.» Eddig a mese, melyről azt mondja a névtelen közlő, hogy ezer ilyet tudnak az alsótoldi aggastyánok Toldi Miklósról. Mindenesetre jól tenné, ha az ezerből még vagy százat közzé tenne.

Azért vesztette-e el Toldi királya kegyét, a miért a mese mondja, vagy az ének szerint is fejbe vert királyi apródok esetéből van a mese tovább szőve? nem tudjuk. Neje becsületének védelme mind tettét, mind a kegyvesztést más színben tünteti elő. Ilosvai énekének Toldi egyes cselekedeteit előadó részletei szintén senkit sem hagynak kétségben az iránt, hogy ily kegyelemvesztésre többször is adhatott okot; a történet a többivel együtt ezt is elfelejtette fel-

jegyezni, de Ilosvai előadása erre nézve is olyan, a milyet korabeli komoly történetírótól várni lehet. Feljegyzi a dolgot s őszintén megvallja, hogy okát nem tudja. Ez, a tény jelentőségéből ránk nézve semmit sem von le, az újhelyi viadallal pedig szorosan összefügg, mivel Ilosvai szerint a király csak akkor kegyelmez meg Toldi Miklósnak. «Ezeknek utána» Toldi vénkorában tött vala a király egy gyűlést Budán.

Már elébb sem kerülhette el figyelmünket azon körülmény, hogy Toldit a király személyesen hívatta gyűlésbe. Imitt az ének szerint is, a mese szerint is kegyvesztésről és megkegyelmezésről van szó. Akármi bűnt követett el Toldi, a miért az udvarból ki volt tiltva, megkegyelmeztetése a németújhelyi viadal által tökéletesen igazolva van. Ez még mind megférne annak a tisztségnek vagy állapotnak határai között, melynek nem valami magas színvonalán, az udvarnál eddig is tudtuk magunk elé képzelni a vitézségeért Lajos király által is különösen kegyelt faragatlan hőst, merőben elhanyagolt nevelésű bajvívót. Azt az állást elébb is a király kegye adta neki, azzal újból megajándékozhatta; azt azonban a XIV. századi viszonyok sem teszik hihetővé, hogy valaki annyiért, a mennyit Toldiról mond az ének, kivált mikor már meg is vénhüdt volt, király által személye szerint gyűlésbe hívassék. Toldinak több embernek kellett lenni, mint a minek a hagyomány állítja; s mivel Ilosvai éneke egyes vonatkozásainak történeti hűségét illetőleg nincs okunk kételkedni: keresnünk kell a XIV. században élt Toldi Miklósra tartozó adatokat.

Miért mondanánk le a reményről, hogy Toldinak még egyes tetteiről szóló oklevelek is kerülhetnek elő? Nagy Lajos bőkezűen jutalmazta a vitézi érdemeket; számos oklevele maradt fenn, melyekben a jutalom mellett az érdem részletes leírása is olvasható. Vagy, hogy Toldiéhoz hasonló testi erőt említsünk, még nem nagyon régen is, ki hallotta hírét Györedi Pobor István erejének, ki Zsigmond király idejében sebesülten velenczei fogságba esett. Sebeiből fölgyógyulván, velenczei tömlöcze ajtaját puszta kézzel összetörte, az őröket agyonverte s egy lélekvesztőre kapott, rajta a tengeren átevezve kereste fel vezérének, Ozorai Pipónak táborát *(Haz. Okmt. II. 113. l.)*. — Vagy Tar Lőrinczről, ki a monda szerint Zsigmond király pokolbeli sorsáról hozott vagy küldött híreket, ki sejtette volna, hogy 1406. elején Zsigmondnak főpohármestere volt? *(Haz. Okmt. II. 180. V. 203. l.)* — Ma már Toldi

Miklóssal is vagyunk annyira, hogy XIV. századi oklevelekből tudjuk nevét felmutatni. Nagy Iván is említi (XI. 155. l.), hogy egy Toldi Miklós 1354-ben Pozsonyvármegye alispánja és a hasonnevű vár várnagya volt, de megjegyzi, hogy ezzel azonban a mondai hős azonságát vitatni nem lehet. Ha az évszámok egyeztethetőségét tekintjük, bátran lehet, mivel az 1320-ban született Toldi, 34 esztendős korában, talán nem sokára a nápolyi hadjárat vége után, kiváló vitézsége jutalmául is méltán megbízathatott e nem utolsó tiszt viselésével. Ha a mondabeli Toldi furcsaságai mellett, az énekbe foglalt történeti részletekre is gondolunk s ezeket a honvédelmi rendszernek Károly és Lajos királyok alatt történt átalakulásával vetjük egybe: oly vitéznek mint Toldi, kit a király mindjárt első feltünésekor fejéhez választa és tizenkét lóra néki hó-pénzt adata, épen ott a banderialis szervezetté alakuló várkatonaság élén volt helye. Az oklevél *(Cod. dipl. IX. 2. 359. l.)* 1354. január 13-án kelt, s így kezdődik: *Nos Magister Nicolaus de Tholdy, vice comes et Castellanus posoniensis.* E szerint a pozsonyi főispánságot hosszú ideig viselt Móricz fia Simon comesnek volt alispánja s egyszersmind pozsonyi várnagy. Előtte, 1351-ben Ravasz Istvánt (Roaz) találjuk a pozsonyi alispáni széken, akiről nem olvassuk, hogy egyszersmind pozsonyi várnagy is lett volna *(Cod. dipl. IX. 2. 70. l.)*

Toldi Miklós azon egyetlen oklevelében, melyet eddig pozsonyi alispánsága idejéből felmutathatunk, a Pozsony alatt feküdt Szent-Miklós nevű faluba menekülő gonosztevők kézrekerítése és elítéltetése iránt intézkedik. Meddig viselte e tisztet? ma még nem mondhatjuk meg, de egy megbízatásból, melyet Lajos királytól hat év múlva nyer, alaposan következtethetjük, hogy «szolgálata ő uránál kellemetes vala,» akár mint pozsonyi alispán, akár — s ez hihetőbb — mint nagyobb tisztségre jutott ember járt el abban.

1359 vége felé ugyanis királyának levelével küldetik Florenczbe. Lajos király e levélben, két oroszlán kölyket kér a florenczi köztársaságtól, s azok átvételével egyszersmind megbízza levelét átadó Toldi Miklós nevű s nagy erejű *(Nicolaum Taldi Valoris)* emberét. A florenczi köztársaság örömest teljesíti a király kérését egy kis nő oroszlánt azonnal átadni rendel az említett Miklósnak; s egy úttal elhatározza, hogy a mint hím kölyök is lesz, a mi legközelebb remélhető, azzal is fog a királynak kedveskedni. Az erre vonatkozó végzés 1359 deczember 24-én kelt *(Magy. dipl. eml. az*

Anjou-korból II. 559. l.) — Ha hiányzanak is eme már csakugyan Herkulesre emlékeztető megbízatás közelebbi részletei és sikere, — aligha csalódás azon gondolatunk, hogy e Toldi-hozta oroszlánkölykek voltak a budai vár amaz oroszlánainak ősei, melyek kevéssel Mátyás király halála előtt, az akkori néphit szerint ennek előjele gyanánt, egy reggel mindannyian halva találtattak.

Toldinak florenczi küldetése után megint csaknem hat év telik el anélkül, hogy felőle legkevesebbet is tudhatnánk; pedig úgy lehet, hogy ez az időszakasz volt vitézi életének legváltozatosabb része. 1365-ben ismét Olaszországban találjuk. Odamenetele körülményeit s idejét ezután kell kikutatnunk, most még csak a florenczi nagy levéltár egy kétségtelen hitelű oklevelére hivatkozhatunk, mely szerint az Olaszországba gyűlt angol és magyar vitézekből alakult fehér csapat *(Alba Societas)* főtisztjei u. m. Hugo de Mortimer capitaneus generalis albe societatis, továbbá *dominus Nicolaus Comes de Thodi Ungarus* s még hárman, tehát mindössze öten, 1365. évi január 8-án megjelennek az averzanói közjegyző előtt s a fehér csapat előbbkelői közül névszerint megnevezett hat angolnak és négy magyarnak, nevökben s a csapat érdekében a szicziliai királyné s a pápa képviselőivel folytatandó egyezkedésre s szerződés kötésre, teljes meghatalmazást adnak. E megbízottak, a meghatalmazó levél kelte után hatod napra, január 14-én Pissina várában szerződésre lépnek a pápai és szicziliai meghatalmazottakkal, melynek értelme szerint a fehér csapat öt évre a pápa és Szicziliа királynéja zsoldjába és szolgálatába áll *(Ugyanott 625. 626. l.)*. Hasonló szolgálat-vállalás, kivált már ekkor, épen nem volt új dolog magyar vitézektől. Nagy Lajos első olasz hadjáratai után mindjárt látszanak ily jelenségek, úgy hogy a szintén szicziliai szolgálatban állott nagy magyar csapat *(Magna societas ungarorum)* alakulásának, mely kivált 1361 és 1362-ben adott sok beszédre okot, már 1354 körül vannak nyomai *(U. o. 447. l.)*. Toldi Miklós mint látjuk jóval később, csak a hatvanas évek valamelyikében vetette erre fejét, a mikor, mint a meghatalmazottak arányából látszik, a vegyes csapat kissebb részét tevő magyar vitézek feje s a csapat második tisztje volt. Végig szolgálta-e az öt évet s általában nem bomlott-e fel előbb a szerződés? csak e fehér csapat történetének bővebb megismerése után mondhatjuk meg; azt pedig hogy mikor s hogyan került haza s lépett újra királya s hazája szolgálatába? ezután felfedezendő oklevelek deríthetik fel.

A folytonos hadviselés közben itthon tökéletességre ment a honvédelmi rendszernek amaz átalakulása, mely a várszerkezetnek már II. András alatt megindult bomladozásával kezdődött. A megalakult vármegyei banderiumoknak a főispánok voltak vezérei, kik egyszerre gyakran két, sőt három megyének is viselték főispáni tisztét. Kétségtelen, hogy ez az összpontosítás inkább honvédelmi, mint törvénykezési vagy közigazgatási tekintetekből történt. Így látjuk, hogy Miklós mester, Gergely fia, ki 1372-ben mint Hevesvármegyének, 1374-ben mint Szabolcsnak főispánja szól magáról; 1375-ben Lajos király által mint Heves- és Biharmegye főispánja említtetik *(Zichy c. III. 449, 537, 596. l.)* Ugyanaz 1377, 1378, 1379, 1380-ban sőt még 1382. márczius 29-én is *(Zichy c. IV. 12, 21, 32, 33, 36, 38. 119, 120, 124, 148. l. — Kállai cs. levéltára, Nemz. múz.)* szabolcsi főispánnak írja magát, míg Lajos király 1382. julius 11-én kiadott oklevelében *(Hazai okmt. IV. 218. l.)* már csupán Hevesvármegyei főispánnak mondja. Ő maga t. i. csak azon megyebeli főtisztviselését nevezi meg, melyből kifolyólag épen intézkedik; — a királyi oklevél pedig mindazokat, melyekkel azon időben meg volt bízva. Hogy 1382. julius 11-én már csak hevesi főispán volt, abból a kitüntetésből is gyanítható, melylyel említtetik; s a királyi kegy már csak ezért sem mellőzte volna más megyebeli főtisztségét, ha oly nemű megbízatása még tartott volna. Ekkor tehát már másnak kellett a szabolcsi főispánságot viselni. 1382-ből ugyan még nem tudunk szabolcsmegyei másik főispántól levelet mutatni, de 1383. január 11-én már *Magister Nicolaus de Tholdy, comes Comitatus de Zabolcs* nevével találkozunk. *(Zichy c. IV. 243. l.)*; valamint 1383. február 7-én és november 14-én *(Kállai levéltár, Nemz. múz.)* is; mint szintén 1385. augusztus 19-én is hasonlóan ő irja magát *de Told, de Thold* és *de Tholdy*-nak, mint szabolcsi főispán *(Zichy c. IV. 304. 308. l.)* — Ezután csak 1386. szeptember 8-ától kezdve ismerünk Szabolcsban más főispánt t. i. Abaházi Aba Imrét. *(Zichy-c. IV. 321. l.)*

Miklósnak 1383. elejéről kelt okleveléről az előadottak után feltehető, hogy főispánkodásának nem kezdetét jelzi. Bizton számíthatjuk ezt azon naptól, melyen Lajos király Gergely fia Miklóst csak hevesi főispánként említi — s ekkor mint főispánnal történhetett az, mit Ilosvai mond, hogy Lajos király gyűlésbe hívatta, akár országgyűlést, akár országtanácsot kelljen is a gyűlés alatt érteni. Így érte utól Miklós, bátyját Györgyöt, kinek

szintén fenmaradt oklevelei bizonyítják, hogy 1376. augusztus 12-én már Bihar vármegye főispánja volt s később is nemcsak 1378. május 26-án, hanem még 1382. augusztus 19-én is e tisztet viselte, magát *Magister Georgius de Told comes Bichoriensis*-nak irván. *(A két előbbi oklevél, dr. Márki Sándor szíves értesítése szerint, Nagy-Váradon, Bölönyi Sándor orsz. képviselő birtokában, az utóbbi pedig az Országos levéltár diplomatikai osztályában 6946. sz. alatt van meg.)*

Abból, hogy 1382-ben még György is élt s főispánságot viselt, ismét csak az következik, hogy öcscse Miklós nem lehetett oly elaggott vén ember, a milyennek a monda rajzolja. Ilosvai sem mondja Miklósról, hogy még Nagy Lajos életében meghalt volna; saját oklevelei pedig bizonyítják, hogy 1385 augusztus 19-én még élt. Életben létéről ez az utolsó adat, s ha ezt az Ilosvai szerint még Nagy Lajos által történt gyűlésbe hivatásával s ezen gyűlés eloszlása után két esztendő múlva történt halálának idejével összevetjük: a gyűlést leghihetőbben 1382-re, Nagy Lajos életének utolsó évére tehetjük, s Ilosvai «két esztendejét» (1383, 1384) még egygyel (1385) meg kell toldanunk. E szerint Toldi is 66-dik évében halt meg, mint Arany János.

Az adatok nem tagadható hézagossága mellett is bizonyos tehát, hogy Toldi György és Toldi Miklós a XIV. században, Károly és Lajos uralkodása alatt élt, ahogy Ilosvai énekli. Miklósnak oklevelekből kitünő pályája olyan, hogy az énekbeli hős életének második fele, azzal mindenben összeegyeztethető. — Kevésbbé állna ez a hős gyermek és ifjú koráról, amint azt Ilosvai leírja. Azonban a valamivé lett emberek életének első részét ma is igen sokszor az utóbbi rész után szokás megírni; s a mihez ma is jogát tartja a mendemonda, hogy ne tartotta volna régen is a monda. Mikor hőse már eléri az általa képzelt magasság legfelső fokát, még azzal nem éri be. Ha feljebb már nem emelheti, akkor mintegy körülássa, hogy az alap környékének mélyítése által tegye még feltünőbbé. Nem elég, hogy a hős csudával határos tetteket vigyen véghez, hanem szükség, hogy ezekre, legalább kezdetben a lehető legmostohább körülményekkel küzdve jusson el. A nép így hozza magához közelebb mondája hősét, mintegy adoptálja, hogy fogadott gyermekének fényes dicsőségéből, az ő nehéz sorsára is verődjék vissza egy pár sugár.

Magister Nicolaus de Thold — bármit tartsunk is hazánk XIV. századbeli közmíveltségi állapotáról — fényes pályájának

kezdetén sem lehetett éppen olyan bumfordi ficzkó, a milyennek mondánk a rakodó szénaszekér tetején feltünteti. Annak a képességnek, melylyel pozsonyi várnagy és alispán tudott lenni, alapját már azelőtt meg kellett vetni, mikor bátyja neki két lóra szert tött vala. Távolról sem jut eszünkbe e képességet a magisterség czímén, valami hosszas egyetemi tanultságnak tulajdonítani; mindamellett feltehetjük, hogy az a család, mely egyik fiát udvari emberré képeztette, másik fiát sem hagyta éppen annyira nevelés nélkül, hogy egyebet sem tudott volna mint «látni minden dologhoz az béres szolgákkal». Azon, hogy a monda semmibe se látszik venni Miklósnak, testi erején kívül egyéb tulajdonságát — nincs mit csudálkozni. Ez volt a fő s ehhez ma sem kell tudomány, hogy valaki s éppen katona ember a népmonda hősévé váljék. «Az örök Istennek — úgy mond Ilosvai:

Az erősség sem utolsó áldomása,
Kivel Tholdi Miklóst régen ő megáldotta.

Egyébről Ilosvai sem akart emlékezni, mint Toldi Miklósnak

Ő nagy erejéről, jó vitézségéről;

s gyűlésbe hivatását is csak azért említi, hogy a király apródjainak kötődését elbeszélhesse, a mikor Toldinak

Hét tollú buzgánya köntösujjban vala;
Köntösujjal kiket az hol érhet vala:
Ottan ez világból az kimúlik vala.

Szóval, erős, vastag gyermek korától fogva felemlegetett tetteinek mindegyike azt mutatja, hogy

Hatalmas erejét nézték nagy *csudával*.

Ez a *csudálkozás* teremtette meg s tartotta fen a hős mondai alakját, erről vette Ilosvai a maga töredékesen elnagyolt másolatát. Miket mellőzött? nem tudjuk; de az írónak s korának gondolkodás módját és ízlését ismerve, állíthatjuk, hogy ezeknek épen a monda legérdekesebb szálai és részletei estek áldozatul. Annyi bizonyos, hogy Arany, Ilosvai törmelékéből, a Toldi trilógiát, csak ama divinatióval határos tehetséggel alkothatta meg, mely a költői lángelmék tulajdona. Mit talált Arany Ilosvainál? saját szavai fejezik ki legiobban. «Mit mondjak — így szól — a XVI. század nagyszámú verselőiről, a Tinódiak, Ilosvaiak epikai talentumáról? Nem a verselés ügyetlensége, a költő szólamhiánya idézi elő feljajdulásо-

mat. Lehet a vers darabos, a dictió fejletlen, mindamellett a költemény becses. Azzá a költői mese, a cselekvény és jellemek alkotása, szóval a benső idom teljessége teszi. Tinódi technikájával, Ilosvai *nyelvén*, meg lehetett volna írni a magyar Nibelungot. A műalkotás az, mi e kor epikusainal teljesen hiányzik, mi iránt legkissebb érzékök sem volt. — — az egy Toldi-mondán kívül alig hangzott valami által az állítólag oly dús mondavilágból; s ez is minő feldolgozóra talált Ilosvaiban!» *(Naiv epószunk.)*

Ilosvai azzal az egy szóval s egy felkiáltó jellel tökéletesen jellemezve van, úgyhogy mi is bátran áttérhetünk a részletekre. Strófáit, mint Szent Pál életében, egy rímbe végződő négy sorból alkotja, melyek közül a három első 12, a negyedik 13 szótagból áll. A 6-ik szótag után többnyire megvan a sormetszet. Tinódinál ily versben olvasható az Erdéli história, A Szegedi veszedelem és Budai Ali basa históriája. Szövegünk az 1629-diki és 1673-dik évi kiadásokon kívül, Petrovai Miklós 1670. év tájáról származó másolatán is alapszik, mely amazoknál eredetibb, de azért hibáktól már szintén nem tiszta kiadás után készült. Ennek köszönhető, hogy a versfejekből a következő értelmet kapjuk: MAGNIFICO DOMINO STAPHANO DE PEREN COMITI COMITATVS VGOCENSIS PETRVS ILOSVANVS. Ezután SERVITVTEM sejthető s néhány értelmet nem adó versfő után MEAM s azután ismét értelem nélkül hét versfő. (V. ö. a 312. lappal.)

I. s. *Mostan* helyett Petrovainál *Mégis*-sel kezdődik az ének.

7. s. *áldomása-* csak Petr.-nál; kiadások: *ajándéka*. — *Áldás* helyett így találjuk Katalin leg. 1408. s. Tinódi, Judit assz. 252. sorában. Szigethy Francovith Gergely is (1588.): Az Isten csak egyedől ő maga megadója az jó *áldamásnak*. Igy használják általában a codexek.

11. s. *Maga* = noha, jóllehet. V. ö. Kat. leg. 197. s. — Istvánffi, Volter 482. s. — Batizi, Zsuzsánna 159. s. — Sylvester, Apost. csel. Summája 50. s. — Kákonyi, Sámson 296. s. — Tinódinál sokszor.

20. s. Petrovainál: *Vastag gyermek vala Tholdi kicsin korában.*

22. s. *Az öregbik fia* helyett Petr.-nál: *Eörögbiknek neve.*

23. s. *felment* helyett a nyomtatványokban: *felnőtt.*

24. s. Petr.-nál: *Hűséggel Károlnak jó Toldi György szolgála.*

25—28. s. Abból, hogy Miklós, György házasságakor már húsz éves volt, az látszik, hogy a két testvér kora közt nem lehetett valami nagy különbség. Az is erre mutat, hogy 1382-ben még mindketten életben s hivatalban voltak. — Károly 1342. julius 16-kán halt meg.

29. s. Lajos 1342. julius 21-én koronáztatott meg.

31. s. Ilosvai téved abban, hogy Laczfi Andrást nádornak mondja. Druget Vilmos után Giléti Miklós volt a nádor.

36. s. *egy karjával* helyett 1629. évi kiadásban: *karjaival*; 1673. éviben: *karjával.*

43. s. *mind hírével vala* helyett Petr.-nál: *hírré adták vala.*

44. s. *gyakran meyfeddi vala* helyett Petr.-nál: *igen dorgálja vala.* A két kifejezés alább a 106. sorban együtt is előfordul.

50. s. Petr.-nál: *Titkon réten Miklóst ő éléssel tartja.*

51. s. *Szárcsamony* = szárcsatojás.

57. s. Petr.-nál: *Ott hogy által úton menni akar vala.* — Lásd a 322. lapot.

58. s. Petr.-nál: *Ezenközben útát tévesztette rala.*

59. s. Petr.-nál: *Egy nagy rakot szénna szekeret találá.*

60. s. *nyomtató rúd* helyett Petr.-nál: *egy csatló rúd.*

63. s. *Nyomó rudat* helyett Petr.-nál: *Csatló rúlat.*

64. s. Kiadások: *Buda felé útát azzal mutatja vala.*

67. s. Petr.-nál: *Bolga és bujdossék, mene stb.*

68. s. Petr.-nál: *Mikoron eljuta Pestnek ő városában.*

70. sorral v. ö. Tinódinál, Budai Ali basa históriájának és Kapitán György bajviadalának utolsó sorát.

72. s. Petr.-nál: *Hogy kaphasson májot, gondolkodik magában.*

73. s. Lásd a 333. lapot.

75. s. Petr.-nál: *Bika rugaszkodék, kötelét szakasztá.*

79—80. s. Petr.-nál:

Ki ez dolgot látja, oly igen csudálja,
Toldinak akkoron elég mája lött vala.

82. s. *igen* helyett Petr.-nál: *ingyen.*

84. s. *Kiért* helyett a kiadásokban: *Melyért.*

92. s. Petr.-nál: *Hatalmas erején elcsudálkoznak vala.*

104. s. *Ne tartaná* helyett a kiadásokban *Ha tartaná* áll.

105. s. *Érté* helyett a kiadott szövegekben: *vövé.*

107. s. A kiadások szerint: *Miklost ő két lóra felépitette vala.* Ennél az egy szótaggal különben is megnyújtott sornál minden tekintetben ide illőbbnek látszik Petrovai felvett sora. — Hasonló ehhez az, a mit Armprust Jakabné — Romsi Mayladt Mártha

saját fiáról ír Nádasdy Tamáshoz 1560-ban: «hiszem is az úristent, hogy ennek utána eszében veszi magát az én tanításomrul, kiben is nincsen kétségöm, mert ittegyen ű felségének *szörzettül vala három lóal*» stb. (Szalay Á. 400 magy. lev. 369. l.)

108. s. Kiad: *szogálatra tőle és úgy keredzik vala.* — E helyett a, már Toldy által is homályos értelműnek mondott sor helyett, Petrovainak egészen világos olvasását adjuk.

110. s. Petr.-nál: *Ángya Toldi Miklóst Györgyné szánja vala.*

113. s. Petr.-nál: *Ezen kéri szolgát asszony Toldi Györgyné.* — E két sor eredetisége mellett szól az, hogy az utóbbinak kezdő betűjével a *Peran* név helyett *Peren*-t olvashatunk ki a versfőkből. Azonfeljül, hogy a 25. sorban említve van György házassága, lélektanilag is szépen motiválható e helyzet, melyben az anya helyett a megszégyenült szívtelen testvérnek jólelkű neje, titkon kívánja jóvá tenni férjének, öccsével éreztetett méltatlan bánásmódját. Addig azonban, míg Petrovai szövegének eredetisége másfelől is meg nem erősíttetik, talán megmaradhatunk a nyomtatványok útján közönségessé vált szöveg mellett, melynek alapján Arany, a még jogosultabb anyai szeretet megillető képét örökítette meg.

115. s. Petr.-nál: *Akkor az kenyeret eleiben tenné.*

117—118. s. kiad: *Mikor vitéz Toldi Budára ment volna.*
Akkor az Lajosnak új udvara vala.

119—120. s. Petr.-nál: *Cseh vitéznek akkor az udvar áll vala,*
Mindent viadalban vitéz elejtett vala.

Az *új udvar* Tinódinál is ebben az értelemben fordúl elő Józon és Medea hist. 45. sorában.

121—124. s. E strófa Petrovaiból van véve, de a 3-ik sor hibásan van lenyomtatva. P.-nál így áll:

Vala nagy siralma azért az asszonynak.

Az első sor kezdő betűje adja a *c*-t a *comes* szóhoz s a *Csak* és *Cseh* alliteratiónak is látszik. A kiadásokban e strófa így hangzik:

Ott egy özvegy asszonynak két vitéz fiát
Cseh megölte vala, kiből lásd nagy búvát:
Tart vala az asszony rajtok nagy siralmat, —
Tholdi Miklós érté meg siralomnak okát.

127—128. s. A párbajra hívás e módjára, mely szerint a kihívó fél, sisakja bokrétájából szakított tollat küld ellenfelének; nem ismerünk több példát. Arany, Ilosvai után, Toldija mindhárom részében tesz róla említést. Lehr, Toldi XI. é. 12. vszakához írt jegyzetében a párbajra hívás több esetét idézi a XVI. századból, de a «tollküldés» egyikben sem fordúl elő. Úgy tetszik, mintha a kihívásra nézve, a XVI században már a levélírás lett volna a közönségesen elfogadott forma, de mely újabb szokás mellett a régi sem enyészett el egészen. Sisakról vett tollat ugyan nem, de a vitézi készületnek szintén egyik darabját, a kopjavasat volt ugyanis szokás ily czélra használni. Ilyen három kopjavasról énekel már Tinódi is, a Varkucs Tamás idejébe lött csatákról szóló ének 120. sorában, mely kopjavasak mellett, a «lobogókon leveleket lelének, abból érték nevöket vitézöknek, a kik hárman bajviadalt küldének.» — Hasonlót s más egyebet is olvasunk öt váczi török vitéznek, öt lévai magyar vitézhez, 1554. őszén írt magyar leveléből: «Az minémű kopjavasakat ott hattunk vala, kívánnánk tőletek, hogy megjelentsétek az napját, mely nap legyen az, és megirjátok minekünk az napot, mert mast is igen messze haladott. — Ez levélhez képest nekünk ezt megadjátok értenünk, hogy ha kijőtök avagy nem, mert tudjátok, ha ki nem jőtek, mi tudjuk minémű *ajándék* kell oztán afféle vitézeknek.» A kihívás jeléül szolgáló kopjavasak tehát egyszersmind ajándékúl is tekintettek, melyek meg nem becsülése s talán a kihívás el nem fogadása jeléül, egyszersmind nem viszonzása; a csuffátétel bizonyos szokott módjait vonhatta maga után, melyek valamelyikével fenyegetőzik itt is az öt váczi török. *(400 magy. lev. 140. l.)* Ilyesmit követett el, de úgy emlékszem jogtalanul, egy pajkos magyar vitéz, valamely török dalián, ki magyar levélben hurrogatja le amazt, a miért neki levélben egy disznófarkat küldött. — Hogy nemcsak török szokás volt az ajándékküldés, bizonyítja vitéz Káldy Miklósnak a veszprémi békhez 1555-ben Vasvárott kelt levele, melyben dicsekvő maga ismertetése után így ír: «Azért ti vitézök, ha valamely tibennetök ugyan vagyon, énnéköm Szent György nap előtt, egy hónappal előbb, tudtomra adja, az nevét is megírja, ki lészön az vitéznek neve, az ki én vélem az bajt fölveszi, én annak *nagy szép ajándékot* küldök.» *(400 magy. lev. 157. l.)* — Az írás és levélírás a XIV. században még nem volt oly közönséges tudomány, hogy azt minden bajnok tudta volna gyakorolni, azért múlhatatlanúl kellett oly jelnek vagy jegynek lenni, melynek meg- vagy átadása vagy küldése a kihívást érthetővé tette. Nem hiányzott ez épen ezen korban t. i. az Anjouk korában, még akkor sem, midőn a felek ítélet

által köteleztettek a bajvívásra. A vádló vagy kihívó a törvény színe előtt nyujtotta ellenfelének a kihívás jelét, a faczöveket *(ligneum claviculum)*, melyet a kihívott fél a bírák háromszori felszólítására csaknem kivétel nélkül el tartozott fogadni. *(Pesty Fr. A perdöntő bajvívások tört. 25. l.)* Még nagyobb szükség volt az ily jelre akkor, midőn a felek csak megbízottaik által végeztették a kihívást. A jelnek olyannak kellett lenni, melyet a szokás tett azzá s egyszersmind olyannak, mely lehetőleg mindenütt kéznél legyen. Bár a faczöveket csak a törvényes eljárások által rendelt vagy engedett bajvívások alkalmával látjuk szerepelni, mégis feltehetjük, hogy a szokás maga a hadi életben fejlett ki s a tábori karónak vagy czöveknek kihívó jel gyanánt való használása előzte meg, a felek által a törvényszék előtt egymásnak nyújtott faczövekek szereplését. Mint a kesztyű (a kihívásnak külföldön divatozott jele), úgy a tábori czövek is egyik darabja volt ugyan a teljes hadi felszerelésnek, de szorosan véve egyik sem tartozott a tulajdonképeni fegyverzethez, melynek, kivált lóhátról vívott bajoknál, csaknem minden egyes darabjára szükség volt. (Lásd: *Tinódinál, Kapitán György párviadalát.*) Ilyen volt a toll is, mely diszítette ugyan a sisakot, de a viadal kimenetelére semmi hatással sem volt, ha mindjárt egészen hiányzott is. Czövek és toll akarmily csekély értékű tárgy, mint emlék, mégis becses ajándék lehetett egymással küzdő vitézekre nézve. Az idézett példák mutatják, hogy kétszáz évvel később, a levélváltások idejében, a kopjavasakat már ilyenekül tekintették, mert egyébként rájok semmi szükség sem volt. Ezek az esetek ugyan tömeges kihívásokra vonatkoznak, a mikor a vasak mennyisége a kihívók számát jelentette; de szinte bizonyosnak vehető, hogy egyes kihívó fél szintén csak kopjavasat használt, mi a hajdani czövek helyét pótolhatta. A jó kopjavasnak értéke is volt, valamint a sisakon viselt tollak sem voltak haszontalanságok. Sas, daru, kócsagtollnak még később is megvolt az ára. Azt a bokor kolcsagtollat, melyet Pálffy István szabadulásáért adtak Bethlen Gábornak, 1000 frtra becsülték *(b. Radvánszky, Magy. Cs. II. 235. l.)* A darutollat annyira zsarolták a törökök Nagy-Kőrös városán, hogy IV. Muhammed szultán egyik fermánjában megtiltotta az ingyen való követelést. A publikán- és strucztoll szintén gyakran fordúl elő. Zrínyi írja Deli Vidről (XI. 57. vsz.):

Víd mégyen előttök, mint gálya tengeren,
Kinek sok vitorlája leveg az égben,

Mert rettenetesen strucz-tollat fejében
Mozgatja forgószél stb.

128. s. *Övéle akar késérteni szerencsét.* A rím *szerencsát* kíván s bizonyosan úgy is volt az eredetiben, csak a kiadások rontották el. Petrovai *harczot* ír. Deli Memheth 1558-ban írja Kalauz Mártonnak: *kész vagyok avval es szerencsát készértteni. (400 magy. lev. 2. l.)*

132. s. *az szigetben* helyett Petr.-nál: *viadalban* áll.
134. s. Petr.-nál: *Csónokból fegyverét ottan hamar rántá.*
137. s. Petr.-nál: *Tudod jó vitézem, elég* stb.
138. s. kiadások: *Vizen egy csolnakon járni, engedj ennek.*
139. s. kiad.: *Meg kell itt ma* stb.
140. s. kiad.: *Nem szükség az hajó osztán holt embernek.*
142. s. kiad.: — — *osztán szembe méne.*
147. s. Petr.-nál: *Cseh vitéz kit láta, ottan elijede.*
149. s. Petr.-nál: *Oly igen szabódik, vitézt kéri vala.*
152. s. Petr.-nál: *Tied lészen vitéz magam adtam arra.*
156. s. Petr.-nál: *meg* helyett *az* áll.
157. s. kiad.: *Királynak ez dolog adaték tudtára.*
165. s. Petr.-nál: *Az idő csudálatos leány megholt vala.*
166. s. kiad.: *Az bálványimádás immár megszűnt vala.* — Hogy itt a protestáns Ilosvai a bálványimádás regnálásával, nem a magyarok pogány korára czélzott *(Ipolyi, Magy. Mythologia 174. 501. l.)*, hanem protestáns kortársainak egy kifejezését használja, melylyel azok a róm. kath. egyház szertartásait szokták illetni: megtetszik például Melanchthonnak Nádasdy Tamáshoz 1537-ben írt leveléből, hol ez olvasható: neque enim dubium est, hæc, bella et hanc turcicam servitutem, poenas esse peccatorum nostrorum et *idolatriae*. Ily értelemben használja a szót Az Magyarország siralmának szerzője is, midőn 6. versszakában így énekel:

Megszűnék sok helyeken szent neved dícséreti,
Szép ifjaknak ékes éneklési;
Mert az *bálványimádás* tőled ezt érdemli. V. ö. II. k. 185. l.

Hogy a bálványimádás alatt különösen a képek tiszteletét értették, világosan kitetszik Sztárai következő soraiból:

De csak Cranmerus Tamás igaz szível jár vala,
És nem nyughatik vala,
Az pápának *balványit* az ű érsekségéből
Kitisztította vala.

Melius, Válogatott predikátiók (1562-ben) 195. lapján szintén így ír: *Ti pápisták, ráczok, pogánok elvesztek a bálványozásért, hogy a ki csak istent illet a tisztelet, az holt szenteknek és bálványoknak adjátok. Jaj hát bálványozók.* Talán a lőcsei kiadók, vagy már ő előttök valaki más látta szükségesnek a *regnálás* szót *megszünéssel* cserélni fel, s a következő sor érintetlenül hagyása után, a versszak végső sorának értelmét megint szelidíteni.

168. s. kiad.: *Utolsó böcsület azzal adatott vala.* Milyennek gondolhatta Ilosvai a tisztességes temetést? meglehetős fogalmat szerezhetünk magunknak Sélyei Balog Istvánnak 1655-ben megjelent Temetőkert czímű munkája 9. lapján olvasható ímez előadásából:

A tisztességes temetés penig nem áll valami ezüst, réz és ón koporsóknak nagy haszontalan való csináltatásában; nem áll valami csufondáros czímereknek emberek álmélkodására való felemeltetésében; nem nagy költségben álló tafotákban, bársonyokban, aranyas ezüstös sok formáju czifra szegekben; nem valami pompás vendégségeknek szerzésében, melyben eszektől eltávozására való bort untig szoktanak innya a bor-sák emberek. Mert ezekkel avagy az istent indítják nagyobb bosszuállásra, avagy a gonoszra vágyakodóknak adnak alkalmatosságot a megholt testeknek felhányására, avagy a megmaradott árvákat melylyesztik meg, avagy a nyomorult szegényeknek kiosztandó alamizsnát vesztegetik el, avagy penig másoknak megbotránkoztató akadályt szereznek. Nem ilyen vétkes dolgokban áll a tisztességes temetés, hanem keresztyéni egyűgyűképen minden kárhozatos pompa nélkül, szép összevegyűlt keresztyéni sereggel, ahhoz szabott régi szép és istenes énekeknek éneklésivel, az isten igéjének haszonnal és épülettel való hallgatásával, abból vött szép intésekkel, vigasztalásokkal. Nem pogányi módon való bömbölésekkel, kajabajálásokkal, úteczákon való jajgatásokkal, mint némelyeknek szokások, hanem stb.

169. s. kiad.: *Tisztesség adassék minden személyeknek.*

172. s. Petr. nál: *igen gerjedez* helyett *gerjedez vala* áll.

176. s. Petr.-nál: *Ugyanakkor ketten mulatni akarának.*

177—179. s. Petrovai szövegéből csupán a versfőt állítottuk helyre, (*Sőt*; kiad.: *Majd*) különben e három sor így hangzik nála:

Sőt mindenik házát szépen megruházá,
Asszony kárpitokkal ablakit bevonatá,
Egy nagy ablakra mely kárpitot vonata.

180. s. Petrovai *egy oroszlány*-a helyett a kiadásokban *szép oroszlány* van.

190. s. Ugyanazon szavakkal írja Tinódi, Enyingi Török János vitézsége czímű éneke 302. sorában:

Ott es terek *egyet-kettőt ugorda.*

192. s. A kiadásokban *csöndülést* helyett *ezen közben* áll. A szótagszám miatt is amazt kellett volna visszaállítani, ha ide illő eredeti értelme nem volna is. Nyelvtani alakja *csöndülvést* volna, mint ezéknek *fogvást, folyvást, ballagvást, nyargalvást*; különben párja a *lépést* (hajts). Említhető az ormánsági *üstöllést* (tüstént) is.

195. 196. s. A kiadások szerint e két sor így hangzik:

Buda városában éjjel ott budosék,
És egy lakatoshoz ő búvában belépék.

Az *Az egy lakatoshoz* kifejezés Petrovai szövegében, arra mutat, hogy Ilosvai úgy tekintette az olvasót, mint a ki a mondával s az abban szereplőkkel ismerős. Petrovai 196. sora nem ellenkezik Toldi naivságával s jól köti össze a két versszakot.

197—276. sor hiányzik az 1629. évi kiadás egyetlen példányából.

198. s. Petr.-nál: *Ál kulcscsal bémene Boldog asszony kápolnájába.* E három szótaggal megnyújtott sort nem lehet az eredeti szövegnek tulajdonítanunk. E szerint, a várbeli mostani főtemplomban történt volna a sírrablás. E templom mellett hajdan mind északról mind délről temető volt (*Rupp I. Budapest 94. l.*) s ennyiben a magyarázni akaró sor aligha helyesen nem irányozza figyelmünket. A kis kápolna alatt nem érthető a már IV. Béla által 1269. előtt újból felépített főtemplom, valamint az ennek északi oldalához csak Garai Miklós nádor által épített Mindenszentek kápolnája sem. Nem a déli oldalhoz Horsundorfer Wülfing által építtetett Sz. László kápolna sem, hanem minden valószínűség szerint az a kápolna, mely ugyanennek költségén s alapítványával 1334-ben már készen állott (*Theiner I. 600. l.*), 1344-ben pedig az alapító Wülfing veje, Budai Miklós által újabb javadalmakkal láttatott el (*Theiner I. 675. l.*). Ez utóbbihoz írja 1344. okt. 4-én VI. Kelemen pápa, hogy: *quondam Vulfingus de Buda, socer tuus, ad honorem dei et pro anime sue salute quandam Capellam iuxta Cimiterium beate Marie Virginis de Buda, Vesprimiensis diocesis, de bonis suis propriis construi fecit.* — Hor-

sundorfer Wülfing, I. Károlynak egyik kiválóbb hadvezére vala s hadi érdemei jutalmazásaul 1324-ben kapta királyától a Csák János-féle birtokokat s ezek között Ecseg várát *(Anjou-kori okl. II. 115. l.)*. — Feltehető, hogy mint Garai Miklós nádor temetkezési helyül építé maga s családja számára a Mindenszentek kápolnáját: Horsundorfi Wülfing és veje Budai Miklós szintén e czélból is építette s alapította a szóban levő kápolnát. Azon év t. i. 1344., melyben Budai Miklós, talán épen felesége halála alkalmából neveli ipa kegyes alapítványát, meglepőleg összeesik azon idővel, midőn az 1320-ban született Toldi Miklós húsz éves korán túl felkerűl Budára. Budai Miklósné 1347-ben már nem élt, mert midőn Wülfling ezen év táján Jadra ostrománál elesett, I. Lajos azon évi oktober 16-án kelt levelében őt *sine herede defunctus*-nak írja s minden birtokában testvérét Erzsébetet, Sáros vármegye főispánjának, Kónyának nejét fiúsítja *(Hazai okmt. VII. 402. l.)*

Nem mondható kétségtelennek, hogy a 163—168. sorban kezdett, de be nem végzett történetnek volna folytatása a 197—208. sorban olvasható kaland; de ha tekintjük azt, hogy a királyné szolgáló leányának temetése, magában véve, semmiképen sem függ össze Toldi históriájával, noha Ilosvai egyenesen azzal kezdi a temetés említését, hogy «Tholdi Miklósnak még ifjú voltáról ilyeneket írnak»; továbbá azt, hogy a versfejekben épen e helyen a legtökéletesebb értelem rejlik s ezért szövegromlásról szó sem lehet; valamint azt, hogy amott a nagy gazdagon eltemetett leányról, emitt pedig gazdagsággal való rakott sír felbontásáról van szó: azon meggyőződésre jutunk, hogy a 170—196. sor által félbeszakított elbeszélés összefüggő történet, és csak Ilosvai darabos előadása az oka, hogy Toldi felsűlt szerelmeskedésének közbe ékelt, különben valósággal helyén levő históriája azt annyira kétfelé tagolta.

200. s. *Sirbe* helyett a kiadásban: *sirba* áll.

203. s. kiad.: *Lakatos ijede, onnét* stb. Nem hihető, hogy a lakatos azon, a mit szándékosan tett, megijedt volna.

204. s. *Ott vesződik* helyett a kiad.: *Veszekedik.* — A következő sor kezdete: *Sok vesződés*, Petrovai szövegét látszik igazolni.

206. s. *bálványkövet.* A *bálványkő* alatt a sírban nyugvónak szobra értendő, mely a sírra fektetve annak fedeléül szolgált. Okleveleinkben a XII. században *kubalvan*; 1261-ben *Baluanku*;

1265-ben: venit ad Baluankewe; 1267-ben: vadit ad statuam lapideam, que dicitur *balwankew.*

210. s. Petr.-nál: Én mostan nem *irok.*

218. s. kiad.: *Jöttön jőj hozzad adaját országodnak.*

220. s. kiad.: *Azok is mindnyájan téged látni akarnak.*

222. s. kiad.: *Eszes fő tanácsit gyorsan béhivatá.*

224. s. Petr.-nál: *Ott* helyett *Jó* áll.

225. s. kiad.: a versfő megrontásával: *Semmit ne bánkodjék te felséged ezen.*

226. s. Petr.: *Főfő vitéziddel hamar felkészüljön.*

227. s. kiad.: *Tholdi tőrhordozó vélle együtt menjen.*

228. s. kiad.: *Laczfi István* helyett *Laczfi András* áll.

231. s. kiad.: *Kivül a mi haddal bátran megmaradunk.*

235. s. kiad.: *Nagy urak vélle indulának örömben.*

236. s. kiad.: *Megmondom neveket uraknak e versekben.*

237. s. kiad.: a versfő megrontásával: *Az nádorispán Hedervári Kont István.* — Hogy Hédervári Kont István nem volt nádor, köztudomású dolog; hogy Kont Miklós nádornak az Újlaki család ősének, Tót Lőrincz fiának semmi köze sem volt a Hédervári nemzetséghez, — Botka Tivadar alaposan kimutatta *(Századok 1870. 139. l.)*: abból, hogy Toldi M. históriájának kiadásaiban Kont Miklós nádor neve előtt a Hédervári név előfordúl, az látszik, hogy nem Jongelin apát tette először 1659-ben e nádort Hédervárivá.

238. s. kiad.: *Lőrincz, Laczfi András, István vala és Miklós.*

246. s. kiad.: *Morva mellé.* Petr.: *Morva felé mozog vigan nagy vigságban.*

254. s. kiad.: *Mi okért fárasztott.*

256. s. kiad.: *Isten vélünk ne félj semmit a cseh császártul.*

257. s. kiad.: a versfő megrontásával: *Tizenegy királyok az császárral vadnak.*

258. s. Petr.: *megyen* helyett *indul* áll.

261. s. Petr.: *Az király mondhatatlan iedett vala.*

263. s. *nyomódja vala.* V. ö. II. k. 321. lapján:

Eleázár torkát megnyomódja vala,
Igen tapodja vala.

Tinódinál, Erdéli hist. 128. sor:

Kinek lába nyomát nagy hűvséggel nyomódta.

XCI. zsolt. 53. sora:

Talpad alatt megnyomódod
Az oroszlánt, az erdeget stb.

264. s. *el-kifoly* helyett kiad.: *is kifoly* olvasható.

265—267. s. kiad. szerint:

Nagy vakmerőn magyarok indúlának,
Prága kapujára hamar rohanának;
Csehektől az kaput megvövék, futosnak.

268. s. Petr.-nál:

Városbéli boltokat nagy hamar felrontának.

273—274. s. kiad. szerint a versfő megrontásával:

Ott köntös ujjával követet úgy csapá,
Mindjárt hogy világbul kimúlván meghala.

276. s. végén hibásan áll *vala*, e helyett *volna*, mi kiadásokban s Petrovainál egyformán olvasható.

278. s. Petr.-nál.: Singi csak kopia az posztónak vala.

281. s. Petr.-nál: *mire most* helyett *hogy engem* áll.

290. s. kiad.: *Ez királyokat ismérd mint barátidat.*

292. s. Petr.-nál: *mi hit alatt* helyett *jó hit alatt* áll.

293—300. s. Nincs meg Petrovainál; mi azért érdemel figyelmet, mivel ha e két versszak kimarad s a következő versfőt *Ülteté* helyett *Ilteté*-nek olvassuk, hibátlanul jön ki a versfőkből a *servitutem* szó. Mindemellett alig lehet állítani, hogy a két versszak későbbi közbetoldás. Az lesz az eset, hogy Ilosvai maga szúrta közbe azután, mikor már az egész ének készen volt, melyből kifelejtette. Petrovai talán csak azért hagyta ki e két strófát, mert a versfők értelmére különösen figyelmezett.

299. s. *hajtanak* sajtóhiba e h. *hajtának*.

303. s. kiad.: *kiszólitá* helyett *kiszállitá* áll.

310. s. Petr.-nál: *Jeles ökleletek akkoron ott lőnek.* Az *öklelet* szóra már tettünk jegyzést az I. k. 323. és 363. lapján; itt csak azt említsük meg, hogy 1292-dik évi oklevélben Michæl comes dictus *vkleleu* nevét olvassuk. *(Hazai okmt. VI. 394. l.)*

311. s. *győzködés.* Molnár Albert már nem vette át Calepinusból, noha Telegdi, Zvonarics stb. még széltére használja. Alakjára, értelmére nézve a *küzködéssel* vethető össze. Tolnai szójárásban: *tűszködik (Nyőr III. 86. l.)*

312. s. *de mind elejtetének* helyett Petr.: *mindenek elejtetének.*

315. s. *elvötte* helyett Petr.: *elvinné.*

316. s. *gondolkodik* helyett Petr.: *igy gondola.*

317. s. *Pesten általmene* helyett Petr.: *Pestre által kele.*

318. s. *gárgyán* helyett Petr.: *Gardinart* ír. Amaz gvardian, ez Cardinalis a régi iróknál. *vöve* helyett Petr.: *kire.*

319. s. *mint egy barát űle* azaz mindkét lábát egy oldalán lóggatva le kurta pej lovának. Bíró szép Anna balladában Hajdú Benedek is

Felfordula frissen piros pej lovára.

Palócz népdalban:

Ha fő ül a betyár
Sötét pej lovára stb.
Kis pej lovam csárda előtt,
Gödröt vágott maga előtt stb.

V. ö. Kálmány Lajos, Szeged népe, II. 184. l.

321. 322. s. Petr. *Mikoron Ujhelyben el-feljutott volna, Ujhelyi piaczon* stb.

324. s. Petr.: *jaryal*-t ír *nyargal* helyett.

326. s. kiad.: *Nyakában csuklyája lobogdogal vala.* Helyesebbnek tartom Petrovai szövegét, mert a *lógdogal* fejezi ki azt, amiről itt szó van. A *lobogdogál* valami könnyebb, lebegőbb tárgyra illenék mint a milyen a barát-csuklya; de ha kifogásunk nem lehetne is értelme ellen, a *lógdogál*nak még akkor is elsőséget kellene adnunk a szókötésnél fogva. A versszak első sorában a *hogy* értelme: *mikor, midőn.* A második sorbeli *úgy lógdogál*-nak a harmadik sorbeli *hogy rengdegél* felel meg, azaz *úgy lógdogál vala a csuklya, amint rengdegél vala a kápa.* A kápát és csuklyát sokan egynek veszik, mint már Szenczi Molnár s legutóbb a Nagyszótár is. Itt világosan meg van különböztetve egyik a másiktól. A nyakban lógdogáló csuklya (cucullus) Ilosvai szerint is azt a fejre húzható részét jelentette a barátruhának, melyet ma sem mondunk egyébnek; így említtetik például Zay András temetkezési költségei között 1634-ben: 12 koldusra *cukias* fekete ruha. *(Tör. tár. 1878. 356. l.)* A derékon rengdegélő kápa pedig jelentette magát a ruhát; Debr.-c. 48. l. a holnapi szent innepöt *kápában* öltözve, égő szövétneköknél hirdetik ma a szerzötösöknek. — Sz. Dom. élete 280. lapján: Mikoron menuének, az Minor frater az megaszott sárt kezével megtöré és elvevé az sárt az köntösről, és lelé minden szakadás nekől egésznek *az köntöst avagy az cápát.* — U. o. 58. l. monda az ördög: miért immár felkelnek az *capichomosok* istent dícsírni, itt én tovább nem maradhatok. — Marg. leg. 17. l. Ez szent Margit asszon megmarad vala az karban

csak *egy kentesben avagy Cápában.* — Apáthi Ferencznél: fekete *kápájok* az apát uraknak.

Balassánál, Egy katonaénekben:

A párducz kápákkal,
Fényes sisakokkal,
Forgókkal szép mindenik.

Lásd még Szkhárosit, II. k. 229. lapján.

A kápát a latin cappaból magyarosult szónak szokás tartani s a mikor az, akkor csakugyan süveget, csuklyát jelent, például Pázmány, préd. 30. l. a sólyom szép és tekintetes madár, — — de azért szemei *kápával* vannak födve. A gonoszak, mint ama kevély és prédával élő solymok tarka-barkák öltözetekben; de azért lelki szemeken *kápa* vagyon. Vagy Tinódinál, midőn Szondi Györgyről írja (92. l.), hogy: Pínzzel *kápájokat* megtölté, megraká. Mikor azonban köntösfélét jelent, akkor aligha vihető vissza a cappára; talán inkább az orosz eredetű *kabát*-tal függ össze. 1243. évi oklevélben már olvassuk: Homines castri Trenchen, qui nobis in *Cabatis* servire consueuerant. *(Cod. Dipl. IV. 1. 295. l.)*

328. s. *kérdi: vajjon s kicsoda volna* helyett Petr.: *kérdé űtet, kicsoda volna.*

329. s. Petr.: *Nagy felszóval ökleletet kiván vala.*

332. s. Petr.: *kopját mért vala.*

340. s. Petr.: *Király kegyelmeze vitéz Toldi Miklósnak.*

347. s. *Széllelvigyáz* helyett Petr.: *Széllelnézél*-t ír.

349. s. Tinódi így írja magáról a Varkucs Tamás idejében lött csatakról szóló énekének versfejeiben: *Seböstyén deák az kincsös Kassába, Lakik vala egyik ő palotájába.*

355. s. Petr.: *Gyöngygyel megfűzetem az vén szakálamot.* — Babay Máté 1542-ben kelt levelében bécsi gengfyzéné-ről ír. *(400 magy. lev. 14. l.)*

365—366. s. Hasonló értelmű, ma is hallható példabeszédek: *Lisztes zsákkal verték fejbe*; vagy: *fejéhez verték a lisztes zsákot. — Piros mint a lisztes zsák. — Nyirpóznával van megpóznázva a feje.*

368. s. Petr.: *Nem látod-e rigen ő is halász ember volt.*

369. s. *Apró* helyett Petr.: *Akkor.*

370. s. kiad.: *Halaknak kalászsza.* — Debr.-c. 80. l., mert hogy vacsorálik vala, egy *haltetem* által álla a torkán s éfelikoron meghala. — 176. l. miérthogy egy *haltetem* általállott vala az ő torkán stb. — Érdy-c. 184. l. és az hall *teteme* akada meg torkán. — 213. l., kinek hall *chonth* akadott vala ő torkán. — A halszálkát ugyan nem, de a *szálkát* csakugyan találjuk *kalász*-nak írva a Münch. c. 25. és 121. levelén és pedig mindkét helyen háromszorosan így: Mit látod kedeg a *kalászt* (festucam) te atyadfia szemében, és a gerendát te szemedben nem látod. Avagy miképen mondod te atyádfiának: atyámfia engedjed, vessem ki a *kalászt* te szemedből, és ím gerenda vagyon te szemedben. Képmutató, vesd ki először a gerendát te szemedből, és osztán meglátod kivetned a *kalászt* stb.

374. s. szintén példabeszédet foglal magába, mely az ősz fejre czélzott. A színt illetőleg, ma, mondják ezt: *Legyen lúd ha fehér, együk meg ha kövér.* — Legjobban megmagyarázza azonban a királyi apród eme csúfolódó szavait *(I) Mathias királynak egy trufája*, melyet Székely Estván így ír le Crónikája 219 és 220. levelén: Mátyás király egy üdőbe mene ki az urakkal az mezőre mulatni, és meglátván egy embert, hogy Budára menne, szágulda hozzá csak ő maga, monda: Bátya, hova mígy? monda az: Budára. Monda esmét neki: *Hova viszed a ludat?* Monda erre az ember: A szekszárdi apátur házasult meg, a kurva anyádat vötte, és ím oda a menyegzőbe viszem a lúdat. Maga az ember *nem viszen vala ludat, hanem csak megőszült vala.* A király azt hallván monda esmét neki: Efféle agebet nálunk holddal vetnek. Monda erre az ember: Nálunk is vetettek vala, de több ki nem kele benne az ageb atyádnál. — A király ezt hallván, nagy örömmel az urakhoz *foltata*, és megbeszéllé nekik, mint járt volna a szigíny emberrel. — Azonba hogy múlattak volna, megtérének Budába, és a király nem nyukhaték addig, mígnem a piaczon megkeresé a szigíny embert, a kivel az úton beszéllett vala, és megtapogatván a lónak a farát a kin az ember űl vala, monda neki: Bátya, hogy adod e tarka kamokának singét? (vala pedig az ember lova üsti.) Az szigíny ember mihelt ezt hallá, ottan hátra fordula, és felfogván a lónak a farkát, monda a királynak: Jer be atyámfia a boltba, megárulok veled. Kit hogy halla a király, bevivé a szigíny embert a várba, és örök szabadságot ada neki, megajándékozván ennek felette őtet. — Efféle trufái sokak vadnak a Mathias királynak, kikről én most többet nem írok — teszi hozzá Székely Estván.

377. s. *Hét tollu buzgány* 386. s. *hét tollu bot.* A 293. és 300. sorban ugyanazt csak *Toldi botjának, Miklós botjának* írja Ilosvai:

Régi összeírásokban a *tollas bot* sokszor fordul elő s alatta buzogány értendő, melynek azonban tollainak azaz gerezdjeinek száma nem szokott említtetni.

379. s. *az kimúlik* helyett kiad.: *el-kimúlik.*

380. s. kiad.: *Mig panaszlani jutának hárma ott meghala.*

381. s. Petr.: *el-bémondták* áll *ezt bémondták* helyett.

382. s. Petr.: *Toldi vitézeket hogy megölte vala.*

383. s. Petr.: *ment vala* áll *béjuta* helyett.

384. s. Petr.: *Kérdé király okát miért megölte vala?*

Mivel a 325. sortól kezdve a versfejek annyira értelmetlenné váltak, hogy a MEAM szón kivül a többit aligha lehet helyreállítani, azt is bajos eldönteni: van-e, hol, és mennyi híjja az eredeti szövegnek? Azonban itt a 385. sor előtt mégis hihető, hogy kiesett egy versszak, mivel Ilosvai a «monda», «monda neki»-féle jelzést nem igen szokta elhagyni.

386. s. Petr.: *Én fejedhez* stb.

388, s. kiad.: *Hogy meg ne csufolnák vitézi vén fejemet.*

393—395. s. E sorokból az látszik, mintha Toldi Miklós Ilosvai idejében is Nagyfaluban nyúgodott volna; mintha nagy öklelő fája is ott, sírja fölött lett volna látható. A lobogós hadi kopja legalább nem szokott hiányozni ily hősök sírjáról. Lásd erre nézve Istvánfi István temetését illetőleg *Századok, 1875. 205. l.*: Perneszi Egyed temetéséről *400 magy. lev. 142. l.* — Vinnay Kristóf temetéséről *Tört. tár, 1878. 358. l.* — Mindamellett a két versszak összefüggése az *Ott vagyon* szók értelmével sem oly szoros, hogy ezeket csupán Nagyfalura lehessen vonatkoztatni. Alább idézendő adatunk ezt még vitathatóvá teszi. A *feje csontja* és *agyakaponyája* lehet azonos értelmű kifejezés. Molnár Albertnál: *Agy = caput. Agykoponya = cranium.* — 1364-ben említtetik egy Nicolaus dictus *Kapunyas de Kapunya* (Zichy-c. III. 259. l.) V. ö. Károlyi-c. I. 325. l.

396. s. Petr.: *Hires ez világon az ő nagy bátorsága.*

400. s. *Semmiben marháját* helyett Petr.: *Semmiben jószágát.*

401—402. s. Petr.:

Az ki ez lött dolgot versekbe beszerzé,
Az régi dolgokrul lőn emlékezete.

Ilosvai ezen históriája mai napig számos kiadásban került a ponyvára. Toldy Ferencz 1746-ból ismert egyet. Előttem van egy 1844-ből és egy másik (Szabadkán) 1861-ből. Mindannyi a

lőcsei és kolozsvári kiadás szövegét követi, de valamennyinek végén olvasható még e tíz sornyi epilogus:

Ha kegyes olvasó valami kétséged
Ebben a mit írtam vagyon, s el nem hiszed,
Vagy e históriát álomnak ítéled,
Hogy Tholdi Miklós lett volna, nem hiszed:
Nézd meg jól Budának a Bécsi kapuját,
Meglátod ott ennek sulyos buzogányát,
Mellette függeni személyéhez paizsát,
Parittyából hajgált húsz fontos köveit,
Diadalmas vitéz hegyes kópiáját,
És a kit csizmáján viselt sarkantyúját.

Nyelv és verselés mutatja, hogy e sorok legalább egy századdal későbbi időből valók, mint Ilosvai históriája. Az író szemmel látott tanúja volt annak, a mit versekbe foglalt s jóhiszemű szavaiból látszik, hogy semmi kétsége sem volt Toldi Miklós történeti személyisége iránt. Az oda fel elmondottak után, e toldalék sorokra is több figyelmet kell ezentúl fordítanunk, mint amennyire azokat eddig méltattuk. Nem magokért, hanem azon tárgyakért, melyekről emlékeznek s melyek megjelölt helyökről 1830 körűl tűntek el. Ha még valahol megvannak s előkerülnének, a tudomány ítéletet mondhatna felőlök, korukat meghatározhatná. Ha örökre eltűntek, akkor is maradjanak emlékezetben s azok feljegyzései, akik a verselőhöz hasonlóan, tanuskodhatnak felőlök, szintén hadd legyenek itt felsorolva. Bél Mátyás, Notitiái III. k. 442. lapján ezt írja: *ex apside suspensas spectavimus, Nicolai Toldii prodigiosi roboris viri, armorum reliquias. In his, umbo est, e ferro aut chalybe, crassitie inusitata, fabrefactus, ponderis tanti, cui ferendo vir haud elumbis, vix, ac ne vix quidem suffecerit hodie. Lancea demum visitur, longurione ferrato constans, eius propemodum molis, quali gigantes fuisse usos, augurari possis. Pendet globus quoque lapideus, catenae haerescens, quem Toldium, de baltheo suspensum in praeliis gestasse memorant: ultra humanum caput, grandis est, ideoque, ne ambabus quidem manibus, ad ictum facile vibrandus. Loricae e circulis ferreis, reticulato opere contextae, fragmentum ita comparatum est, ut multum, ab hodierno usu abhorreat. Tam sunt enim spissa omnia, ut si integrum esset indumentum, haud sane repereris virum, ei diutius ferendo parem. Sed et equina solea, atque calcar molis sunt insolentis. Aiunt, rogatum, ut roboris, quo valeret, experimentum daret, lancea, vomerem nondum detritum usu, uno ictu pertudisse: qui et ipse vomer, infixo lanceae ferramento, in Toldianis hisce monimentis conspicitur.*

Dugonics, ki 1794-ben kiadott Jeles történetek című munkája első könyvéhez címlapul Toldi Miklóst ábrázoló arczképet s ez alá a szóban forgó ereklyéket is kimetszette, 17. jegyzetében a 153. lapon így ír: «Toldi Miklósnak azon fegyverei, melyek régi időtől fogva a budai várnak bécsi kapujában felakasztva függöttek, ennek előtte nyolcz darabokból állottak, de már most vagy lehullottak, és talán el is vesztek, vagy egy két icze borért az őrtállóktól eladattak, és így eltévelyedtek.

I. Húsz, vagy talán több kő-galacsinok, azaz ökölnyi, avagy talán annál is nagyobb golyóbisok, melyeket Toldi Miklós, az igen régi hagyományok szerént, a Dunának egyik partjáról a másikra parittyából hagyított. Ezen golyóbisok balkéz felől vannak felakasztva, amint a várból a Bécsi kapun kimegyünk.

II. A kapunak jobb kéz felől való falán függ az emberi főnél nagyobb golyóbis kőből, melybe egy vas vagyon belecsinálva; a vas pedig eme buzogánynyal lánczon függ. Azt mondják: hogy ezt övén hordozta a hadban, és vele egy kézzel könnyen hadarászott, melyet mások két kézzel is alig emelhetnének fel.

III. A buzogány mellett vagyon ama hires szántóvas, melyet, erejének elsőbbi kimutatása végett Zsámbékon lándsájával könnyen körösztűl döfött, Mátyás királynak jelenlétében.

IV. Nem messze ezektől vagyon Toldi Miklósnak ama paizsa, avagy kar-vasa, melyet a nyilak, lándsák és kardok ellen bal karján hordozott. Vasból, vagy aczélból vagyon meghorgasítva, és oly nehézségű, hogy a mai emberek közűl alig vihetné el onnat egy valaki, a ki el kévánná lopni.

V. Volt, de már nincs ott egy lándsája Toldi Miklósnak, melynek csak vasát fél mázsának lenni mondották, melynek högye egy nagy vastag széles vasból egyenesíttetett. Oly nagysága vala pedig, hogy ama régi órjásoknak se volt magossabb fegyverjek.

VI. Volt, de már nincs ott, Toldi Miklósnak ama pánczélja, mely csupa vaskarikákból fűzettetett, és valami ing módra felvétetett. Erről azt mondja Bél Mátyás, hogy az ő idejében csak fele vala azon pánczélnak felfüggesztve, mert úgymond, ha egész volna azt egy mostani ember el nem viselhetné.

VII. Volt, de már most nincs ott, Toldi Miklós lovának egy kietlen patkója, melyből ki lehetett venni azon lónak temérdek nagyságját és erősségjét, melyen Toldi Miklós űl vala.

VIII. Volt, de már most nincs ott, Toldi Miklósnak széles, hosszú tarajos sarkantyúja, melyből csizmájának nagyságát meg lehetett ítélni és a régi szokást a mostanival egybe vetni.

Felmentem magam Buda várába 1794-dik esztendőben februáriusnak hetedik napján, és Toldi Miklósnak fegyvereiből nem tapasztaltam többet ott függeni, amint mondám, ezen négynél, úgymint: ott vannak a galacsinok, a buzogány, a szántóvas, és a paizs, avagy a karvas. A többi négy darabok elvesztek, noha éjjel nappal ott az őrtállók. Láttam magam is gyermekkoromban 1756-dik esztendőben mindazon említett fegyvereket. Látta, a mint írja, maga Bél Mátyás is, maga idejében. Elég az: hogy mind ezen régiségeket meg nem tudták őrizni azok, kiknek gondviselésjekre a fölsőségtől bízattatott. Kárt ugyan az ország, hogy elvesztek, velek nem vallott; de mégérdemlette volna Toldi Miklós ebben is az örök emlékezetet. Csak már arra vihetnők a dolgot, hogy ama most ott találkozó négy darabokat megőrizhetnék a gondatlanok. Csekélységet kérek ugyan a budaiaktól, de, ha megteszik, örök emlékezetjekre méltót. Tegyenek arról, hogy utóink meg ne átkozzák hamvokat.»

Az a tíz sor vers, Bél Mátyás és Dugonics feljegyzéseivel együtt is, legfeljebb a XVII. század végét engedi gyanítanunk, mint ama reliquiák felfüggesztésének idejét. Van azonban ezeken kívül még egy adatunk, mely ha nem oly részletességgel számlálja is elő ama tárgyakat, különösen egynek felemlítése által mégis arról győz meg bennünket, hogy azok az Ilosvai énekének szereztetési esztendejét megelőző évben már ott függtek a bécsi kapu mellett. Gerlach István ugyanis, ki báró Ungnad Dávidnak, Maximilián konstantinápolyi követének volt udvari papja, 1573. junius 21-én már ott látta azokat vagy legalább egy részöket. Toldiról ugyan nem szól, sőt a szántóvas átlyukasztását valami töröknek tulajdonítja; de ez csak arra mutat, hogy vagy nem nagyon kérdezősködött a tárgyak s azokról fenmaradt hagyományok után; vagy ha hallotta is a Toldi nevet, azzal már nem sokat törődött, magyar volt-e vagy török e név viselője? Naplójának ide vonatkozó sorai, Szalay László fordítása szerint, így hangzanak: «A bécsi kapu alatt függ egy nagy óriás láb, egy állkapcza, egy kopja, melylyel némi török egy ekevasat átlyukasztott, s nagy, vastag patkó, melyet ketté tört vala». — Ezt az ekevasat nincs okunk különbözőnek tartani attól, a melyről Bél és Dugonics szól. A láb- és állkapcza-csontról ezek hallgatnak, de kérdésbe tehető, hogy nem czéloz-e Ilosvai ezekre is, midőn Toldi

fejecsontjáról és agyakaponyájáról beszél, s synonymnak is vehető kifejezései elseje (a fejcsont) alatt, nem kell-e az állkapczát érteni; és hogy *Ott vagyon* szavaival csakugyan Nagyfalura mutat-e vagy pedig a budai vár bécsi kapujára? A kopját, patkót Bél és Dugonics szintén emlegeti s csaknem bizonyosnak vehetjük, hogy Gerlach már mindazt látta, sőt többet látott mint emezek.

Ne feledjük, hogy Ilosvai énekének végső versfejeiből semmi értelem sem vehető ki. Nem lehetetlen, hogy mint a 385. sor után is hiányt gyanítottunk, ugyanazt kell vélnünk a 392. sor után is. Az itt hiányzó egy vagy több versszak épen a várkapu mellett függő tárgyak leírását foglalhatta magába, melyből a későbbi kiadó csak ezt az egy strófát tartotta meg. Igy történhetett, hogy ez a két strófa egymás mellé került s az *Ott vagyon* szavakat mind csak Nagyfalura vonatkoztattuk.

A csontoknak, fegyvereknek s egyéb tárgyaknak ily helyekre való függesztése, épen nem volt ritkaság a középkorban. Ipolyi *(Myth. 177. l.)* több ily példát említ s azok közt egy háromláb hosszúsága vastag csontot, mely Bél Mátyás szerint *(Notit. IV. 624. l.)* a selmeczi vár kapuján lógott s a selmecziek által egyik óriás ősük lábszár csontjának tartatott. — A veissbergi és friesaui templom ajtaján ma is számos kisebb nagyobb lópatkó látható felszegezve, melyekről különféle mondákat tud a nép *(R. Eisel, Sagenbuch des Voigtlandes. Gera. 1871. 296. l.)* — Különböző népek babonás hiedelme szerint is a talált patkót jó az ajtóra vagy ajtófélre szegezni, marhavész, ördög és boszorkány ellen. *(V. ö. Sepp, Altbayerischer Sagenschatz. München, 1876. 145. l.)*

Toldi Miklósnak parittyából hajgált húsz fontos köveiről meg, akaratlanul is azon mondák jutnak eszünkbe, melyek óriások kőhajigálásáról beszélnek. Ezek is a folyóvíz egyik partjáról a másikra, mint Toldi a Dunán keresztül, egész nagy szikladarabokat hajigálnak által. A míg Toldi talán csak ereje mutogatása czéljából tette azt, addig az óriások vagy egymással versenyezve, vagy mint például az észt mondák hőse Kalevipoeg, keresztyén templomok tornyaira czélozva dobálóztak. *(Weckenstedt, Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche. Graz. 1880. 430. 433. l. — K. Bartsch, Sagen, Märchen u. Gebräuche aus Meklenburg. Wien. 1879. I. k. 27. 32. 34. l.)* — Blochwitz írja *(Kulturgeschichtliche Studien, Leipzig, 1882. 96. l.)*, hogy Észak-Németországban alig van oly leégett, beomlott vagy teljesen fel nem épült régi

torony, melynek romlását a nép az óriások ily kőhajigálásának ne tulajdonítaná. Ezeken a köveken sokszor még az óriások ujjai helyét is láthatónak véli a monda. Az a palócz rege, melyet Lisznyai versbe szedett, Toldinak is ilyforma erőt tulajdonít, midőn ezzel egy egész hegyet odább tolat a király útjából, a körülfekvő dombokat pedig a hegy oldalába hányatja vele.

Még csak azt jegyezzük meg Ilosvai énekéről, hogy annak elkészülése után azonnal népszerűvé kellett lenni, mert egyebek közt Balassa Bálint (XX. XXX.) költeményeit már ennek a nótájára szerezte. Népszerűsége ma is tart s talán sohasem is fog elavulni. Régi dallama még előkerülhet valamikor, talán első kiadásával (1574.) együtt. Toldi alakját a történetbúvárok s mondagyűjtők figyelmébe egyenlően ajánlhatjuk.

V. A Sokféle neveknek magyarázatjáról szóló ének szerezetése idejéről már a 313. lapon emlékeztünk. Annak neve, a kinek halálozási éve nyújtott arra alkalmat, hogy az ének utolsó versszakában olvasható 1578- helyett 1568-ra tegyük az ének íratásának idejét, — a versfejekbe így van befoglalva: CLARISSIMO VIRO PAVLO THVRIO PETRVS ILOSVANUS GRATITVD Mlömssamkavam iimaemam. Ez az első részében dogmatizáló, másodikban polemizáló, harmadikban etymologizáló alkalmi versezet, nemcsak a szerző életét s körülményeit érintő vonatkozásainál fogva érdekelhet bennünket, hanem azért is, mivel a korabeli szokások, hiedelmek s babonás felfogások hosszú sorát tárja fel előttünk. Míg oda fent a menyegzőt s házas életet láttuk komoly és tréfás színekkel rajzolt képekben; addig itt a keresztelés alkalmával nyilatkozni szokott gondolatok, előítéletek, babonák és névmagyarázatok kerülnek elő. Azokban a tartalom mellett az alak is leköthette figyelmünket, míg itt inkább csak az adatok sűrűsége kínálkozik tanulmány tárgyaul. A négy tizennégy szótagú sorból álló strófákat már ismerjük Szkhárosinak Az átokról című énekéből. Itt is a 4+4+4+2 felosztású ütemezés vehető ki, a sormetszet azonban sokszor nincs megtartva.

Az 5. sorban bizonyosan saját művére céloz; a 6. sorban pedig hihetően Bánkai Mátyáséra.

11. s. *az megrütitásról*, a Secunda pars címeül szolgáló *De abusibus* fordítása.

14. s. — Lásd: Pál, Tit. 3. r. 5. v.

17—18. s. — Lásd: Máté ev. 2. r. 11. v.

24. s. — Lásd: 1. Ján. 1. r. 7. v.

25—28. s. — Lásd: Ján. ev. 3. r. 3—7. v.

34. s. — Lásd: 1. Pét. 1. r. 19. v.

35—36. s. — Lásd: I. Móz. 9. r. 9—17. v. — V. ö. Batizi XIII. én. 54—56. sorával, hol *szovárván* helyett *szavárván* áll. — Székely szójárásban ma is *szovárvány*. (V. ö. Nyőr VII. 4. l.) — Az ormánysági szójárásban: *szuárgyán (Nyőr III. 230. l.)* A Münch.- és Döbr.-c. a *szivacs*ot érti *szovárván* alatt. A Jord.-c. *yrist* ir a *szivárvány* helyett.

37—40. s. — I. Móz. 17. r. 10—13. v.

73—80. s. E sorok hangja Szkhárosi Horvát Andrásra emlékeztet. Az ő «Pál érsek levelére való feleletének» 76—79. sorában olvassuk:

> Az mit kévánsz keresztségre az csak apró csúfság,
> Olajt és sót, nyálat, gyertyát és fejér korosmát,
> Megtagadod az Crédónak ezzel minden ágát.

V. ö. *Geleji K. István, A Váltság titka, III. 655. 662. l.*

A *gyortya* ma is így hangzik, *gyertya* helyett a székelyeknél és csángóknál *(Nyőr III. 52. l.)*. — *Korozsma* = chrisma. Ma a. m. keresztszülők ajándéka *(Nyőr II. 280. l. — III. 283. l.)*.

78. s. *Az keresztfát* a kiadás sajtó hibája; helyette a Lugossy-codexben *Az kenetöt* áll helyesen.

83—86. sor hiányzik a Lugossy-codexben.

85—92. s. A családot fentartó fiú születése felett rendesen nyilatkozni szokott apai örömnek, eme népies kifejezése voltaképen semmi más, mint egy az állatvilágból kölcsönzött kép. Úgy látszik, hogy a hasonlat épen a kutyáról van véve, melyhez ha olyankor «közel mennek,» mikor «fias», rendesen «haragos és mar». A «rátottal» való kedvezés, meg az éheztetés, szintén a nép életéből vett vonás, mely fiú vagy leány születésekor még ma is igen gyakran szokott ezekhez hasonló kedveskedésekben s durvaságokban nyilvánulni. Több leány születése után mindig türelmetlenebb a fiúra váró apa. — Turzó György nádornak első nejétől két leánya maradt. 1592. febr. 2-án Czobor Erzsébetet vette nőül, kitől elsőben szintén leányai születtek. 1594. augusztus 29-én még azt írja nejének: «Kérlek én édes lölköm írj te is egészséged felől, mint és hogy vagy? vagy-e valami jó reménységben, hogy az Úristen valami *szép fival*, avagy *leánnyal* megáld bennünket?» — 1596. decz. 11-én már ezt: «Adgyon az Úristen szent fiáért egy *szép fiat*, kiért *mindketten* dicsérhessük az jó Istent.»

91. s. Lug.-c.-ben így: *De ha lejány kontyolodot szemmel azt ott látja.*

93. s. *Jeles gazdag pusztöriköt.* Lug.-c.-ben: *pusztorikot.* Molnár Albertnél: *puszdarék* = genethlia, Natalitia, symposium. A *puszdarék* még közelebb áll a tót *pozdravek*-hoz, mint a *pusztörik*, *Püsztörik*-nek mondják ma is például Gömörben. Geleji Katona A váltság titka I. 861. lapján ezt írja: húzzák s halasztják, és fél esztendeig is elvonszák (a keresztelést), főképpen a felső rendűvek, nem egyébért, hanem csakhogy nagyobb konyhát üthessenek, kazdagabb vendégséget, avagy *pusztrikot* szerezhessenek. — A több vidéken divatos *paszit*-ot, *paszitá*-t leghihetőbben a *baptisma*-ból etymologizálta a nép. A székely *radina* a cseh *rodiny*-ra viendő vissza s igy csak a baranyai *nadalló* (Nyőr. II, 279. l.); Molnár Albertnél: *majaló* és az alföldi *csök*, a keresztelési lakoma azon nevei, melyeknek lehet magyar eredetét vitatni.

94. s. Lug.-c. szerint: *régi sok ő fazekaknak ott mind árra lészön.*

95. s. *Sok komákkal gátat tölthetsz.* — A *gát* szó a XIII. században már széltére fordul elő igy: *Seludgatha, Marcusgatha* (1224.); usque ad clausuram *Gergurgata* dictam (1271.); a XIV. században: cum sua argia quod *gath* dicitur ungarice; clausure vulgo *gaath* appelata *(gr. Károlyi-cs. oklt. I. 203. 364. l.)*

96. s. Lug.-c. szerint: *Romlott lantnak, hegedűnek ott mind tiszti lészön.*

98. s. Ma is hallható kifejezés. — A kíváncsi türelmetlenség különben már a gyermek születése előtt számos babona utján szeretett volna régen is bizonyosat tudni afelől, fiú vagy leánygyermeket várhat-e? Ezek közül való ez is: *Ha megakarod tudni, az asszony fiat szül avagy leánt: végy annak az nehézkes asszonynak a tejében és tödd vízben, ha alámegyen az vízben, tehát férfi leszen, de ha alá nem megyen az vízben, leány leszen* (Gr. Illésházy Józs. Orvosságok rendbeszedése.) Babona: *Hogy a házosoknak figyerekük legyen, főszerű kő nekik fekünynyi a zágyba.* (Nyőr VIII, 89. 182. 227. l.)

111—112. s. — Az igézés elhárítására s ha megtörtént, orvoslására számtalan babona van még ma is használatban. A *temondád füvet* Molnár Al. *dulce amarum, iberis* szókkal fordítja; mások, mint a NSz. irói is, *Thlaspi arvense*nek, *vadmustár*nak írják, melynek egyik fajáról már Melius is mondja Herbariumában, hogy: *a bábák bűvölnek véle.* — Beythe *(Rarior. Stirp. Pan. 602.)*-

nél ezt olvassuk róla: *the mondad fiu* hoc est: *tu dixisti herba*, eo quod aniculæ pueros a febre hac herba curare solent. — A bűvös szereknek küszöb alá ásása, nagyon gyakran történik babonás orvoslás közben.

113—114. s. Ma is úgy. *Ha szoptatós asszony látogatja meg a hathétbelit, le kell hogy fejje, mert ha nem, a tejét elviszi. A hathétben lévő asszonynak nem jó az ágyába űlni, mert a tejét elviszik. Ha a szoptatós asszonynak a tejét elviszik, egy darab kenyeret megpiritnak s azt, a ki elvitte a tejét, lefeji, a más pedig megeszi és így a tej visszamegyen.* (Nyőr. V, 87. l.)

115—116. s. *Vele hozta nevét*, azaz arra a névre kell keresztelni, mely születése napján áll a naptárban. Ma is mondják s gyakorolják. *Mondják nem illőnek* helyett a Lug.-c. szövege: *mondják nem élőnek* s ez a helyesebb s a babonás hitnek is megfelelőbb, hogy a más névre keresztelt gyermek nem marad életben. — Bornemisza ezt jegyezte fel: *Ha azelőtt megholtak gyermekid, immár Farkas legyen neve.*

116. sor után a Lugossy-codexben a versfők értelmének megzavarásával még ez a strófa olvasható:

Körösztségre az gyermököt mikoron fölviszik,
Körösztölés után möntön földre el-levetik,
Ide s tova ott a földön jól meghengörgetik
Engödelmes úgyan legyön miként föld, — beszéllik.

Nem ily kiméletlen elbánás az, a mit Bornemisza, Ördögi kisértetekről, 857. levelén olvasunk: *Ha gyermeked születik, kiadd az ablakon és kerüljék meg a házat vele és sokáig él.*

121—128. s. Régi papjaink, katholikusok mint protestánsok, Lukács evagelioma 2. r. 21. verse alapján *(nevezék az ő nevét Jézusnak)*, új év első napján tartott egyik prédikációjukban rendesen Jézus nevéről elmélkedtek. Pázmány Péter a magáéban megemlíti, hogy a Jézus név Pál apostol leveleiben 219-szer, a Krisztus név pedig 401-szer fordúl elő. Ő is, mások is kiemelik a czélzatosságot, mely Jézus neve adásában, jövő pályájára nézve benfoglaltatott. Ez a körülmény, a névadást illetőleg, Ilosvaiéhoz hasonló intésekre szolgált alkalmul, a mi meg aztán sokszor a nevek értelmének fejtegetésével járt együtt. Szinte bizonyos, hogy Szegedi Kis István is ilyen újévi prédikációjában magyarázta egyebek közt az Ursula név jelentését, mely nevet az ő harmadik neje is viselt, midőn hasonló nevű előkelő hallgatója haragját magára vonta. Ily prédikációt tartott Geleji Katona

István is, az 1634-dik év első napján, az erdélyi fejedelmi udvar előtt, melyet így kezd: «A nevek a személyeknek kétképpen szoktak adattatni, vagy *ex casu*, vagy *ex consilio*, amint szólnak; azaz vagy történetből vagy tanácsból. Történetből vagy történet szerént való esetből, azok a nevek mondatnak adattatni, a melyek az ő jegyzéseknek vizsgáltatása nélkül, csak valami tetszésből valakiknek tulajdoníttatnak; nem adattatnak reájok sem valami lött dolgokból, sem a személyeknek mivoltokból, sem parancsolatból, sem semmiből egyébből ok vagy alkalmatosság, a mint ma szoktak az emberek az ő fiaiknak, leányiknak a keresztségben az egyházi embervel neveket adatni, minden bizonyos értelem és tanács nélkül, ingyen csak nem is nézvén semmit a neveknek jegyzésekre, hogy tudniillik csak azokval is intettetnének az ő magzatik az ő tisztekre, és imez vagy amaz jóságos cselekedetre.» *(Váltság titka I. 853. l.)* Alább a 894. lapon ezt írja: «miért hívta, avagy nevezte légyen a Gábriel angyal őtet Jézusnak? önnön maga ugyanott okát adja. Tisztire nézve tudniillik, mivel ő lenne a szabadító, a ki megszabadítaná az ő népét az ő bűneiből, mert a Jézus görögül Ιησους, zsidójul *Jehosuah* avagy *Jesuah* szabaditót jegyez.»

129—132. s. Gelejinél, 853. lapon: a Péter névben a keresztyéni hit[illegible] vallásban való erősség jegyeztetik. — Ján. ev. I. r. 43. v. te hivattatol *Kéfás*nak, mely ezt teszi, hogy megmagyarázod *kőszikla*. Máté ev. 16. r. 18. v. Te *Péter* vagy és ezen a *kőszikán* építem fel stb.

A 135. sorban a görög παύω; a 136. sorban pedig a héber פָּלָא igére gondol. V. ö. *Komjáthi B. Sz. Pál levelei ford. 18. l.* Ezekre az etymologizálásokra már az öreg Cocceius azt írta *(Anekdot. II, 26. l.)* Ociosus sim, si velim enarrare, cur Paulum appellatum fuisse censeant Veteres. Nam illæ etymologiæ solidæ non sunt, et parum utilitatis habent.

137. s. *János* Ἰωάννης, יוֹחָנָן jelentése inkább ez: a kihez az Isten kegyelmes. — Dávid jelentése pedig: a szeretett.

141. s. *András*. A zsidók által is kedvelt régi görög név, a «férfi» jelentésű ἀνήρ, ἀνδρός görög szóból. Magyarúl régen Andriásnak, Anderjásnak s Andorjásnak írták s mondták. Geleji Kat. id. h.: Az *András* névvel a férjfihoz illendő erősségre néznek.

145. s. — *István*. A görög στέφανος koronát, koszorút jelent. Geleji Katona: nem nézik az *István* névben, hogy *koronáji* és *ékességi* legyenek nemzetségeknek stb.

148. s. *islógos párta*. Slóg, vagy islóg = pillangó, levegő, lánna. Előjön 1539-ben, Paksy Kata hozományában: egy nagy arany szélű fedél, kinek az vége kötött *slogos*, gyengés az széle es. — 1581-ben, Ormány Anna hagyatékában: egy *islogos* fodor. (b. Radvánszky B. Magy. Cs. és H. II, 7. 53. l.) — Szláv kölcsönvételnek látszik.

149. s. *Imre*, ἥμερος = szelid, csendes. — Régen *Emre*, *Ymreh* alakban fordúl elő.

151. s. *Simon*, a Simeonból lett, mi *meghallgattatást* jelent, V. ö. I. Mózes, 29. r. 33. v.

153. s. *Márkus*, nem a *marceo* igétől származik, hanem a *kalapácsot* jelentő *marcus* szó, honnan *Marcellus* stb. V. ö. Érdy-c. 269. l.

155. s. *Jónás*. Héberül: *Jónáh*, mi *galambot* jelent. — *Demeter*, görögül Δημήτριος, Ceres görög nevétől Δημήτηρ-től.

156. *Ágoston* = Augustinus; Augustusból származtatva. E névnek a középkorban divatos magyarázatait az Érdy-codex 516. levelén is olvashatjuk: *Orémusz* = Jeromos, Hieronymus. Ilosvai szerint: szent név (ὄνομα); mások szerint: szent törvény (νόμος). Igy magyarázza az Érdy-c. is 560. levelén. *Orémusz* alakja ma is él magyarul s nemcsak kereszt, hanem vezeték névül is használtátik. Hasonló hozzá az *Orján* név, mely meg *Adorján*-nak a rövidítése.

157. s. *Zsigmond*-ban nem a Sigismundus *mundus*-át keressük, mivel *Siegmund* = durch Sieg schützend. — *munt* = tutor, protector.

158. s. *Orbán* = Urbanus. V. ö. Érdy-c. 329. lev. A német ajkú lakostársainknál ma is szokásos Orbán napi vígadozások jelszavát, a Trinck Urbant! már Szkhárosi is említi a II. k. 164. lapján.

159. s. *Sebestyén*. Σεβαστός = tisztes.

160. s. *Lázár* az *Eleázár* név megrövidített alakja; a. m. *Isten segits!*

161. s. *György* = γεωργός = földmivelő. — Geleji Katona: a *György* névvel, a jó majorkodásra, szántásra vetésre néznek.

165. s. *Benedek*, *Bencze* = Benedictus. V. ö. *Érdy-c. 242. lev.*

169. s. *Tamást* a héber תָּאַם igétől volt szokás származtatni, a. m. *kettős lenni.*

173. s. *Gergely*. A γρηγορέω = ébren vagyok igétől.

175. s. *szunnyadakos*. Molnár Al. szótárában: *szunnyadagos*. Telegdi, Préd. 714. l. *szunnyadokos*. (somnolentus). A 176. sor e példabeszédre céloz: *lágy pásztor előtt gyapjat sz . . . . a farkas.*

180. s. *Antal a fejed* = féleszű vagy. — Ma is élő példabeszéd.

181—184. s. *Mátyás*, *Mathias*, a görögös *Mattathias*-ból van összevonva, mi meg a héber *Mattithja* = Isten ajándéka-ból alakult. A *Máté*, *Matthaeus*, ugyanazon héber névnek *Mattatai*, összevonva *Mattai* alakjával egy. — Máté evangelista vámszedő volt, Mátyás pedig Júdás helyére választatott apostolnak. V. ö. *Érdy-c. 232. lev.*

185—188. s. *könyvesek* helyett a Lugossy-cod.-ben: *fénösök vattok* áll s ez a helyes. A *Lukács* név, valóban a *lux* = *világosság* szóból származott *Lucanus* névnek összevonása (Lucas) s az elefántot jelentő *Luca bos*-sal sehogy sem lehet egynek venni. — V. ö. Érdy-c. 588. lev., hol a *ffel támadó* szó, a *naptámadat*, napkelet értelmét fejezi ki.

189—192. s. *Miklós* a görög Νικολαος-ból. Régi magyar oklevelekben, 1086-ban: *Micula*; a XIII. században pedig: *Micolau*, *Miclous*, *Mikola*, *Micola*, *Michoulous*, *Micolaus*, *Micula* változatait találjuk. A *kósza* szó aligha mai értelmében veendő, legalább a régi nyelv nem ismeri. A Lug.-c. *kosa*-nak írja.

197. s. *Lőrincz* (Laurentius) névre lásd: Érdy-c. 464. lev.

201. s. A *László* név középkori etymologiája (*laus*, *dacio*, *populus* (λαός)) olvasható az Érdy-c. 394. levelén is. Különben az alább előforduló *Szaniszló*val együtt szláv eredetű.

203. s. *Kristóforosz* = Krisztushordozó. — A Kristóf legenda olvasható az Érdy-c. 435. levelén.

205. l. *Márton* = *Martinus*, innen már régi okleveleinkben magyarosított alakja *Mortunus*, mi a *Martonos* helynévben ma is él. Sz. Márton legendáját lásd: Érdy-c. 624. lev.

207. s. *Boldizsár*. A név, mindenesetre *Bil-sár-uszur* (Belsasszár)-ról maradt fen, ki nem Nebukadnezárnak, hanem Nabunitnak, az utolsó babyloni királynak volt fia s ki még apja életében esett el Babylon ostrománál. Az ékíratokban fenmaradt nevének értelme: *Bél, védd a királyt!* Ilosvai természetesen a három sz. király egyikéről beszél.

209. s. *Gáspár*, Capsarius = szekrénytartó, kincstartó.

206. s. *Alexander*. *Vincentius*. Ez utóbbira lásd: Érdy-c. 203. lev.

210. s. *Stanislaus.* — *Rafael* = Isten gyógyít.

211. s. *Pongarácz nagy látó* helyett *nagy hatót* kell olvasni, mint a hogy a Lugossy-c.-ben áll. (παν és κρατατός)

212. s. *Cirják* = Κυριακός. — *Elek* = Ἀλεξις.

213. s. A *szekrénytörő* jelentése *Franciscus* nak (*frango* és *cista*) épen oly középkori etymologizálás szüleménye, milyent már eddig is többet láttunk. Erre az értelemre czélozva írja az Érdy-c. (569. l.) Szent Ferenczről, hogy ő maga, lelkére nézve olyan «mint kilemb-kilemb drága kenetekkel és kéncscsel belrakodott szekrén».

215. s. A *boristen* Διονύσος, Dienös pedig atitól Διονύσιος.

217. s. *Bertalan, Bartholomäus,* tulajdonképen *Tholmai fia.*

220. s. *Balázs* = Blasius. — *Bálint* = *Valentinus.*

221. s. *Menyhárt* = Malkí-ór = világosság királya.

223. s. *Dániel* = Dani-él = Isten bírája.

224. s. *Izsák* = Jiczkhak = mosolygó. — V. ö. I. Móz. 17.r. 17. v. *Geleji Katona, Vált. titka I. 855. l.* írja: Az Izsáknak is az a név ilyen bizonyos értelemből adaték, t. i. az ő születése előtt lött dologból, u. m. a nevetésből, mert mind az Ábrahám s mind a Sára nevetének, mikoron az Istennek a felől tött ígéretit hallanák.

225. s. *Mihály* = Mikha-él = «kicsoda olyan mint Isten!»

229—232. s. *Jakab* = Ja'akob = 1. sark-fogó, 2. álnok. — Geleji K. a most idézett helyen folytatja: Az Izsák fia a Jácob is ilyen kiváltképpen való alkalmatosságból nevezteték akképpen, mert az Esaunak, az ő bátyjának, talpát fogta vala meg, és azt tartja vala a születéskor, tusakodván az ő anyjok méhében az első szülöttség felett, és akarván visszavonni az Esaut, és a születésben megelőzni. *Gen. 25. 26.* Mert a Jákob *talpfogót* avagy *alááskálot* jegyez, mely névnek meg is felele, mert az első szülöttséget Esautól ugyan végtére is, néma-néma szent ravaszsággal elvövé, *megjakablá* mesterségesen a bátyját, *a honnan vötték a magyarok is a megjakablást.*

233. s. *Gál* = Gallus.

237. s. *Ádam* = földből való.

239. s. *Ábrám* = nagy (magas) atya. — *Ábrahám* = sokaság atyja. — V. ö. I. Móz. 17. r. 5. v. *Geleji Katona, Váltság titka I. 855. l.* Az *Ábrám* nevét is az Isten ez okon változtatá Ábrahámvá, hogy avval is az Ábrahámot az ő ígéreti felől megerősítené, hogy ő sok nemzetségeknek atyjok fogna lenni, mivel az Ábrahám azt tészi.

240. s. *Gabriel* = Gabri-él = Isten embere.

241. s. *Kelemen* = Clemens. V. ö. Érdy-c. 653. lev.

243. s. *Illyés* = 'Elija, 'Elijahu = kinek Jehova istene. — E két sor a Lug.-c. szerint így van:

> Illyés, uram isten! bőnből vigasztaló fiú volt,
> Eddig elég férfiaknak nevök mit jegyez volt.

A «boros vígasság» csak a hegedűsök, lantosok szomjúságát jelentő kifejezés gyanánt juthatott a szövegbe.

249. s. *Mária*, görög alakja a héber *Mirjám*-nak. Jelentése bizonytalan. Hieronymus *tenger csillagának* fordította, de nem helyesen; mások *tenger cseppjének*, szintén csak találomra; megint mások s talán legtöbben, azok közt Ilosvai is, a *keserűséget* jelentő *Marah* szótól származtatják, de csak alig valamennyi valószínűséggel.

253. s. *Márta*, jelentése meg nem állapítható. — *Magdolna* csupán ennyit jelent: *Magdalai.* — *Magdala* ma el-*Medsdel* nevű falu a Genezáreth tava nyúgoti partján. Különben *migdál* héberül *torony* s az is igaz, hogy e század első felében, akkori útazók szerint, még fennállott egy régi torony a falu közelében.

254. s. *Ilona*, Helene. A görög αιρεω = választ, igétől szokták származtatni. — *Margit*, Margareta μαργαρῖτις = gyöngy V. ö. Érdy-c. 407. lev.

255. s. *Erzsebet* = (héber) Eliszéba = a ki Istenre esküszik. — *Elisabet* görög alak.

256, s. *Zsófia*, σοφια. Érdy-c. 301. lev. Sophya név, ki deákul *Sapiencia*, értelem szerént bölcseségnek magyaráztatik. — *Eudemia* talán *Eudaimonia* volna, különben e sor a Lug.-c. szerint így hangzik: Sophiának magyarsága *Indiai* bölcsesség. — *Geleji Kat. Vált. titka I, 854. l.* a *Sophia* névvel a *bölcsességre* néznek.

257. s. *Anna*-t *kedvesnek* szokás fordítani, de e jelentése nem bizonyos. V. ö. Érdy-c. 430. l. — *Klára* = Clara. V. ö. *Érdy-c. 469. lev.* — *Geleji Kat. Váltság titka I, 854.* l. a *Clara* névvel a jó hírvel névvel való tündöklésre néznek.

258. s. *Luczia* a lux = fény, világosságtól. — *Kolos* = Scholastica. A müncheni cod. kalendáriomában is *Kolos zuz*-nek van írva.

259. s. *Dorkó* = Dorothea és Theodóra. — *Annos* = Agnes (ἁγνός). A münch. c. kalendáriomában is: *Annos zuz es mr.*

260. s. *Borbála* = Barbara.

265. s. *Katalin.* καθάριος = tiszta. *Geleji Kat. Vált. titka 1, 854.* l. a Catharina névvel a tisztaságra néznek. V. ö. *Érdy-c. 665. lev.* és *Alex. Sz. Katalin verses leg. 520—550. s.*

266. s. *Ágota.* ἀγαθός = jó.

267. s. *Eulalia.* εὐλαλια = beszédes (jól beszélő).

268. s. *Eufémia.* εὐφημια = dícséret, jóhír.

269. s. *Zsuzsánna*, héberül: Susannah = liliom.

270. s. *Rebeka*, héberül: Ribkah = hurok, tőr. — *Rakhel*, héberül: Rahel = anyajuh.

271. s. *Judit*, jelentése bizonytalan. — *Sára*, sokféle magyarázatai közül legelfogadhatóbb az, mely szerint *úrasszonyt, főaszszont* jelent.

273. s. *Másfélezer hetvennyolcz* helyett mint már a 313. lapon kifejtettük *Másfélezer hatvanyolczat* kell olvasnunk.

A 291. laphoz.

Battyáni Orbán halálának idejét 1547—1550 közé tettük. Ez évek közűl most már határozottan 1547-et mondhatjuk Battyáni halála évének, a mikor csakugyan Gyulafejérvárban kórágyon feküvén szerezte «*Bátran érted Uram Isten*» kezdetű énekét. Halálos betegsége még az év vége előtt olthatta ki életét, mivel Nádasdy Anna — Majláth Istvánné, már 1548. január 12-én kelt levelében mint megtörtént dolgot írja le az Izabella által rendezett pompás temetést s a barát által elkövetett alávalóságot: «*hogy ne állana az eleven emberen boszût (Martinuzzi), ha még az haolt emberen is bosszut áll, mint szegény Botthyáni Orbánt Izabella nagy tisztességvel eltemettetett Fejérvárat az monostorba és a barát kiásatta s az ganéban temettette, kit hiszek, hogy kdnél is eddik nyilván vagyon.*» (Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Budapest, 1882. 128. l.)

PÓTLÉK.

(A II. kötet 6. és 373. lapjához.)

Hymnus in Diuum Nicolaum.

Esto tutelae Nicolae nobis,
Qui tuum numen colimus subinde,
Esto defensor Nicolae caetu
Discipulorum.

Tradito mentem pueris sagacem,
Quisque doctrinae studium frequentet.
Crimen evitent pueri colentes
Te Nicolae.

Luce qua primum genitus, lauando
Surgis in pelui, Teneris ab annis
Mercuri libas, Venerisque luce
Vix semel huber.

Pauperi natas Veneri daturo,
Tres quidem, Virgo tamen vnaquaeque,
Aureum pondus tribuis latenter
Nocte silenti.

Praesul electus meritis fuisti
Urbe Myrrhea, licet id negares,
Legimus natum Patarae fuisse,
Vrbs Lyciae quae.

Te colunt nautae, quoniam periclo
Liberas illos Helenae minantis,
Tu fame pressis alimenta frugum
Tradis abunde.

Namque frumentum capis a moranti
Naue tum portu, modios fuisse
Legimus centum, tamen id duobus
Sufficit annis.

Caeterum nautis nihilum deesse
Computo primi numeri repertum est,
Inde miraclum cecinere passim
Te venerantes.

Mutuum nollet quia Christianus
Rite Iudaei manibus referre,
Et tuis aris bene credidisset
Testibus ille.

In via currus lacerat prophanum,
Quare Iudaeus tulit esse Christi
Velle, si caesum Nicolae vitae
Restituisses.

Illico surgit veniens ab vmbris
Debitor curru laceratus acri,
Inde Iudaeus laticem sacratum
Rite subiuit.

Alter hebraeus Nicolae, credens
Jam tuis actis, Statuam decenter
Atque deuote retinebat intus
In penetrali.

Quum tamen longe solitus meare,
Cuncta commendans statuae, minatur
Verberum sacuas adhibere plagas
Ni bene seruet.

Turba latronum rapuere cuncta,
Ille regressus statuam cecidit,
Hinc cruentatus Nicolae sistis
Ante latrones.

Dicis et saeuas habuisse plagas
Propter ipsorum scelus, et rapinam.
Ergo deberet citius referri
Tota supellex.

Secius poenam sceleris subirent
Furculis anxi, stupuere fures
Inde quam primum retulere quicquid
Diripuissent.

Caepit hebraeus fidei sacramen,
In viam latro rediit salutis.
Quaesumus tutor Nicolae fias
Sic qoque nostri.

Filii causa genitor studentis
Te celebrabat Nicolae, tradens
Prandium clero, petiit cibatum
Limine pauper.

Filio iussit, daret vt petenti
Quicquid optaret, puer inde currit,
Neminem cernens sequitur citato
Passu, abeuntem.

Spiritus vero puerum malignus
Strangulat, viuum Nicolae reddis.
Inde devote studiosa pubes
Te veneratur.

Nobilis quidam Nicolae quaerit
Impetres natum sibi, uouit inde
Aureum cyphum tibi, filio cum
Ducere velle.

Creuerat natus, fuit, inde crater
Pulcher effectus, placuit parenti,
Vnde convertit proprios in vsus
Fitque secundus.

Nauigat tandem tua templa quaerens,
Et iubet nato, laticem marinum
Hauriat cypho prius apparato,
Mergitur ille.

Nauigans venit pater ad sacellum,
Obtulit cyphum tibi, qui secundus.
Sed ter ex ara cecidit repulsus,
Proh stupor ingens.

Alterum natus retulit deinde
Poculum, qua re tibi dantur ambo.
Nam puer tutum retulit fauore
Se Nicolai.

Alteri quod tu Nicolae tradis
Diuiti natum, domibus sacellum
Struxit, hinc illo solitus quot annis
Te venerari.

Filius tandem capitur, parente
Inscio quanam latitaret urbe.
Sed tamen regi fuerat dicatus
Ille minister.

Aureum cyphum retinens gemebat
Regis in coena, petit ille causam.
Fert puer, lucem decorant parentes
Hanc Nicolai.

Rex agat dixit Nicolaus vt vult,
Hic eris, vento rapitur furenti
Ille cum cypho, pariterque fertur
Ante sacellum.

His quidem constat Nicolae cunctis,
Esse te mitem, facilem, benignum
Qui tuum numen colit, inde passim
Te veneramur.

SZÓMUTATÓ.

Ábrahám 388.
Adám 388.
ageb 80. 307.
Ágoston 386.
Ágota 390.
áldomás 362.
alít 33. 37. 96. 102. 114. 142. 167. 239. 250, 321,
áll (— az ügy) 32. (— idő) 229. (öklelés) 245. (győzedelöm) 280. meg- 91. 136.
állapik 150.
állat 4. 11. 37. 38. 88. 93, 94. 95. 113. 135, 148. 154. 189.
általáll 210. 327.
általút 186. 243. 322.
Andorjás 385.
Anna 389.
Annós 262. 389.
Antal 387.
apród 247.
apródság 246.
arczel ver 190. 322.
arczúl (borúl) 16. 21. 272. (indít) 93. (ver) 99. (rá tér) 122. (fordul) 180. 321.
asztalt vet 158. 319.

Balázs 388.
Bálint 388.
bálványimádás 367.
bálványkő 370.
bátoron 158.
Benedek 386.
Bertalan 388.
bévesül 86. 314.
bévít 88.
bévös 116.
Bidujó, Bidin, Bodon, Vidin 280.
bír (öszve-) 78. 305. (egybe) 305.
bokály 237. 340.
Boldizsár 387.
bolyog 243.
Borbála 389.
borcsiszár 80. 307.
böcsű 143.
büntet 6. 271.
bufa korty 239. 341.
burul 61. 64. 296.

csácsog-ó 78. 306.
csalóka 261.
csélcsap 231.
csendesz 6. 219. 234. 258. -ség 161.
csendeszül 185.
cseppedék 261.
csök 383.
csöndülést 247. 369.
csuklya 251. 373.
csügged nyakára 24. 273.
Czirják 388.
czundora 80. 307.

Daniel 388.
Dienes 388.
Dorkó 262. 389.
dörgölődik 252.

éfelikoron 39. 155. 181. 202. 321.
ég 66.
egyemben 146. 250.
együtt 96.
Elek 388.
előbeli 275.
elő nép 85.
Erzsébet 389.
esik (fel-) 96.
eskût 26.
Eufemia 390.
Eulalia 390.

facsarék 308.
falkáiglan 183. 322.
farkas penitenczia 239. 341.

feddődik 252.
fedd reá 21. 272.
fedgyelem 225. 333.
fej (reá-) 258.
fejéhez választ 246.
feket (körül-) 86. 314.
feletárs 222.
felszél 219. 329.
fene 3. 8. 243. 247. 271.
feneketlen kas 307.
feredő 254.
Ferencz 388.
fertelmetes 118. 317.
fertez 314.
fias 257.
fogat fen 176.
fökély 4. 53. 271.
fol 96. 141. 316. 375.
folyamik 38. 41. 53.
forgódás 184.
forgódik 38. 39. 48. 233. 235. 242.
forgolódik 59. 105.
fú 134. 318.
fül 91.
fűzet (meg-) 252.
futamás (el-) 86. 140.
futamik 60. 63. 85. 93. 108. 136. 150. 206.
fújtat 222. 320. 331.

Gábor 389.
Gál 388.
gardinál 28. 32. 373.
gárgyán 251. 373.
Gáspár 387.
gát 383.
Gergely 386.
gyakor 103. 157.
gyortya 256.
György 386.
győzködés 251.
gyűjtőzik 170.

ha 31. 37.
hallgat (hozzá) 94. 111. 112.
hamissol 176. 321.
hány (elő-) 146.
hasonlik (el-) 115.
hat (el-) 163.
hátat ad 114. 280.
hírhüszik (ki-) 163.
hírré ad 23. 251. (— tesz) 29. 169. 188. 363.
hit-ság 226. 281. 334.
hitván 11. 12. 13. 272.
homlok esik 175. 321.
hon (hol) 63. 296.
hópénzes 94. 98.
hopmester 8.
hurrogatás 54.
huszár 94.

igyekezik 111. 317.
Illyés 389.
Ilona 389.
Imre 386.
ingörködő 262.
islógos 259. 386.
istáp 8. 260.
István 385.
izgat 42. 167.
Izsák 388.

kabola vezér 79. 306.
kalász 374.
kápa 251. 373.
kaponya 376.
kástéll 29. 34. 279.
Katalin 390.
Kelemen 389.
kel (által-, el-) 102. 107. 137. 138. 316. 327.
kelly 53.
kellemetes 65. 293.
kép-ös 323.
keserül 17.
Klára 389.
köföld 175. 321.
kisebbültetik 120.
Kolos 262. 389.
komornik 8. 97. 109. 124. 159. 210.
kondér 244.
könyvtartó 209.
korosként 143. 230.
korozsma 256. 382.
korszovát 322.
kortyogós, —ólag 341.
kosza 269. 387.
közösleg 183. 224.
kútya 156. 319.

lább 129. 318.
lábnyomdék 115. 317.
lajtra 149.
lakatgyártó 207. 247.
lakatos 247.
lakoz 146.
László 387.
lát (valamivel) 4.

lator 127. 235. -ság 234.
Lázár 386.
lejel 59. 295.
lelki-rekesztve 17. 272.
lép (be-) 58. —lépik 169. 249.
lógdogál 251. 273
Lőrincz 387.
Luczia 389.
Lukács 387.
lyuk-i 118, 317.

maga 241. 262. 362
magyari 33. 35. 36.
majaló 383.
Mária 389.
Margit 389.
Márkus 386.
Márta 389.
Márton 387.
Máté 387.
Mátyás 387.
meggyek 7. 272.
megmaradék 32.
megmenhet 162. 320.
mélföld 119. 130. 137. 155. 317.
mendörgő 37. 95. 281.
mennye 89. 92. 107. 121. 138. 153. 164. 192. 315.
Menyhért 388.
Mihály 388.
Miklós 387.
minem 4. 72. 271. 297. 334.
mire 65. 142. 296.

nadalló 383.
-nája, -néje 6. 11. 59. 92. 150. 155. 187. 188. 189. 197. 200. 230. 253. 257.
nákul 38.
nap alámeneti 96.
nyakraföre 186.
negédség 206.
nyilvánban 59.
nyomód 249. -ás 261.
nyomos 220. 330.
nyomtat (be-) 251.

oktalan 251.
olyha 112. 180. 202.
onszol 102. 167.
Orémusz 259. 386.
Orján 386.
oxstábla 209.
öklelés 245. 251. 372.
öklelő-fa 251. 253. -társ 251.
ötször ízben 31.

palást akasztaló 306.
Pál fordulása 176. 178. 207. 321.
párta-ű 90. 315.
paszit-a 383.
patvar 20. 272.
Péter 385.
piricskel (meg-) 188. 322.
pohárnak 10. 11. 162.
pokol 226. 243. 333.
Pongrácz 388.
pribék 104. 105. 316.
pusztörik 157. 383.

rabotás 307.
radina 383.
Rafáel 388.
Rákhel 390.
rátott 257.
Rebeka 390.
rekkent (el-) 7. 17.
reménkedik 56.
rengdegél 251 373.
rívok-sívok 48.
rúd-hányás 242. 244.
rusnya 80. 307.
rútalmas 65.
rútítás (meg-) 254.
rútoló 220.

sápolkodik 10.
Sára 390.
Sebestyén 386.
Simon 386.
Simon biró 79. 306.
sír-be 18. 247. 272.
sir (le-) 79.
sivó 59. 295.
slógos 386.
sudár 80. 322.
szabódik 246.
Szaniszló 388.
szárcsamony 242. 363.
szeczel 172. 238. 320.
szégyenültetik 120.
szeligység 221. 259.
szemérem 225.
szerencséltet 102.

szerte-szerént 122.
szertelen 182. 253, 321. -ség 234. 338.
szert tesz 244,
szigonyos 150.
szomjúhon 332.
szovárvány 255. 382.
szuárgyán 382.
szunyadakos 260. 387.
szököllik 91. 102.
szükségkoron 152.

takartat 28.
Tamás 386.
tar 63.
tassoly 62. 296.
tekéll 150, 159. 255.
temérdek 40. 115. 253. -ség 213.
temetség 110.
temondád-tő 257. 383.
terécsel 79.
tetem 252. 374.
tibolyog 230.
titok ház 223. 331.
tollat küld 245.
törhordozó 248.
trink 259. 386.
tudakozik (-ről) 87. (-től) 220. 314.

udvarnép 158.
ugord 369.
ural 164.
urozva 7.
új udvar 221. 227. 231. 235. 238. 245. 250. 364.
újonnand 305.
ünség 46.

zajog 335.
zöldűlik 260.
zúgódó 62. 67. 146. 296.
Zsigmond 386.
Zsófia 389.
Zsuzsánna 390.

Jakab 388.
jakabol (meg-) 261. 388.
János 385.
jelesben 90.
Jonás 386.
Judit 390.

vadkert 219. 329.
vakar 239.
válét mond 187.
vártatva 7. 272.
vas-kos 101.
vajut 257.
véle öszve 223. 280.
venerék 226. 334.
verhenyő 36. 281.
veszteg 148.
vesztegel 110. 317.
veszteg hallgató 229. 261.
vész 61. 132. 295.
vígaszik 4. 92. 271. 315.
Vincze 387.
vízfej 123.

TARTALOM.

Lap.
ELŐSZÓ ... V—VIII.
NAGYBANKAI MÁTYAS
1. A NYOMORÚSÁGOKBAN VALÓ VIGASZTALÁSRÓL ... 3—4
2. HISTÓRIA AZ JÁKOB PATRIÁRKHA FIÁRÓL JÓZSEFRŐL 5—26
3. HISTÓRIA AZ VITÉZ HUNYADI JÁNOS VAJDÁRÓL ... 27—40
4. KÖNYÖRGÉS ... 41—42
JEGYZETEK ... 267—282
SIKLÓSI MIHÁLY
LIII. PSALMUS ... 45—47
JEGYZETEK ... 282—285
VÉGKECSKEMÉTI MIHALY
LV. PSALMUS ... 48—50
JEGYZETEK ... 285—288
BATTYANI ORBÁN
1. AZ HÁBORÚSÁGNAK SZENVEDÉSÉRÖL ... 53—54
2. PSALMUS 32. ... 54—56
JEGYZETEK ... 288—293. 390
TOLNAI GYÖRGY
AZ SZENT JÓBRÓL ... 57—68
JEGYZETEK ... 294—296
HÁROM NÉVTELEN
1. CIII. PSALMUS ... 71—74
2. HÁZASOK ÉNEKI ... 75—77
3. ADHORTATIO MULIERUM ... 78—80
JEGYZETEK ... 296—308
ILOSVAI SELYMES PÉTER
1. HISTORIA ALEXANDRI MAGNI ... 83—172
2. AZ NAGY SZENT PÁL APOSTOLNAK ÉLETE ... 173—207
3. PTOLOMEUS KIRÁLYNAK HISTORIÁJA ... 208—240
4. AZ HIRES NEVES THOLDI MIKLÓSNAK HIST. ... 241—253
5. SOKFÉLE NEVEKNEK MAGYARÁZATJA ... 254—263
JEGYZETEK ... 308—390
PÓTLÉK A II. KÖTETHEZ ... 391—394
SZÓMUTATO ... 395—398

JAVÍTANDÓK.

4.	*lap*	2.	*sorban*	megkésérgeti	*helyett olv.*	megkesergeti.
79.	«	47.	«	puhán kötött rokkának	«	ítélömesternek.
81.	«	2.	«	1578	*helyett* «	1574.
113.	«	968.	«	Mindenféle	« «	Mindenfelé.
125.	«	1326.	«	Mert éktetességről	« «	Mértékletességről.
166.	«	2642.	«	hasonljuk	« «	hasonljunk.
191.	«	586.	«	megkegyelmez	« «	megkegyelmezsz.
245.	«	123.	*sor így olvasandó:*	Vala nagy siralma azért az asszonynak.		
250.	«	299.	*sorban*	hajtanak	*helyett olv.*	hajtának.
261.	«	211.	«	nagy látó	« «	nagyható.